

ROBERT MERLE
PALLOS ÉS SZERELEM

FORDÍTOTTA SZÁNTÓ JUDIT

EURÓPA KÖNYVKIADÓ BUDAPEST, 2005
ROBERT MERLE: LE GLAIVE ET LES AMOURS

Nicole-nak

ELSŐ FEJEZET

Minden bizonnyal emlékszel még, olvasóm, arra, hogy 1634. október 8-án, miután Lajos vereséget mért a lotaringiai hercegre, Orléans-i Gaston, a francia király testvéröccse, spanyol Németalföldre menekült. Kezdetben jól bántak vele, ám amikor a francia-spanyol háború veszélye mind fenyegetőbbé vált, bizonyos jelekből kiolvasta, hogy immár nem annyira vendége, mint túsza a spanyoloknak, és ekkor elhatározta, hogy ugyanúgy hagyja el Brüsszelt, mint ahogy annak előtte Franciaországot: vagyis lopva, titkon.

Derekas munka volt, éjnek idején, a lovaglás Brüsszeltől La Capelle-ig, a határhoz legközelebbi francia citadelláig, Gaston itteni fogadtatása azonban némi nehézségbe ütközött. Amint az tudott, éppen betegeskedtem; kiadós nátha kínozta, és enyhe lázam is volt. Gastonnak viszont sürgős volt, hogy jelentkezzék Lajosnál, ezért nem győzte kívánni, hogy felépüljek, és volt oly kegyes, hogy búcsúzni a szobámba látogatott. Itt újfent melegen megköszönte, hogy a személyemet fenyegető veszedelmekkel dacolva elvittem neki a királyi passzust, amely lehetővé tette, hogy visszatérjen Franciaországba. Mivel azonban, nagy meglepetésemre, valamelyest kedvetlennek és nyugtalannak mutatkozott, bátorságomat összeszedve megkérdeztem: hát nem örül-e, hogy az édes Franciaországot viszontláthatja.

- Dehogynem! - felelte. - Ez volt az álmom! Ámde aggaszt, minő fogadtatásban részesít majd királyi bátyám.

- Esedezem, nagyuram, emiatt ne szorongjon. Lajos tárt karokkal üdvözli majd, hiszen annyira örvend a viszontlátásnak; meg aztán bízik benne, hogy most, a háborús fenyegetéssel szemközt, kegyelmed hazatérével helyreáll a királyi család egysége.

Mivel azonban Gaston, hiába érveltem, továbbra is fölöttébb nyugtalannak látszott, eltökéltem, hogy szőrmentén színvallásra készítem. Ekkor, legnagyobb megdöbbenésemre, zokogás rázta meg, és orcáján borsónyi könnycseppek peregtek végig. Elfordultam, hogy legyen ideje lecsillapodni, majd, mihelyt könnyei felszáradtak, nagy bátran megkérdeztem, nincs-e visszatérésének valamilyen, előttem ismeretlen mozzanata, amelyről a király előtt nem mer szót ejteni.

- Jaj nekem - mormolta halkan, bűnbánón -, éppen ez az igazság, és kegyelmednek is alig merem bevallani. Jóságos Isten, mily esztelen is voltam! Alighogy megpillantottam a lotaringiai herceg hűgát, olyannyira belébolondultam, hogy királyi fivérem háta mögött feleségül vettem.

- Feleségül vette - dadogtam kitágult szemmel -, királyi bátyja tudtán kívül? Anélkül, hogy beleegyezéséért folyamodott volna? De hiszen ez - bocsássa meg, ha kimondom - egyenesen felségsértés!

- De hát sohasem egyezett volna bele - mondta Gaston keserűen -, hiszen a lotaringiai herceg már régóta Franciaország legádázabb ellensége!

Hiába, gondoltam, ez akkor is mértéktelen pimaszság volt Lajossal szemben. Hogyan bocsáthatná meg öccsének valaha is tekintélye ilyenét megcsorbítását?

- Nagyuram - szólaltam meg némi hallgatás után -, megengedne egy kényes kérdést?

- Kérdezzen csak bátran - mondta Gaston, kétségbeesésében mintegy belém kapaszkodva. - Érzem én, hogy kegyelmed a barátom.

- A lotaringiai hercegnőről szólva úgy fogalmazott, hogy belébolondult. Nem komolytalan-e kissé ez az érzés?

- Ó, korántsem - tiltakozott határozottan Gaston -, igaz szerelmet érzek iránta, s egész szívemmel csüggök rajta. Igenis a bolondulásig szeretem, sőt a "szeretni" ige túl gyenge hozzá, hogy szenvedélyemet kifejezze. Majd megszakadt a szívem, amiért elválásunkkor ott kellett hagynom

Brüsszelben. Csak hát be kellett látnom, hogy a La Capelle-ig ránk váró eszelős lovaglás iramát nem bírta volna.

- Eszerint a király parancsára sem lenne hajlandó elválni tőle...

- Pfuj! - kiáltotta Gaston lángoló tekintettel. - Soha nem követnék el ily aljas merényletet imádom ellen!

- Ez esetben készüljön fel rá, hogy a király és Richelieu eget-földet megmozgat majd, hogy elválassza hitvesétől.

- De hát az Istenre: lehetséges ez?

- Sajnos lehetséges, nagyuram! A hatalmasok nem ismernek lehetetlent. A kánoni törvény szerint a királynak mindössze annyi a dolga, hogy összehívjon két püspöki gyűlést. Ha mindkettő semmisnek nyilvánítja a kegyelmed házasságát, a kérdés eldőlt.

- És én ott állok tehetetlenül?

- Úgy van. Egyedüli lehetősége, hogy a pápa felkarolja az ügyét, és ilyen értelemben nyilatkozik.

Csakhogyan ez hónapokba, sőt évekbe is beletelhet.

Gaston távozása után még két napig La Capelle-ben maradtam, hogy megfázásomból felépüljek, utána azonban Nicolas társaságában hasztalan vágattam végig Franciaország útjain, mégis későn értem Saint-Germain-en-Laye-be, és nem lehettem ott, midőn a király viszontlátja öccsét; az eseményről csak később, a Louvre-ban számolt be nekem Guéméné hercegné.

Mivel ez a nő szereplő most jelenik meg először elbeszélésemben, szeretnék róla e helyütt szót ejteni, kérve az Urat, nehogy Catherine beleolvasson emlékirataim eme részébe. Mert bár a márkízzal való kapcsolatom gáncstalanul erkölcsös volt, az én Catherine-om - amint az csakhamar kiderült - ferde szemmel nézte barátságunkat. Még szerencse, hogy Catherine csak olyankor tette be a lábát az udvarba, ha a szertartások megkövetelték jelenlétét, míg Guéméné asszonynak ott volt a lakosztálya - ezzel a kivételes királyi kegyel jutalmazta Lajos azokat a páratlan szolgálatokat, melyeket a hölgy elhalt férje tett neki.

Én úgy tartom, hogy ha egy férfi szereti a gentil sessó-t, [a gyengébb nemet (olasz)] hát korától függetlenül minden nőt szeret, ha nem is egyformán. Én például nagy örömmel nézegetek egy tizenöt esztendő kamasz lányt, de mindig csak messziről, és gyengéd élvezetet találok olyan hölgyek látványában is, akiket a legtöbb úr megvetne, mondván, hogy már öregek ahhoz, hogy tetszést keltsenek. Emlékszem, milyen gyengéd érzelmeket tápláltam Brüsszelben Klára Izabella Eugénia infánsnő iránt, és milyen keserű könnyeket ontottam a nemes lelkű hercegnő halálán.

Hogy visszatérjek Guéméné asszonyra: férje az itáliai hadjárat folyamán egy királyi ezredet vezényelt. Itt találkozott vele első ízben, és megtapasztalva ritka tisztességét, összebarátkoztunk. A barátság azonban rövid életűnek bizonyult: Susa bevételekor, amikor a rendezetlenül visszavonuló savoyaiak összevissza lödöztek, a véletlen gonosz szeszélyéből az egyik golyó Guéméné herceget egyenesen szíven találta.

A gyász eset mélyen megrendített, és mert nem akartam, hogy özvegje a szörnyű hírt az úgynevezett "özvegyek postáján" át tudja meg, magam írtam neki hosszú levelet, amely gyászában is mélyen meghatotta, olyannyira, hogy ő is megrendítő episztolában válaszolt nekem. Emlékszem, amikor ez a bámulatos levél eljutott hozzám, nem győztem betelni vele: kitetszett belőle, hogy a szerelmet igazán csak a nők tudják átérezni, talán mert nekik az egész életüket betölti, míg a férfi számára csak mellékes apróság a szerelem.

Amikor Brüsszelből hazatérve a nappal tizenegyedik óraütésével felkerestem Guéméné asszonyt louvre-beli lakásán, komornáitól körülvéve éppen végzett haja bodorításával és arca kicsinosításával, és teljes díszben trónolt karosszékében. Amikor azonban felszólítására egy szemközti zsámolyon én is elhelyezkedtem, észrevettem, hogy nincs rajta sem harisnya, sem cipellő: lábánál ugyanis egy e célra kirendelt személy térdelt, aki a körmeit vágta, ami szépséges páciensünkből sőhajokat, apró sikkantásokat és szenvedő kis fintorokat váltott ki, anélkül hogy e megnyilatkozások jöttányit is ártottak volna szépségének. Elbájolva vettem tudomásul, hogy beavatottja lehettem e bizalmas nő műveletnek, sikolyaival-sőhajaival egyetemben.

Guéméné asszony csak a lábápolással megbízott személyt nézte, az én tekintetem azonban meg-megakadt a dáma könnyű reggeli köntösén, amely ha nem is szemérmetlenül, mindenesetre elég nagylelkűen volt kivágva.

A lábápoló, művét bevégezvén, sűrű hajlongások közepette eltávozott, útközben megeresztve címemre egy gyors és látszólag diszkrét pillantást. Amidőn Guéméné asszonnyal magamra maradtam, nem mulasztottam el, hogy bevezetőben ne bókoljak neki, amiért olyan formás és apró a lába.

- Kedves hercegem - mondta erre -, bámulatos, ahogy az asszonyokba lelket önt! Ma reggel, amidőn

szépítkezés közben újabb bontakozó ráncot figyeltem meg a szemem alatt, kétségbeesésemben már azon gondolkodtam, nincs-e itt az ideje, hogy az emberektől s a nagyvilágtól távol, egy kolostorban húzzam meg magam, anélkül persze, hogy felölténém a fátylat; merthogy, őszintén szólva, az apácákért csöppet sem lelkesedem. Aki Évának születik, botorul, sőt istentelenül cselekszik, ha Ádámtól megtagadja magát, elvégre napnál is világosabb, hogy a Teremtő egymásnak rendelt minket. Egy szó, mint száz, amikor kegyelmed beállított, éppen rajtam ült a mélabú, de Istennek legyen hála, hercegséged azonmód kardot rántott, hogy mogorva kedvemnek fejét vegye.

- Ej, pedig mindössze az igazat mondtam, amikor lába szépségének dicséretét zengtem, és ha asszonyom megengedné, áhítatos csókkal illetném mindkettőt.

- Eszébe ne jusson, herceg - szólt rám már-már ijedten Guéméné asszony. - Ha ilyet tenne, a végén még akkora örömet lelnék figyelmességében, hogy az eskünk érvényét veszthetné.

Meg nem mondhatom, e szavakkal kökeményen visszautasította-e szóbeli simogatásaimat, avagy, ellenkezőleg, folytatásukra szólított-e fel. Ekként vívódva kétségeimmel, elhatároztam, hogy inkább más tárgyra térek, és megkérdeztem Guéméné asszonyt, hogyan zajlott le Gaston és a király között a viszontlátás, lévén, hogy a hölgy ekkor Saint-Germain-en-Laye-ben tartózkodott az udvarral, míg én ezalatt - ugye emlékszik még rá az olvasó - a francia országutakat róttam.

- Hiába, hogy Saint-Germainben van szállásom, a találkozáson természetesen nem voltam jelen, hiszen az a király lakosztályában zajlott; később azonban részletes beszámolót hallhattam Longueville, Montbazon és Chaulnes hercegektől.

- Nem is tudtam, asszonyom, hogy ennyi herceget ismer! - mondtam.

- Közülük azonban - mosolygott rám - azt szeretem a legjobban, akit nem kell megneveznem, és egyikük sincs velem oly bizalmas viszonyban, hogy a lábaim szépségét magasztalhatná. Ez a dicshimnusz mostantól hercegségednek lesz főntartva!

- Asszonyom, remélem, méltónak bizonyulok e páratlan kegyre.

- Hát mostantól csak iparkodjék. De elég legyen a csevegésből, bármily kellemes legyen is számomra és bizonyára a kegyelmed számára is, és térjünk rá a királyi találkozásra, amely, mint gyóntatóm mondotta, fölöttébb épületes volt... Gaston, mint tudomásomra jutott, némiképp reszketegen lépett a helyiségbe, ahol a király várt rá, és bizony eltelt néhány pillanat, mielőtt az első tagolt szó elhagyta volna ajkát. - Felség - szólt végül, meghajlítva térdét bátyja előtt -, nem tudom, a félelem vagy az öröm nyűgözi-e nyelvem, de e percben egyetlen mondanivalóm lehet: bocsánatát kérni az elmúltakért.

E csinos szófűzés hallatán ugyanilyen ékesen válaszolt a király is:

- Fivérem, én már megbocsátottam. A múlttól ne essék több szó, hanem csupán az örömről, amely, önt viszontlátva, eltölt.

Néhány másodperc múlva Richelieu lépett a helyiségbe, tőle még sohasem tapasztalt jó kedélyt tanúsítva.

- Fivérem - szólt ekkor a király -, arra kérem, részeltesse szeretetében a bíboros urat.

A választ - ahogy elvárható volt - igaz evangéliumi lelkület hatotta át.

- Felség - hajolt meg bátyja előtt Gaston -, máris úgy szeretem a bíborost, mint önmagamát, és erős szándékom, hogy mindenben az ő tanácsaihoz igazodjam.

- Esett-e szó emez első találkozás alkalmából a Lotaringiai Margittal kötött szerencsétlen házasságról? - tudakoltam.

- Egyetlen, nagy tapintatra valló mondat kellett csupán hozzá, és ez a mondat Richelieu ajkáról hangzott el. Eszerint Gaston házasságát "az érvényben lévő törvények szellemében" fogják mérlegelni, és Gastont annyira elragadta a bátyjával való találkozás öröme, hogy beérte ezzel a kitérő fogalmazással. Amin melleleg csodálkozom.

- Én pedig egyáltalán nem csodálkozom rajta - jelentettem ki. - Gaston ugyan szellemes ember, de könnyelmű és játékos természet.

Amikor Lotaringiai Margitot nőül vette, hírforrásaim szerint ujjongott, amiért borsot törhet bátyja orra alá, ahelyett hogy felmérte volna, milyen súlyos következményekkel jár e frigy mind Lajosra, mind önmagára, mind a birodalomra nézve. Most pedig, hogy visszatérhetett Franciaországba, úgy sugárzik a boldogságtól, hogy hitvese távollétére egy gondolatot sem veszteget. Négyéves önkéntes száműzetés után íme visszanyerte Párizst, barátait és barátnéit, az áthenyélt nappalokat s az átdorbézolt éjszakákat. Mi több, a király négyszázezer livre-t juttatott neki, hogy fedezhesse régi adósságait és új keletű multságait. Ilyen tömött buksza ellenében igazán megengedhette magának, hogy úgy szeresse a királyt meg a bíborost, "mint önmagát".

Most veszem észre, mennyire magával sodort az olvasónak szánt elbeszélésem: íme még le sem írtam

Guéméné asszonyt, amely mulasztással az olvasót bizony nagy veszteség érte volna.

Annyi bizonyos, hogy elmúlt harmincéves vagy talán több is, de ez nem látszott rajta, amiben igencsak különbözött damaszt fekhelyeiken macskaként heverő magas rangú hölgyeinktől: Guéméné asszony adott a "földi porhüvelyére", ahogy ájtatosaink mondanák - éppen ők, akik egyetlen étkezést sem hagynának ki, csak hogy gyorsabban kerülhessenek Teremtőjük színe elé.

A nagy zabálók e századában (az udvarnál legalábbis ez a divat) Guéméné asszony keveset evett, édességet soha nem rágsált, inkább forrásvizet ivott, semmint bort, s azon volt, hogy minél többet mozogjon. Amikor Catherine-nal együtt meghívott bretagne-i kastélyába, meglepődve tapasztaltam, hogy rendszeresen úszik halastavában, és minden istenáldotta napon kilovagol kancáján. Nem öltött női lovaglóruhát, hanem férfiként ülte meg lovát, és mivel ez a szokása pletykákra adott volna alkalmat, csak saját földjein és mezőin hódolt neki, nehogy sértse az arra tévedők szemérmét.

Guéméné asszonynak, olvasóm, nem csak a lába volt szép. Szelleme is csillogott, anélkül hogy udvari pipiskedőink kicsinyes gonoszkodásának hódolt volna, ámbár emlékeztem rá, hogy egy napon kijelentette: véleménye szerint egy férjes asszony soha nem lehet boldog. Ez a nézet valósággal főbe kólintott, olyannyira, hogy megkértem: támassza alá. Erre elmosolyodott, és így szólt:

- Ha a férjet szeretik a nők, hitvesét örökös nyugtalanság emészti; ha pedig a szépnemet hidegen hagyja, miért éppen a feleség lenne boldog vele?

E Guéméné asszonnyal folytatott beszélgetés másnapján Nicolas délelőtt tíz órakor jelentette, hogy egy lóti-futi kis fickó zörgetett a kapun, és amikor a kapu részre nyílt előtte, közölte, hogy velem akar beszélni, méghozzá személyesen. Nocsak, nocsak, gondoltam, micsoda igényes egy hírnök!

Mivel azonban a kíváncsiság is ösztökélt, elébe mentem, és egy tíz év körüli, piszkos és torzonborz kis lurkót pillantottam meg, akinek élénken csillogott a szeme, és előadásmódja bámulatosan gyors volt.

- Nagyjóuram - kezdte --, Fogacer, a nagytiszteletű orvosdoktor izeni, hogy ha kegyelmednek megfelelné, a mai napon idelátogatna, akár ebéd előtt, akár azután.

- Minek ez a sok ceremónia! - kiáltott közbe Catherine, akit a kíváncsiság már az első kopogtatásra idecsalt. - Mondd meg barátunknak, hogy mihelyt delet harangoznak, jöjjön el hozzánk ebédre.

- Úgy legyen - felelte a lurkó -, megyek és megmondom. Egy pénzdarabot nyújtottam feléje. Először nem akarta elfogadni, mondván, hogy a kanonok már megfizette őt fáradságáért - de épp csak egy kevéskét kellett erőltetni, hogy nem valami tiszta, de annál mohóbb kis kezével lecsapjon a pénzre, azután nagy csodálkozásomra rögvést a szájába dugta. Ebből arra következtettem, hogy attól tart, szülei, mihelyt hazaér, megfosztják keresményétől. Megkérdeztem ekkor, hogy éhes-e, mire tompa hangon és pénzecskémtől megduzzadt orcáját tapogatva ekként válaszolt:

- Már nem, nagyjóuram - ami, úgy gyanítom, annyit jelentett, hogy mihelyt elszalad, vesz magának egy lepényt, hogy aztán egy rejtett zugban, a többi kis maszatos elől biztonságban, élvezetes lassúsággal elmajszolhassa.

Az én Catherine-om bolondult Fogacer-ért, aki szívéből viszonozta hajlandóságát, anélkül hogy okot adott volna rosszallásomra - olvasóm jól tudja, miért van ez így. Fogacer, mint mindig, most is szemrevaló kis segédje társaságában érkezett, akit Nicolas ki nem állhatott; hallótávolon kívül nem is említette másképp, mint cifra madárnak vagy mákvirágnak, vagy egyéb neveken, amelyekkel általában leányokat szokás illetni.

Meg nem tudnám mondani, miből táplálkozott Nicolas ellenségessége emez ártalmatlan kis klerikussal szemben, hacsak nem abból következett, hogy őt magát nemrégiben a Zocoli lány egy szempillantás alatt kiokosította, s azóta igencsak kérkedett férfiasságával, olyannyira, hogy a szűz fiúcskák meg a kivetkezettek [homoszexuálisok] iránt csak mélységes megvetéssel viseltetett.

Emlékszem még, hogy az ebéd folyamán Fogacer könnyekig megnevettetett bennünket az udvari pipiskedők utánpótlásával. Ilyenkor, hozzájuk hasonlóan, fejhangon sipogott, s ezt olyan fintorokkal és finomkodásokkal kísérte, amelyek kényeskedőinknek is becsületére váltak volna.

Szándékát Fogacer csak akkor szellőztette meg, amikor az ebéd befejeztével visszavonultunk a kis szalonba, hogy négy szemközt maradjunk. Ekkor sotto voce [halkan (olasz)] néhány kérdést tett fel nekem, nem rejtve véka alá, hogy válaszaikat továbbítja majd az apostoli nunciusnak, aki a püspöki futár révén a pápát is értesíti róluk. Mondanom sem kell, hogy süket és vak maradtam volna, ha Richelieu előzetesen fel nem hatalmaz e bizalmas közlésekre, egyszersmind gondosan kijelölve őszinteségem határait.

- Kedves hercegem - szólt Fogacer -, kegyelmed ugyebár a legnagyobb titokban utazott Brüsszelbe a passzus átadása végett; látnia kellett tehát, miféle kegyencek vesznek körül Gastont.

- Halljuk, kedves barátom, mit szeretne tudni róluk?

- A számukat és a nevüket.
- Hatan vannak, és a vezérüket Puylaurens-nak hívják. Vannak még mások is, de nagyon kérem, ne terhelje emlékezete rostjait e sok név megjegyzésével: még mielőtt távozna, mindet papírra vetem.
- Hálás köszönet érte. És kik ezek az emberek?
- A jellemük érdekli?
- Eltalálta.
- Úgy vélem, hasonló fából faragták őket, mint a gazdájukat: nemtörődöm fajta, félbehagyják, amibe belefognak, és megannyi dugóként táncolnak az élet felszínén.
- Errefelé úgy tartják, ők Gaston rossz szellemei, akik csupa rossz tanáccsal látják el.
- Ó, Gastonnak ehhez nincs szüksége másokra. Mondjuk talán úgy, hogy rádupláznak az ötleteire.
- Azt beszélük, Richelieu herceggé óhajtja kinevezni Puylaurens-t. Nem lát-e ebben paradoxont?
- Már meg is tette; de ne féljen, visszavonja majd. Richelieu azt remélte, hogy ha Puylaurens-t elhalmozza kegyeivel, az rábeszéli Gastont a válásra; ebben azonban, bármekkora lángelme is, tévedett. Mivel ő maga oly ádáz ellensége a gentil sessó-nak, nem fogadja el, sőt fel sem tudja tételezni, mennyire rabja lehet egy nőnek a férfiember. Márpedig Gaston esetében ez a helyzet.
- Puylaurens küldetése tehát kudarcra ítéltetett.
- Ha egyáltalán rászánja magát.
- És mit cselekszik majd Richelieu?
- De hát ez világos: ejteni fogja.
- Mondhatna valamit a király hangulatáról?
- Lajost - mint minden erényes, sőt zord erényű férfit - elkeseríti alattvalói magatartása, és mivel már nem bízuk megjavulásukban, gyakran fogja el a mélabú. Különösen akkor csüggedt el, amikor oly hiábavalóan hadakozott az udvari viselet fényűzésének megregulázása érdekében. Másfelől, a háborús veszély láttán fegyverbe szólította nemességét, ám a felhívásnak vajmi kevés eredménye lett: deli vidéki urainkat jobban vonzza a családi élet kényelme és szabadsága, mint a katonáskodás örökös kockázata. Távolmaradásuk a királyt mélységesen sértette; keserűen panaszkolt fel a franciák könnyelműségét, és haragjában odáig ment, hogy kijelentette: megfosztja nemességüktől az arra méltatlanná vált nemeseket.
- És vajon megteszi-e? - kérdezte szemöldökét felvonva Fogacer.
- Ugyan dehogy. Hogyan is merésznél eltörölni azokat a címeiket, melyeket a francia trónon őt megelőző királyok osztogattak, köztük a tulajdon atyja is? De érte szegény királyunkat más csalódás is. Most tudta meg, hogy egy számára különlegesen fontos és évről évre megújított tilalommal dacolva egyik muskétása párbajban megölt egy bizonyos Daubignyt. Nem is tétlenkedett sokáig, hanem börtönbe rekkentette a mondott muskétást csakúgy, mint a segédeit.
- És fejüket is véteti?
- Nem valószínű. Ami a segédekkel illeti, esetükben beéri majd hosszabb-rövidebb bastille-beli fogsággal. A muskétást viszont minden bizonnyal kizárják a maga előkelő testületéből.
- Árulja el, nagyuram - faggatott tovább Fogacer -, ez idő szerint mi okozhatja Lajosnak a legnagyobb fejtörést?
- A császáriak [osztrákok] meg a keleti és persze az északi határ. Hiszen ezért kebelezték be gyakorlatilag Lotaringiát, és ezért erősítette meg, kérésükre, az elzásziak városait. És még ezzel sem érte be, hanem elfoglalta Speiert, amely 1294 óta császári birtok.
- És a császár ezt tűri?
- A császár a kedvező alkalomra vár.
- Hát Lajos ekkora stratégiai jelentőséget tulajdonít a városnak?
- Ehhez kétség sem férhet. Speier birtokában éppen csak át kell kelnie a Rajnán, hogy behatolhasson Németországba.
- Kedves herceg - szólt ekkor Fogacer -, még egy utolsó kérdésem van kegyelmedhez, de talán ez a legkényesebb: hol tart Lajos és Hautefort kisasszony kapcsolata?
- Ha gúnyolódásra hajlanék, azt mondanám: úgy szereti, mint egy égi angyalt. Csakhogy csöppet sincs ínyemre, hogy az udvari pipiskedők modorában megszóljam a királyt. A helyzet tehát a következő. Úgy szereti ezt a lányt, mint egy égi angyalt, és semmi pénzért nem nyúlna hozzá. Ha szóba elegyednek, épp hogy féltőn nyírné megközelíteni, pedig hát igaz szerelemmel csügg rajta. Ő, aki a fényűzést mindig megvetette, aki kicsúfolta a bíborost pompakedvelő életmódjáért, aki mindent elkövetett, hogy mérsékelje az udvaroncok szerfölötti költségesét, most az utolsó divat szerint öltözködik, semmibe véve a kiadásokat. Hölgyét minden istenáldotta napon felkeresi, és féltékeny, ha egyes nagyurak udvarolni merészelnek Hautefort kisasszonynak. Költőket bíz meg, hogy szépségét zengjék, és ami igazán

bámulatra méltó: annyira elvesztette a fejét, hogy még régi és örökös szenvedélyéről is megfeledkezik. Amióta ez a lány belépett az életébe, jószerevével felhagyott a vadászattal.

- Miért nevezi "láynak", kedves hercegem? Nem vall-e ez tiszteletlenségre?

- Ó, a legkevésbé sem. Így nevezi maga Lajos is, mivel az ő észjárása szerint ez azt jelenti, hogy a kisasszonyon kívül nincs más lány a világon. Tegnap olyan nyugtalannak láttam, hogy meg mertem kérdezni, mi bántja. Ezt a kérdést rendes körülmények között fagyos csend fogadta volna; bezzeg nem most! "Ah, Sioac! - rebegte, mintha boldoggá tenné, hogy valakihez őszinte lehet. - Nagyon szomorú vagyok: a lány gyengélkedik!"

- Mondja, herceg, megszabadítana egy kétségemtől? - kérdezte ekkor Fogacer. - A minden rendű s rangú udvari csoportosulások között mozogva minduntalan megütötte a fülem, hogy az udvaroncok bárgyú nevetgélés közepette mindegyre valami új sziporkát ismételgetnek.

- Mondjon egy példát.

- Nos, az egyikük így szól: - És hogy akarsz hozzányúlni? - Mire a másik így felel: - Csipesszel, mint Lajos - és ettől mind a hasukat fogják.

- Nem csodálkozom. Az udvar két emlemből táplálkozik: az ostobaságból és a gonoszkodásból. De nekem is lenne egy kérdésem. Ha csillapítom tudásszomját, kedves kanonokom, kinek fogja továbbadni az esetet?

- Hogyhogy? Hát a nunciusnak!

- De nagyon kérem: egyedül őneki.

- Megígérem.

A dolog tehát a következőképpen történt. Azt hiszem, említettem már, hogy az anyakirályné kegyvesztése előtt Marie de Hautefort az ő udvarhölgyei közé tartozott. Szépsége számos hódolót toborzott neki, és a nemesurak szerelmes levelekkel ostromolták. Egyszer, amidőn Lajos, mint minden reggel, tiszteletét tette az anyjánál, "a lány" éppen egy ilyen levélkét olvasott, a király pedig felszólította, hogy adja át neki. A szépség azonban kevély is volt, kerek perec megtagadta az engedelmességet, és a papirost ruhaderekába csúsztatva. Az anyakirályné, akit felháborított ez a makacsság, lefogta a hölgy két kezét, és így szólt fiához:

- Fogom ezt a libát. Vegye el tőle a levelet, amit dugdos.

Lajos súlyos illetlenségnek tartotta volna, hogy egy lány nyakkivágásába nyúljon, és mélységes zavarba jött. Sehogy sem tudta rászánni magát a merényletre, és kínjában felkapta az asztalon heverő ezüstcsipeszt, hogy azzal ragadja meg a kényes helyre szorult papirost. Igen ám, de ehhez látnia is kellett volna a papírt, erre pedig végképp nem vetemedett. Marie közben sebzett madárként vijjogva vádolta a királyt, amiért a csöcseit marcangolja, míg végül Lajos, a huzakodásba belefáradva, visszahúzta a csipeszt, dühösen levágta az asztalra, és gyors léptekkel visszavonult.

E pillanatban kopogtak az ajtón. - Tessék - kiáltottam, mire Catherine lépett be, és így szólt:

- Uraim, ha végre túl vannak az államügyeken, szeretném, ha az én jelenlétemet is megtűrnék.

- Befejeztük, kedves kanonokom? - tudakoltam.

- Hát persze - felelte Fogacer. - Most éppen Hautefort kisasszonyról és a király iránta táplált sokéves szerelméről folyik a szó.

- És valóban olyan gyönyörű? - kérdezte édeskés-savanyúan Catherine.

Haboztam: amilyen köznapi a kérdés, oly kockázatos a válasz. Fogacer felelt helyettem, szokott ravaszságával.

- Szőke, szép kék szeme van, szép fogsora, s tizennyolc éves lévén, arcán ott az életkorához illő üde pír. Szerényebb méltánylást Catherine sem kívánhatott, a "tizennyolc év" pedig éppenséggel lekicsinylőn hangzott.

- De mi az ördögről beszélgethetnek, ha fél öl távolságot tartanak egymástól?

- Ej, hát mi másról tudna beszélni a király, ha nem kutyákról, lovakról és vadászatról? - kérdezte gunyoros mosolyával Fogacer.

- És mit beszél ő?

- Mit beszélne? Semmit. Nagyra nyitja kék szemét, nézi Lajost, és hallgatja, amit mond.

- És mit szól a lány - hogy én is így nevezzem - iránti szerelemhez a bíboros?

- Kezdetben igencsak berzenkedett ellene, de mivel Hautefort kisasszony szülei nem bírálják sem személyét, sem politikáját, apránként megbékélt.

- Egy szót, uram, ha lehetne!

- Kegyed volna az, szép olvasóm?

- Igen, én vagyok.

- Ezt örömmel hallom, hiszen oly szívesen fogadom mind jelenlétét, mind talpraesett kérdéseit. Faggasson csak kedvére, barátném, csak mondja meg áperthe, Orbieu herceghez szól-e, vagy a herceg krónikásához.
- Az utóbbihoz.
- Ennek is örülök. Mert ha, tegyük fel, Orbieu hercegtől tudakolná, hogy a Franciaországot fenyegető háború netán nem a harmincéves háború folytatása-e, a herceg nem tudna mit felelni. Elvégre 1635-öt írunk, és mivel a herceg nem jövőmondó, nem láthatja előre, hogy ez az 1618-ban megindított háború majd csak 1648-ban ér véget.
- Köszönöm a felvilágosítást. Rátérek, uram, a második kérdésre. Kik azok a "császáriak", akik keleti határainkat fenyegetik, és akikkel szemben Lajos úgy vértette fel magát, hogy elfoglalta Lotaringiát, megszállta Elzászt, legutóbb pedig Speiért is? Talán német alattvalók volnának ezek a császáriak?
- Kedves barátném, Németország mint birodalom 1635-ben még nem létezik. A helyén háromszáz fejedelemség tarka mozaikja terül el, kisebbek és nagyobbak, és fejedelmek, hercegek, örgrófok, valamint várgrófok állnak az élükön.
- Várgrófok? Mint Victor Hugo színművében?
- Amelynek történelmi hitelért nem állok jót, mert Hugo egy százhusz éves várgróft képzel maga elé, aki egy százéves fiúval meg egy nyolcvanéves unokával büszkélkedhet, és amikor ez a nyolcvanéves siheder ki meri nyitni a kenyérlesőjét, a nagyapa e szavakkal utasítja rendre: "Hallgasson, fiatalember!" Németországban továbbá egyaránt vannak szabad és császári városok.
- De hiszen az imént azt mondta, hogy 1635-ben még nem létezett német császárság.
- Való igaz: a császár Habsburg. Származására nézve osztrák; rokona és természetes szövetségese a spanyol királynak. És ez utóbbihoz hasonlóan II. Ferdinánd császár is megrögzött ellensége a hugenottáknak.
- Gyűlöli őket?
- Méghozzá vadul és szenvedélyesen. Egy ízben kijelentette, hogy "inkább uralkodna egy sivatag, mint eretnekek fölött". Nem érzi, micsoda veszélyes pusztítási ösztön csap ki e rettentő szavakból?
- Ön, uram, azt állította, hogy Speier császári város. De mit jelentsen ez az elnevezés? Mit jelent Németországra nézve a "császári" cím, ha a császárság Ausztriában székel?
- Császári városnak nevezzük az olyan szabad várost, amelyre a császár kivetette hálóját, és nem nyugszik addig, amíg erővel a magáévé nem tette.
- II. Ferdinánd tehát egyike azon fejedelmeknek, akiknek egyetlen ábrándja, hogy szomszédaik rovására növeljék birodalmukat?
- Méghozzá azzal a céllal, hogy Spanyolország közreműködésével Európában egyetemes monarchiát létesítsen, természetesen arra hivatkozva, hogy a protestánsoknak az utolsó szálig való kiirtásával az Urat szolgálja. Bármily sajnálatos, az üldözés már javában zajlik, mégpedig a bohémiai királyságban, amelyet Ferdinánd már leigázott.
- Bohémia! Mily sokat ígérő elnevezés!
- És mily csalóka is, lévén, hogy ez általam említett Bohémiának Prága a fővárosa, alattvalóit pedig cseheknek hívják. Prága egyébként egyike Európa legvonzóbb városainak.
- Mennyiben oly vonzó?
- Van egy negyede, a Mala Strana, amely, akárcsak a franciaországi Sarlat, csupa csodaszép régi házból áll. És ha az ember ott jár, kijut a Hradcany nevű fenséges palotához, ahonnan megpillanthatja a világon egyedülálló Károly hidat.
- Mi teszi ily páratlanná?
- Bár azért épült, hogy átszelje a Moldva folyót, mellvédjeit jobbról és balról a víz fölé emelkedő félkör alakú fülkék szegélyezik, melyekben szentek életnagyságú szobrai alkotnak bámulatosan eleven csoportokat, hogy néma imáikkal ne csak a Moldvát, de minden bizonnyal a Hradcany is oltalmazzák. Sajnos azonban, szép olvasóm, a Hradcany tekintetében a köszöntek néma fohásza meddőnek bizonyult, mert falai között játszódott le 1618. május 23-án egy bizonyos tragikus esemény, amely kirobbantotta a harmincéves háborút, és amelyet később elneveztek prágai defenesztrációnak.
- Francia szó ez a defenesztráció? Oly idegenszerűnek hangzik...
- Pedig hát francia, csak az eredete latin.
- És mit jelent?
- Ez csak világos. Azt, hogy valakit vagy valakit kidobnak az ablakon.
- Hiszen ez rettenetes!
- Valóban az, s mégis így történt. 1618. május 23-án a Hradcany palotában ülést tartott a német császár

által kinevezett helytartótanács, hogy megvitassa az eretnekek ellen foganatosítandó megtorló intézkedéseket. Az ülés folyamán mintegy száz cseh nemes, csupa protestáns, tört be a Hradcany nagytermébe, megragadta a tanács két grófi rangú tagját, és fiatal titkárukkal egyetemben kihajította őket az ablakon.

- Mennyei Atyám, micsoda borzalom! És meghalt mind a három?

- Korántsem, habár az egyik gróf, aki a kőköcsákra zuhant, súlyosan megsebesült, ám a másik gróf, valamint az ifjú titkár egy trágyakupacra esett, melynek ott semmi keresnivalója nem volt. "A Gondviselés!" - kiáltottak fel a katolikusok, az isteni védelem ékes tanújele! A protestánsok viszont úgy vélték, ilyen ágy illik leginkább a pápistákhoz, mivel egyházuk bűnei már amúgy is az égre bűzlenek. A merényletet követően a császári haragtól rettegő csehek zsoldos hadsereget toboroztak, és parancsnokságát V. Frigyes választófejedelemre bízta. Ám a zsoldos had hitványnak, vezére alkalmatlannak bizonyult. Megsemmisítő vereséget szenvedtek a császáriaktól a fehér-hegyi csatában, és még ennél is könnyörtelenebb volt a vereséget követő megtorlás. Hát így kezdődött, barátném, a harmincéves háború. De mert nem szeretnék az események elébe vágni, a mai napon nem mondok ennél többet.

- Köszönöm, uram, hogy elmémbe világot gyújtott, és rendet vágott a zűrzavarban, azonban, ha megengedi, most két apró, de fölöttébb tapintatlan kérdést tennék fel önnek.

- Tegye csak fel őket, asszonyom. Válaszom kegyed helyett is tapintatos lesz.

- Az udvar ördögi alsószoknyái különcként ítélik önt, amiért szerelmes Guéméné hercegnébe, noha az már harminc is elmúlt.

- Nem vagyok szerelmes Guéméné hercegnébe, csupán kedvelem őt, amit a mi pipiskedőink szemlátomást nem bírnak elviselni.

- Második kérdésemet magam is oly botrányosnak találom, hogy meg sem merem fogalmazni.

- Ki hitte volna, barátném, hogy egyszerre ily félénk lesz? Kérdezzen csak, kérdezzen, én kérem rá.

- Az ördögi alsószoknyák azt is mesélik, hogy amikor egyszer hosszú levelet írt Guéméné asszonynak, Orbieu hercegné rajtakapta, és az egész tintatartót a papírra zúdította.

- Színtiszta hazugság. Catherine soha nem alacsonyodott volna ekkora illetlenségig.

- Uram, a harmincéves háború tárgyában eszembe jutott még valami. Ha egyszer a cseh felkelést leverték, miért folytatódott a háború?

- Az ok részben Ferdinánd császár vallási fanatizmusában rejlik, részben nyílt vagy alattomos próbálkozásaiban, hogy német földön teljhatalomra tegyen szert. Mindezzel nemcsak a német fejedelmeket sorakoztatta fel maga ellen, hanem Dániát és Svédországot is, amelyek váltakozó hadiszerencsével bár, szintén harcba mertek szállni ellene. Akár a pénzt nézzük, akár a tekintélyt: Ferdinánd sokat veszített. Mindazonáltal szövetségesei, a németalföldi spanyolok, akiknek legendás gyalogságát még IV. Henrik is megcsodálta, és akik két kézzel szórták az amerikai aranyat, továbbra is félelmetes ellenségei maradtak királyságunknak, annál is inkább, mivel a bennünket spanyol Németalföldtől elválasztó határ oly hosszú volt, és oly hiányosan megerősített. Amidőn egyik marsallunknak megemlítettem, hogy Lotaringia és Elzász meghódításával Lajos megerősítette keleti határainkat, ámde észak felől sebezhető maradt, az illető leereszkedését nehezen palástoló udvariassággal így felelt:

- Ez igaz, de nem szólva arról, hogy északi határaink megerősítéséhez fél évszázados munka és több millió arany szükségeltetnék, megszilárdított keleti védőfalunk legalább azt nem engedi, hogy miközben a spanyolok északon átlépik a határt, a császáriak oldalba támadjanak.

- Ez azonban legjobb esetben is csak fél nyereség - vetettem ellen.

A marsall, bajszát gögösen sodorgatva, így felelt: - Én inkább csak fél vereségnek mondanám.

MÁSODIK FEJEZET

A háború még be sem tört életünkbe, elménkben máris gyökeret eresztett. Bourbons utcai palotámban még az ágyfüggönyök is mélabúsan kezdtek suhogni. Nem mintha szerelmi viadalaink alábbhagytak volna, ám az őket követő szélcsendes időszakok, amelyeket egymás karjában beszélgettünk át, már nem voltak oly szívderítők. Catherine-t szavakkal le sem írható aggodalom emésztette; már előre látta, hogy Lajos veszedelmes küldetéseket ruház majd rám, amelyekért egyetlen jutalmam természetesen csak a halál lehet, amivel Emmanuelt megfosztom apjától, őt pedig élete utolsó napjáig vigasztalan özvegyi sorsra kárhoztatom.

- És mindezt miért? - kérdezte szenvedélyesen. - Mire való ez az átkozott háború? Csak arra, hogy a franciák meg a császáriak kakaskodhassanak, ahelyett hogy a megértést keressék! Más vágyuk sincs, mint elorozni egymás birodalmát!

- Tévedés, barátném - tiltakoztam hevesen. - Nem területek meghódításáról van itt szó, hanem tudatos erőfitogtatásról. Lajos beveszi Speiert, a császáriak egyik városát, mire spanyol Németalföld elfoglalja Triert, és fogságba ejti Philippe de Sötera érseket, a francia király barátját és pártfogoltját. Íme a casus belli - éppoly égre kiáltó, mint amilyen arcátlan.

- Ej, kedves barátom - szólt közbe Catherine -, árulja már el nekem, mi az a casus belli?

- A casus belli az, amikor egy állam olyannyira kellemetlenkedik egy másiknak, hogy a királyok és a birodalmak becsületkódexének függvényében már indokolt hadat üzeni a bűnös államnak. Lajos adott esetben nagy türelemről és bölcsességről tett bizonyosságot. Mindenekelőtt az érsek kiszabadulását követelte a spanyoloktól, ám azok oly megvető göggel mondtak nemet, hogy a visszautasítás majd akkora pimaszságnak minősülhetett, mint magának az érseknek az elfogása. Lajos megtanácskozta a dolgot Richelieu-vel, hogy aztán annak rendje és módja szerint hadat üzenjen az ibéreknek; közben azonban rettenetes aggodalmak gyötörték, mivel pontosan tudta, milyen csenevész a haderőnk és mennyire kiürült az államkincstár. Mindennek tetejébe azzal is számolni lehetett, hogy a spanyolokhoz csatlakoznak majd a császáriak is, akik igencsak neheztelnek ránk, amiért Rohan herceg kipenderítette őket Valtellinából. [Ez a kis földdarab, amely miatt annyi háború robbant ki, Észak-Itáliában terült el. A spanyolok és a császáriak egyaránt el akarták foglalni, mivel elhelyezkedése következtében az Itáliában berendezkedett spanyolok könnyen elérhettek osztrák szövetségeseikhez.]

Ezen indok mögött azonban egy további is lappangott, nagyobb becsvágyról tanúskodó. Sem a spanyol, sem az osztrák Habsburgok nem tettek le az egyetemes királyság álmáról, amelynek keretében tűzzel-vassal irthatnák ki a protestáns eretnokséget. No de ameddig Franciaország szabad - ugyan miféle királyságot lehetne egyetemesnek nevezni?

- Uram Istenem - fakadt ki ingerülten Catherine -, de ostobák is a férfiak! Mindegyiknek a másik földjére vásik a foga, és úgy ragadják el egymás erszényét, ahogy az útonálló fosztják ki a boldogtalan utasokat! Ebben a pillanatban kopogtak, és egy, a bíboros színeit viselő muskétás jelent meg, hogy átadja ura üzenetét. Bár annak tartalmát előre gyanítottam, feltörtem a pecsétet.

- No mit akar kegyelmedtől az az ördögi főpap? - fortyogott Catherine.

- Megbízást ruház rám, barátném.

- Minden bizonnyal az isten háta mögött...

- Azt még nem tudom.

Catherine összerándult, s viaszfehérre sápadt.

- Megbízást, ahonnan nincs visszaút!

- Lárifári, Catherine! Lajos még soha nem bízott rám katonai küldetést.

- Mégiscsak kegyelmed volt az, aki Sault gróf társaságában egy ezred élén mászta meg éjnek idején a Graverét. [Hegység Savoyában]

- Igen, de a gróf parancsnokok, én csupán az olasz hegyi vezetőnek voltam a tolmácsa. És a havon meg a hidegen kívül nem fenyegetett más veszély!

- Hogy mindig a kegyelmedé, uram, az utolsó szó!

- Ebben asszonyom sem marad el mögöttem, és éppen itt a bökkenő: vajon melyikünk igaza az igazabb?

- Uram, kegyelmed csúfolódik velem!

- Asszonyom, imádom kegyedet!

És ezzel a karomba vettem, és szívemhez szorítottam, ami számára minden érvnél meggyőzőbb, számomra pedig gyönyörtelibb volt, annál is inkább, mivel elejét vette minden további vitának, és felszárított minden könnyet. Mindazonáltal, amidőn hintómba szálltam, elcsüggesztett és mondhatatlanul szaggatta lelkemet közeli elválásunk tudata, és az a gondolat, hogy az elkövetkező hetekben, sőt talán hónapokban ébredéskor nélkülözni kell majd az oldalamhoz simuló édes, meleg asszonyi testet.

A Louvre-ban a bíboros előszobájában már ott találtam Guron és Bouthillier urakat: [Az utóbbi a pénzügyek főfelügyelője volt.] várakoztak, ahogy én sem tehettem mást. Ebből azt szűrtem le, hogy minden valószínűség szerint csak akkor érek majd haza, amikor az ebédidő rég lejárt, és nyomban el is küldtem Nicolas-t, hogy felkészítse Catherine-t a késedelemre, ami Nicolas-nak fölöttébb kedvére volt, mivel így hamarabb térhetett meg elragadó hitveséhez, ám annál kevésbé örvendeztette meg kísérőimet, akiknek minden bizonnyal jó két órát kell majd éhgyomorral izzadniuk a már melegen tűző májusi napon. Guron uraságot még aligha felejtette el az olvasó, így hát e helyütt beérem azzal, hogy felfrissítem emlékeit. Mint a király és Richelieu példás hűségű szolgája, velem felváltva szolgált összekötőként az

udvar és a Zocoli nevű nőtsemély [Richelieu egyik besúgója] között, mindaddig, amíg a király nem ítélte biztonságosabbnak, ha a hölgyet Fogacer gyóntatófülkéjére bízta, ahol valóban nem okozott semmiféle feltűnést, hiszen Fogacer-t tömegestül ostromolták a bűnbánó Magdolnák. A kanonok tudniillik anyagi elnézést tanúsított bűneikkel szemben, és dorgálás, prédikálás vagy a pokollal való fenyegetőzés nélkül oldozta fel őket. Jómagam abban láttam elnézése forrását, hogy ifjú éveiben tőle sem volt idegen egynémely gyengeség, ha - mint köztudott - nem is a gentil sesso irányában.

Guron úr - e téren sajnos Lajos példáját követve - az udvar nagy zabálói közé tartozott, ám a királlyal ellentétben ennek nem látta semmi kárát. Ivott, mint a gödény, de soha nem rúgott be, két pofára falt, mint vályújánál a disznó, és kujonkodott, mint kakas a baromfiudvarban, ám mind e kárhozthatandó mértéktelensége ellenére egészséges, jókedvű cimborá maradt, aki olyan magabiztosan tolta maga előtt kerek pocakját, mint aki hiánytalanul elégedett életvitelével.

Mennyire más volt már megjelenésében is a hórihorgas, ösztövé Bouthillier, ez a józan, bölcs és dolgos férfiú, aki, nem mellékesen, tisztességéről nevezetes és Richelieu-nek régóta elkötelezett jogászcsaládból származott. Kell-e még mondani, hogy a bíboros nagyra becsülte Bouthillier erényeit, és bizalmas tanácsnokának tette meg?

Claude józanságát ezúttal is megőrizve, huszonöt évesen nőül vette Marie de Bragelonne-t, és rendíthetetlenül hű maradt hozzá. Az Úr, méltányolva e példás frigyet, nem fukarkodott a gyermekáldással, és - mily különös mellékkörülmény! - valahányszor a család megszorodott, Claude egy fokkal feljebb hágott a hivatali ranglétrán: 1613-ban a parlament, azaz a legfelsőbb bíróság tanácsosa lett, 1619-ben államtanácsos, 1628-ban államtitkár, majd 1632-ben pénzügyi főfelügyelő: ez utóbbi tisztség békeidőben is nagy jelentőségű, ám még tekintélyesebb, amikor a háború mohó bendőjét kell szüntelenül arannyal tömni.

Arra számítottam, hogy Richelieu elsőnek Bouthillier-t fogadja majd, de amikor Guron urat szólították, már gyanítottam, hogy én leszek a második, mert Richelieu, ahogy Catherine mondaná, Bouthillier-t desszertnek tartogatta.

Amikor kitűnt, hogy Richelieu Guron úrra mindössze tíz percet szánt, ebből arra következtettem, hogy az én kihallgatásom sem tart majd sokkal tovább; ez az előérzetem azonban megcsalt.

Belépve a bíboros írás közben találtam. Intett, hogy üljek le, amíg nem végez, miáltal lehetőségem nyílt, hogy alaposan megfigyeljem. Sápadt volt, s a szeme karikás, ám ugyanakkor olyan erőt és nyugalmat árasztott, amelyből kitűnt, hogy e szörnyű próbatétel idején is teljességgel ura önmagának. Ráadásul e próbatételnek több veszélyes és nyomasztó vonatkozása volt. A külfölddel megvívandó háború mögött kirajzolódott egy alattomos polgárháború is, amely megsemmisítő hatással lehet az országra csakúgy, mint a királyra és őrá magára. Számos francia, aki nem is sejtette, miféle igát kényszeríthet rájuk egy saját földjükön megtelepedő idegen hatalom, engedett az ájtatosok érveinek és annak a gyűlöletnek, amelyet a bíboros, sőt gyakorta a király ellen is táplált, és korántsem nézte rossz szemmel a Franciaország ellen készülők spanyol támadást. Ők úgy okoskodtak, hogy a spanyolok, mielőtt a lábukat francia földön megvetették, nem tűrik majd meg azt a lagymatagságot, amellyel Lajos a protestáns vallás gyakorlását országában jóváhagyta, s mindenekelőtt visszavonják a szóban forgó rendeletet, utána pedig oly engesztelhetetlen hadjáratot indítanak a protestánsok ellen, amely csak azok teljes megsemmisülésével végződhet. Innen nézve bizonyosra volt vehető, hogy nem kímélnék sem Lajost, sem a bíborost. És mindezen derék emberek nem restellték, hogy nyíltan üdvözljék a hazai földön elért első spanyol sikereket, sőt, mialatt Lajos és Richelieu mindent elkövetett pénzügyeink rendezése, valamint egy országos mozgósítás érdekében, ők alattomban azon voltak, hogy aknamunkájukkal vagy halogató fondorlataikkal megghiúsítsák ezeket az erőfeszítéseket.

A bíboros, munkájának végére érven, röviden és célrätörően elmagyarázta, miféle küldetést óhajt rá ruházni. - Mint kegyelmed is tudja, Siorac, a király az egész nemességet fegyverbe szólította, hogy valamennyire is ütőképes hadsereget állíthasson ki, de ez a felhívás csak fájdalmas csalódásokhoz vezetett. Hiába jelölte ki Chálons-t gyülekezőhelynek, az a kevés nemesúr, aki odavonult, a csekély létszám láttán egykettőre hazament - elgondolhatja, mekkora haragra gerjelt a király. Először úgy tervezte, hogy a sok poltront megfosztja nemesi címétől, összetöreti címerüket, házaikat pedig eltünteti a föld színéről, de mert e szélsőséges rendszabályok következményeit mérlegelve úgy látta, hogy az egész nemesség ellene fordulna, rá egyébként nem jellemző módon enyhébb intézkedések mellett döntött. Példát vett Gaston öccséről, aki blois-i és orléans-i tartományaiban sikerrel toborzott hadába nyolcszáz nemes és kilencezer polgárt, az előbbieket tisztí rangban helyezve az utóbbiak fölé.

No de - így Richelieu - ne kalandozzunk el a tárgytól. A király, a kegyelmed diplomáciai tehetsége ismeretében, Languedocba küldi: toborozzon oly sikeresen, mint tette Gaston Orléans-ban. Lajos saját

címerével díszített fogatot kölcsönöz majd kegyelmednek, kíséretül pedig saját testőrségéből rendel ki húsz délceg és harcedzett muskétást. Kegyelmednek a nagy király küldötteként pompás öltözékekben kell majd megjelennie, és hogy az ájtatosok se zúgolódjanak, feltűnő helyen kell hordania a Szentlélek-rend nagyszalagját. Legyen arra is gondja, hogy megszólalásait helyel-közzel okcitán szavakkal tűzzelje meg; hadd hangolja jóindulatra hallgatóságát! És el ne mulassza, hogy színre lépésének már legelső percében ünnepélyesen felsorolja összes címeit: herceg és pair, a királyi nagytanács tagja, parlamenti ülnök.

- Hálás köszönetem, eminenciás uram. De mivel édesgethetem magamhoz a languedoci nemeseket?

- Szervezze meg, hogy a polgármesterek és a bírák összehívják őket, és ha vannak távolmaradók, keresse fel őket egyenként a maguk nemesi fészkeiben.

- És milyen lépéssel léptessem hadba őket? - kérdeztem, ám a kardinálist ez a kis gioco di parole [szójáték (olasz)] tökéletesen hidegen hagyta.

- Váltogassa a rejtett fenyegetéseket csábító ígérekkel.

- És az utóbbi tekintetében, eminenciás uram, meddig mehetek el?

- A király hozzájárul, hogy nemesi fészkeket megtoldják egy toronnyal; esetleg, ha van királyi birtok a közelükben, kihasználhatnak egy részt földjeik javára. Ezen túlmenően megígérheti, hogy előbbre léphetnek a nemesi rendben, elsőszülött fiuk előnyös álláshoz jut, avagy leányukból, ha felvette a fátylat, apátnő lehet...

Kis híján elnevettem magam, mert eszembe jutott, hogy amikor a szoknyavadász IV. Henrik Párizst ostromolta, el-eljárt egy kolostorba, ahol egy apácácska jó szívvel volt iránta. Mivel azonban Henrik kupori természet volt, nem gondoskodott búcsúajándékról, inkább megtette a kis hölgyet apátnőnek.

- Megengedi-e eminenciád - kérdeztem -, hogy egy utolsó, ám roppant kényes kérdéssel éljek? Ki fedezi majd e hosszú utazás költségeit?

- A muskétások zsoldját Lajos állja, az ellátásukról pedig kegyelmed gondoskodik.

- Egek Ura, hisz ez kész csőd!

- Lajos majd ügyel, hogy semmi szükségesben ne szenvedjen hiányt...

- Ó, valóban? - válaszoltam, de aztán elhallgattam; Lajos fukarság dolgában semmiben sem maradt el apjaurától, és ez torkomra forrasztotta a szót.

Amikor azonban beszámoltam Fogacer-nak a történetekről, ő egész más véleményen volt.

- Téved, kedves hercegem, alapvetően téved. Királyoknál nagy és hasznos erény a fősvénység, mert az erő és a hatalom a pénzben gyökerezik, és bizony pórul járt III. Henrik, aki aranyban fürdette csinos kis kegyenceit, mert amikor hadsereget kellett volna toboroznia, hogy megvédje trónját Guise herceg ellenében, egy huncut garasa sem volt már.

Richelieu megmondta, mely nap mely órájában jelentkeznek nálam a muskétások a királyi kocsissal egyetemben, hogy Languedocba vigyenek. Hozzátette, hogy nem én vagyok az egyetlen, akinek hasonló vidéki megbízás jut, és ezt a fejleményt ahelyett, hogy titkolnák, éppenséggel urbi et orbi közhírré teszik, hadd tudja meg az egész világ, hogy Lajos a nemességével akarja megveretni a támadókat.

Nem akartam a Louvre-t anélkül elhagyni, hogy lakosztályában fel ne keressem Guéméné hercegnét.

Éppen reggelizés közben értem: egy meg sem vajazott kétszersültet ropogtatott, hozzá kehelynyi édes borral. Fogadtatásom a lehető legmelegebb volt, majd miután kezet csókoltam, arra kért, vakarjam meg iszonytatóan viszkető tarkóját. Bizonyos jó érzéssel engedelmeskedtem, amelyet benyomásom szerint ő is osztott. Amikor az esetet később átgondoltam, egyszerre voltam elégedett és elégedetlen - hogy miért, azt olvasóm rég tudja.

- Nos hát, herceg - jegyezte meg játékos hangon Guéméné hercegné -, kegyelmed eszerint Languedocba indul, hogy a királynak katonákat toborozzon.

- Mit hallok? Hát kegyed már tudja?

- Tudja ezt, barátom, az egész udvar, és bármily élvezettel szól meg mindenkit, ezúttal helyesli Lajos választását.

- Nagy megkönnyebbülés ez nekem, annál is inkább, mert valljak csak kudarcot, ugyanők máris felvonnák velem a harcot.

- Barátom - kérdezte mosolygósan a dáma -, tán beállt a kényeskedők közé, hogy rímmel fejeli meg prózáját?

- Dehogy, asszonyom, véletlenül történt...

- Ez esetben felmentem. No és mit gondol languedoci megbízatásáról?

- Ahogy IV. Henrik mondta volna: "aggódom".

- És miért?

- Mert csöppet sem lesz egyszerű. Ezek a vidéki nemesek átkozottul érzékenyek. Saját körükben ők a kiskirályok, és ki nem állják, ha valaki emlékezteti őket, hogy egy nagyobb király alattvalói.
- És mikor indul Languedocba, hogy csalit vessen a kurtanemeseinek?
- Holnapután.
- Akkor holnap délelőtt még eljöhök hozzám.
- Nem merem biztosra mondani, asszonyom. El kell mennem a parlamentbe, ahová a király kegye nyomott be, hogy éreztesse a tanácsosokkal hatalma súlyát.
- Miket nem mond! De legalább szabadítson meg egy kétségemről. Mi dolga egy parlamenti tanácsosnak?
- Elsősorban az, hogy felvegye a járandóságát.
- És ezenkívül? - tudakolta mosolyogva a hercegné.
- Hogy bölcs tanácsokkal lássa el a parlamenti bírakat, akik úgysem hajtának a szavára.
- De miért?
- Mert ezeknél a taláros jogtudoroknál nincs beképzeltebb! Ők is kiskirálynak tartják magukat, és bele akarnak szólni az államügyek intézésébe.
- És megtehetik?
- Soha! Lajos minden alkalommal a legkeményebben leinti, letorkolja és leteremti őket.
- Ők pedig kezdik előlrol?
- De még mennyire! Olyan makacsok, mint az öszvér, amelyen közlekednek.
- Öszvér? Hát csak öszvérháton járnak?
- Nyugodjék meg, asszonyom, vannak hintóik is, sőt gyakran szebbek a mieinknél, de a parlamentbe tilos kocsin menniük, mert túl szűk az odavezető utca.

Ebben a pillanatban kopogtattak. Guéméné asszony "szabad" kiáltására a maggiordomo jelent meg, hogy térdét meghajtva a küszöbről jelentse:

- Márkiné asszony, Sault gróf szeretne részesülni a megtiszteltetésben, hogy fogadja őt.

Beszéd közben lopva rám sandított, mintha kíváncsi volna, kellemetlenül érint-e a váratlan bejelentés.

- Vezesse be, maggiordomo - mondta Guéméné asszony, majd felém fordulva kis mosollyal tette hozzá: - Úgy tudom, nagy barátságban vannak.
- Meghitt és megbonthatatlan barátságban. Az itáliai hadjáraton ismerkedtünk meg, együtt vettünk részt Susa ostromában, és a város eleste után együtt béreltünk szállást két angyali szépségű árva lánynál.
- És annyira megsajnálta szegénykéket, amiért se apjuk, se anyjuk, hogy egyesült erővel próbálták vigasztalni őket.
- Ó, jaj, be ismerős e vád! Catherine is ezt hangoztatja, és nem is hagy fel vele halála napjáig. Pedig hát tévednek: Sault gróf csak egymagában vigasztalta az árvákat.
- Sajnálom kegyelmedet. Ha a férfiembert alaptalanul vádolják, kétszeresen szenved: először is bosszantja az igazságtalanság, másodsor előbb-utóbb megbánja, hogy ha már úgyis vádolják, miért nem követte el valóban a bűnt.
- Kegyed lángelme, amiért erre rájött.
- Dehogyan vagyok én lángelme. Elég nekem, hogy asszony vagyok.
- Méghozzá az asszonyok közt is a legbájosabb.
- Kérem, ne feledje, herceg, hogy megállapodtunk: találkozásaink alkalmából nem lépjük át "a barátság verőfényes küszöbét". [A kifejezés Szent Ágostontól ered, aki Vallomásai-ban szemrehányást tesz magának, amiért ifjonti éveiben olykor átlépte ezt a küszöböt.]
- Engedelmeskedem, asszonyom, bármily nehezemre esik is, hogy lemondjak a reménybeli édesebb alkonyokról.

Ekkor azonban megjelent Sault gróf, térdet hajtott, majd kecses lendülettel kezét csókolt Guéméné asszonynak. Kiegyenesedve aztán rám mosolygott és erősen megölelt, miközben, barátságának nyomatékos, ám hosszabb távon fájdalmas bizonyságaként, a lapockámat paskolta.

Remélem, hogy szép olvasóm, miután végiglapozta emlékirataim tizenkettedik kötetét, még pihegő kebellem emlékszik vissza Sault grófra és a leírásra, amelyet adtam róla. Nehogy ismétljem magam, e helyütt csak annyit mondok, hogy Sault grófot az udvarban a férfiszépség mintapéldányának tekintették. És való igaz: külsejében oly páratlan volt, és a gentil sesso oly kitartóan ostromolta, hogy könnyen eshetett volna a hiúság csapdájába. Ez azonban távol állt tőle: viselkedésében a páváskodásnak vagy a fennhéjázásnak legcsekélyebb nyomát sem lehetett felfedezni. Mivel - amint az már kiderült - hadjáratunk során fagyban, hóesésben vele voltam a Graverén, tanúsíthatom, hogy katonáival bár határozottan bánt, de sohasem sértő szándékkal vagy hepciáskodva, ellenkezőleg: gondja volt rájuk, s ha tehette,

élrelmezésükre is.

Guéméné asszony széssel kínálta a grófot, aki olyan borús képpel engedelmeskedett, hogy a hercegné rögtön szóvá tette.

- Kedves grófom - szólt -, mit jelentsen e bús ábrázat? Mint akinek felbillent a lelki egyensúlya! Hát mi a baj? Egyszerre látszik szórakozottnak, álmatagnak és feldűltnak! Gyengélkedik talán? Kiszeretett kegyelmedből a szíve hölgye? Elvesztette pénzét és vagyonát?

- Nem én vagyok beteg, asszonyom, hanem az ország.

- Ha nem államtitok, meséljen, miben szenved szegény.

- Ma még államtitok, de holnapra nem lesz az. Hallgassa hát meg, asszonyom, e szomorú históriát. Mint bizonyára tudja, miután hadat üzentünk Spanyolországnak, átléptük németalföldi határát, és Avins-nél meg is vertük, ám e győzelemmel semmire sem mentünk, mert Louvain előtt elbuktunk, és e kudarc után bekövetkezett a legrosszabb. Seregünket pusztítani kezdte a dezertálás mérge, és létszáma húszezer főről hatezerre apadt. És mintha a spanyolok elleni háború önmagában nem volna elég, Condé megtámadta a Jura hegységbeli Dôle-t, mire a császár habozás nélkül hadat üzent nekünk. Minden bizonnyal emlékszik rá, miként erődítettük meg Lotaringiát és Elzászt, hogy megállhassunk a császáriak esetleges támadásai ellen, de ők persze nem kelet felől támadtak: északon egészen Aachenig hatoltak, hogy aztán a baráti határon átkelve akadálytalanul Brüsszelig jussanak, vagyis egyesüljenek a spanyol erővel, minek következtében a közös sereg immár huszonhétézer embert és negyven ágyút számlál - amit mi ezzel szemben felmutathatunk, nyomába sem jön az ilyen ejercitő-nak. [Hadsereg. (spanyol)] A nemesség mozgósítási kísérlete siralmas eredménnyel járt; erről - fordult most felém - egyet-mást hercegséged is tud, hiszen másokkal együtt éppen kegyelmedre vár, hogy e téren rendet teremtsen. Ennél is nagyobb baj, hogy a király pénzben és egyéb anyagi eszközökben szörnyű hiányt szenved. Hogy rövid legyek: ha Lajosnak és Richelieu-nek nem sikerül helyreállítani a pénzügyi egyensúlyt, és ha nem ébresztik fel a franciákat gyáva zsibbadtságukból, bizony attól félek, hogy "itáliai babéraink ciprussá változnak" (a mondást Sault gróf Richelieu-től lopta, ám ez csak később jutott tudomásomra).

- Szentséges ég! - fakadt ki Guéméné asszony. - S veszélyben van Párizs is? Ne utazzak késedelem nélkül Bretagne-i szülőházamba?

- Eszébe se jusson, asszonyom - óvakodjék minden elhamarkodott döntéstől. Gondolja csak meg: ha üresen s lezárva hagyná párizsi palotáját, kifoszthatná a csőcselék. És nagyon szépen kérem: el ne mondja senkinek, amit tőlem hallott. Mutakozzék derűsnek, de azért szerezzen be lisztet és egyéb élelemkészleteket, és bízza meg háznagyát, hogy vásároljon tyúkokat, telepítse le őket a kegyed kertjében, és vegyen egy jól tejelő kecskét is. Hiszen kegyed is tudja, hogy háborús időkben minden áru elfogy a piacról, és nem zárható ki, hogy Párizst valóban ostrom alá veszik.

Másnap, a megbeszéléshez híven, az egy Nicolas kíséretében a parlamentbe ügettem, ahol a taláros urak hűvös udvariassággal fogadtak. Semmi kétség: a király besúgóját látták bennem, és ha már egyszer ez volt a meggyőződésük, elhatároztam, hogy vállalom a szerepet. Elég jó helyre ültettek, majd amikor kedélyesen aziránt érdeklődtem, mi dolgom lesz e jeles társaságban, egyikük, azt hiszem, bizonyos Mesmes úr, így válaszolt:

- A dolga, nagyuram, az lesz, hogy hallgat minket. Egyszersmind azonban jogában áll, hogy szót kérjen, és javaslatot terjesszen be, melyet azonban a testület csak többségi szavazással tűzhet napirendre. A szavazásban viszont kegyelmed jog szerint nem vehet részt.

Mindezt sűrű hajlongás közepette adta elő, a pimaszságot súroló udvariassággal.

Ezután úgy hallgattam, mint akinek bevarrták a száját, és csak ültem a helyemen, mozdulatlanul, rezzenéstelen arccal, az általános ellenségeség közepette.

E taláros urak viselkedését éppoly szigorú protokoll szabályozza, mint a királyi nagytanácsét, amelyről különben a kikötéseket másolták. Végül azonban mégiscsak elkezdődött az ülés, és az elnök, aki elsőnek kért szót, bejelentette, hogy a király tizenötmillió aranyat kér parlamentjétől a háború céljaira.

A gyűlekezeten ekkor a felháborodás moraja hullámozott végig, öfelsege ellen azonban - talán mert én is ott voltam, talán mert még maradt bennük egy szemernyi respektus - egyetlen szó sem hangzott el.

Megkezdődött a fölöttébb zavaros vita; egyesek szerint ekkora összeget lehetetlen összekaparni, mások szerint a háború jóformán még meg sem kezdődött, elsietett hát az ilyen kétségbeesett lépés, ismét mások pedig nem minden sanda szándék nélkül tették fel a kérdést, hogy vajon hová folyik majd be a megrendelt arany, csak tán nem bizonyos, a fényűző paloták építésében köztudottan jeleskedő miniszter zsebébe?

Ez a Richelieu elleni galád támadás annyira elképesztett, hogy kis híján megszegtem hallgatási fogadalmamat. Aztán mégsem cáfoltam meg a rágalmat, és bölcsen tettem, mert ekkor hangos kopogás

hallatszott, s a beállott csendben az ajtónálló azt jelentette az elnöknek, hogy futár érkezett, aki rendkívüli jelentőségű hírt hoz a háborúról.

- Engedje be - szólt az elnök.

A futár külseje zilált volt, haját-ruháját belepte a por.

- Tisztelt parlament - kezdte -, hadiszerencsénket illetően sajnos nagyon rossz hírt hozok: a spanyolok bevették La Capelle-t.

Nem hinném, olvasó, hogy La Capelle-t elfelejtetted volna, hiszen ez a Németalföld határán épült erődítmény két ízben is szerepelt emlékirataimban. Első alkalommal arról volt szó, hogy az ifjú Vardes, aki alig húszévesen lett apja helyett a fellegrvár parancsnoka, engedett a rábeszélésnek, és hajlandó volt az erődöt átadni a menekülését tervező anyakirálynénak.

Lajos parancsára ekkor felkerestem e hebehurgya tacsó apját, mire a fiú sírva szolgáltatva vissza nekünk La Capelle-t, én pedig késedelem nélkül elindítottam Angliába, hogy elkerülje a Bastille-t vagy éppen a hóhérbárdot, amellyel Lajos haragja fenyegette. Angliában pedig rábízta meghitt és tántoríthatatlan barátnémra, Mylady Markbyra, aki, a zsenge úrficskák nagy pártfogója lévén, egy szempillantás alatt kiokosította a nyalka kis franciát.

Másodszor ugyancsak La Capelle-ben fogadtak bennünket, vagyis Gastont és engem, a Brüsszeltől a francia határig vezető kimerítő lovaglás után. Amint arra az olvasó bizonyára emlékszik, súlyos hurut is tört ki rajtam, amelyből a jezsuiták quina quina-ja gyógyított ki, ámbátor cserébe a bukszámon is eret vágta. Az ifjú Vardes kapcsán elnézést kérek az ájtatosoktól, akik, elismerő mellékléte miatt, tiltakoznak a "kiokosítás" szó használata ellen, mivelhogy körükben az aktus, amelyre utal, ha nem férj és feleség követi el, súlyos bűnnek számít. Magam, az igazat megvallva, ezt másként látom: szerintem sem az özvegyi sorban élő Lady Markby, sem az ifjú Vardes nem ártott senkinek. És hadd tegyek fel ájtatosainknak, teljes tisztelettel, egy naiv kérdést: hát két ember boldogsága mit sem nyom a latban? A helyszín ismeretében jelenthetem ki tehát, hogy La Capelle, mint gondosan megépített, lövésekkel csipkézett, erős helyőrség által védelmezett, élelemnek is bővében lévő erődítmény, a leghevesebb támadásoknak is ellenállhatott volna. Annál nagyobb volt felháborodásom, amidőn megtudtam, hogy Du Becq báró, a város parancsnoka, alig egyhetes ostrom után gyáván megnyitotta a kapukat a spanyolok előtt.

Ám ennél is jobban megdöbbenett, amikor meg kellett állapítanom, hogy a parlamenti urak a nyúlászívű báró kapitulációja hallatán egész másképp értékelték ezt az eseményt, mint én. Igaz, kezdetben senki sem tárta fel nyíltan érzelmeit, de a derűs összenézésekből, a lázas sugdolózásokból, a mosollyal kísért félszavakból lassacskán megértettem, hogyan érinti az urakat a dolog.

Mivel azonban fojtott suhogással nem érhettem be, elhatároztam, hogy cselhez folyamodom. Tunyán elterültem széken, tarkómmal a háttámlához simultam, majd hagytam, hogy a szemem apránként lekoppanjon, és úgy tettem, mintha elnyomott volna a buzgóság. A fondorlat bevált. Az addig fátyolos hangok felerősödtek, és immár tisztán hallottam az elképesztő kijelentéseket. - Készüljünk fel rá - szólt meg az egyik parlamenti ülnök -, hogy ezután már naponta kapjuk a hasonló híreket. - Ha egyszer a spanyolok így belelendültek - vélte egy másik -, akkor könnyen lehet, hogy egy hónap alatt vége az egésznek; a bíboros Le Havre-ba menekül, Lajos pedig átadja a helyét Gastonnak. - Erre gúnyos hangon szólt közbe egy harmadik: - Csak ne nagyon törjék magukat az urak, hogy összekaparják a király tizenötmillió aranyát. Hamarosan úgysem lesz módja elkölteni.

Kivártam, amíg az urak kifogynak a hasonló megjegyzésekből, és a parlament visszatér a napirendjéhez: akkor aztán felriadtam színlelt álmomból, és búcsút vettem a jelenlévőktől. Ahogy a teremből kimentem, Nicolas, ingerültségem észlve, megkérdezte, netán belém kötöttek-e azok a hájas seggükön elterpeszkedő nagyhangú puhányok. Mert ha igen - és itt kardja markolatára ütött -, akkor majd megcsapoljuk a hájukat, hátha attól jobb lesz a modoruk.

- Nyeregbe, Nicolas - mondtam -, és hűtsd le harci kedved. Indulunk tovább a Louvre-ba.

- A Louvre-ba? - kérdezte csalódottan a szerelmi enyelgésekre mindig kész Nicolas, aki, mivel már alkonyodott, arra számított, hogy a délután hátralévő részét odahaza töltheti, Henriette-je oldalán.

A Louvre-ba érve Bouthillier-t ott találtam az előszobában. Neki mindenkor szabad bejárása volt Richelieu dolgozószobájába, így engem is azon nyomban bevezetett a bíboroshoz, aki éppen a királyt látta vendégül. Az előírási üdvözlések után előadtam a parlamentben tapasztaltak velejét.

- Kegyelmed, herceg, hasznos részletekkel egészíti ki, amit már eddig is tudtam - jelentette ki Richelieu. - Ezek a parlamenti urak megfontolt szándékkal árulják el a királyt, és hagyják cserben hazájukat.

- És ami még rosszabb - toldotta meg Lajos -, gyámkodni akarnak fölöttem, mint annak idején az anyakirályné, és rá akarnak kényszeríteni, hogy spanyolbarát politikát folytassak. Azt is tudom, milyen

ravaszul halogatják az általam követelt pénzüsszeg előteremtését - de ne féljen, rendet teremtek én itt hamarosan, és pedig kemény kézzel.

Ekkor Bouthillier lépett a helyiségbe, és térdet hajtva a király előtt, átadott neki egy borítékot.

- Felség - jegyezte meg -, attól tartok, rossz hír jött.

Lajos feltépte a borítékot, majd a haragtól elsápadva felugrott, és fogát összepréselve, villogó szemmel kezdett fel s alá járkálni a teremben.

Az ilyen dührohamok közben senki sem szólhatott hozzá, még Richelieu sem; ki kellett várni, amíg Lajos magától lehiggad, és a hangja is megjön.

- Ezt hallgassák meg az urak! - fortyant fel végre, még mindig ingerülten és remegő hangon. - Du Becq báró hétnapi ostrom után adta át La Capelle-t a spanyoloknak - igen, jól hallották, hét napig tartott az Ostrom! Saint-Léger pedig két napig - úgy van, két napig - állt helyt, azután átengedte Le Catelet-t Spanyolországnak! Jól hallották! Be sürgős volt nekik, hogy az örökké tartó gyalázatot válasszák! Gyáva gazember mind a kettő, a felségsértés főbenjáró bűne terheli őket! Tegye csak közzé eminenciád távollétükben hozott ítéletemet: négy lóval tépetem szét őket, utódaikkal együtt megfosztom mindkettőjüket nemességüktől, címereiket összetöretem, házaikat leromboltatom, és javaikat elkobzom! Tudom én, szép olvasóm, hogy a felnéyelés iszonyatos módja a kivégzésnek - mint bizonyára emlékszik, így fizetett tetteért IV. Henrik gyilkosa, Ravaillac is -, de adott esetben nem érdemes gyönyörű szeméből könnyeket hullatnia, mivelhogy sem Du Becq bárót, sem Saint-Léger-t nem érte ily szörnyű sors. Mihelyt a távollétükben hozott ítéletről értesültek, a két gyáva fráter - amint várható volt - elmenekült, és soha többé nem került elő.

Első parlamenti napom másnapján Fogacer meghívatta magát ebédre; addigra persze már jóformán összes ottani benyomásomról értesült. Az volt a szokás, hogy délidei lakmározásunk után utolsó kupánkat egy kis dolgozószobában hajtjuk fel. Megjelent Catherine is, követelve, hogy bizalmas kettősünket bővítsük hármassra, majd módszeresen meg is indokolta óhaját. Primo, nem szereti, ha bárhonnan is kizárják, és úgy kell egyedül gubbasztania a maga zugában, mintha pestises volna. Secundo, elméje semmivel sem csillog kevésbé, mint a miénk, épp ellenkezőleg. Tertio, képes rá, hogy az államtitkokról ő is úgy hallgasson, mint a sír - és quarto, éppoly rendíthetetlen híve a királynak meg a bíborosnak, mint mi ketten.

Alighogy kimondta Richelieu nevét, hangosan kopogtak: maggiordomó-m a bíboros egyik muskétását engedte be, aki ragaszkodott hozzá, hogy a nekem küldött levelet saját kezűleg vegyem át. - Miért? - kiáltott fel Catherine. - Az sem tisztább, mint másoké! - Zord pillantással adtam tudtára, hogy az efféle elménckedésnek nincs helye a mi nagy horderejű megbeszéléseinken, mire ő angyalian bűnbánó képet vágott, és szép fejecskejét megrázva jelezte, hogy soha többé nem követ el efféle félrefogást.

A levél tartalma nagy meglepedésemre szolgált: a bíboros közölte, hogy már nem akar toborzó körútra küldeni Languedocba, mivel úgy véli, nagyobb szolgálatot tehetek a királynak, ha továbbra is eljárak a parlament üléseire. Languedocba majd elmegy Guron úr, aki szintén bírja az oc nyelvet.

Rögvest tudattam a jó hírt Catherine-nal is, akit, mint már említettem, küszöbönálló languedoci utazásom határtalanul elkeserített. Ujjongó örömeiben a nyakamba akart ugrani, de én egyetlen pillantással eltiltottam e szerelmi túlkapástól.

- Kedves hercegem - szólt ekkor Fogacer -, kegyelmed is jól tudja, hogy ebben az országban én vagyok az apostoli nuncius szeme és füle, és hadd tegyem hozzá illő szerénységgel, hogy az őfelségéhez bejáratos követek között őeminenciájánál nincs jobban értesült. Az sem titok, hogy kegyelmed az egyik legjobb hírforrásom, ám ez a forrás bármikor bedugulhat, annál is inkább, mivel kegyelmedet meg nem szokták érdekelni az én híreim. Így hát alku ajánlok.

- Alku?

- Nevezzük csereüzletnek, ha így jobban tetszik. Kegyelmed részletesen elmeséli, mi történt azon a bizonyos parlamenti ülésen, én pedig apróra beszámolok amaz erkölcsileg nem mindig kifogástalan módszerekről, amelyekkel Lajos a háború folytatásához szükséges anyagiakat elő akarja teremteni.

- Áll az alku - mosolyogtam rá, majd minden teketória nélkül összefoglaltam, hogyan zajlott le a parlamentben az az ülés, amelyen előkelő franciák ünnepelték hazájuk közeli vereségét.

- Úristen! - fohászkodott Fogacer. - Micsoda szélsőségekhez vezet a pártoskodás! Taláros uraink úgy gyűlölik a hugenottákat, hogy felcsaptak spanyolnak. És amilyen fogyatékos a képzeletük, nem is sejtik, milyen súlyosan nehezednék a spanyol megszállás a mi édes Franciaországunkra.

- Nagytiszteletű kanonok uram...

- Csak ne hívjon "nagytiszteletűnek", mert éppen kanonokként nem érdemlek sok tiszteletet.

- Csak nem esett vissza ifjonti évei bűneibe?

- A helyzet ennél is rosszabb. Ha eretnokségbe nem is, de heterodoxiába estem.
- Mondjon egy példát rá!
- Meggyőződése, hogy az Ótestamentum erkölcsisége - "szemet szemért, fogat fogért" - erkölcstelen.
- De ugyanezt nem mondhatja el Krisztus tanításáról, hiszen ő nem engedte, hogy a házasságtörő nőt megkövezzék.
- Valóban ez az igazi erkölcs. Csak az a bökkenő, hogy a fiú erkölcsisége ellentmondásban van az atyáéval.
- Vagyis ki-kí válassza azt, ami neki jobban megfelel - jelentettem ki.
- Kedves herceg, hadd jegyezzem meg, hogy kissé könnyedén értelmezi a vallást.
- Szerintem így helyes; miért kellene összeroskadnom alatta? De azt hiszem, elkalandoztunk. Éppen a háború folytatásához szükséges anyagiaknál tartottunk.
- Nos hát, Lajos kezdetben klasszikus módszerekhez folyamodott. Új hivatalokat hozott létre, és eladta őket a címekre éhes polgároknak, ami átmenetileg ügyes megoldás, de hosszú távon annál kellemetlenebb, hiszen az érintetteknek rendszeres fizetség is jár. Egy további klasszikus recept: megkopasztotta a püspököket meg a szerzeteseket, akik túl sokat tettek félre. Emellett azonban, legnagyobb fájdalomra, újított is a mi Lajosunk: livre-enként egy sous adót vezetett be minden eladott áru után. [E helyütt az olvasó megállapíthatja, hogy az áfa atyja tulajdonképpen XIII. Lajos volt.] Most pedig még utálatosabb bűnnel mocskolja be magát: olyannal, amelyet alattvalói esetében a hóhér bárdja torolt meg. Híres nyakazások voltak ezek; a Pont-Neuf költői meg is énekelték őket:
 Immár a megrövidítésre
 E hitszegő nyeső megért,
 Hiszem majdhogy le nem metélte
 Királyképmásaink fejét. [N. Kiss Zsuzsa fordítása]
 A szám is tátva maradt.
- Úgy érte, hogy Lajos a saját pénzét fogja körülnyesni?
- Pontosan! Ezt merészezi!
- Catherine szólt közbe, de el is pirult saját vakmerőségétől.
- De hát hogy lehet körülnyesni egy aranytallért?
- Királyvízzel. Mi sem egyszerűbb.
- Miféle víz az, amely megolvasztja az aranyat?
- Tulajdonképpen salétromsav és sósav keveréke, barátom.
- A művelet egyébiránt roppant kényes - magyarázta Fogacer -, mert közben vigyázni kell, nehogy a pénzbe vésett királyi fej megsérüljön vagy ne adj' isten, megsemmisüljön.
- Ahol nyesnek - mondta Catherine -, ott nyesedék is van. Azzal mit csinálnak?
- Ej, szépségem, ez csak világos: új értéket vernek belőle.

HARMADIK FEJEZET

A király parancsára tehát tovább látogattam a parlament üléseit. A taláros urak legföljebb köszöntek, amúgy csak ritkán álltak szóba velem. Richelieu felvilágosított, hogy a képmutató banda bizonyos tagjai azon töprengenek: ne béreljenek-e fel holmi alvilági szerzetet elveszejtésre, de hozzátette, hogy ő maga nem tulajdonít e híresztelésnek különösebb jelentőséget. Mindazonáltal lelkemre kötötte, hogy vigyázzak magamra, én pedig, valahányszor a parlamentbe készültem, zekém alá láncszemes inget öltöttem. E ruhadarab azonban oly merev, oly kényelmetlen s oly meleg volt, hogy alaposabb megfontolás után rájöttem: még csak haszna sincs. Ha ugyanis valóban az életemre történék, ezzel semmiképpen sem a parlament épületében próbálkoznának, hanem elsősorban az utcán, ülés előtt vagy ülés után. Így aztán elhatároztam, hogy a jövőben nemcsak Nicolas-val kísértetem el magam a parlamentbe, hanem óriás termetű svájci testőreim közül is magammal viszek egy tucatot, hogy a viták tartamára szállják meg és torlaszolják el az utcát.

Mivel e taláros népség kard helyett jobban kedveli a szó fegyverét, három nappal később egyikük volt oly pimasz, hogy engem sotto voce besúgónak nevezzen, amit másvalaki persze rögtön visszamondott. Ekkor félrevontam az ipsét, közöltem, hogy megjegyzése aljas, sértő és utálatos, és ha a király nem tiltaná a párbajt, most fegyverrel nyomnám le a torkán gyalázkodását. A mocskos szájú halálra vált kirohanásomtól, mire én, immár a testület egészéhez fordulva, nyugodtabb hangnemben így folytattam:

- Én, urak, a besúgóval ellentétben nem lopva-titokban, hanem nyíltan járok el, mindenki szeme láttára és

füle hallatára. Ekként kegyelmek is tisztában vannak vele, hogy ha e helyütt a spanyolok javára szónokolnak, én bizony egy órán belül megismétlem szavaikat őfelsége előtt, ő lévén az én uram, mint ahogy ura az itt egybegyűlteknél is. Nyilván az sem újdonság kegyelmek előtt, hogy a király fölöttébb rossz néven veszi azt a halogató taktikát, amellyel a kincstára feltöltésére irányuló intézkedéseit akadályozzák. A látszat arra vall, hogy kegyelmek közül többen is ellenzik a támadás elhárítására irányuló királyi erőfeszítéseket ahelyett, hogy pártolnák és segítenék azokat. Istennek hála, őfelségének számos rendszabály és kényszerítő eszköz áll rendelkezésére kegyelmekkel szemben, így hát jobban tennék, ha szavakban és tettekben egyaránt körültekintőbben járnának el. Emellett tudomásomra hozták, hogy körükből néhányan a halálomat tervezgetik. Gyermeteg célkitűzés... Maguktól is gyaníthatnák, hogy a király, aki egy Montmorency-t is habozás nélkül lefejeztetett, egyik leghívebb szolgájának meggyilkolását sem hagyná bosszulatlan.

Házi tűzhelyemhez megtérve (e kifejezés elsősorban nem a konyhai tűzrakás, hanem az asszonyi jelenlét melegére utal) ízletes, bár egyszerű vacsorát költöttem el Catherine-nal, a számat azonban ki sem nyitottam, annyira nyomasztott a parlamentnek Lajossal szemben táplált ellenszenvem és rosszindulata. Amikor ágyunk körül összecsucodtak a függönyök, eleinte akkor sem lettünk beszédesebbek, mivelhogy egyéb foglalatosságokon járt az eszünk. Ám a mozgalmas pihenést mindig követi a tétlen szieszta, és végül Catherine is előhozakodott a kérdéssel, amely sehogy sem hagyta nyugodni.

- Kedvetlennek és gondterheltenk látszik, barátom. Megtudhatom, miféle darázs szúrta meg a parlamentben? Elmeséltem, milyen nézeteltérésem volt a taláros urakkal, majd a tömör beszámolóhoz hozzátettem:

- El sem képzelem, szívem asszonykája, mennyire undorodom a sok képmutatótól. Vereségeinket minden alkalommal oly örvendezve fogadják, mint a pulyka, ha felfújja magát, és látszik rajtuk, mennyire várják, hogy a spanyolok győzelme után halálra csipkedhessék Richelieu-t.

- Ennyire gonosz volna a beszédük?

- Minden szavuk felségsértés, barátném. Amikor augusztus 16-án a spanyolok bevették Corbie-t, alig tudták megtartóztatni magukat az ujjongástól.

- Micsoda? - kiáltott fel sértődötten Catherine. - Corbie elesett? És éppen Emmanuel születésnapján?! Már-már nevetésre ingerek e jellegzetesen női reakció: Catherine természetesnek találta volna, hogy a spanyolok, ha csak egy csöppnyi tapintat szorult volna beléjük, más napot válasszanak Corbie bevételére. De bármily naiv volt a megjegyzés, engem mégis megindított, és Catherine fölé hajolva elhalmoztam csókjaimmal.

- Uram - adta a sértődöttet -, komoly dolgokról folyik köztünk a szó, és akkor kegyelmed úgy veti rám magát, mint egy vadállat!

- Ezer bocsánat, barátném; nem bírtam elfojtani fellángolásom. Nagyon szépen kérem, kérdezzen csak tovább!

- Mitől olyan jelentős ez a Corbie, hogy elvesztése így megrémíti a párizsiakat? Hallom, némelyek már csomagolnak, hogy felkereshessék vidéki házaikat!

- Corbie, barátném, kicsiny, de jól erősített város, és nincs messze Amiens-től. Együgyű honfitársainkat épp az dűlja fel, hogy Párizshoz ennyire közel van. De rosszul számítanak: Párizs ostroma nem várható máról holnapra -lévén, hogy a kiváló spanyol armádia stratégiájából eddigelé hiányzott minden nagyvonalúság. Ahelyett, hogy előretörnének Párizs felé és ostrom alá vennék, egymás után rohanják meg a jelentéktelen kisvárosokat; ők roppant elégedettek a győzelmeikkel, de valójában nem sokra mennek velük. A király és Richelieu pedig időt nyer, hogy feltöltse a kincstárat, és hadsereget szervezzen.

- És hogyan zajlott le Corbie ostroma?

- Ó, barátném, szégyenletesen! Az erődben Soyecourt uram volt a parancsnok, ezernyolcszáz ember élén, és - mondanom sem kell - derekas fegyver- és élelemkészlet birtokában. És mégis, akárcsak a La Capelle-ben Du Becq úr, a Le Catelet-ben pedig Saint-Léger úr, néhány nap múlva Soyecourt uram is letette a fegyvert, megelégedve a spanyolok ígéretével, miszerint szabadon elvonulhat Amiens-be. Láthatja: fűtült rá, mi lesz a katonákkal, akiket hátrahagy. A király, amikor e gyalázatos viselkedésről értesült, tombolt és villámokat szórt, a párizsiak pedig úgy felháborodtak, hogy kivonultak a Pont-Neufre, és azt harsogták: - Kurtítsuk meg egy fővel Soyecourt-t!

- És mi lett vele?

- Ugyanaz, ami Du Becq báróval és Saint-Léger urasággal. Elmenekült: hiszen ehhez ért a legjobban.

- No de mégiscsak... Du Becq úr, Saint-Léger úr, Soyecourt úr - nem túl sok-e a nyúlászív őfelsége

várvédő tisztjei körében? Mivel magyarázza ezt?

- Először is tudnia kell, hogy békeidőben a király mindig valamelyik marsall ajánlására nevezi ki az efféle tőkfejeket egy-egy erőd parancsnokává. Valódi szinekúra ez, ahol tisztnek és közlegénynek egyaránt felhígul a vére a lustálkodástól, a fellegvár pedig olyan lesz, mint a rovar bábja: ott élnek betokozódva, kényelemben és jólétben, húsnak, bornak bővében vannak, és éjszakánként, a kiskapun, még néhány mindenre kapható fehérszemélyt is becsempésznek hozzájuk. Egy szó, mint száz: úgy elmerültek az édes életben, hogy megfélemeztek a háborúról, és amikor aztán a nyakukba zúdult, erőt vett rajtuk a vakrémület, és kereket oldottak.

Hogy a parlamenti uracskákhoz visszakanyarodjam: nyilvánvaló volt, hogy Corbie eleste végképp megszilárdította a spanyolok győzelmébe vetett hitüket, és lelkesedésükben immár tudomást sem akartak venni a kincstár megerősítését célzó királyi rendeletekről. Mi több: Corbie eleste után a parlament úgy döntött, hogy ezentúl támadóan lép fel a király és a bíboros ellen. Az ülésen, ahol e különös kezdeményezést megszavazták, természetesen én is jelen voltam. A vitát Mesmes úr nyitotta meg, aki szenvedélyesen rohant ki a bíboros ellen. - Jóllehet - nyilatkoztatta ki álnokul - a spanyolok győzelme úgyszólván fölöslegessé teszi a kincstár feltöltését, ha a pénzre valóban akkora szükség van, a brouage-i és a Le Havre-i várban könnyű lesz a nyomára bukkanni.

Ekkor felpattantam ülésemről, és érces hangon feleltem meg neki.

- Hadd közöljem kegyelmeddel, Mesmes úr, hogy a bíborosra vonatkozó rosszízű célzásai nemcsak sértőek, de alaptalanok is. A Le Havre-ban és Brouage-ban befektetett összegeket a bíboros jó lelkiismerettel, őfelsége egyértelmű beleegyezése birtokában költötte el. Le Havre-t azért kellett megerősíteni, hogy ellenálljon az esetleges angol támadásoknak, hiszen az angolok boldogan bosszulnák meg Calais elvesztését egy másik tengerparti városunk meghódításával. Ami Brouage-t illeti, az ottani munkálatokat egyenesen a király kezdeményezte, aki a birodalom érdekeit szem előtt tartva nagy tengeri támaszpontot akar ott kiépíteni.

E felszólalás megfélemlítette és elhallgattatta Mesmes urat, ám álláspontja, nagy meglepetésemre, támogatókra talált. Az első elnök, udvariasabb formák között, és anélkül, hogy Richelieu-t közvetlenül támadta volna, szavazásra bocsátott egy indítványt, amelyet csak gyenge többséggel sikerült elfogadtatni: eszerint a parlament küldöttséget indít a királyhoz, hogy a tudtára adja, "milyen rossz szolgálatokat tesznek neki pénzügyi tanácsadói". Az állítás természetesen Bouthillier urat, a pénzügyi főfelügyelőt is kínosan érinthette, az igazi céltábla azonban Richelieu volt.

Újlag szót kértem, és bár az elnök szemlátomást nem örült ennek, mégsem mert elhallgattatni.

- Uraim, mint hercegnek és pairnek, elvitathatatlan jogom, hogy részt vegyek a parlament ülésein. Így hát nem sajnálom kegyelmeitektől egy jó tanácsot; hogy megfogadják-e vagy sem, azt már kegyelmeitekre és lelkiismeretükre bízom. Nos, jó okom van azt hinni, hogy a királyhoz menesztett küldöttségük nem számíthat meleg fogadtatásra. Először is azért nem, mert ahelyett, hogy megszavazták volna a rendeleteket, melyek végrehajtásával a király megszerezhetné a háború folytatásához szükséges milliókat, kegyelmeitek szüntelen gáncsolják pénzügyi politikáját, amivel csak mentséget keresnek az örökös időhúzásra. Elhihetik, hogy a király nem veszi majd jó néven a pénzügyi főfelügyelő, illetve a bíboros ellen intézett támadásukat, amellyel tulajdonképpen a háború kellős közepén óhajtják megrendíteni az állam oszlopait. A küldöttség tehát - hogy Jeanne d'Arcot idézzem - "csak rosszallást és szidalmakat" fog a fejére gyűjteni, kivált, ha tagjai között jelen lesz Mesmes úr is, márpedig, úgy is, mint e szerencsétlen terv atyja, ez alól aligha vonhatja ki magát.

Olyan sikeresen vetettem gáncsot a mi kis alamuszinknak, hogy se köpni, se nyelni nem tudott, több jelenlévő pedig mosolygással jelezte, hogy Mesmes úr alaptalanul bízik a népszerűségében. Hogy ez így van, arról később meggyőződhettem: számos társa kibírhatatlanul pöffeszkedőnek és dölyfösnek találta. A király nem várta meg, hogy a parlamenti küldöttség kihallgatásra jelentkezzen; ehelyett tíz tagot összehívott a Louvre-ba. Köztük volt az első elnök és természetesen Mesmes úr is.

A Louvre-ban a mondott urakat jeges fogadtatás várta.

- Uraim - kezdte a király -, már volt alkalmam tudtukra adni, hogy túllépik jogkörüket. Ennek az országnak királyság az államformája, kegyelmeiteket pedig - ismétlem - azért jelölték e tisztre, hogy döntsenek a Jancsi és Pista közti nézeteltérésekben, és rendeleteimet törvénybe iktassák. Az államügyekhez semmi közük, és ezennel megtiltom, hogy bármilyen formában foglalkozzanak velük.

A fentieket Lajos oly megsemmisítő fenséggel adta elő, hogy a parlament tagjai mukkanni sem mertek, sőt rá sem néztek a királyra, aki néhány, az urak előtt örökkévalóságnak tűnő másodperc szünet után Richelieu-höz fordult:

- Kíván-e szólni az urakhoz, bíboros úr?

- Kívánok, felség - így Richelieu -, és köszönöm, hogy alkalmat ad rá.

Végighordozta szemét a parlament tagjain, majd szóra nyitotta ajkát. A hangja nyugodt volt, mégis - milyen különös! - ostorcsapásként hatott.

- Nem tudom, urak, miért fordultak ellenem, aki pedig annyi szolgálatot tettem az államnak. - A teremben teljes csend lett; Richelieu szavai most ebbe a csendbe hasítottak bele. - De hogyan nem látom Mesmes urat?

- Itt vagyok, bíboros úr - szólalt meg a keresett személy, akinek ványadt kis alakja szinte elveszett egyik társának széles háta mögött. - Itt vagyok, eminenciás uram - ismételte meg, és sápadtan, ziláltan kilépett a sorból; kezét a háta mögé rejtette, hogy ne lássék a remegése.

- Akkor hát, Mesmes úr, beszéljen! - mondta Richelieu. -Fejtse ki szabadon, mit tart felőlem, hogy hiteles érvekkel felelhessek meg kegyelmednek.

A felszólításra Mesmes úr némább lett a halmál, és azon töprengett, vajon ma este nem a Bastille-ban tér-e nyugovóra. Richelieu ezenközben türelmesen, nyugodt, udvarias tekintettel nézte, mintha csak azt hinné, hogy Mesmes úr valóban képes mérgezett hegyű célzásait határozottan és ésszerűen megindokolni. Ez a némajelenet jó egy percre tartott, és valamennyi jelenlévő számára oly kínos volt, hogy amidőn a parlament első elnöke megtörte a csendet, mind eltűntek hálával.

- Sire - jelentette ki -, felséged jelenlétében kötelességünk, hogy mindent meghallgassunk, de semmire se válaszoljunk.

Szellemes érv volt: az elnök előzékenyen protokolláris szabálynak tudta be Mesmes úr hallgatását. A királynak azonban annyi minden nyomta a lelkét, hogy muszáj volt az utolsó szót magának követelnie.

- Uraim - mondta metsző hangon -, megosztom kegyelmetekkel a véleményem. A parlament mint testület általában megfelelő, de úgy látom, vannak benne álcázott spanyolok.

Más szóval: árulók. Ezek után a parlamenti küldöttség, maradék méltóságát jól-rosszul összeszedve, takarodót fűjt. Mondanom sem kell, olvasóm, hogy a parlamentnek kiosztott megszegyenítő királyi pofon véghetetlen gyönyörűséget szerzett az udvari piperkőcöknek és pipiskedőknek. Bárcsak pontosan emlékeznek rá, hogy a következő napokban hányan súgták a fülembe: - Francia parlament-e, hol spanyol a mente? - Íme, a mi franciáink!, gondoltam. Mihelyt felvetődik valami komoly kérdés, szójátékot fabrikálnak belőle, és azt hiszik, ezzel minden el van intézve.

Az elkövetkező napokban mit sem lohadt a király haragja: ahányszor csak alkalma nyílt rá, kikelt a parlamenti bírák álnoksága, rosszindulata és mindenáron való kormányzási szándéka ellen. Annál jobb kedvre derült, amikor a párizsi céheket hívta össze a Louvre-ba. A derék emberek a lábához vetették magukat, hogy személyüket is, földi javaikat is felajánlják a királyság üdvének. Lajos könnyekig meghatódott, és jól meglapogatta a hozzá legközelebb állókat. A találkozóhoz hamar híre ment. Az érdemes hadastyánok, akik még IV. Henriket is ismerték, azt mondták, hogy - a lotyók iránti ellenszenvét leszámítva - Lajos mindenestül az apjára ütött, aki mindenkivel jó cimboraságban volt, háborúban pedig - megtapasztalhatták ezt Itáliában - szívén viselte a katona egészségét és mindennapi kenyerét.

A párizsi nép eme lelkesültsége nem volt szalmaláng. A kőműves-, az ács-, a tetőfedőműhelyek csakúgy, mint az otthonukban dolgozó kézművesek, habozás nélkül engedelmeskedtek a király parancsainak, és mind kiállítottak - az érintettek ujjongó egyetértése mellett - egy-egy segédet, akiből majd katonát faragnak. Egynémely módosabb vagy nagylelkűbb műhely ezenkívül lándzsával vagy muskétával is felszerelte a maga emberét, hogy könnyítsenek a kincstár terhein. Mellesleg jegyzem meg, hogy ezek a fegyverek kaphatók voltak a párizsi piacon, de árukat királyi rendelet szabályozta, hogy elejét vegyék a spekulációnak.

A szegény vagy munkanélküli párizsiakat arra is felkérték, hogy hozzák rendbe a főváros védőműveit: a küklöpsi munkát neves építészek vezették. Az ő dolguk volt, hogy kiképezzék és irányítsák a sok, hajnaltól késő estig dolgozó szegény embert, akik valóságos csodát műveltek. Igaz, bőkezűen ellátták őket kenyérrel és borral, sőt nem is remélt nagyvonalúsággal még napi három sou bért is kiutaltak nekik. Ennek fejében kitisztították az árkokat, kipótolták a falakat, és megerősítették a főváros tizenöt kapuját, melyek éjjel-nappali őrzését azon nyomban átvette a katonaság. Az őrszemeket a legmegbízhatóbb jelöltek közül válogatták, mégis iszonyatos büntetési módokkal fenyegették ama eltévelyedett "gazembereket és poltronokat", akik beengednék a városba az ellenséget.

Miközben Párizst ekként megerősítette, a királynak eszébe jutott, milyen irgalmatlan éhínség tizedelte az ostromolt La Rochelle-ben a hugenották sorait, és annyi gabonát hozatott, amely legalább egy éven át fedezi a párizsi lakosság szükségleteit. A készletek akkorák voltak, hogy a magtárakban már nem fértek el; ezért aztán gondos őrizet alatt és erős záruk mögött tárolták őket templomokban, kolostorokban, nagy magánpalotákban, a király házaiban, sőt még a Louvre-ban is.

Egyedül a fegyvergyártókat mentették fel a kötelezettség alól, hogy a hadsereget egy-egy segéddel gyarapítsák; toborzási engedélyt azonban csak azzal a feltétellel kaptak, ha segédek már túlhaladták a fegyverforgató kort. A király tekintélyes megrendeléseket juttatott a fegyvergyártóknak; elsősorban ágyúkat kért, amelyek fényesen beváltak, amikor a hadvezetés részánta magát, hogy a spanyol kézre jutott erőddöket visszahódítsa. Az erődtési munkálatok során egy ízben elfogtak egy kémét, aki védműveink körül ólálkodott, ám az illető a kínvallatást is némán tűrte. Richelieu, aki emberségesebb és okosabb volt kortársainál, elrendelte, hogy a spanyolt mosdassák meg, kössék be sebeit, adjanak neki enni, utána pedig vezessék elé. Tolmácsi minőségben én is jelen voltam a kihallgatáson, bár spanyoltudásom oly fogyatékos, hogy csak nagy nehezen értettem meg a kém beszédét. A bíboros jelenlétében lenyűgözte az áhítat és a tisztelet: kínosan vergődve, de saját jószántából hajtott térdet előtte, és még a lábát is megcsókolta.

Richelieu már az elején értésére adta, hogy szabadon fogja engedni, elvégre alaposan meggondolva nem vétett semmit; éppen csak nézegette a védműveket, de nem elegyedett szóba a munkásokkal - az ugyanis főbenjáró bűn lett volna. Így hát rövidesen visszanyeri szabadságát, sőt még passzust is kap, hogy átkelhesen vonalainkon.

A kém erre nyomban leborult a bíboros előtt, és ismét a lábát csókolgatta. Segítettem neki a felállásban, még széket is toltam alá, mivel sejtettem, mennyire megsínylették végtagjai a szeretetre méltó börtönörök bánásmódját.

A bíboros ekkor szelíden megkérdezte, hogy házasember-e, vannak-e gyermekei, mi a mestersége, s élnek-e még a szülei. E kérdések hallatán a kémbe mintha visszatért volna az élet. Az előző pillanatban még arra készült, hogy a kötél hurkán keresztül néz fel utoljára az égre, és most, ez angyali főpap jóvoltából, ismét ember lett. A családját illető kérdések után csend lett, majd a bíboros mosolygós arccal, csak mintegy odavetődve, azt tudakolta, miként vélekedik Párizs védműveiről.

- Excelentissimo! - jelentette ki emberünk nyomatékosan. - Ha megostromoljuk, nagyuram, ugyanannyi időnkbe fog kerülni, mint Breda bevétele. [Ez volt a század egyik leghosszabb és leghíresebb ostroma. Velázquez megragadó festményen ábrázolta Bredának a spanyolok általi bevételeét.]

Bouthillier főfelügyelő mesélte később: Lajos kezdetben rossz néven vette a bíborostól, hogy nem beszélt meg vele a kém elengedését, mire a bíboros, hogy megengesztelje, hosszan magyarázta, miként válik majd javunkra a spanyol jelentése. Az égis fogja magasztalni védműveinket, és ezzel elveszi az ellenség kedvét az ostromtól.

Mellesleg a királynak joga sem volt, hogy elítélje döntése miatt a bíborost, hiszen ő maga jelentette ki, hogy nincs kedve részt venni a kém kihallgatásán. Mindezt Lajos, aki maga volt a méltányosság, meghányta-vetette magában, és sürgősen eltekintett a bíboros megfeddésétől; inkább megdicsérte, amiért olyan kémeket küldött vissza a spanyolokhoz, aki a francia védelmi rendszert az égis magasztalja.

A fegyverrendelések, az országot átfogó toborzás, a nyakló nélküli gabonavásárlás, a nagyszabású munkálatok úgy kivéreztek a kincstárat, hogy mindazok, akik kezdetben sotto voce elítélték a királyt a pénzrontásért, most kénytelen-kelletlen elismerték, hogy ez az önmagában kárhoztatandó művelet végül roppant hasznosnak bizonyult, mert nélküle az ország nem győzte volna a csillagászati arányú költsékezést.

Mivel azonban a királyi buksza így is folyamatosan apadt, Lajos azon rágódott, hogy öt hónappal korábban felkérte a parlamentet, iktassa törvénybe azokat a rendeleteket, amelyek tizenötmillió aranyhoz juttatták volna; ám hiába emlékeztette az urakat több ízben is a kötelességükre, süket fülekre talált.

Roszkedvében ekkor újabb parlamenti delegációt rendelt magához a Louvre-ba, kikötve, hogy a megbeszélésen Mesmes úrnak is jelen kell lennie. Végül már némi szánalmat éreztem e tökfilkó iránt, bármily kártékony legyen is, és amikor előző este összefutottunk, sotto voce így szóltam hozzá:

- Uram, ha tanácsot adhatok, sürgősen menjen haza, és feküdjön ágyba, előzőleg azonban értesítse az első elnököt, hogy gyengélkedik.

- És mi okom volna erre, ha szabad kérdezni? - tudakolta Mesmes úr kötekedő hangon.

- Csak az, hogy holnap a király parlamenti küldöttséget fogad a Louvre-ban, és úgy lehet, kegyelmed is a tagja lesz.

- És miért ne lehetnék a küldöttség tagja? - kérdezte Mesmes úr továbbra is harciasan.

- Uram - vettem oda szárazon -, ha magától nem tudja, nem az én dolgom, hogy felvilágosítsam.

Ezzel minden teketória nélkül hátat fordítottam neki, és faképnél hagytam. Olvasómat most bizonyára érdekli, mi sült ki ebből a találkozásból. Nos, Mesmes úr megfogadta tanácsomat, s mivel "gyengélkedett", nem választhatták be a küldöttségbe. Távolléte Richelieu-t olyannyira megbékítette, hogy a következőkben hajlandó volt megfeledezni a derék úriember döbbenetes aljasságáról.

Mesmes úr ezzel szemben élete végéig neheztelt rám a jó tanácsért, és itt is, ott is sértő módon nyilatkozott rólam, bár ügyelt rá, hogy megjegyzései ne jussanak vissza hozzám. Természetesen így is szép számmal akadtak, akik tájékoztattak. Saul gróf azt tanácsolta, náspángoltassam el valamelyik svájci testőrömmel, nekem azonban ehhez nem fűlt a fogam. Úgy gondolkodtam, hogy a Richelieu elleni kicsinyes támadásokkal Mesmes úr bebizonyította, hogy vér helyett méreg kering az ereiben, és akár ember a beteg, akár állat, mérgezés ellen nincs orvosság.

- Uram! Két szót, ha tetszik!

- Csupa fül vagyok, szép olvasóm.

- Azt szeretném, ha ezúttal nem a vízfolyás ellenében, hanem a vízfolyás mentén világosítana fel.

- Vigyen el az ördög, ha értem ezt az édesvízi matróznyelvet. Talán arra céloz, hogy nem a múlttól, hanem a soron következő eseményekről szeretne hallani?

- Eltalálta!

- És mi okból határozott így?

- Mert érzem, hogy Lajos a sárga földig le fogja hordani a parlamenti tagokat, és már összefutott a számban a nyál.

- Hát ennyire irtózik tőlük?

- Meghiszem azt! Mégpedig azért, mert jobban gyűlölik a protestánsokat, mint amennyire a hazájukat szeretik.

- Nos, akkor lássuk a legújabb fejleményeket. A király valóban magához rendelt egy parlamenti küldöttséget, de nem a Louvre-ba, hanem Versailles-ba, hogy az útjuk minél hosszabb, következősképpen minél költségesebb legyen - hiszen hosszabb úton több széna fogy. Márpedig a széna, amelynek tetemes részét a hadsereg foglalta le, a piacon félelmetesen sokba kerül, vagyis a tisztelt parlamenti tagok igen kellemetlen utazás elé nézhetnek; hóbörögtek is miatta eleget, hiszen fősვნყségükben állandóan a nyomorukat panaszolják, holott bőven van mit a tejbe aprítaniuk: a sok pereskedő mind őket keni meg, hogy a javára ítéljenek.

Ezzel azonban még nem értem viszontagságaik végére. Alighogy a kocsisok sűrű szitkozódás közepette leállították a fogatokat a versailles-i udvaron (ahol kétannyian is elférnének), a sors könyörtelen szeszélye folytán özönvízszerű esőzés kezdődött, és derék küldötteink, köntösük alját szemérmetlenül a nyakukba kapva, rohanni kezdtek a palota felé. Bőrig ázva érkeztek oda, ez az állapot pedig igencsak kikezdte méltóságukat, és csak növelte nyugtalanságukat, hiszen jó okkal sejtették, hogy a király ezúttal beleveri orrukát a piszkos ügyeikbe. Nem felejtették el, hogy 1637. január 2-án Lajos felszólította őket, hogy iktassák törvénybe rendeleteit, amelyek tizenötmillió arany összegű háborús tőkéhez segítették volna, és az alamuszi társaság, kezével a szívén, el is kötelezte magát - és íme, négy hónappal később még mindig nem történt semmi.

Másnap a parlamentben Mesmes úr udvariasan megállított, köszönetet mondott tanácsaimért, és számos fölösleges kitérő után megkérdezte: vajon mit tesz majd a király, ha a bukszák ezentúl sem nyílnak meg. Mivel nem akartam elmaradni a nevezett úriember kiváló beszélőkéje mögött, közöltem vele, hogy a király haragjában könyörtelenül a Bastille-ba zárátja majd mindazokat, akik rendeletei végrehajtását nemtelen indulatoktól fűtve akadályozták.

A jámbor férfiú elterjesztette a parlamentben a fenti fenyegetést, és ki tudja, a félelem hatott-e vagy a józan ész - elég az hozzá, hogy a király végre-valahára megkapta a kért summát. És mivel az arany meg a vas egymás jól bevált szövetségesei, a megrendelt ágyúk is hiánytalanul elkészültek.

Ezenközben az ellenség átkelt a Somme-on, és sorra bevette vagy legalábbis jó eséllyel ostromolta azokat az erődöket, amelyek hagyományosan a folyó védelmére szolgáltak: Amiens-t, Corbie-t, Péronne-t és Roye-t. Amikor a Dôle-t ostromló Soissons grófot visszarendelték, kiderült, hogy túl kevés az embere az egyesült német-spanyol sereg szembetámadásához. Mindazonáltal parancsba kapta, hogy az Oise vonalát mindenáron tartsa, mert ha az ellenség átlépi az Oise-t, megnyílik előtte Pontoise kapuja is, márpedig ezt a várost a király Párizs előszobájának tartotta.

De ne kanyarodjunk el parlamenti kedvenceinktől. Fogadtatásuk, nemhiába számítottak rá, elég hűvös volt.

- Uraim - kezdte a király -, módfelett különösnek találom, hogy ily nyögvenyelősen hajtják végre rendeleteimet, amelyek jelentőségét pedig oly kiadósan ecseteltem kegyelmetek előtt. Közben pedig ügyeim, pénz híján, rendre megfeneklenek. Ha tudnák, mit művel a katona, ha nincs elég pénze, kétszer is meggondolnák eljárásukat. A kért összeget nem fogom sem eljátszani, sem bohóságokra fecseirelni. Vegyék olybá, hogy nem én, hanem országom szól kegyelmetekhez, és azok, akik a jövőben keresztezni fogják akaratomat, több kárt tesznek az országban, mint a spanyolok.

Az árulás fekete madara ismét ott lebegett a parlamenti tagok lehorgasztott feje fölött. Sokáig csend volt, majd a parlament elnöke mélyen meghajolt, és így szólt:

- Megfogadjuk, Sire, hogy ezután híven teljesítjük minden követelését.

- Szóval megfogadják! - vetette oda Richelieu a jegesnél is dermesztőbb hangon. - A fogadkozás itt már nem elég - ide tettek kellene. A király immár követeli, hogy rendeletei megvalósuljanak.

Hogy visszatérjünk a harci helyzetre, csakhamar szükséges, de a lakosságot súlyosan érintő intézkedésekre került sor. A Somme és az Oise között leromboltak minden malmot és kemencét, s ugyanez a sors várt az Oise hídjaira is; a gázlókat pedig kimélyítették, hogy használhatatlanná váljanak. Belefogott a király két további, egyaránt szerencsés kezdeményezésbe is. Hadsereg élén elhagyta a fővárost, és az Oise-ig vonult, míg Richelieu Párizsban maradva gondoskodott az ügyek viteléről.

Catherine nagy csalódására és fájdalmára magam is a távozók közt voltam: Lajos tolmácsként tartott rám igényt, arra az esetre, ha felvenné a kapcsolatot a császáriakkal. Feleségem, mint mindig, máris a holtak között látott, golyóval a szívemben, hasonlóan a szegény Guéméné hercegehez.

Megérkezvén az Oise-hoz, a király végiglovagolt a folyó mentén, és az aprólékos ellenőrzés során megállapította, hogy két gázló érintetlen maradt. Ekkor magához rendelte a mulasztásért felelős Laffemas és Beaufort urakat, és alaposan leszedte róluk a keresztvizet. - Aki egyetlen gázlóról megfélemlszik, urak, az annyi, mintha mindet épen hagyná, hiszen mulasztása következtében az ellenség átkelhet a folyón. - Előttem később megjegyezte, hogy nézete szerint Beaufort-t és Laffemas-t egy bordában szőtték: mindkettőnek sokat jár a szája, de pihen a keze.

Az a körülmény, hogy a király személyesen jelent meg az oise-i fronton, hadsereget, élelmet, lőport, gyújtózsínort, ágyúkat hozva magával, sajátosan felszította a katonák harci kedvét. A sereget addig Soissons grófja vezette, aki mellé Lajos Gastont állította - később majd kiderül, milyen rossz választás volt ez.

A király Chantillyben vert tábornok, ahol én igen kellemes szállást találtam egy Quercy nevezetű hölgnél, akinek a férje ugyancsak Itáliában esett el. A dámának tüzes fekete szeme, húsos szája és dúsan omló haja volt. Beszélni keveset beszélt, de étkezések alatt epedő tekintettel meredt rám, ami nem kevésbé foglalkoztatta gondolatvilágomat. Az első éjszakán, amelyet házában töltöttem, retesszel zártam be szobámat, ám másnap este megállapíthattam, hogy a retesz eltűnt, és rögtön átláttam a szitán. Egy ideig eljátszottam a gondolattal, hogy az ajtó elé tolok egy, a szobában található súlyos ládát, vagyis elbarikádozom magam, de aztán a bennem lakó pajzán szellem azt súgta, hogy egy nemesember részéről gyávaság lenne, ha e gyengéd rohamot elhárítaná, no meg a figyelmes háziasszonyt sem illik megsérteni; így aztán a barikádépítés elmaradt. E kései órán inasra nem számíthattam, tehát sürgősen elfelejtkeztem róla, hogy herceg és pár vagyok: segítség nélkül levetkőztem, megmosakodtam, kicsíptem magam, majd ágyamba tértem. Mivel ajtóm kinyitásához csak a kilincset kellett lenyomni, elhagyott erődnem éreztem magam, amellet furdalt is a lelkiismeret, amiért ily türelmetlenül várom elbukásomat, holott szegény Schomberg barátomhoz és magához a királyhoz igazodva megfogadtam, hogy hitvesemhez rendíthetetlenül hű leszek, s az igazat megvallva mind ez ideig a kísértések ellenére is tartottam magam fogadalmamhoz. A lelki furdalás hatására már-már feltápáskodtam, hogy a ládát az ajtó elé toljam -de aztán, ó, olvasóm, mégsem mozdultam. Íme a bizonyosság, hogy hiába parancsol a lélek: a test nem mindig engedelmeskedik.

Olyan soká tartott a várakozás, hogy már azon tűnődtem: a reteszt talán csak azért távolították el, mert nem felelt meg céljának. Hamarosan azonban elhessegettem e nemszeretem gondolatot, mert hiszen első este magam jegyeztem meg, milyen olajozottan csúszik be a retesz a házába. Leráztam hát magamról ezt az aggodalmat - énem jobbik felének utolsó próbálkozását -, és elfújtam az ágyam fejéhez helyezett gyertyát - pontosabban nem fújtam el, inkább kitartón bámultam bele lángjába, és közben hegyeztem a fülem, nem hallok-e óvatos léptekeket a szobámhoz vezető folyosón. Neszüket éppen csak érzékeltem; annál jobban hallottam az ajtó harsány nyílását, és így láttam meg háziasszonyomat, aki mindössze egy éjszakai kendőt borított magára. Miután maga mögött becsukta az ajtót, ahelyett hogy illedelmesen leült volna az ágy szélére, zsákmányra éhes nőtény tigrisként vetette rám magát - még szerencse, hogy nem karmolt össze. Amikor szólni akartam, szájával zárta le a szám; ahhoz, amit ki akart fejezni, nem volt szüksége szavakra. Ezután végignyújtózott rajtam, és egész hosszamban simogatni kezdett. Válaszoljon őszintén a tisztelt olvasó: hát ellenállhattam volna e bársonyos bőr érintésének, e gyönyörteli íveknek és hajlatoknak, ennyi nem remélt vakmerő kezdeményezésnek? Röstelkedve vallom be, hogy állhatatosságról és lelkiismeretről megfeledkezve a kedveskedések pusztá túrése helyett magam is a cselekvés mezejére léptem. A viharzó s meg-megújuló szerelmi összecsapások elcsitultával olyan mély álomba merültem, hogy még az én őrangyalom sem tudott volna

felrázni. Amikor azonban hajnalhasadtakor kinyitottam a szemem, felébredt ostoba férfibüszkeségem is, és némi sértettséget éreztem, amiért e mégoly gyengéd "erőszak" martaléka lettem; így aztán dőreségemben egynémely szemrehányásokat tettem háziasszonyomnak impertinenciájáért. Ó, olvasóm, minő óvatlanság volt ez! A hölgy egy szempillantás alatt belém fojtotta a szót.

- Uram - mondotta, miközben keble hevesen hullámozott, és a szeme szikrákat szórt -, kegyelmed bizonyára érdemes nemesúr és - amennyire értesültem róla - tisztességes ember is (ekkor már sejtettem, hogy ez az a kanálka méz, amely mintegy megágyaz a rám zúduló vödörnyi ecetnek), de hadd jegyezzem meg - itt felemelte hangját -, hogy ebben az esetben a földkerekség legnagyobb álszentjeként leplezte le magát.

- Mit mond, asszonyom? Én volnék álszent?

- De még mennyire! Álszent és hazug! Egyéb szavakat nem találok hitvány képmutatásának megbélyegzésére. Tegnap este, uram, miközben négy szemközt elköltöttük a vacsorát, nem győzött izzó pillantásokkal ostromolni, melyek hol az ajkamra, hol meztelen vállam gömbölydedségére, hol csecsem domborulatára tapadtak - igenis mindenestül megkívánt, most pedig van képe a szemembe vágni, hogy semmit sem kért tőlem. Különben is, uram, miért nem tolt egy ládát az ajtaja elé? Akkor felvértette volna magát ellenem, és úgy szunnyadhatott volna gyermeki ártatlanságban, mint cellájában a megmiskárolt szerzetes!

- Már bocsánat, asszonyom, de a szerzeteseket nem szokás megmiskárolni. Akkor nem hozhatnák fel érdemükül, hogy ellenálltak a kísértésnek.

- Bravó, uram, kegyelmednek aztán jól forog a nyelve, és ért a szófacsaráshoz! Ez azonban mit sem változtat azon, hogy állítólagos "impertinenciámat" a fejemre olvasva a végletekig hálátlanak és neveletlennek bizonyult.

- Eszerint, hölgyem, mivel vívhattam volna ki elismerését? - Egyszerűen semmivel! A néma hálával is beértem volna. - Nos, asszonyom, ezzel megajándékozom. Szívem mélyéből és örök időkre hálás vagyok kegyednek.

Ekkor aztán magamra hagyott, az én gondolataimat pedig mindenestül betöltötte szép Catherine-om, de egyszersmind véghetetlen szomorúság is támadt bennem, amiért megszegtem önként tett és örökre szóló hűségeskümet.

Lovainkat Nicolas már fölnyergelte; patkóik türelmetlenül dobogtak a város macskakövein. Korán volt, mivelhogy a hajnalban kelő Lajos elvárta, hogy szolgálói kövessék példáját.

- Levelet akarok írni hű szövetségesünknek, Hollandiának, Sioac - mondta, amikor beengedtek hozzá. - Beszél-e hollandul?

- Azt nem, Sire, viszont beszélek angolul, amely nyelvet számosan bírják Hollandiában.

- Úgy hát angolul írja meg levelemet.

Ismertetem kegyelmeddel, olvasóm, a mondott levél tartalmát, hogy lássa: Lajos még Richelieu távollétében sem volt híján politikai érzéknek. Hű szövetségesünket arra kérte, hogy gyűjtsön sereget, lépje át Németalföld határát, és tegyen úgy, mintha Brüsszelt kívánná ostrom alá venni. A király úgy számított, hogy az ostrom pusztá bejelentése is komoly fejfájást okozna a spanyoloknak, és megerősítené abbéli elhatározásukat, miszerint a maguk részéről lemondanak Párizs ostromáról. Egyébként ugyanezt a nézetet vallotta Jean de Werth, a spanyolokkal szövetséges császári hadak fővezére is.

A kérdés annál sürgetőbb volt, mivel az ellenség átkelt a Somme-on, és így nemcsak az Oise és Pontoise, hanem Párizs is elérhető közelségbe került.

Ugyanakkor a spanyolokat mindinkább aggasztotta, hogy Lajos népes, tüzérsséggel jól ellátott sereg élén szállt hadba, és aggodalmukat csak növelte az Oise gázlóinak és hídjainak az elpusztítása; mindezt pedig tetézte a kilátás, miszerint a hollandok ostrom alá vehetik fővárosukat. Ekkor Lajos, magához ragadva a kezdeményezést, visszafoglalta a Somme mentén elterülő Roye városát, és már Péronne-t fenyegette. A spanyoloknak ekkor, ahogy Châtillon marsall mondotta volt, "kiszaladt pucájukból a vér", a császáriak pedig, megundorodva szövetségeseik fásultságától, már csak a hazatérésről álmodoztak. Ugyanekkor azonban Corbie változatlanul a háromezer gyalogost és kétezer-ötszáz lovast számláló spanyolok kezén volt, mi több, a megszállók lázas iramban további erődítményekkel toldták meg a mieinket. A király, La Force és Châtillon marsallok sürgetésére, elszánta magát a város megtámadására, sőt harminc ágyút bocsátott Châtillon rendelkezésére, holott a marsall csak tízet kért. Az általunk annyiszor megsiratott Corbie visszafoglalása mindössze két napot vett igénybe: 1636. november 9-én dördültek meg a francia ágyúk, és november 10-én a helyőrség letette a fegyvert.

- Jó uram, ha szabad egy szóra!

- Többre is, ha így tartja kedve.
 - Hálás köszönet érte, uram. Íme az első kérdésem. Végigkísérte-e chantillyi tartózkodását a Quercy asszonnyal fenntartott kapcsolatot?
 - Jellegzetesen női kérdés!
 - Nő lévén csak ilyeneket tehetek fel. Csakhogy még nem válaszolt.
 - Máris, máris... Amaz emlékezetes és sajnálatos éjszaka másnapján megkértem Sault grófot, hogy cseréljünk lakást. Ő ugyan kezdetben tétovázott, de amikor félszavakkal tudtára adtam, milyen szép és vérbő teremtés a háziasszony, beadta a derekát, majd így szólt: - Cserébe, kedves hercegem, hadd súgjam meg, hogy az én szállásadónóm egy elragadó idős hölgy, aki nem győz kényeztetni, viszont, hogy ne áruljak zsákhamacskát, kibírhatatlanul szószátyár. - Nagyon helyes. Jól van ez így. Vállalom, hogy akár a világ végéig is elhallgatom.
 Elhatározásom már megérett, Quercy asszonynak azonban nem mertem személyesen istenhozzádót mondani; így hát távoztomban levelet hagytam neki, melyben tudattam, hogy legnagyobb sajnálatomra a király új állomáshelyet jelölt ki részemre. "Mindazonáltal - tettem hozzá - asszonyom nem marad egyedül. Utódom, Sault gróf, makulátlan nemesember, és meggyőződése, hogy a kegyed tetszését is elnyeri majd."
 Miután e szívhez szóló sorokat megfogalmaztam, kihasználtam, hogy a bájos dáma éppen elment otthonról, s a levelet fésülködőasztalán hagyva elillantam.
 Quercy asszonytól tehát megváltam, de csak bosszús sajnálkozás árán. Úgy éreztem: erényesen élni hálátlan, meddő és sivár foglalatosság.

NEGYEDIK FEJEZET

Alighogy enyhült a háború - mert befejezést emlegetni még korai lett volna -, a királyra, hogy az ő szavait használjam, ismét rázúdultak a "belső civódások". Istennek hála, a rettenetes anyakirályné karmait megnyirbálta az életfogytiglani száműzetés, Gaston azonban változatlanul köztünk időzött, a maga hirtelen eltűnéseivel, okatlan duzzogásaival, külföldi kiruccanásaival és örökös követelőzésével. Mint esküdt spanyolelles, a háború idején nagyon derekasan helytállt, ám szerencsétlenségünkre kinevezték társparancsnoknak Soissons gróf, a királyi vérű fattyú mellé. A bíboros hamarosan megbánta e szerencsétlen döntést. A két parancsnokot egy bordában szőtték: közös volt bennük a becsvágy, az izgágaság, a kielégíthetetlen föld- és pénzéhség.
 Soissons szerint az lett volna természetes, ha ő legalábbis a trón lépcsőjén ülne, míg Gaston egy örökös nélküli király öccseként türelmetlenül várta, hogy a bátyja helyébe léphessen. Ami a királynét, e spanyol vérű és spanyol lelkű asszonyt illeti, ő azért imádkozott, hogy szenvedjen vereséget az ország, amelynek koronáját viselte. E baljós trió mindhárom tagja szenvedélyesen gyűlölte a bíborost, akiben - egyébiránt teljes joggal - a király eleven védőpajzsát látta, mígnem a gyűlölet úgy elhatalmasodott rajtuk, hogy elhatározták: megszabadulnak tőle, bár az is igaz, hogy a királyné csak lélekben tartott velük: amúgy a Soissons és Gaston által kifőzött tervben nem volt szerepe. A gyilkosságot egyébiránt nem Párizsban, hanem Amiens-ben szándékoztak végrehajtani, a háború kellős közepén. A terv első látásra talpraesettnek tűnt, mivel a protokoll egyik előírásán alapult: eszerint a király környezetében csak tulajdon testőrsége tartózkodhat, más szóval Lajos jelenlétében a bíborost nem vehette körül és nem védhette meg a saját testőrsége. Nos, Amiens-ben a király általában Chaulnes úr, a pikardiai kormányzó palotájába hívta egybe a királyi tanácsot. Az ülés bevégeztével testőrsége kíséretében hagyta el a palotát, Richelieu pedig úgyszólván védtelenül követte, s tetejébe minduntalan meg is állt, hogy üdvözlője a jelenlévőket. A terv értelmében a gyilkosoknak - Gaston három, nemesi származású hívének - azt a pillanatot kellett kihasználniuk, amikor a bíboros mintegy elszigetelve áll a tömegben: az volt a dolguk, hogy rárontsanak, megbénítsák, és ledöfjék törükkel. Abban is megegyeztek, hogy Gaston csupán egyszerű kacsintással ad jelt a támadásra.
 Mindez 1636. október 19-én történt, pontosabban erre az időpontra volt kitűzve, és bizony könnyen előfordulhatott volna, hogy ez a dátum éppoly gyászos hírnévre tesz szert, mint a IV. Henrik elleni gyilkosság napja.
 Szerencsére azonban nem történt semmi. A gyilkosok szeme Gaston arcára tapadt, így várták a megbeszélt jeladást - csakhogy ez a jeladás elmaradt. Épp ellenkezőleg: Gaston hirtelen sarkon fordult, és futólépésben menekült vissza a tanácssterembe, melyet csak az imént hagyott el.
 E fordulat miatt sokan gyávának nevezték, nekem azonban más a véleményem. La Rochelle ostrománál

Gaston figyelemre méltó bátorságot tanúsított, csakúgy, mint Corbie visszavételénél, amikor is ellenséges tűz alatt ő vezényelte a város bekerítését. Mostani színeváltozását inkább egy jellembeli tulajdonság magyarázza: jóeszű fiatalember volt, de híján minden ítélőképességnek. Vállalkozásait gyorsan, de hibásan készítette elő, és az első nehézségnél felhagyott velük.

Úgy képzelem, hogy abban a másodpercben, amikor bérenceinek kacsintással jelezni akart, átvillantak az agyán a tett várható folyományai, melyek felől nem lehettek kétségei. Ha Richelieu elvérzik a bérgyilkosok döféseitől, a király dühe és bosszúja nem ismer majd határokat. A királyi testőrség adott esetben olyan közel volt a tett színhelyéhez, hogy a gyilkosokat bizonyosan elfogják; ezt követi a börtön, a kínvallatás, majd a kivégzés, őt magát pedig, mint a merénylők felbujtóját, életfogytig tartó várfogságra ítélik, szigorú őrizet alatt. És lesújt rá egy további félelmetes büntetés is: a papi személy megöléséért kijáró pápai átok.

Most, hogy tervükről letettek, a páni félelmet másfajta rettegés váltotta fel. Gaston és Soissons attól tartott, hogy a bíboros rendőrsége nyomára jött vállalkozásuknak - annak ellenére, hogy megvalósítására kísérlet sem történt. Így aztán mihelyt Párizsba visszatértek, a november 19-éről 20-ára virradó éjszakán meg is szöktek onnan. Gaston blois-i kastélyába sietett, míg Soissons gróf Sedanban, Bouillon hercegnél keresett menedéket. A király és a bíboros nemigen értette e kettős szökés okát, mindenesetre mégis gyanúsak találták, s úgy értékelték, mint Gaston egy újabb lázadását, amelyhez ezúttal félelmetes és hadi ügyekben járatos szövetségest is szerzett.

A szolgálatból visszatérve, ő, mely örömmel láttam viszont párizsi sásfészkemet, és benne Catherine-t meg a fiamat. Catherine már az első viharos összeborulás alkalmából megsúgta, hogy ismét áldott állapotban van, és csak azért esd Istenhez, hogy kihordhassa terhességét. Most, hogy családfánk folytonosságát már biztosította a fiú utód, szenvedélyesen vágyott egy kislány után.

Olvasóm már magától is kitalálja, hogy az étkezés, a szieszta és a vele járó szerelmi csatározások után a régi lendülettel bontakozott ki a függönyök mögötti csevej.

- Édes Istenem - sóhajtotta Catherine -, táncolni tudnék örömben, amiért ez a gyűlöletes háború véget ért.

- Csak ez a mostani betörés vallott csődöt, barátném, de nem a háború. Az folyik tovább, szerte Franciaországban: a Pireneusok között, már csak azért is, hogy kivessük a spanyolt Saint-Jean-de-Luzból, csakúgy, mint a Földközi-tenger vidékén, hogy visszafoglaljuk a Lérins-szigeteket.

- A Pireneusokról mint lehetséges helyszínről már én is hallottam, de a szigetekről semmit. Biztos ez a dolog?

- Egészen biztos. Richelieu gályákat rendelt hajóépítőitől, mivel a földközi-tengeri hajózáshoz a gálya a legalkalmasabb. Ott ugyanis olyan szeszélyes a szél, hogy bármely pillanatban elülhet, akkor pedig a vitorlák megannyi rongydarabként csüggnek alá, és a hajó megreked a szélcsendben.

- És a gálya nem reked meg? - tudakolta Catherine.

- De nem ám, mert azt lapátokkal hajtják.

- Lapátokkal?

- Így nevezik a hajósaik az evezőket.

- Szegény gályarabok! Bizonyára rémesen bánnak velük.

- Hát elég rémesen, viszont az ellátásuk annál bőségebb, különben nem volna erejük ehhez a kimerítő munkához.

- Én azt hittem, gályákon csakis a mórok hajóznak, hogy kifoszthassák a Földközi-tenger partvidékét.

- És a gályáik sebesebbek voltak a szélnél! Soha nem is értük volna utol őket, ha nem építünk mi is az övéikhez hasonló hajókat.

- És a mi gályáinkat ki hajtja?

- Hiszen már mondtam, barátném: a gályarabok.

- Honnan szerzik őket?

- A halálraítéltek közül. Azok jelentkeznek, akik a kötél helyett inkább a lapátot választják.

- Hogy lehet az - kérdezte ekkor sértődötten Catherine -, hogy kegyelmed annyi mindent tud, én pedig szinte semmit?

- Mert kegyedet arra nevelték, hogy kicsinyeket hozzon a világra, és felnevelje őket.

- Kegyelmedet pedig arra, hogy minden egyébbe alkalmas legyen.

- Ne búsuljon túlságosan, barátném. A "minden egyéb"-be a háború is beletartozik.

- Ezúttal, uram, én fogom meglepni egy hírrel. Tudok valamit, amiről kegyelmednek sejtelve sincs.

- Csupa fül vagyok.

- Az udvarnál lévő szép barátnémim megsúgták, hogy a háború alatt a királyné súlyos árulás bűnével

szennyezte be a nevét. Többet azonban nem akartak mondani, engem pedig gyötör a kíváncsiság. Váltson meg egy kétségtől, barátom: tud valamit erről a dologról?

- Még csak nem is hallottam róla.

A Louvre-ban Bouthillier fogadott, és közölte, hogy pillanatnyilag sem a királynak, sem a bíborosnak nincs számomra feladata, mégis szeretnék, ha reggelenként, amikor kilencet üt az óra, megjelennék a Louvre-ban, arra az esetre, ha valamilyen megbízatás mégis előadná magát.

Csöppet sem voltam elragadtatva ettől az új kötelezettségtől, amely minden reggel, meghatározott időben, tehetetlenné bénít, holott kilenc óra körül szívesen vettem részt Catherine öltözködésének szertartásán, amelynek során nemegyszer az én véleményemet is kikérték, én pedig érett megfontolás után, a tárgy súlyához méltó komolysággal meg is adtam a segítséget. Így győztem meg, hosszas prédikációk után, arról, hogy szakítson kacér dámáink szokásával, és ne használjon többé arca kikenéséhez-fenéséhez ólomfehéret és ónos festéket, mivel mind az ólom, mind az ón föltöbbé ártalmas az egészségre.

Olvasóm bizonyára nem felejtette el, hogy már ifjú éveimben is örömmel vettem részt "keresztmamám", azaz Guise hercegné öltözködési ceremóniáján, már csak azért is, mert komornái fiatalok és bájosak voltak. Ugyanez nem mondható el a Catherine körül szorgoskodó leányzókról, akiknek egyetlen porcikája sem szolgált rá a dicséretre; nőolvasóim ezt minden bizonnyal kérdezősködés nélkül is megértik, lévén, hogy egy feleség merőben más szempontok szerint dönt, mint egy anya...

Mondanom sem kell, hogy mielőtt a Louvre-t elhagytam volna, mindenképpen fel kellett keresnem Guéméné hercegnét. Az időpont kétségtelenül még kissé korai volt ahhoz, hogy bezörgessek egy hölgy ajtaján, csakhogy ez a dáma, úgy is, mint szenvedélyes sétáló, rettenthetetlen úszó és kifogástalan lovas, nem tartozott azok közé, akik akkor kelnek, amikor mások az asztalnál tömők a pocakjukat, így aztán maggiordomó-ját csöppet sem hőkentette meg korai látogatásom: bevezetett egy kis szalonba, ahol alig néhány percet kellett várnom a szépasszony megjelenésére.

Szépnek valóban szép volt ez a hercegasszony, de engem talán ennél is jobban elbűvölt a modorában és hangjában is kiütő szelídség és szívjóság, ami szerintem a női vonzerő két legfontosabb összetevője. Guéméné asszony engem leginkább Klára Izabella Eugénia infánsnőre emlékeztetett; amikor - hiszen emlékeznek még - megvittem Gastonnak a királyi passzust, amelynek segítségével visszatérhetett Franciaországba, ez a hölgy kormányozta spanyol Németalföldet.

Másfelől a két dáma korban, öltözködésben és életeri dolgában igencsak különbözött egymástól. Az infánsnő idősebb volt, vallásossága miatt apácaköntösben járt, és korántsem örvendett kicsattanó egészségnek. Annyi bizonyos, hogy én, a már ismertetett okokból, őszintén megszerettem, és nagy fájdalommal sirattam meg, amikor hirtelen elragadta a halál, azok után, hogy egy se vége, se hossza felvonulás alkalmából a jeges brüsszeli utcákon megfázott - de hiszen erről korábban már beszámoltam.

-Teringettét, barátom, hát mit hallok? - kérdezte vidáman Guéméné hercegné. - Eszerint mostantól reggeli kilenckor mindennap a Louvre-ban lesz? Azt jelenti-e ez, hogy...

Itt azonban elpirult, és nem merete befejezni mondatát.

- Asszonyom - mondtam ha ugyanazt gondoltuk, hadd mondjam végig, amit elkezdett. Ami engem illet, én sem szeretném, hogy mindennapos látogatásaim csak a királynak szóljanak.

- Finom és gyengéd válasza, uram, megerősíti bennem ama, barátok közt igazán természetes reményt, hogy ezentúl sűrűbben láthatjuk egymást.

Ekkor fél térdre ereszkedve megcsókoltam a kezét, aztán felemelkedve és karosszékembe visszaülve elismételtem magamban Szent Ágoston szavait "a barátság verőfényes küszöbéről", amelynek csak az a veszélye, hogy könnyen "átléphető".

- Barátném - szólaltam meg -, alighogy betettem a lábam a Louvre-ba, különös híreszteléseket hallottam. A királyné árulásáról sutorognak...

- Sajnos más kifejezés aligha illik rá - hangzott a válasz. - És nem valami apró-cseprő magánügyről, hanem sokkal súlyosabbról: politikai árulásról van szó.

- Politikáról?

- Akármilyen sajnálatos, kétség immár nem fér hozzá. Ami értesülést a királyné előkészületeinkről és hadainkról csak szerezhett, azt egytől egyig a spanyolokhoz juttatta el, mégpedig mind a háború előtt, mind a háború folyamán.

- Végzetes bűn!

- Amellett gyerekes is, mert amióta kiderült, hogy tudott Chalais királyellenes összeesküvéséről, mégsem jelentette, azóta a királyné is felfoghatta, hogy a bíboros rendőrsége szoros megfigyelés alatt tartja. Fel is fedezték, hogy titokban levelezik Chevreuse hercegnével.

Lehetetlen, olvasó, hogy ne emlékezz arra a "gidára" [Szójáték Chevreuse hercegné nevével: gida = chevette] - a király nevezte el így -, akit Lajos a végén a touraine-i Couzières-be száműzött, hogy megtorolja vége-hossza nincs ármánykodását önmaga, a bíboros és kettejük politikája ellen.

Több ilyen, a fenti politika ellen irányuló cselszövény: az ájtatosok, az országnagyok, valamint a "spanyolok" összeesküvése közül a legalattomosabb és egyszersmind talán a legveszélyesebb az "ördögi alsószoknyák" ármánya volt, amelyet a gida szervezett és vezetett. A balsors úgy hozta, hogy a gida meghitt barátnője legyen a királynénak, aki végül már csak az ő fejével gondolkodott.

Nos, a kecske még couzières-i száműzetésében sem bánta meg bűneit, és angol barátai közvetítésével tovább levelezett a spanyolokkal; a bíboros pedig még a királynét is meggyanúsította, hogy nem szakított meg a gidával minden kapcsolatot. Egy napon aztán elhatározta, hogy kihasznál egy sajátos körülményt. A királyné ugyanis alig néhány főnyi kísérettel gyakran járt el ájtatoskodni a val-de-grâce-i kolostorba, ahol hosszú beszélgetéseket folytatott a főnökasszonnyal; a bíboros pedig sejtette, hogy ilyenkor nem két ártatlan madárka csipog a lombok közt. Így hát szigorú kihallgatásnak vetette alá a főnökasszonyt, a kolostort pedig alaposan átkutattatta. Bár találni semmit sem talált, ez önmagában még semmit sem bizonyított; a kolostorokban elvégre szigorú rendet tartanak.

A királyné személye változatlanul gyanús volt, Ausztriai Anna pedig gyerekességében és könnyelműségében azt hitte, ő igenis átcúszik a bíboros hálóján. Elvakultságában fogta magát, és saját kezű levelet írt - de kinek? Úristen, kinek hát? Nem másnak, mint Mirabelnek!

Mirabel márkiról, e nagy tehetségű spanyol nemesúrról már volt szó emlékirataimban, mégpedig abból az alkalomból, amikor IV. Fülöp spanyol király felmentette párizsi követségének vezetése alól, és főminiszterévé nevezte ki, hogy aztán megtegye a spanyol Németalföldet legjobb tudása szerint kormányzó bíboros-infáns mindenható helyettesének.

A királyné, miután megírta Mirabelhez szóló levelét, átérezte vállalkozása vakmerőségét, és bonyolult útvonalat eszelt ki a levél célba juttatására. Elsőnek hűséges uszályhordozójára bízta, az továbbadta egy Párizsban letelepedett angolnak, bizonyos Augier-nak, Augier pedig a terv szerint Brüsszelbe utazott volna, hogy személyesen Mirabelnek nyújtsa át a levelet. A királyné uszályhordozóját La Porte-nak hívták, és inasként is magas polcon állt; munkaköre korántsem merült ki az uszály hordozásában. A királyné a legkülönbébb feladatokkal bízta meg a hozzá szenvedélyesen ragaszkodó férfit, akiről Ausztriai Anna udvartartásában azt beszélték, hogy szerelmes úrnőjébe.

La Porte-ot, miután a rendőrség minden megmozdulását szemmel tartotta, akkor tartóztatták le, amikor belépett az ugyancsak spanyolbarátsággal gyanúsított Augier házába. A soron következő jelenet némileg emlékeztetett Ravaillac letartóztatására. Őt a király testőrsége azért fogta el, mert úgy ólálkodott a Louvre körül, mintha a király távozására várna. A motozást azonban nagyon ügyetlenül végezték: a testőrök beérték azzal, hogy a hátát, a hasát, a lágyékát és a combját tapogassák körül. Ha, kötelességükhöz híven, meztelenre vetkőztetik, megtalálták volna a lábikrájához erősített gyilkos kést, és IV. Henrik nem esett volna merénylet áldozatául.

XIII. Lajos csendőrei bezzeg lelkiismeretesebbek voltak. Ők anyaszült meztelenre vetkőztették La Porte-ot, majd tüzetesen átvizsgálták minden ruhadarabját. Így találták meg, nadrágja jobb térdé alá varrva, a királyné Mirabelhez intézett levelét.

La Porte-ot kivallatták, és a Bastille-ba vetették, az úrnőjéhez mindvégig hűséges inas azonban hallgatott, mint a sír. Őrei kínvallatást javasoltak, a bíboros azonban úgy vélte, erre semmi szükség: a királyné levele van olyan egyértelmű, hogy árulásához kétség sem fér. A val-de-grâce-i kolostorban ismét szemlét tartottak, és a főnökasszony, Saint-Étienne anyja a - különben teljesen eredménytelen - házkutatás közben, láss csodát, hirtelen megbetegedett, ám csakhamar gyógyultnak nyilvánított, egyszersmind tudtára adták, hogy főnökasszonyi rangjától ezennel megfosztatik, és közönséges apácaként a charité-sur-loire-i kolostorba helyeztetik át.

A király Séguier kancellárra bízta hitvese kihallgatását; a connétable-i méltóság eltörlése óta ő volt a korona első számú főhivatalnoka. A kancellár az ország életének minden vetületét szemmel tartotta, de elsősorban az igazságszolgáltatásban jeleskedett. Amúgy rendkívül eszes, tehetséges és tapintatos férfiú volt, aki a legkényesebb helyzetekből is előnyére vágta ki magát.

Családja, amely a főváros kereskedői elitjéből származott, a továbbiakban pénzügyi és igazságügyi hivatalokon át tört egyre magasabbra. A kancellár, aki maga is értette a módját, hogyan kell fialtatni a pénzt, eladósodott nemesek hitelezőjeként szerezte vagyonát, majd 1624-ben százhuszezer livreért megvásárolta nagybácsikájától a parlament elnöki tisztségét, és midőn 1633-ban pecsétőrré nevezték ki, négyszázezer livre-ért továbbadta.

Minthogy a vagyon vagyont vonz, Séguier egy háborús számvivőtiszt lányát vette feleségül, aki

kilencvenezer livre hozománnyal gyarapította a családi kasszá. A kancellár szerette ugyan a gentil sesső-t, de sohasem csalta meg hitvesét; Fogacer szerint nem erényessége tartotta vissza, hanem "túlságosan lefoglalta tallérjainak számolgotása". Mivel nem volt sem falánk, sem borissza, sem kártyás, gyalogolni viszont annál jobban szeretett, kiváló egészségnek örvendett, és nyolcvannégy éves korában érte a halál. Magam gyakran futottam össze vele a Louvre folyosóin. Elegánsan volt öltözve, de ragaszkodott a sötét színekhez, és mellőzte a csipkét meg a mindenfajta műtyükkéket, melyektől a király köztudottan irtózott. Fekete szakállát rövidre nyíratta, és egész személyét olyan komolyság és fenség lengte körül, amely, nem is tudom, miért, engem egy rabbira emlékeztetett.

Hogy mi történt a kihallgatáson, azt az udvar magától a királynétól tudta meg: ő ugyanis mintegy a maga mulatságára tájékoztatta a pipiskedőket, kitérve az eszmecsere legcsiklandósabb mozzanatára is.

A kancellár, miután eleget tett a protokoll előírásainak, és alattvalóhoz illően köszöntötte Franciaország királynéját, kezdetnek semleges hangot ütött meg.

- Asszonyom, a király a kezembe tett le egy felséged által írott levelet, amely Mirabel márkinak szól, és seregeinkről szolgál felvilágosítással.

- Ezt a levelet nem én írtam! - kiáltott fel habozás nélkül a kis királyné.

- Ez majd kiderül, ha elolvassuk.

- Olvassa csak, uram - vetette oda a királyné gőgösen.

A kancellár pedig nyugodtan, tagoltan, de továbbra is tudatosan semleges hangon felolvasta a Mirabelnek szóló királynéi episztolát.

Amikor a végére ért, a felséges asszony felkiáltott:

- Ez a papírcafat merő szélhámosság! Látszik rajta, hogy nem én írtam.

- Asszonyom - felelte Séguier -, a királynak több, felséged által írott levél van birtokában, és gondos egybevetés után ő hitelesítette mind a szöveget, mind az aláírást.

- Mert ügyes volt a hamisító! - makacskodott a királyné.

- A szövegben, asszonyom, találtak két olyan nyelvtani hibát is, melyet felséged rendszeresen elkövet.

- Kancellár úr netán bírálni merészeli franciatudásomat? - kérdezte szenvedélyes indulattal a királyné.

- Isten mentsen tőle, asszonyom! Vegye olybá, hogy az én számból most a király szól.

- És kinél találták meg ezt a papírrongyot?

- A kegyed uszályhordozójánál.

- És ő mondta, hogy tőlem kapta?

- Nem, asszonyom; személyében felséged hűséges szolgálával dicsekedhet. Már az első kérdés hallatán bezárult, mint az osztriga. De Augier-től tudjuk, hogy a levél felségedtől származik.

Ha a királyné ártatlan vagy több ravaszság szorult volna belé, akkor most megkérdezte volna, ki ez az Augier, és mi a szerepe ebben az ügyben. Ehelyett meggondolatlanul azt kérdezte:

- És mit mondott Augier?

- Mindent elmondott, asszonyom.

És ekkor a minden reményét elvesztett királyné szakasztott úgy viselkedett, mint egy gyerek: hirtelen kitépte a kancellár kezéből a Mirabelnek szóló levelet, és ruhája kivágásába rejtette.

- Asszonyom - szóló Séguier -, ezzel bünt követ el, mert eltulajdonította a vád egyik tárgyi bizonyítékát. Felszólítom, hogy adja vissza.

- Eszemben sincs! Jó helyen van ott, ahol van.

- Ez az utolsó szava?

- De még mennyire! Ezerszer is az.

- Ez esetben kénytelen vagyok saját kezűleg visszavenni.

- Királyi személyre merné emelni kezét? - sikoltott fel a királyné. - Nem tudja, hogy felségsértést követne el, és a vérpádon végeznék?

- A vérpádot, asszonyom, nem azok ellen találták ki, akik hűségesen szolgálják a királyt. Épp ellenkezőleg: főbenjáró büntetést akkor érdemelnék, ha hagynám, hogy felséged megtartsa és megsemmisítse ezt a levelet.

- Ha egy lépést tesz felém, uram, hívom a testőrségem!

- A király, asszonyom, ismervén felségedet, óvatos volt, és a kegyed testőrségét a sajátjával váltotta fel; innen tehát nem várhat segítséget. Asszonyom, késlekedés nélkül szolgáltatassa vissza a szóban forgó levelet, vagy ha nem, hát erővel veszem el.

- Soha! Soha! Soha!

A kancellár ekkor nagy merészen elindult a királyné felé, és bal karját lefogva benyúlt a ruha kivágásába; mivel azonban a művelet merőben szokatlan volt számára, hát elég ügyetlenül tapogatózott. A

királynénak végül elfogyott a türelme: ruhájába nyúlva egykettőre kihalszta a levelet rejtekhelyéről, és ingerülten átnyújtotta a kancellárnak.

- Asszonyom - szólt ekkor a kancellár, s fél térdével a földre ereszkedett -, köszönöm, hogy belátta vétkét, és engedelmeivel elköszönök kegyedtől.

- Menjen csak, de minél gyorsabban, kancellár úr! - sziszegte dühösen a királyné. - És higgye el nekem: sosem jut be a paradicsomba!

- Hogy hová kerülünk, akár felséged, akár én, arról egyedül a Mindenható dönthet.

Ezután, a protokoll előírása szerint, háromszor meghajolt a királyné előtt, és távozott. Homlokán veríték gyöngyözött, és görcsösen markolta a levelet, amelynek kedvéért, vonakodva bár, de összetapogatta a francia királyné csecset.

A királyné azonban továbbra is makacsul tagadott, akár a kislány, aki anyja szeme láttára mártotta ujját a lekvárba, és aztán esküdözik, hogy nem ő volt.

Mindamellett, Istennek hála, Ausztriai Anna nem volt olyan korlátolt és megátalkodott, mint az anyakirályné; másfelől legközelebbi barátnői megértették vele, hogy ha tovább tagad, arcátlanságával csak súlyosbítja bűnét, ha viszont mindent beismer, vallomása árán - csakúgy, mint a Chalais-ügyben - bocsánatot fog nyerni.

Augusztus 17-én az ily módon kiokosított királyné megadón üzent a bíborosnak, kérve, hogy fogadja őt. Nem csalt a szeme, olvasóm: valóban a bíboroshoz fordult, nem pedig a királyhoz. Félt a király már ismert dühkitöréseitől, azt viszont, hogy Richelieu nem fog jelenetet csapni, biztosra vette; úgy érezte, építhet szívjóságára és főpapi méltóságára. Mekkora tévedett! Richelieu gyűlölte a nőket, furcsa állapotoknak tartotta őket, és azt hirdette, hogy semmi jó nem várható tőlük. Másfelől, bármilyen különösen hangozzék is: nőgyűlölete elnézővé tette a nők iránt. Úgy vélte: mivel a nőktől természetüknél fogva csak a legrosszabb telik, az ember tulajdonképpen nem haragudhat rájuk.

A találkozás előtt szegény királyné hosszan csinosította magát, holott fáradozása merőben hiábavaló volt. A bíboros kissé merev udvariassággal fogadta, megadva neki a protokoll által előírt mély tiszteletet.

A királyné mindent bevallott, a kardinális pedig figyelmesen és némán hallgatta végig. Amikor Ausztriai Anna befejezte vallomását, Richelieu bólogatott, bár a királyné nem tudhatta, hogy a bólogatás a szigor jele-e vagy az elnézése.

- Asszonyom - szólalt meg végtelenül szelíden -, az eset súlyos, sőt merem mondani, rendkívül súlyos.

De ne féljen, minden tölem telhetőt elkövetek, hogy kivívjam kegyed részére a király bocsánatát.

A királyné nem is gyanította, miféle politikai megfontolások sugallták ezt az evangéliumi jóságot.

Hirtelen, viharos erővel elöntötte a hála: gyermeki természetességgel és naivitással felugrott, és így kiáltott:

- Ó, bíboros úr, hogy lehet valaki ennyire jóságos? Ezután pedig, a protokoll minden utasításáról megfeledkezve, kezét nyújtott a bíborosnak. Richelieu persze óvakodott tőle, hogy megragadja, majd három mély térdhajlítással köszönt el királynéjától.

Ausztriai Anna megpróbáltatásai azonban még nem értek véget. Lajos írásbeli vallomást követelt, amelyben egyszersmind ünnepélyesen meg kellett fogadnia, hogy soha többé nem esik vissza bűnébe. A levelet saját kezűleg kellett megírnia s ellátnia kézjeggyel.

Engem némiképp megbotránkoztatott ez a kíméletes bánásmód, de ha jobban meggondolom, érteni vélem indítékait. Elvégre mi mást tehettek volna? Ha Lajos eltaszítja a királynét, és hazaküldi Spanyolországba, utána a pápa színe előtt kell pert indítania a válás kimondása érdekében; ennek a hosszadalmas eljárásnak a kimenetele azonban nagyon is kétséges, mivel a pápa ugyancsak neheztel Lajosra az eretnek országokkal kötött egyezségei miatt. Ennyi idő menjen pocsékba egy bizonytalan kifejtendő ügyért? Nem ér-e akkor már többet, ha a király jóformán minden áldott nap eleget tesz férji kötelességének, hátha a királyné ez egyszer olyan fiút fogan, aki, az előzőekkel ellentétben, megéri világra jöttét?

Ami magát az árulást illeti, arra, ha mentséget nem is, legalább magyarázatot lehetett találni. A királyné szenvedélyesen szerette spanyolországi családját, amelynek dicsősége valósággal elkápráztatta; nem győzte elégszer emlékeztetni udvarhölgyeit, hogy ő a megboldogult III. Fülöp spanyol király leánya, és testvére a mostani uralkodónak csakúgy, mint a Németalföldet kormányzó bíboros-infánsnak. Milyen csekélynek, milyen kicsinyesnek tűnt mindehhez képest Franciaország! És mennyit zokogott, amikor XIII. Lajos pökhendi viselkedésük miatt hazaküldte spanyol udvarhölgyeit! No és a francia férj? Ő sajnos nemigen hasonlított a büszke hidalgókra, akik a spanyol udvarnál tiszteletteljes, mégis lángoló pillantásokkal méregették a szépséges királylányt. Lajos eleinte még dadogott is egy kicsit, és általában félt a nőktől; még feleségének sem mert a szemébe nézni. Első kísérletei siralmasak voltak; a végén úgy

kellett elcipelni a hitvesi ágyig, hogy valahára - az apostoli nuncius szemérmetes fogalmazása szerint - "beteljesítse" a nászát a királynéval. A késelem azonban oly hosszúra nyúlt, hogy a fiatalasszony már nem érzett hálát; a többhetes várakozás mélységesen megalázta. Igaz, hogy viszonyuk ezután látszólag egyenesbe jött, a királyné azonban csakhamar megértette, hogy Lajost, aki ettől fogva rendszeresen megtisztelte nyoszolyáját, nem a szerelem, sőt még csak nem is a vágy vezérli: amikor dauphinet próbál felesége méhébe plántálni, mindössze dinasztikus kötelességének tesz eleget.

Igaz, hogy Lajos neveltetésében sem a gentil sessó-nak, sem a férfi iránta érzett szerelmének nem jutott kitüntetett hely. A királyfi zsarnoki anyától született, aki, hogy kiirtsa fiából a férfiúi büszkeséget, megfosztotta minden hatalomtól, és akármit mondott, mindig letorkolta és megalázta. Emellett csupa válogatott csúfsággal vette körül, annyira félt, hogy a fiúban akár egy szobalány szerelme is felszíthatja az ellenállás szellemét. Az anyakirályné művét pedig betetőzték a Lajos nevelésével megbízott papok, akik rettegtek, nehogy a fiú szoknyavadász apjára üssön, és ezért a testi szerelmet úgy festették le előtte, mint a lélek elkárkozásának eszközét. Ha a házasságon belül üzik mint kínos kötelességet, úgy talán még megbocsátható, de aki élvezetet merészel találni benne, az felmagasztalja a testet, e "hitvány porhüvelyt". Ezért gyanakodva kell szemlélni Éva minden lányát, aki a gyönyör révén a férfit vesztébe taszíthatja. Mindennek folyományaként a sok derék ember, akiket a legjobb szándék vezérelt, olyan ifjút nevelt fel, aki nagyra nőve csak csipesszel mert egy fiatal lány dekoltázsába nyúlni. Igaz, hogy később beleszeretett La Fayette kisasszonyba, ez a szerelem azonban plátói volt. Odaállt a leány elé, mintha gyökeret vert volna a lába, nézte, beszélt hozzá, de nem érintette meg: neveltetése kitörölhetetlen nyomokat hagyott rajta. Egyébiránt a szóban forgó szépség sem volt rabja a testiségnek: kolostorba vonult, Lajos pedig jóformán naponta felkereste, és a fogadószoza rostélya, emez áthághatatlan akadály mögül elhalmozta szóáradatával. S bár a közügyekhez világéletében kivételes tetterővel látott hozzá, tudatában apró szikraként sem merült fel a gondolat, hogy azt a bizonyos rostélyt hatalmi szóval is eltávolíthatná. Boldogult édesapja bizonyos így tett volna, sőt Párizs ostroma idején így is tett, meghozza mindjárt két alkalommal. Mint bizonyára emlékeznek rá, a szóban forgó kolostorokban két elragadó apácácskára bukkant, akik az erény fogalmát még elég lazán értelmezték.

- Csak egy szóra, uram! Szerelmes ön Guéméné hercegnébe?
- Ejnye, szép olvasóm! E kérdés elég történelmietlen!
- Akkor miért festette le őt emlékirataiban?
- Hogyan idézhetném meg a történelmet, ha nem térnék ki a magam históriájára is?
- Nem felelt a kérdésemre.
- Tudom, asszonyom. De semmi kedvem hozzá.
- Így hát igaza volt a chantillybeli Quercy asszonynak, amikor álszentnek bélyegezte. Mert semmi kétség: maga tényleg nem tolta azt a ládát a retesztől megfosztott ajtó elé.
- Barátném, erről a dologról csak a gyóntatóm faggathat ki, minden egyéb szócséplés; és örülnék, ha kérdései inkább a lényeget érintenék.
- Hát tessék, hogy meglegyen az öröme. Úgy tetszik, hogy Gaston és Soissons gyilkos amiens-i tervéről sem a király, sem a bíboros, sem az utóbbi rendőrsége nem szerzett tudomást. Hogy lehet az, hogy maga viszont be volt avatva?
- Montrésor gróf kitüntetett bizalmával.
- Ki az a Montrésor gróf?
- Gaston fővadászmestere.
- És miért épp magának öntötte ki a lelkét?
- Barátok vagyunk. És lehet, hogy a véres terv nyomta a lelkiismeretét, még akkor is, ha nem valósult meg.
- És miért nem inkább egy papnak gyónta meg a titkot?
- Bizonyára attól félt, hogy a pap, kötelességtudattól indítva, továbbadja a püspökének, az meg talán éppen a pápának adja tovább. Különben is, mi értelme lett volna a gyónásnak? A gyilkosság megmaradt tervnek, tehát nem lett belőle bűn.
- Már a pusztá kísértés is bűn, uram.
- Túl szigorú a teológiája, asszonyom.
- És amit a gróf elmondott, továbbadja-e a bíborosnak?
- Piha, asszonyom! Sűgjak be egy jó barátot?
- Most haragszik rám?
- Legföljebb egy icipicit neheztelek, de megvan az a jó tulajdonságom, hogy egyetlen mosoly is megbékít. Köszönöm, asszonyom, ez a mosoly búbajos volt.

- Szabad tovább kérdezni?
- Megkérem rá!
- Tudja-e pontosan, mi készítette Gastont és Soissons-t arra, hogy - az ön tálalása szerint - a legnagyobb titokban elmeneküljenek Párizsból, s egyikük blois-i hűbértartóján, a másik Sedanban, Bouillon hercegnél húzódjon meg?
- Biztosan nem tudom, de vannak feltevéseim.
- Bocsátkozhat-e feltevésekbe egy történelemíró?
- Még csak az kéne! Ő egyes-egyedül a dokumentumokra támaszkodhat.
- De bezzeg önmagának fenntartja azt a jogot, melyet a történelemíróktól megtagad.
- Ez sem igaz. De mivel én csak memoáriró vagyok, megengedhetem magamnak, hogy megkockáztassak egy-egy valószínű feltevést, persze csak akkor, ha erre az olvasót előre figyelmeztetem. A szóban forgó ügyben az a benyomásom, hogy Soissons és Gaston nem találtak meggyőző indítékot a szökésükre.
- Miért, mit mondtak?
- Gaston durva bánásmódra panaszkodott, felhozva többek között, hogy válásra akarták kényszeríteni.
- És maga nem hisz ebben? Miért, ha szabad tudnom?
- Mert kissé későn jutott a herceg eszébe. Mármost Soissons... - ő állítólag azért menekült el, mert a kardinális erőszakkal akarta hozzáadni a saját unokahúgát, Combalet asszonyt. A helyzet az, hogy Richelieu-nek valóban volt ilyen szándéka, de mivel a király nem támogatta a házassági tervet, a bíboros semmiképpen sem kényszeríthetett egy királyi herceget arra, hogy egy nála sokkal alacsonyabban álló nőt feleségül vegyen.
- Akkor az ön megérzése szerint mi volt szökésük valódi oka?
- Megérzésem szerint - hogy a kegyed kifejezésével éljek - mindketten olyannyira hittek a bíboros rendőrségének csallhatatlanságában, hogy biztosra vették: az ő merényletük terve is kitudódott, és napok kérdése, hogy a király teljes szigorával lecsapjon rájuk.

Ami elég együgyű feltételezés volt. Hogyan büntethette volna meg a király Soissons-t anélkül, hogy le ne sújtson Gastonra, a vélelmezett trónörökösre is? A történelem iróniája úgy rendezte, hogy a rettegés, amely mindkettőjüket menekülésre készítette, merőben alaptalan legyen. Az amiens-i merényletről nem tudott sem a király, sem a bíboros, és később sem szereztek róla tudomást.

Gaston távolléte nagyon kényelmetlen volt a királynak; valami újabb ostoba szeszélytől félt, és Castelnau megráadásra járt az eszébe, amely derék katonák halálához és később Montmorency herceg kivégzéséhez vezetett. Tárgyalásokat kezdeményezett hát annak érdekében, hogy Gaston visszatérjen az udvarhoz. Gaston azonban, régi jó szokása szerint, mindjárt toronyórát követelt láncostul: azt akarta, hogy a király utaljon ki neki egy biztos erődítményt, ahová, ha őfelségével netán összetűz, visszavonulhat, vagyis tulajdonképpen azt szerette volna, ha maga Lajos fegyverezné őt fel s könnyítené meg a további ellenszegülést. E gyermekes követeléssel többször is előhozakodott, és ugyanannyiszor volt része elutasításban.

Ekkortájt derült ki, hogy Soissons is sajátos komplottot forral. Azt tervezte, hogy Gaston utánajön Sedanba, majd, mielőtt a falak védelmébe húzódnak, odahozatják az anyakirálynét is, és felveszik a kapcsolatot a Németalföld fölött uralkodó infánssal - így, négyesben pedig közös kiáltványt tesznek közzé, követelve, hogy a király kössön békét Spanyolországgal. (A bíborost természetesen kizárják a tárgyalási procedúrákból.)

E megkerült lelkek magától értetődőnek vélték, hogy ha a király elutasítaná a kiáltványt, a francia nép egy emberként lázadna fel ellene.

Nos, a francia nép egyes vidékeken csakugyan fellázadt, de csakis azért, hogy így tiltakozzanak az adók ellen, melyeket a király a kincstár gyarapítása, valamint a háború felpezsdítése céljából kivetett. Az anyakirályné hitelét önkéntes száműzetése már eleve aláásta, Gaston közismert volt örökös hűbörgéséről; sem ők ketten, sem Soissons, a királyi fattyú, legkevésbé pedig a brüsszeli infáns nem voltak oly dicső és tekintélyes személyiségek, hogy a franciákat cselekvésre sarkallják, vagyis nyilvánvaló volt, hogy ez a siralmasan gyermekes terv kudarcra ítéltetett. Gastonnak pedig, gyönyörű blois-i kastélya kényelmében, ahol sem talpnyalókban, sem víg cimborákban, sem jóllakottan nyújtózkodó szépségekben nem szenvedett hiányt, igazából nemigen akarózott fejest ugrani a rátukmált kalandba.

A közte és a király között zajló tárgyalások egy percre sem szakadtak meg, sőt amikor elküldték hozzá tulajdon gyóntatóját, Condren atyát, már-már ígéretesnek tűntek. Ám minél hosszabbra nyúltak a tárgyalások, Gaston annál inkább felverte az árakat. Azt akarta, hogy fizessék ki adósságait, és adják

vissza bevételi forrásait, továbbá százezer livre-t követelt a blois-i kastély újjáépítésére, végül pedig ragaszkodott hozzá, hogy emberei amnesztiát kapjanak, és a király ismerje el házasságát. Úgy hallottam, hogy ez az utolsó követelmény igencsak megköhögte a királyt, lévén, hogy a szóban forgó frigy - mint emlékeznek rá - az ő hozzájárulása nélkül, sőt tudtán kívül kötött, az ország egyik esküdt ellenségének, a lotaringiai hercegnek a lányával.

E februári reggelen, mivel az idő zúzmárás volt, s a Szajján jégtáblák úsztak, nem lóháton, Nicolas társaságában, hanem a hintómban indultam a Louvre-ba, ahol a királyt mord, harapós kedvében találtam. Bouthillier intett, hogy üljek le, majd a fülembe súgta, hogy maradjak csendben, mert a király és a bíboros összekapott, ha nem is a cél, hanem csak az eszközök fölött: nem tudnak megegyezni, hogyan zárják le a Gastonnal folytatott végeérhetetlen tárgyalásokat. A bíboros azt javasolta, hogy a király induljon Blois-ba tizenhatezer gyalogos és négyezer lovas élén, persze nem azért, hogy megütközzön öccsével, hanem csak hogy megfélemlítse; így diktálja ezt az ősi katonai alapigazság: mutass erőt, nehogy élned kelljen vele. A király azonban tiltakozott, mondván, hogy a terv "nem célravezető". Szerintem az év leghidegebb hónapjában nem akarózt ilyen expedícióba fognia; ámbár, ha - természetesen illő körültekintéssel - megkockáztathatók egy másik feltevést, az is meglehet, hogy hosszúnak érezte azt a három hetet, amelyet attól a bizonyos rostélytól távol kellett volna töltenie.

Amilyen engesztelhetetlen volt azonban Lajos az igazságszolgáltatásban, olyan kíméletlenséget tanúsított önmagával szemben is: végül hozzájárult a vállalkozáshoz, és hóban-fagyban vállalta a jeges utak megpróbáltatásait. Mihelyt Gaston értesült róla, hogy a király hadsereg élén közeledik, lóhalálában futárt menesztett hozzá, és arra kérte: álljon meg Orléans-nál, hogy ő, Blois-ból kimozdulva, ott érje s tárgyalhasson vele.

E levél vételétől kezdve a dráma idillé simult. A két fivér egyként elérzékenyülve játszotta el újra a nagy kibékülési jelenetet, forró ölelések és csiszolt, egyszerre elegáns és dagályos udvari frázisok kíséretében, biztosítva egymást örökké tartó vonzalmukról. A királynak ugyan esze ágában sem volt, hogy megajándékozza Gastont az annyiszor követelt biztos erődtímmenlyel, de öccse adósságait átvállalta, nehogy annak le kelljen mondania pompakedvelő életmódjáról. Visszakapta Gaston a korábban zár alá helyezett jövedelmeit is, és legalábbis kilátásba helyezték a csillagászati összeget, amelynek a blois-i kastély rendbetételét kellett fedeznie. Végül, de nem utolsósorban, a király a házasságot is elismerte, kikötötte azonban, hogy az csak akkor emelkedik törvényerőre, ha majd ő jónak látja, hogy a Louvre-ban megünnepelje. Sokakat meglephet, hogy Gaston belement egy olyan cikkelybe, amely a hitvesével való viszontlátást bizonytalan időre elnapolta, bár kétségtelen, hogy Bloisban, a vidám cimborák és az engedékeny hölgyikék társaságában a várakozás nem ígérkezett olyan hosszúnak. Figyelemre méltó apróság, hogy az orléans-i estét az ott időző és La Fayette kisasszonytól elvágtott király "találta igencsak hosszúnak"; Lajos bizony megsínylette szíve hölgyének távollétét. Ez alkalmából magamban megállapítottam, hogy a tökéletes szerető a két fivér összeolvasztásából születne meg, úgy, hogy egyikük a testet, másikuk a szívet kölcsönöznék a szerephez.

Szellemesen oldotta meg a király és a bíboros a félelmében Sedanhoz szögezett Soissons ügyét is. A király egy, a parlament által hitelesített nyilatkozatban amnesztiát ígért Soissons-nak és követőinek is, amennyiben az elkövetkező két hét során visszatérnek az alattvalói kötelesség útjára. E nyilatkozat nyomában Richelieu és Soissons udvarias levélváltásba bonyolódott, amelynek során a bíboros e megfontolt szavakat vetette papírra: "Hadd fejezzem ki, uram, örömet, amiért uraságod nemcsak a király kegyébe helyezkedett vissza, hanem önnön vesztétől is visszahőkölt." A mondat végén mintha figyelmeztető ostopattogást hallanánk. Soissons azonban szerencsétlenségére címeres ökör volt, és nem okult a jó szóból. Hajlandó volt ugyan visszatérni az alattvalói kötelesség útjára, de ragaszkodott hozzá, hogy 1641-ig Sedanban maradjon. A király ettől szívesen eltoltta volna, a kardinális azonban meggyőzte róla, hogy hagyja békén, nem mintha a legcsekélyebb mértékben is bízott volna Soissons lojalításában, sőt továbbra is született bajkeverőnek tartotta, mégis úgy vélekedett, hogy még mindig jobb, ha Párizstól és főleg Bloistól távol áskálódik. Richelieu nem is tévedett, mert nem sokkal később Soissons grófnak sikerült maga köré gyűjtenie néhány, a bíboros vesztét áhítozó országnagyot, úgymint La Valette, Guise és Bouillon hercegeket.

Ellenségeink számára a komplot valóságos égi manna volt. A császáriak hétezer emberrel erősítették meg a lázadókat, a spanyolok pénzt ígértek. Gastonhoz is küldtek Brüsszelből egy Vaucelle nevű urat, hogy őt is megnyerjék az új koalíciónak, Gaston azonban, túl azon, hogy nemet mondott, még le is fogatta Vaucelle-t, és neki volt igaza: az illető valójában a bíboros ügynöke volt. Gazdája ilyen fortélyosan akarta kikémleni, hűséges-e esküjéhez a király öccse.

Lajos nyolcezer gyalogost és kétezer lovast küldött Sedanba, Châtillon marsall parancsnoksága alatt.

Elkelt volna több is, de Lotaringiai IV. Károly megígérte, hogy ő is küld csapatokat, ezek azonban soha nem érkeztek meg: IV. Károly aludt egyet az ígéreterre. Soissons és a király hadserege La Marfée-nál csapott össze, és a gróf kerekedett fölül. Sikere azonban végzetesnek bizonyult. Amikor meglátta a királyi csendőrség egy kisebb, éppen visszavonuló egységét, a győzelemtől megittasodva rájuk támadt, ám az összecsapás hevében golyót kapott a szemébe, amely mind a győzelemtől, mind az életétől megfosztotta. Koalíciós társai e pisztolylövésben az Úr ítéletét vélték felfedezni, és útjaik elváltak; ki-ki lehorgasztott fejfel bűjt vissza a maga odújába.

ÖTÖDIK FEJEZET

Ugye emlékeznek még Séguier kancellárra, akit hivatali funkciója arra kényszerített, hogy az odacsempészett levélért a királyné ruhakivágásába mélyessze kezét? Nos, amint az sejthető, az eset valóságos csemegéje lett a mi kis udvari függönceinknek, akik valahányszor a Louvre folyosóin összefutottak a boldogtalan Séguierrel, szégyentelenül megkérdezték tőle:

- Nos, kancellár úr, milyen az ikerpár?

A sok léhűtő nagyon szellemesnek képzelte magát, amiért a királyné csöcsikéit ikerpárnak nevezik, a király azonban érzéketlen maradt humorukra, és közhírré tette, hogy mindazok a nemesurak, akik a kancellár urat rút és illetlen beszéddel sértik meg, a Bastille-ba vettetnek, mindaddig, amíg ki nem bőjtölik magukból a ripökséget.

Emez eseménydús napokban kettőzött élénkséggel csörgedezett a függönyök mögötti csevej, kivált a délutáni pihenés idején.

- Ha én úgy teszek, mint a királyné, kegyelmed megbocsátott volna? - tudakolta Catherine.

- Adott esetben feltétlenül.

- De miért, ha egyszer olyan nyilvánvaló volt az árulása?

- Világos volt, hogy a királyné helyesli a spanyol politikát, de ez az elfogultság egyáltalán nem veszélyeztette az ország biztonságát.

- Miért nem?

- Mert a királyné naiv volt. Abban a bizonyos levélben, Madrid titkos kérésének engedve, felszólította Mirabelt: kövessen el minden tőle telhetőt, hogy megakadályozza Franciaország és Lotaringia megegyezését, illetve a Franciaország és Anglia közötti szövetséget.

- És hol itt a naivitás?

- Hát ott, hogy Mirabelnek sem hatalma, sem lehetősége nem volt a szóban forgó közeledési kísérletek megghiúsítására. Lotaringia egy francia betörést már elszenvedett, és semmi kedve nem volt a következőhöz: békét áhított, annál is inkább, mivel Soissons halálával és Gaston megjuhászodásával elvesztette szövetségeseit. Ráadásul, mivel az országnagyok és Soissons lázadása idején megszegte ígérteit, és nem nyújtott Franciaországnak fegyveres segítséget, más vágya sem volt, mint hogy kiengesztelje nagy hatalmú szomszédját. Az angolok viszont, akik már régóta a reformált vallásnak hódoltak, belátták, hogy természetes szövetségeseik nem a spanyolok, akik elkötelezték magukat a tridenti zsinatnak és a protestánsok tűzzel-vassal való kiirtásának, hanem sokkal inkább a francia szomszédok - Franciaország lévén az egyetlen katolikus európai állam, amely ahelyett, hogy üldöznék és kiközösítsék, megtűri és békén hagyja a földjein élő protestánsokat.

- Ha jól értettem, barátom, e két szövetség pusztán a helyzet logikája folytán is létrejön majd, bárhogy ágáljanak is ellene a spanyolok - állapította meg Catherine, majd így folytatta: - De megtudhatnám, barátom, hogy ma délelőtt a Louvre-ban mivel foglalkozott?

- Richelieu egy rövid beszédet mondott nekem tollba.

- Nem sérti-e egy herceg és pair méltóságát, hogy egy bíboros diktáljon neki?

- Szó sincs róla. A mondott bíboros esetében ez inkább megtiszteltetés.

- És ha kérdeni merészelhetem: mi volt a beszéd tárgya?

- Merészelheti, kis gerlém. Minthogy a beszéd már el is hangzott, beszámolhatok a lényegéről.

- Kik előtt hangzott el?

- A velencei követek előtt.

- Miért éppen őelőttük?

- Mert ők jó barátaink, tehát egész Európa színe előtt megismétlik majd Richelieu bizalmas nyilatkozatát.

- És milyen titkokat bízott rájuk?

- Ismételjek el, barátném, egy egész beszédet? Ilyen nagyra tartja az emlékezőtehetségem? Még

szerencse, hogy a szóban forgó beszéd fölöttébb rövid volt, és egyes-egyedül arra irányult, hogy elvegye a királyné árulásának élet.

- Annál türelmetlenebbül várom, hogy meghallgathassam.

- Hát tessék. "Ellenségeink" - kezdte Richelieu... Az "ellenségeink" szó, barátném, természetesen a spanyolokra vonatkozik, és ők meg is kapják a magukét. Folytatom. "Ellenségeink olyan eszközöket vetnek latba, amelyekről szólnom is utálatos. Apácákat használnak fel, hogy a királynét bűnbe sodorják."

- Nem inkább az ellenkezőjéről lehet szó? - tudakolta Catherine.

- Tartok tőle. E helyütt a bíboros felemeli hangját: "A királyné jóságos, érdemdús fejedelemnő..."

- Kíváncsi volnék azokra az érdemekre!

- Az égre, barátném, Franciaország királynéjáról beszélünk! Folytatom. "A királyné jóságos, érdemdús fejedelemnő, aki semmilyen hibát nem követett el, legföljebb asszony lévén engedett vonzalmainak és a családja iránti érzelmeknek."

- Asszony lévén éppígy engedhetett volna azoknak az érzelmeknek, melyeket férje és új hazája iránt táplál.

- Politikai szónoklatban, barátném, nincs helye az igazságnak.

- Szóval ez politikai szónoklat volt?

- A legnagyobb mértékben! Arra irányult, hogy meggyőzze külhoni barátainkat és ellenségeinket: a király és a királyné kibékült, és a dinasztia továbbélése szempontjából minden a lehető legjobb úton halad. Mert itt van a kutya eltemetve, barátném. Lajos, aki gyermekként arra vágyott, hogy majd Igazságos Lajosnak nevezze, éppoly szigorú önmagával, mint embertársaival. Nem egykönnyen felejtí el a rajta esett sérelmeket, és hiába mondta, sőt adta írásba, hogy megbocsát hitvesének, valójában lelke mélyéből neheztelt rá, és a bíboros tapintatos sürgetése ellenére sem tudta rászanni magát, hogy megtisztelje látogatásával a királyné nyoszolyáját. Ugyanakkor azonban el is ítélte magát e vonakodásért, mert ezáltal megszegi dinasztikus köteleességét.

Ekkor a véletlen és a vihar sietett segítségére. 1637. december 5-én a király megjelent a kolostori rostély innenső oldalán, hogy láthassa ama bizonyos tudjuk-kicsodát. Látogatása elhúzódott, de inkább csak gyengéd pillantásokkal halmozták el egymást, mivel a király nem beszédességéről ismert, a "lány" pedig, ahogy nevezni szokta, jóformán meg sem mukkant. Nagyon is jól tudta, mivel fizet majd e hosszú és szótlan találkozásért: el kell viselnie a főnökasszony jeges bánásmódját és apácátársnői elsuttogott, de annál gyilkosabb megjegyzéseit.

A király elnyújtotta a látogatást, hiszen annyira vágyódott egy kis női gyöngédségre, de alighogy távozott, heves vihar tört ki. Az utcákon patakzott a víz, és Lajos lóháton volt; elég veszélyesnek ígérkezett tehát az út sebes vágatában Saint-Maurig, ahová készült. Helyzete annál kínosabb volt, mivelhogy konyhájának személyzetét csakúgy, mint ágát és szobájának teljes berendezését immár átszállították Saint-Maurba, [A király vidéki kastélyai nem voltak berendezve; a bútorokat csupán a király megérkezése előtti napon helyezték el.] vagyis azt sem tudta, hol számíthat némi harapnivalóra, és hol hajthatja le fejét éjszakára. Bizony mostoha sors ez egy francia királynak! "Sire - mondotta ekkor az őrkapitány -, itt csak egy megoldás van: térjen vissza felséged a Louvre-ba, és kérjen éji szállást a királynétól!" A királyt úgy meglepte ez a javaslat, hogy először akadékoskodott, arra hivatkozva, hogy a királyné szokásai annyira elütnek az övéitől: későn vacsorázik, és még később tér nyugovóra.

"A királyné - okoskodott azonban a kapitány - boldog lesz, ha alkalmazkodhat a felséged szokásaihoz..."

Hogy mi történt ezek után a király és a királyné között, azt csak később tudtam meg egy Angélique keresztnévű komornától, aki korábban nálunk szolgált, Catherine azonban, úgy tartván, hogy több van benne az ördögből, mint az angyalból, elbocsátotta, mire én beajánlottam a kardinálishoz, aki csakhamar továbbadta a királynénak, mégpedig nem minden hátsó gondolat nélkül, tekintettel a bíbornoki politikára, amely mindenekelőtt a besúgókon alapult. Ami engem illet: valahányszor a királynéhez tisztelgő látogatásra menet útközben Angélique-be útköztem, mindig megsimogattam az arcát, és mondtam neki néhány szót oc nyelven, ez lévén az anyanyelve. Ő nagyon élvezte az efféle hercegi-pairi kedveskedést, mivelhogy nagyot nőtt tőle társnői szemében, és meg is köszönte, valahányszor eljőhetett hozzám; ilyenkor meg is osztotta velem mindazt, amit csak a Louvre-ban látott és hallott, én meg hiánytalanul továbbadtam a bíborosnak. Mindazonáltal nehogy félreértsenek: Angélique a szó valódi értelmében nem volt olyan besúgó, mint a Zocoli; ő szabad akaratából mesélt, és egy petákot sem kapott érte. Mondhatni: a hála ösztönözte. Catherine-nak, mondanom sem kell, nem voltak ínyére ezek a palotában tett látogatások; még akkor sem békélt meg velük, amikor elmagyaráztam, mi van a háttérükben.

Valamelyest lehiggadt ugyan, de azért nem húzta be a karmait, mert a következő függöny mögötti csevej alkalmából ismét támadásba ment át, és így szólt:

- Nem szégyelli magát, hogy e kétes személy közvetítésével kémkedik szegény királynénk után?

Amire vállvonogatva így feleltem:

- Talán a királyné szégyellte magát, amiért ellenségeink kedvéért elárulta a férjét?

Ettől bezzeg behúzta karmait az asszony, de a szájára nem került lakat: hirtelen olyan szemrehányással rohant le, amelynek az előzményekhez nem volt semmi köze.

- Az az igazság - közölte -, hogy kegyelmed jobban szereti a királyt meg a bíborost, mint engem.

Én erre csak teli szájjal kacagtam, és így feleltem:

- Való, hogy szeretem őket, barátném, de egészen másként mutatom ki.

A kis élc megmosolyogtatta, de változatlanul ragaszkodott hozzá, hogy övé legyen az utolsó szó.

- Akkor sem örülök, hogy ez a nőszemély a házamba jár. Elfelejtette, hogy a szóban forgó "ház" nemcsak az övé, hanem az enyém is.

- Ha úgy jobban tetszik, barátném, ezentúl majd Guron úrnál találkozom vele.

- Jaj, de nincs kedvemre ez a kegyelmed Guron ura! Locsog, mint a szarka, falánk, mint a disznó, és ráadásul még szoknyapecér is!

- Valamint egy személyben az én hűséges és megbízható barátom - mondtam némi szemrehányó éllel.

- Hát csak tegyen, ahogy jólesik! - vágta oda Catherine, majd hátat fordított, ami lefordítva annyit jelentett: "Úgyis azt teszi, amit én akarok!"

És így is történt. Szívem mélyén azonban elég meggondolatlannak találtam az asszonyt, mivel ha az ördög valóban Angélique karjai közé akart kergetni, úgy Guron úr házában sokkal könnyebben ért volna cél, mint az én otthonomban.

És most halld, olvasó, méghozzá a maga teljességében, mit mesélt nekem Angélique Lajosnak a királynénál tett, este nyolc órai, váratlan látogatásáról, amelynek idején szakadó eső áztatta a párizsi utcákat.

A királyné már éjszakára volt öltözve, szőke haja kibontva omlott a vállára. Meghitten ropogó tűz előtt állt, csupasz lábait felváltva tartotta a meleg felé. Amikor Lajos, bőrig ázva, a szalonjába lépett, nem akart hinni a szemének.

- De Sire! - kiáltotta, félig nevetősen, félig aggodalmasan. - Hát micsoda állapotban van? Hívja gyorsan az inasait, hogy levetköztessék!

- Az inasaim, asszonyom, sajnos már Saint-Maurban vannak - felelte a király -, a ruhatárammal, az ágyammal, az élelmiszerkészleteimmel és a szakácsaimmal együtt. Más szóval a kegyed segítségével nélkül ma este sem meg nem szárítkozhatom, sem át nem öltözhetem, mint ahogy vacsorához és fekvőhelyhez sem juthatok. Így hát, szép hölgy, az irgalmáért esdek!

- Nem esd hiába, szép felség! - jelentette ki a királyné, akit mulattatott, hogy Lajos ez egyszer az udvar évdő nyelvezetével él.

Behívta hát Angélique-et, aki hozzá is látott, hogy kihámozza a királyt csurom víz öltözkékéből.

- De hiszen felséged reszket! - jegyezte meg vidoran a királyné.

- Valóban, asszonyom, de csak a hidegtől.

- Tehát lepereg felségedről, hogy egy szép leány vetkezteti?

- Asszonyom, ilyen szorongatott helyzetben senki más, csak kegyed lenne rám hatással.

Amire a meghatott és némiképp felajzott királyné turbékolva felkacagott; és amikor a szárítkozáshoz került sor, kivette Angélique kezéből a törülközőt, és saját kezűleg törölgette meg királyi férjét tetőtől talpig.

- Hát maradjak meztelen? - kérdezte a király, miután a gondos kiszolgálástól, no meg a kandalló melegétől immár megszáradt.

- Csak sose féljen - felelte a királyné -, mindenről gondoskodtam.

Saját kezével vett elő egy negligét, és rásegítette a homlokát kissé aggályosan ráncoló Lajosra, majd hátrált néhány lépést, és úgy kuncogott, mint egy apácanövendék a zárdában; olyan elbűvölő volt, hogy még a király is elnevette magát. Ezt követően a szolgálók asztalt és tányérokat hoztak be, és akkora marhahúscubákokat táltak fel, hogy mindegyikből négyen is jóllaktak volna, azon egyszerű okból, hogy a konyhai személyzet bízott benne: a maradékból ők is fejedelmien megvacsorázhatnak.

A felségek, akik úgy viháncoltak és kacarásztak, mint két diák, ha kiszabadul az iskolából, alaposan belakmároztak, és a bort sem sajnálták maguktól. Amikor végre felálltak, kiderült, hogy Anna nem áll valami biztosan a lábán, mire a király belékarolt, és így szólt:

- Kegyeskedjék megengedni, asszonyom, hogy az ágyáig kísérem...

Oda is kísérte, sőt nem érte be ennyivel: lefejtette róla a ruhát.

- Sire - szólalt meg ekkor a királyné -, könyörgök, bújjon ki a női holmiból; nem illik ebbe a környezetbe.

Ezen aztán újra nevetni kellett, majd a parancsoláshoz szokott királyné ellentmondást nem tűrő hangon

adta ki az utasítást:

- Angélique, húzd be az ágy függőnyeit, vigyél magaddal egy gyertyatartót, hogy el ne botolj, és csukd ránc az ajtót. - Így is tettem - mesélte Angélique -, és még a csukott ajtó mögül is hallottam a kuncogásukat. Hitemre, gondoltam, ebből a nevetésből hamarosan sóhajtozás lesz... Amit láttam, nagy öröömre és megkönnyebbülésre szolgált - hiszen a Mirabelnek szóló levél óta Lajos most hált először a feleségénél.

Jó katolikus ember vagyok én, eljárak a misére, gyónok-áldozok is, amikor kell, mégsem megy ki a fejemből derék hugenottáinknak az egyház címére szóló bírálata. Nem tagadom, hogy - akárcsak királyunkat - engem is megbotránkoztat püspökeink fényűző életmódja, a kegyetlenség, ahogy a parasztokból a tizedet kitérlik, no meg az a zsugoriság, amelyet szegény falusi papok és roskadozó templomaik iránt tanúsítanak.

Éppily kellemetlenül érint az ájtatoskodók egynémely szokása is. Szüntelenül a "kárhozatról" papolnak, mintha minden gátlást levetkezve elébe akarnának vágni az Úr ítéletének, és úgy fecsegnek összevissza a "Gondviselésről", mintha előre kitalálnák, miként rendelkezik.

Mindazonáltal ez egyszer félig-meddig elhiszem nekik, hogy nem tévedtek, amikor urbi et orbi szétkürtölték, hogy a király saint-mauri útját megakadályozó özönvízszerű eső, amiért is a királynéhez kellett éji szállásért bekéredzkednie, "a Gondviselés rendelkezéséből" következett be. Meggyőződésem tovább táplálta, hogy amikor 1638. január 30-án belelapoztam Théophraste Renaudot Gazette-jébe, egyszer csak fehéren feketén azt olvastam, hogy őfelsége a királyné áldott állapotban van.

Igencsak örvendett egész Franciaország, ám az örömet átjárta az aggodalom, amelyet senki sem mert szavakba önteni: vajon a királyné, aki huszonegy év óta minden terhességét elvetélte, ezúttal ki tudja-e majd hordani magzatát? Mindenünnen, ahol csak franciák éltek, hol Jézushoz, hol Szűz Máriához intézett forró imák ostromolták az eget: az emberek könyörögtek, hogy a királyné eljusson a szülésig, és fiúgyermeknek adjon életet.

És íme, az imák meghallgatásra találtak - az ájtatosok pedig megkapták a csallhatatlan bizonyítékot, miszerint a királyt a királyné felé taszító égszakadást, ha hiszik, ha nem, a Mindenható bocsátotta ránc. Hiszen éppen ezért is nevezték el a csecsemőcskét Louis Dieudonné-nak, azaz Istenadta Lajosnak.

Való igaz: pufók, vaskos combú, jó felépítésű csecsszopó volt, olyannyira, hogy a dajkák, miután nyelvükkel ínycenc módján csettentgetve megnézegették-végigtapogatták, kijelentették: "A hölgyek szemszögéből nézve eme csöppség inkább hajaz majd a nagypapuskára, mint a papára." Ezt ugyan csak egymás között, sotto voce suttozták, de hogy, hogy nem, másnapra az egész udvar visszhangozta a jóslatot.

Ami engem illet, hálósobánkban még soha nem volt ily tartalmas, sem ily hosszan tartó a függönyök mögötti csevej. - Megértem én - így Catherine -, hogy a királyné boldog, amiért ezúttal sikerült világra hoznia magzatát, azt is, hogy Lajos mennyire megkönnyebbült, amiért végre megvan a dauphin, úgy is, mint a dinasztia jövőjének záloga, csak azt nem értem, miért ver ez az esemény még határainkon kívül is akkora visszhangot, hogy ellenségeink gyászba, barátaink pedig egymás nyakába borulnak.

- Kérdésére, kis gerlém, egyetlen keresztnév a válasz: Gaston.

- Gaston?

- Úgy ám, Gaston! Minden intrikák és árulások főszereplője. Hiszen Istenadta Lajos világra jött előtt Gaston volt a trónörökös, és e minőségében az ország egyik legtekintélyesebb személyiségének számított. És mit művelt ezen a címen? Dorbézolt, üzte a dolce far niente-t, [édes semmittevés (olasz)] időről időre pedig egy árva szó nélkül elhagyta az udvart, és ellenséges országokba, Lotaringiába vagy Németalföldre menekült, amelyek boldogan fogadták be, mivel kellemesnek és egyszersmind hasznosnak találták, ha a királyi család egysége megbomlik, és arra számítottak, hogy Gaston, ha majd bátyja örökébe lép, hajlékony eszköze lesz politikájuknak. Valahányszor Lajos levélben sürgette hazatérését, Gaston aranyban követelte jelenlétének árát. Emellett különböző kegyeket és előléptetések igényelt kegyencei részére, és lelkiismeretlensége odáig fajult, hogy bíborosi kalapot követelt gyóntatójának, aki nem átalotta teherbe ejteni ágyasát. Ó, barátném... Ha a dauphin világra nem jön, micsoda tragédia állt volna elő, ha Lajos halálával Gaston foglalja el a trónt! A király és Richelieu türelmes építkezéséből csak romok maradtak volna! Nem állítom, hogy Gaston ostoba, csak azt mondom, hogy a vidám cimboráival és adakozó kedvű hölgyikéivel való semmittevő mulatozáson kívül az égadta földön semmi sem érdekli. Mivel pedig az ország ügyei hidegen hagyják, minden bizonnyal úgy cselekedett volna, mint a tulajdon mamája IV. Henrik halálakor: ő is rátette volna a kezét a Bastille királyi kincstárára, és rövid időn belül eltékozolta volna. És ha egyszer a háború alól ekként kihúzta a szőnyeget, egykettőre szégyenletes békét kötött volna a spanyolokkal.

- És most mihez kezd majd?
- Dühös lesz, amiért személyének immár se belföldön, se külföldön nincs többé súlya, és bármibe lefogadnám, hogy mérgében visszavonul hűbértokára, vagyis az általa oly nagyon szeretett blois-i kastélyba, amelyet már régóta szeretne rendbe hozatni, feltéve, ha a király egy nagy zsák arannyal járul hozzá a munkálatokhoz.
- És megkapja azt a rengeteg pénzt?
- Valószínű, hogy a király rábólint, afölötti örömeiben, hogy a családi viharok után végre szélcsendes időszak következik. És akkor - Istennek legyen érte hála - végre elül a belső háborúság. Gaston Blois-ban, az anyakirályné életfogytiglani száműzetésben, a királyné pedig nyakig elmerülve az anyai boldogságban...
- Hallja-e, uram! Eddig miért nem hozta szóba Caussin atyát?
- Ej, szép olvasóm, most meg már a király gyóntatói is érdeklik?
- Ó, hogyne, már csak a létszámuk miatt is. Kiszámítottam, hogy Lajos trónra lépésétől egészen a mai napig hét gyóntatót fogyasztott el, úgy, hogy mindegyiknek felmondtak. Kinek a műve volt ez?
- A bíborosé, de a király egyetértett vele.
- De hát mi köze volt a bíborosnak a király gyóntatóihoz?
- Rengeteg, barátném! Mivel rengeteg oka volt rá, hogy féljen tőlük, hátha valamelyikük Isten nevében spanyolpárti politikára beszélné rá gyámolítottját.
- És miért esett a választás Caussin atyára?
- Mert valamennyi számba jöhető jelölt közül ő volt a legostobább.
- Ostoba lett volna? Hiszen szentnek tartották!
- Lehetséges, hogy a kettő nem zárja ki egymást.
- Higgyem-e, hogy uraságod nem tiszteli kellőképpen az anyaszentegyházat?
- Isten mentsen tőle! Én nagyra becsülöm a szenteket, eltekintve azoktól, akik komolytalannak tűnnek.
- Hát vannak ilyenek?
- Vannak hát. Itt van például Szent Norbert.
- Mit csinált szegény, hogy kivívta az ön nemtetszését?
- Kanonok volt Kölnben, és megrögzött szoknyabolond, olyannyira, hogy a Mindenható villámmal sújtotta; csak hogy ez a villám ahelyett, hogy agyonütötte volna, inkább a fűtykösébe állt, minek következtében a mondott szerv Norbert élete végéig mereven ágaskodott. Ha meggondoljuk, elég különös büntetés, mivel inkább elősegítette, semmint gátolta volna a kanonok üzekedéseit. Mármint halála után az egyház - hogy miért, az Úr a megmondhatója - szentté avatta, és attól kezdve a gyermek után sóvárgó asszonyok hozzá imádkoznak, hogy járjon közben értük Istennél.
- Uram, ön ugrat engem!
- Szó sincs róla. Maga a királyné is Szent Norberthez fohászkodott, és úgy látszik, az illetőnek valóban van odafenn némi befolyása, hiszen a királyi ima meghallgatásra talált. De hogy visszatérjünk Caussin atyára: annyi bizonyos, hogy vallási könyveket írt, és szépen is prédikált. A feljebbvalói viszont nem sokra becsülték. Hallgassa meg, miként vélekedtek róla. *Judicium in practica infra mediocritatem, experientia rerum fere nulla, prudentia in rebus gerendis parva.* [Gyakorlati kérdésekben ítélőképessége a középszerűnél rosszabb, élettapasztalata úgyszólván semmi, teendői dolgában körültekintése elégtelen. (latin)]
- Már megbocsásson, uram, de a latin nyelvvel már rég nem volt dolgom, és hogy őszinte legyek, soha nem is állt közel hozzám. No de mindezen fogyatékoságai ellenére Richelieu mégis felfogadta?
- Tévedésben van: éppen e fogyatékoságok kedvéért fogadta fel, mert úgy gondolta: ha a királyt az atya valóban spanyolpárti politikára beszélné rá, olyan ügyetlenül járna el, hogy a király egykettőre átlátna rajta, és ripsz-ropsz útilaput kötne a talpára. És Richelieu nem tévedett. Caussin atyának már az első lépése is ballépés volt. Barátjának, Séguiran atyának írott levelében a következőképpen értelmezte új feladatát: "A fejedelemlennek vannak emberi és vannak királyi bűnei. Hogyan is lehetne elvárni, hogy egy királyi gyóntató csak az előbbieket alól oldozza fel?"
- És melyek voltak Caussin szemében a királyi bűnök?
- Sok volt belőlük, egyik elvetendőbb a másikonál. A franciaországi hugenottáknak kegyelmi rendeletében vallásszabadságot adott. Protestáns országokkal [Svédországgal, Hollandiával és a német protestáns fejedelmekkel] kötött szövetséget. Hallani sem akart a hugenották gyökerestül való kiirtásáról, holott ezt nem csekélyebb fórum tűzte ki célul, mint a tridenti zsinat. Végül pedig hosszú és szentségtörő háborút folytatott ama Spanyolország ellen, amely azon volt, hogy a fenti zsinati utasítást végrehajtsa.
- Eszerint, uram, ha jól értem, Caussin atya nem mást akart lerombolni, mint a király és Richelieu egész

politikáját. És mi történik, ha a király nem hajlandó elismerni ezt a sok szörnyűséges bűnt? Caussin atya talán megtagadta volna tőle a feloldozást?

- Jaj, dehogy, ilyen messzire nem mentek a dolgok. Caussin atya nem támadta közvetlenül a királyi politikát. Csakhogy egyik prédikációjában, a király füle hallatára, megrendítő szavakkal ecsetelte a nyomort, amelybe a háború a népet taszította. Ez az evangéliumi részvét mindenkit meglepett, lévén, hogy a püspököket - hogy csak őket említsük - fikarcnyit sem izgatta a nép helyzete, ellenkezőleg: a búzakévékre kirótt irgalmatlan tized révén ők maguk növelték a parasztok nyomorát. Caussin atyát erre haladéktalanul elbocsátották, ő pedig kijelentette, hogy csupán egyetlen bűn terheli: megmondta a királynak azt, amit csak lelki üdvé kockáztatásával hallgathatott volna el. És utána fenn elpanaszolta mindenkinek, hogy úgy bántak vele, mint egy bűnözővel, akit a világ végére száműznek. - És mi volt szerinte a világ vége?

- Quimper.

- Én úgy tudom, Quimper elragadó kikötőváros! De hogy az atyával való foglalkozásnak véget vessünk: komolyan azt hiszi, hogy Richelieu szándékosan választott ilyen középszerű szellemet? Hiszen számítani lehetett rá, hogy hibát hibára halmoz, és látványos bukásával eleve óvatosságra inti az utódait!

- Kírtok amellett, hogy a választás tudatos volt. És a tanulságot az érintettek le is vonták: Caussin utódai immár a leghalványabban sem mertek célozni a király politikájára. A parlament után íme az egyház is kudarcot vallott, és többé egyikük sem próbálta előírni, milyen politikát kövessen a király.

1637. augusztus 31-én szeretett hitvesem, Orbieu hercegné leánygyermeket hozott a világra, és boldogsága nem ismert határokat. Magam nem voltam ennyire megmámorosodva, de amikor a gyermekecske betöltötte első életévét, az öröm magától megjött, mert ekkoriban már olyan elbűvölően mosolygott és kacsintott rám, hogy végképp meggyőződhettem róla: a lányoknak nem kell felnőniük, hogy beletanuljanak a csábítás mesterségébe: még beszélni sem tudnak, máris gyakorolják.

És most, szép olvasóm, találja ki, hogy kérésemnek engedve miféle keresztnéveket adott leányunknak Catherine? Törnie kell a fejét? No de, barátném, emlékezzék csak életem történetének ama brüsszeli epizódjára, midőn vendége lehettem Klára Izabella infánsnőnek, aki iránt, legnagyobb meglepetésemre, szenvedélyes, ám egyszersmind plátói szerelemre gyúltam.

- "Plátói?" - ismételte meg ennek kapcsán Guéméné hercegné, amikor neki is beszámoltam az esetről. - Lehetséges, hogy férfi és nő ily gyengéd kapcsolata valóban plátói legyen?

- Nos, ez esetben az volt. A brüsszeli infánsnő szelíd, jóságos, nagylelkű teremtmény, aki azonban, bár nem tagja a rendnek, a klarisszák nagy kereszttel díszített kámzsáját viseli. És megmondom őszintén: nem tudtam volna elképzelni, hogy ilyen mezben egy nőt a karjaimba vegyek; úgy éreztem volna, hogy szentségtörést követek el.

Amikor Catherine-nak elmeséltem, hogyan mondtak fel Caussin atyának, így szólt:

- A király, amikor az anyakirálynét életfogytiglani száműzetéssel sújtja, valóban nem viselkedik keresztény módjára. Nincs igazam?

- A király, barátném, csak magamagát és az államot védi. Az anyakirályné, amilyen csökönyös, bosszúvágyó és megátalkodott, soha nem tanult a tévedéseiből. Ha visszatérne Párizsba, nyomban a Richelieu ellen szőtt ármányok élére állna, és a belső egyenetlenségek, ahogy a király mondani szokta, újult erővel ütnék fel fejüket.

Történetesen épp ekkor kopogtak, és amikor "szabad"-ot kiáltottam, Honorée lépett a szobába, lenyűgöző keblére szorítva az apró leánykát, aki kettős keresztnévétől sem lett súlyosabb. Claire-Isabelle dobhártyaszaggató visítással nyújtogatta karját dajkája felé, de a sivalkodás nyomban abbamaradt, mihelyt a szája megtelt jóféle tejecskével.

Már elmeséltem, milyen büszke volt Honorée a cicijére, amelynek mérete, gömbölydedsége és keménysége, szó, mi szó, valóban lehengerlő volt, olyannyira, hogy midőn egy napon jócskán kivágott ruhában bókolt előttem, nem tudtam megállni, hogy lopva rá ne pillantsak e csodára; magamra is vontam vele Catherine lesújtó megjegyzését, amelyre szép olvasóm talán még emlékezik. ["Felizgatták e roppant keblek?"]

E számos örömmel terhes pillanatban ismét megzörgették az ajtót, s felszólításomra maggiordomó-m jelent meg, közölve, hogy a főtisztelendő Fogacer kanonok-orvosdoktor óhajt sürgősen beszélni velem.

Felálltomban még egy utolsó pillantást vettem Catherine-ra meg a lányomra, és kimentem az előszobába, ahol sápadtan, feldúltan várt rám Fogacer, hogy jó erősen megöleljen, és a fülembe súgja:

- Tíz évet adnék az életemből, ha nem nekem kellene tudatnom kegyelmeddel a hírt. Tisztelt apjaura halott.

- De hát mikor történt? - kiáltottam.

- Ma éjjel. Álmában.
- De mitől?
- Minden valószínűség szerint a szíve állt meg.
- Szenvedett?
- Nem hinném. Az arca derűs.

A lábam úgy remegett, hogy alig bírt el. Egy karosszékbe roskadtam, fejemet kezem közé temetve. Apám, ha megöregedett is, tele volt életerővel, szerelmesen csüngött a maga szőke Margot-ján, én meg bebeszéltem magamnak, hogy halhatatlan. Halála, amely oly gyorsan követte kicsike lányunk megszületését, rettentő érzéssel töltött el: úgy látszik, amit az Ur egyik kezével adott, azt a másikkal visszaveszi.

Atyám éppoly szenvedélyes elkötelezettséggel szolgálta IV. Henriket, mint jómagam Lajos királyt. Mivel azonban életkora elzárta előle a hadakozás útját és a magányos küldetések veszedelmeit, elhatározta, hogy megírja emlékiratait, majd az általa megélt események végéhez érve megkért: folytassam én a művét, és vessem papírra, amit Lajos és Richelieu szolgálatában már eddig megéltem, továbbá majd mindazt, ami még előttem áll. Kezdetben szorogtam, hogy írásművem alatta maradjon az övének, de mérlegre téve első próbálkozásom, atyám megnyugtató. Igaz ugyan, hogy sokkal kevésbé használtam ki szépséges oc nyelvünk lehetőségeit, de ezzel csak a korszellemnek engedtem. Kárpótlásul mesterfokon bántam az általam pellengérré állított udvari piperkőcök és kényeskedők nyelvezetével. Ami a gentil sessó-t érintő részeket illeti, megkérdeztem apámat, nem sokallja-e ezek számát. "Ugyan dehogy - felelte -, a gentil sessó-val nem lehet eleget foglalkozni. Kövesse csak bátran szívbéli hajlandóságát, és mutasson rá, ahányszor csak teheti, hogy hálás a nőknek, amiért olyanok, amilyenek. A gentil sesso is hálás lesz érte, és nem győz betelni a dicsérettel."

És most apám - a hősöm, a mintaképem - nincs többé... Mihelyt döbbenetemből és kétségbeesésemből felocsúdtam, a kapuhoz rendeltem fogatomat, és máris siettem apám palotájába. Catherine, amilyen nemes lélek, el akart kísélni, de lebeszéltem róla.

Jéggé dermedt a szívem, amikor megláttam kiterítve az ágyán, a halál szörnyűséges mozdulatlanságában, lehunytt szemmel, kihűlt arcvonásokkal.

Térdre hullva kezdtem imádkozni, de az ima mit sem segített, és ennél is haszontalanabb volt a jelen lévő pap prédikációja, amely apámat örökös túlvilági boldogsággal kecsegtette. Hogy a manóba ígérhetett ilyet, még mielőtt az égi bíró az ügyben megnyilatkozott volna? És ugyan ki tért már vissza a túlvilágról, hogy e sok gyönyörűségről számot adjon? Ami egyébként ez utóbbiak jellegét illeti, nem titkolom, hogy vannak bizonyos kételyeim.

És egyáltalán: hogy lehet boldog valaki, ha nincs szeme, hogy megcsodálja a kelő nap aranyos sugarait és az alkony lilás árnyalatait, ha nincs füle, hogy hallja a számára legdrágább lény hangját, és ajka sincs, hogy az ő ajkára tapassza?

Feltártam e kételyeket Fogacer előtt is, ő azonban egyetlen mozdulattal félresöpörte őket: - Kedves hercegem, kegyelmed megfelel a feltámadásról!

Két ima közt szüntelenül azon járt az eszem, mi mindent köszönhetek apámnak. Először is tőle kaptam egészséges, erőből duzzadó testemet, amelyről szakácsnénk valamikor azt mondta, hogy "még sok hasznát fogom venni"; tőle kaptam az életörömet, amelyet semmilyen fondorlat, semmilyen csalódás ki nem olthat, a király iránti rendíthetetlen hűségemet, a rágalmakkal, összeesküvésekkel és ármánykodásokkal szembeni kitéphetetlen gyűlöletet, valamint az elszántságot, hogy sose legyek se álszent, se kétszínű, és ugyanolyan elnézéssel szemléljem a saját hibáimat, mint a másokéit.

- Hogy lehet az, uram, hogy emlékirataiban újabban hallgat édesanyjáról, Guise hercegnéről? - Mert ajtót mutatott nekem.

- Aztán mi okból?

Az illető hölgy először is gögös, továbbá rossz szemmel nézi, hogy könyörgése, parancsai, sőt fenyegetőzése ellenére makacsul szolgálom Richelieu bíborost, akit szíve mélyéből gyűlöl.

- Ki hinné, hogy egy asszonynál a politika szenvedélye erősebb lehet a vér szavánál?

- Csakhogy ennek az asszonynak jezsuita a gyóntatója.

- Tehát megszűnt önök közt minden kapcsolat?

- Azt azért nem mondanám. Elég gyakran írok neki, és virágot is szoktam küldeni. A leveleimre soha nem válaszol, de a virágot mindig megköszöni.

- Hát nem képtelenség ez a helyzet?

- Nem is tudom. Ide vezet a jó neveltetés. A virágot mindig meg kell köszönni, de aki egy levélre válaszol, az már eleve kompromittálja magát.

- És önt nem bántja, hogy nem találkoznak?
- Dehogynem. És biztosra veszem, hogy ő is megsínyli ezt az állapotot. No de kockáztassa bérelt helyét a paradicsomban azért a sovány örömért, hogy láthassa azt a sátánfajzat fiát?
- És amikor az orra előtt becsapta az ajtót - ön mihez kezdett?
- Mi máshoz kezdhettem volna, mint hogy minden gyöngédségemet apámra ontsam? Különben is ezer okom volt, hogy hálás legyek neki, amiért oly gondos nevelésben részesített.

- Ön szerint ez nem természetes?

- Ó, korántsem. A nemesi családokban beérik vele, ha a fiúk lovagolni, vívni és táncolni tanulnak. Apám viszont már gyermekkoromtól kezdve úgy rendelkezett, hogy foglalkozzam irodalommal, matematikával, történelemmel és idegen nyelvekkel. És még ez sem volt elég neki: hosszú tanulmányutakra küldött Angliába, Itáliába és Németországba, és reménykedett, hogy túl a professzorok oktatásán olyan hölgyekkel is megismerkedem, akik tovább csiszolják készségeimet.

- És ki oktatta eredményesebben: a magiszterek avagy a dámák?

- A dámák. De országonként mindig csak egy. Nem akartam megosztani a figyelmemet, és különféle nyelvjáráásokat elsajátítani.

Hosszan virrasztottam atyám halálos ágya mellett, virrasztásomra azonban egy kihatásaiban eléggé jelentős közjáték nyomta rá bélyegét. Még javában imádkoztam, amikor nyöszörgésszerű hangot hallottam, amelynek forrását a rossz megvilágítású helyiségben nem tudtam fölfedezni. Amikor aztán a szemem hozzászokott a félhomályhoz, észrevettem, hogy a szoba legsötétebb sarkában Margot kuporog a szőnyegen, s térdét átkarolva szívrepesztőn zokog. Odaszóltam Nicolas-nak, hogy kalauzolja mellém, hadd imádkozzunk együtt az általa oly forrón szeretett férfi ágya mellett. Margot nem ellenkezett, sőt elfúló hangon köszönetet mondott jószágomért, majd letérdelt, habár tőlem tisztos távolban; úgy látszik, attól tartott, hogy túlzott közelségét sérelmesnek tartanám. Mivel az olvasó talán már nem emlékszik rá, ki volt eme Margot, akit eleinte csak "a mi kis fa-tolvajunknak" hívtunk, röviden erről is számot adok. Az árva leányka magányosan élt rozszant kis viskójában, egy kis száraz kenyér fejében átvállalta szomszédnőitől a legmostohább munkákat, a fagyos éjszakákat pedig átsírta. De mert a természete nem ismert félelmet, elhatározta, hogy megmássza a falat, amely mögött tűzifaállományunkat tároltuk, és abból fedezi szükségleteit.

A végén persze észrevettük a tolvajlást; embereink meglesték, megragadták, és apám elé vezették. Apám először csak ámult és bámult, amiért egy ilyen kákabélű leányka képes megmászni egy két öl magas falat, de élelmességével és vakmerőségével kivívta a ház urának tetszését: nem adta át a világi hatóságoknak, amelyek minden teketória nélkül fellógatták volna, hanem felfogadta házi cselédnek, amit, tekintettel a lány fürgeségére és szorgalmára, később sem kellett megbánnia.

Amikor szolgálatunkba szegődött, nem lehetett több tizenkét-tizenhárom évesnél, de ezt nem volt könnyű megállapítani: keze-lába vézna volt, tompora lapos, a melle nem domborúbb, mint a tenyerem. Ám mihelyt a piszokból kimosdott, már akkor is szemrevalónak mutatkozott: szőke volt, a szeme világos, pezsgett benne az életvidámság és az energia, és karmai is voltak, hogy visszavájon, ha valamelyik komornánk a fölényét akarta éreztetni vele.

Volt egy további, igen ritka erénye is: a hála. Imádta apámat, és jöllehet ez a ragaszkodás kezdetben merőben gyermeki volt, mihelyt a nőt sejtető kerekded formák kibontakoztak, apránként kapcsolatuk is átalakult. Csakhogy ez esetben, olvasó, szó sem volt holmi munkáltatói szeszélyről: a vonzalom egyre erősödött és tartósnak is bizonyult, olyannyira, hogy Margot-ból lassanként a ház úrnője lett. Ettől kezdve kurta szoknya helyett hufándliban járt, apám pedig házitanítót rendelt ki mellé, aki rövid időn belül megtanította olvasni, francia beszédét pedig úgy kicsiszolta, hogy udvari kényeskedőink is megirigyelhették volna.

Nem tudom, mennyi ideig imádkoztunk így együtt, amikor egyszer csak megjelent a küszöbön pufókan, mellyesen, nagyszájúan Mariette, a szakácsnénk. Bár az arcán borsónyi könnycseppek peregtek végig, harsogó hangon kiokosított, hogy nem elég ám siratni szegény márki urat, a nyomtató lovat etetni is kell, ha nem akarunk mi is kidőlni a sorból; meg hogy ő biztosra veszi, hogy ott fenn, a paradicsom magasában a márki úr is azt szeretné, ha utolsó vendégei még egyszer az asztala körül falatoznának, ő pedig, bárhogy elbágyasztották is a könnyek, finom sűrű levest főzött nekünk, mert ez a dolga, a miénk meg az, hogy elfogyasszuk. Ekkor felálltam, és a jelenlévők követték példámat, majd leültem az asztalhoz, de alig helyezkedtem el, Margot már mellém is ült, ami ugyan ellentmondott az illemszabályoknak, de én, látva, milyen zavarodott és magatehetetlen, szemet hunytam a kihágás fölé. Odasúgtam, hogy szárítsa fel könnyeit, sőt, mivel zsebkendő nem volt nála, a magamét adtam kölcsön, ő pedig megtörölgette könnyek barázdálta arcát, majd elhaló hangon így szólt:

- Elvesztettem a legjobb gazdát ezen a világon; mit kezd most már énvelem a Jóisten? Se betevő falatom, se szállásom: hová menjek immáron?
Gondolkodás nélkül, a pillanat hevében vágtam rá:
- Hát az én házamba! Ez csak természetes!
Elhiheti az olvasó: az irgalmas szavak a szívemből fakadtak. Mégis, ahogy a következőkből hamarosan kiderült, támadhatott volna jobb ötletem is.

HATODIK FEJEZET

A tiszta, fürge, pallérozott modorú Margot díszére vált háztartásunknak. Komornáinkat szolgálatkészségével hódította meg: ha valakit legyűrt a sok munka, ő habozás nélkül sietett a segítségére.

Tekintélyét csak növelte, hogy "az urak nyelvén beszélt", nem pedig az inasaink és komornáink legtöbbször jellemző zagyva nyelven makogott. Neki azonban nem szállt fejébe a dicsőség: megmaradt igen barátságosnak és egyszerűnek. A maggiordomó-val, Catherine-nal vagy velem szemben pedig maga volt a testet öltött udvariasság és engedelmesség.

És mégis, a fentiek ellenére a jó hangulat csakhamar megromlott, azon egyszerű oknál fogva, hogy mindketten - Catherine is, Margot is - nők voltak. Amikor Margot naivul megjegyezte: - Ó, nagyuram, mennyire hasonlít kedves apjaurára! - én rendre meghatódtam, de mi másra következtethetett volna Catherine, mint arra, hogy a lány imádta apámat, és most rám ruházza át imádatát. Ha a terített asztalnál, serlegembe bort töltve, csöcsével a vállam súrolta, én szinte észre sem vettem, Catherine éles szemét azonban nem kerülte el a mozdulat. Mindazonáltal egyelőre csendben maradt; bizonyára gyűjtögette az "áruló" jeleket, melyekre én fel sem figyeltem, de ha felfigyelek, se tulajdonítottam volna nekik jelentőséget.

A vihar azonban, amely a nappalok és éjszakák egymásutánjában egyre fenyegetőbbé vált, hirtelen kirobbant, és a meghitt reggeli fecsej helyét a rám olvasott vádirat foglalta el.

- Uram - rukkolt ki Catherine minden átmenet nélkül -, követelem, hogy még a mai napon mondjon fel annak a lánynak.

- Miféle lánynak?

- Margot-nak.

Mintha a fellegek közül pottyantam volna le.

- Margot-nak?! - kiáltottam. - Hiszen ő a legjobb komornánk!

- Ez igaz - bólintott Catherine -, csak most nem számít. Az a lány ostromolja kegyelmedet, és én ezt nem nézhetem ölbe tett kézzel.

- Ostromol? - A szemem is kidüledt az álmélkodástól. - Barátném, de hát honnan veszi ezt? Szakasztott úgy viselkedik velem is, mint kegyeddel: kedvesen, sőt szeretetteljesen - így mutatja ki háláját, amiért apám halála után magunkhoz vettük.

- Lirumlárum, uram! Kegyelmed általában világos fejű, józan férfiú, de ha nőkről van szó, cserbenhagyja a jobbik esze. Annyira szereti őket, hogy vak lesz a mesterkedéseikre.

És ezek után veszedelmesen szelíd hangon pergette le, mint a rózsafüzér szemeit, mindama áruló jeleket, melyeket Margot rovására összegyűjtött. Külön-külön egyik sem volt meggyőző, ám, ha őszinte akarok lenni, összességükben gyanúsak látszottak.

- Tegyük fel - érveltem -, hogy ez a fehérszemély az elhunyt apám iránti szerelmét valóban átruházza énrám, aki annyira hasonlítok a megboldogulthoz - hát azt hiszi, asszonyom, hogy éppen a kegyed házában engednék ennek az érzelemnek, és kegyedet ily súlyosan megbántanám? Hát ilyen vadállatnak tart? Nem is szólva arról, hogy valósággal szentségtörésnek érezném apám iránt, ha ennek a teremtésnek csak egyetlen szőke haja szálát is megérinteném.

- Ez az "egyetlen szőke haja szála", uram, több volt a soknál. Ezzel elárulta magát. Azért emlegeti a szőke haját, mert bolondul érte.

- Az ördögbe, asszonyom, kegyed mindenütt árulást szimatol. Ha csak megmukkanok, már vallomást olvas a szavaimba.

- Lirumlárum, uram! Nekem ne adja itt az ártatlant. Kegyelmed olyan megveszekedett szerelmes a gentil sessó-ba, hogy elég, ha meglát valamilyen helyrébb nőszemélyt, már megőrül azért, hogy hozzáérjen. És mert első látásra mégsem fogdoshatja össze a cicijét, a szavaival simogatja; márpedig a csinos szóvirágoknak bővében van. Hogy visszatérjek Margot-ra: nyugodjak bele, hogy a kenderkóc ilyen

közel legyen a kovakőhöz? Azt már nem! Ennyire nem vagyok meggondolatlan! Margot fiatal, bájos és eleven, és minden istenáldotta napon annyszor dörgölőzik kegyelmedhez, hogy attól félek, ebből a súrlódásból egy szép napon még gonosz szikra pattanhat. Mindkettőnk lelki nyugalma érdekében teljes határozottsággal követelem hát, uram, hogy haladéktalanul mondjon fel neki.

- Mondjak fel? - kérdeztem. - De hát nem terheli semmilyen mulasztás! És tegyük ki az utcára apám védencét?! Ez mindkettőnknek rossz hírét keltené.

- Utcáról nincsen szó. Meghallottam, hogy Guéméné hercegasszony komornát keres, így hát beszéltem vele, és azt mondta, ha kegyelmed ajánlja, ő fölveszi Margot-t.

- Asszonyom - mondtam néhány másodperc szünet után -, meggondolom a dolgot, és rövidesen tudatom kegyeddel, mire jutottam.

Ekként - elég hűvösen - elköszöntem Catherine-től. Csók is, ölelés is elmaradt; nem tetszett, amilyen fensőbbbbségesen viselkedett ebben a vitában.

A bíboros s még inkább a király ki nem állhatták, ha alárendeltjeik akár öt percet is késnek, így hát a kilencedik óraütésre már ott is voltam a Louvre-ban, ám őfelsége előszobájában csupán Claude Bouthillier-t, a pénzügyi főfelügyelőt találtam, akihez már régi barátság fűzött.

A szokásos ölekezés után - ezt csak akkor utáltam, ha sűrű és fájdalmas lapockapaskolás követte - megkérdeztem Bouthillier-t, mi járatban van, ő azonban válasz helyett viszonzta a kérdést.

- Azért vagyok itt, amiért máskor is, pontosan reggel kilenckor: várom, hogy a király vagy a bíboros tudassa, mára milyen feladatot szánnak nekem.

- No, akkor készüljön fel a legrosszabbra - mosolygott Bouthillier. - A király hadserege élén elmasírozik, hogy megleckéztesse a lotaringiaiakat, amiért annak idején, amikor Soissons, Bouillon és Guise fegyvert fogtak ellene, elárulták őt. Bizonyára emlékszik még, hogy Lotaringiai IV. Károly szerződésük értelmében segítséget ígért neki, de aztán, mikor kenyértörésre került sor, megszegte ígéretét. Így a királyi csapatok létszámhátrányba kerültek, és La Marfée-nál Soissons grófja meg is verte őket, habár sokkal egyenesebben ettől sem hűgözött, mivelhogy egy órával később egy pisztolygolyó átfúrta a szemét és beleakadt az agyvelejébe. Így aztán a halál elsózta a győzelmét, szövetségesei, Guise és Bouillon pedig azonmód megfutamodtak.

- Ha jól értem - mondtam -, a király most arra készül, hogy megbüntesse Lotaringiai IV. Károlyt, amiért újból megszegte az egyezséget, mi pedig megint csak nyakig vagyunk a háborúban.

- Amelyhez - így a főfelügyelő - én adom az anyagiakat, kegyelmed pedig a némettudását, amely azon a tájon nagyon jól jön majd a királynak.

- Tehát ismét őfelsége tolmácsa lettem.

- Pontosítsunk, ahogy rex dixit: két nap múlva, reggel hatkor indul a Louvre elől, a király és a bíboros társaságában.

- Láthatom most őeminenciáját vagy őfelségét?

- Szó sem lehet róla. Más dolguk van. Huzakodnak.

- Szent Isten, már megint? És tudja az okát is?

- A jelek szerint az egész udvar tudja, kivéve engem, aki, Istennek hála, süket vagyok és többnyire néma is.

Ezen aztán elnevetgélünk, és újólág egymás mellé borulva elbúcsúztunk egymástól. Az igaz, hogy mihelyt barátomnak hátat fordítottam, nevetésem keserves fintorba torzult: a gondolatra, hogy ki tudja, hány napra vagy hétre el kell hagynom Catherine-t és gyermekcséimet, és közben megvesz majd az isten hidege, fölöttébb búbánatos és mogorva lettem.

Mielőtt hazaballagtam volna, nem mulasztottam el, hogy felkeressem louvre-beli lakásán Guéméné hercegnét, abban a reményben, hogy szelídsége és mondhatatlan kedvessége új erőt önt belém. Mire beléptem, komornái már ellenállhatatlanra csinosították, de a frizurájával még nem készültek el, ami máris elcsitította rosszkedvemet, mert hosszú, selymes haja andalító hullámokban omlott vállára.

Mivel háttal ült nekem, csak a tükörben láttam az arcát, és mert én meg a háta mögötti karosszékben foglaltam helyet, ő is csak a tükörképem láthatta. Bemelegítés gyanánt rögtön dicsérni kezdtem kibontott haját, ő pedig királyi hallgatással fogadta bókjaimat, mintha azok kijárnának neki.

- Kegyelmed viszont, kuzen, ma reggel elég kedvetlennek és megviseltnek látszik - mondotta végül.

Ő, a született Rohan lány a legkevésbé sem volt a kuzinom; csupán merő kedvességből szólított így.

- Való igaz, asszonyom. Tudniillik két nap múlva indulok Lotaringiába.

- Ej, és kegyelmedet talán nem tölti el büszkeséggel, hogy királya oldalán kardot ránthat és megbüntetheti a lotaringiai árulókat?

- Szó sincs róla. Én, Istennek adassék érte hála, nem fogok kardot rántani, és nem is ölök meg senkit.

Ebben a hadjáratban a király tolmácsa leszek.

- De hiszen ez komoly megtiszteltetés!

- És komoly teher. Mivel az ellenség városról városra másként csúri-csavarja a beszédet, sosem tudhatom, megértem-e majd, amit zagyvál.

- No meg az sem akármilyen nyűg, hogy el kell hagynia bájos hitvesét és kisgyermekait.

- Ez is igaz. Kedves kuzinom, ha nem veszi zokon a bakugrásaimat, Catherine-nak lenne kegyedhez egy kérése. El akar bocsátani egy nagyszerű komornát, és mivel hallotta, hogy kegyed éppen ilyen alkalmazottat keres, szeretné a figyelmébe ajánlani.

- Jó Isten, ez meg miféle ellentmondás? A komorna nagyszerű, és Catherine mégis el akarja bocsátani! Mi rejtőzhet emögött?

- Ó, semmi, csak egy csöppecske aggodalom. A fehércseléd roppant szemrevaló és nagy csodálója a gazdájának, így aztán előfordul, hogy hozzá törleszkedik.

- Catherine pedig úgy érzi, kegyelmed erejét meghaladja, hogy e törleszkedéseknek ellenálljon?

- Rátapintott!

- Ha már itt tartunk, kuzen, elő az igazsággal! Ellen tudna állni?

- Gyóntatómnak csapott fel, szép kuzin, hogy a lelkemben vájkál?!

- Istennek hála, kuzen - felelte kacagva -, nem a lelkéről van szó. Nem török én ilyen magasra!

Ezen aztán én is elnevettem magam. Atyaisten - gondoltam -, ki hitte volna, hogy Guéméné hercegné, az ország egyik legelőkelőbb protestáns családjának sarja, kétértelmű tréfákban leli kedvét?

Ekkor kopogtak a szoba ajtaján, majd a hercegné felszólítására megjelent a maggiordomo, két inas kíséretében; utóbbiak úrnőjük reggelijét hozták be, aki ekkor, hátát két selyempárnának vetve, leült az ágyára, és kinyújtotta hosszú lábát, hogy elférjen rajta a tálca - azon pedig, ó, olvasóm, annyi volt a finomság, hogy egy öttagú családot is jóllakatott volna, Guéméné asszony azonban néhány perc alatt az egésztest mohón bekebelezte. Igaz, hogy mint nagy lovasnak, nagy úszónak és nagy gyaloglónak, rengeteg táplálékra volt szüksége, hogy fenntartsa azt a hosszú, erős testét. Tisztában vagyok vele, olvasóm, hogy titkon azon töprengsz, vajon ez az előkelő úrihölgy az ágya kurtinái mögött is ilyen nagy étvágyú-e, de erre a kérdésre nem felelhetek, mert bármilyen csípős nyelve van is az udvarnak, a hercegné terhére nem róttak semmiféle kalandot, sem férje életében, sem azóta.

- Hozza el holnap azt a maguk Margot-ját - mondta Guéméné asszony -, próbaidőre felveszem, és utána elmondom - tette hozzá kuncogva -, ér-e valamit csak így, önmagában, mindennemű törleszkedés nélkül. Udvariasan hálálkodtam, és még mielőtt elköszöntem volna tőle, hirtelen témát váltva megkérdeztem: ha egyszer olyan keveset törődik az udvar ügyeivel, miként lehetséges, hogy általános vélekedés szerint nincs előtte titok.

- Ez igazán egyszerű. Nekem mindent elmesélnek, mert kíváncsiak a véleményemre.

- És kegyed kielégíti ezt a kíváncsiságot?

- Én? Soha! Így aztán egyszerre számítok érdeklődőnek és diszkrétnek.

- Megengedi-e, kuzin, hogy próbára tegyem mindentudását?

- Parancsoljon velem.

- Ma reggel a bíboros és a király hevesen összekülönböztek. Tudja-e, hogy min?

- Tudom, és elmondhatom, hogy szomorú egy história. Ugye nem kell emlékeztetnem rá, hogy Soissons gróf elesett La Marfée-nál? Csatát nyert a királyi sereg ellen, és aztán életével fizetett a győzelemért... Lajost azonban annyira felháborította hűtlensége, hogy még földi maradványait is büntetéssel akarta sújtani.

- Hát a halál nem elegendő büntetés?

- A királynak más volt a véleménye. Megtiltotta, hogy Soissons holttestét, a családi szokásnak megfelelően, a gailloni Soissons-sírkertben földeljék el. Isten az égben! - kiáltott fel a hercegné. - A királyt nem lehet megengesztelni. És ha az ember meggondolja, hogy általában a bíborost tartják könyörtelennek! A vörös reverendájából arra következtetnek, hogy vérszomjas, holott az igazság az ellenkezője: általában a türelem és a megbocsátás mellett tör lándzsát. És így tett ebben a kényes helyzetben is: gondolkodás nélkül kijelentette, hogy ellenzi Soissons post mortem megbüntetését. Nézete szerint ez fölösleges és megszégyenítő kegyetlenségről árulkodnék, és ezt minden kertetelés nélkül Lajosnak is megmondta.

- És Lajos?

- Kelletlenül bár, de végül letett róla, hogy megfossza a halottat attól, hogy az ősei mellett pihenjen. Közben azonban nagyon rossz néven vette Richelieu-tól, hogy megint neki lett igaza; más szóval az elkövetkező napokban a kardinális nem szűkölködik majd csípős királyi böködésekben. És erről,

barátom, az jut eszembe, hogy ifjú éveiben Lajos az Igazságos melléknévre vágyott. Mint ahogy valóban lelkiismeretesen igyekezett is, hogy méltó legyen erre az elnevezésre, és megfelelő nyomozás után sorra rehabilitálta mindazokat, akik rágalmazásnak estek áldozatul. Az árulókkal szemben azonban mindig is engesztelhetetlennek mutatkozott, és azokban az esetekben, melyekben Richelieu a száműzetést vagy a Bastille-t javasolta volna, gyorsan és ellentmondást nem tűrően döntött a tőke és a hóhér mellett.

- Csak tudnám, barátném - jegyeztem meg -, mi az ördögnek nem lehet a nőkből is miniszter. Kegyedben megvolna hozzá a tehetség is, a tudás is.

- Fogadja, szép uraság, szívből jövő hálám ezért a dicséretért - felelte Guéméné asszony. - Jöjjön közelebb; véleményéért csókot érdemel.

Azzal csókot nyomott mindkét orcámra. Szűzi csók volt, de szívből fakadt, és ezért nagy gyönyörűségemre szolgált.

Amikor kisiettem a Louvre-ból, hogy hazainduljak, nagy bosszúságomra, mintha dézsából öntenék, megeredt az eső; Richelieu rendelkezése értelmében ugyanis a látogatók, a torlódások elkerülése végett, csak lóháton közelíthették meg a palotát, ahelyett hogy kocsiba ültek volna. És mintha nem lett volna elég, hogy bőrig ázzak, még kedvetlen is voltam, amiért közölnöm kell Catherine-nal, hogy a királyi haddal együtt én is Lotaringiába vonulok. Tudtam, hogy a hír hallatán kétszeres szorongás ébred majd benne. Először is attól fél majd, hogy már az első összeccsapásban golyót kapok a szívembe, másodszor is elképzelem, hogyan csábít majd el valamelyik szállásadónóm, aki úgy ki lesz éhezve, akár egy izzó susai kemence.

Alighogy megérkeztem palotámba, Emmanuel és Clairelsabelle, édesanyjukat megelőzve, nekem rontottak és a lábamba csimpaszkodtak; jó vizesek is lettek, ami a két rájuk felügyelő komornát keselyűhöz méltó vijjogásra indította. Catherine már óvatosabb volt: ő csak a kezem fogta meg, közelebb nem lépett, és így vezetett lakosztályunkba, ott azután inashoz illő gondoskodással vett körül, de olyan jókedvűen s olyan gyengéden, hogy bensőmben még jobban elkeseredtem, amiért lotaringiai utazásom bejelentésével hamarosan fájdalmat kell okoznom neki. És előérzetem nem csalt: alighogy a bejelentésen túlestem, elnevezett minden gonosznak, és a karomba vetve magát majd kisírta a két szép szemét. Hogy nyugtatgassam, emlékeztettem rá, hogy én nem leszek csatába dobott katona, csupán királyi tolmács, tehát mindvégig Lajos mellett, azaz veszélytelen helyszíneken tartózkodom majd, hiszen a király testi épségének biztosítása mindenek fölött való.

Catherine azonban süket maradt mindezen érvekre, és már-már elalélt a karomban, így aztán felkaptam, az ágyra fektettem, és a kordinátákat behúzával magam is mellé heveredtem, ő pedig ölelésemben gömbölyödött. Sirámai azonban csakhamar más fordulatot vettek: nagy balgán ugyanis megsúgtam neki, hogy az egyes megállóknál a kvártélymesterek, el akarván kerülni a férjekkel való összetűzést, bennünket, ha egy mód van rá, özvegyasszonyoknál szállásolnak el. Erre aztán tüstént megjósolta, hogy ezek a nadrághasítékokra kiéhezett özvegyek rávetik majd magukat a hozzájuk szállásolt tisztekre, hogy eladdig nélkülözött gyönyörűségekhez jussanak. Azzal érveltem, hogy nők által megerőszakolt férfiakról nem szól a fáma, mire ő megjövedőlte, hogy én, akit a vállamhoz paráznán súrlódó női csecs is levesz a lábamról, igencsak bágyadtan fogok védekezni.

A függönyök mögötti csevejt maggiordomó-m kopogása zavarta meg. A jóember közölte, hogy egy kis szaladj-jancsi sürgős levelet hozott részemre a főtisztelendő Fogacer kanonok-orvosdoktor úrtól.

Feltörtem a borítékot. Fogacer aziránt érdeklődött, hogy vajon Catherine-nal együtt szívesen látnánk-e asztalunknál ma délből.

- Giovanni - kérdeztem -, ez ugyanaz a kis szutykos, izgága, felvágott nyelvű kölyök, aki a múltkor itt járt?

- Ugyanaz, nagyuram, és szutykosabb, mint valaha.

- Akkor mondd meg neki, hogy a válasz: igen, és nyomj kezébe a nevemben egy sout meg egy karéj kenyeret.

- Egy sout és egy karéj kenyeret? - kérdezte Giovanni, aki szemlátomást túlzottnak találta ezt a bőkezűséget.

- Jól hallottad, Giovanni.

Erre, tetszetős bókot csapva, udvariasan, de rosszálló arckifejezéssel, eltávozott. Giovanninak, aki valósággal szerelmesen csüggött a protokoll szabályain, igen határozott nézetei voltak az illik-nem illik kérdésköréről. Így például megbotránkoztatta, ha hitvesemmel a felkelés, a szieszta vagy az esti lefekvés időpontján kívül együtt talált az ágyban, no persze egy pisszenést sem hallatott; csupán szempillájának talán nem is szándékolatlan rezegtetése árulta el rosszállását. Giovanni nagyszerű commediante volt, aki a maggiordomo mesterségében nem csupán szakmát, hanem szerepet is látott.

Amúgy jóképű férfi volt, makulátlanul festett sujtásos egyenruhájában; haja gondosan bodorítva, körme

szabályosra reszelve, arca simára borotválva. Szálfaegyenesen tartotta magát, és növést magas cipősarokkal toldotta meg. Nagy híve volt a gentil sessó-nak, én azonban kőkeményen eltiltottam komornáink érintésétől; így aztán a közelben találta meg a maga kis paradicsomát a péknél, ennél a vonzó küllemű fiatal özvegyasszonynál, akit mindig az egyik inasunk kíséretében keresett fel. Ennek az embernek egyetlen feladata volt: ő szállította házukba a számunkra sült kenyeret és péksüteményt, amelynél ízletesebb az özvegy szerint egész Párizsban nem terem. Olvasóm maga is sejtheti, hogy a mi fenséges maggiordomó-nk soha semmi pénzért nem mutatkozott volna a nyilvánosság előtt cipőkkel a hóna alatt, már csak azért sem, mivel az utca egyetlen hercegénél állt alkalmazásban, akinek dicsősége az ő fejét is arany sugarakkal ragyogta körül.

Fogacer déli harangszóra érkezett, a maga kispapja kíséretében, akit felszólított, hogy üljön mellé az asztalhoz. A protokoll illetlen megsértése módjából felháborította Giovannit, de nem úgy Catherine-t, akit mulattatott, milyen anyai figyelemmel veszi körül a főtisztelendő Fogacer kanonok-orvosdoktor a maga kis famulusát, olyannyira, hogy kis darabokra vagdosta a pecsenyét, a borát pedig gondosan vízzel hígította.

Bizonyára emlékeznek még, hogy amikor atyám Montpellier-ben folytatta orvosi tanulmányait, ugyane Fogacer volt nagy bölcsességű mentora, aki aztán az évek folyamán rendíthetetlen jó barátként szegődött mellém. Tanulmányai végeztével szöknie kellett Montpellier-ből, mert ferde hajlamokkal, valamint ateizmussal gyanúsították - mindjárt két alapos ok, hogy a mi irgalmas századunkban máglyára hurcolják.

Fogacer tehát Párizsba menekült, ott felcsapott papnak, és szakított a Sátánnal és mindennel, ami tőle való, bár vezeklésében mértéket tartott, mert a gentil sessó-hoz azért nem pártolt át; szerette a nőket, de csak úgy, mintha a nővérei volnának.

Ami küllemét illeti, magas, vékony alakja természetes eleganciával ruházta fel. Fél kezét csípőre téve, szívesen állt fél lábon, mint egy gém. Hosszan, gunyorosan szeretett mosolyogni; ilyenkor szemöldöke a halántéka felé húzódott, s ördögies arckifejezése kétségeket ébresztett megtérésének őszintesége iránt. A kispap, aki mindenhová elkísérte, tizenhat év körül járhatott; a teremtés legcsinosabb surján legénykéje volt, és az emberben - szó se róla - némi gyanú támadhatott Fogacer-hoz fűződő kapcsolata felől, de ezt a gyanút tulajdonképpen semmi, még Fogacer anyai gondoskodása sem támasztotta alá, mivel a kanonok-orvos az egész emberi nem, férfiak és nők iránt is kivételes elnézéssel és gyöngédséggel viseltetett.

Mihelyt az ebéd utolsó falatját is lenyeltük, Catherine felállt, hogy megteremtse komoly négy szemközti eszmecsere feltételeit; szokott elragadó kecsességével még intett felénk, majd ráncsukta az ajtót.

- Kedves hercegem - így Fogacer -, ha szeretném a nőket, ezt a maga bűbajos asszonykáját minden bizonnyal elrabolnám.

- Ez esetben, kedves kanonokom - feleltem -, legnagyobb sajnálatomra kénytelen lennék vívókardomat Isten egyik szolgájának vérében megfürösztetni.

- Szentséges ég! Hát valóban az őrzöngésig szeretné a nőket?

- A nőket vagy sehogy sem, vagy az őrzöngésig szeretjük.

- Ez azonban nem csak a nőkre áll.

- Ki ne mondja, kedves Fogacer, amit gondol; kanonok szájából csúfság lenne. Inkább meséljen, mi szél hozta ide, az én legnagyobb örömömre.

- Ez igazán egyszerű: az öröm, hogy láthatom.

- Efelől, kedves barátom, semmi kétségem. Csakhogy kegyelmed hűséges szolgája a pápai nunciusnak, míg én a királynak vagyok hűséges szolgája, vagyis alig hihető, hogy ne várjunk egymástól olyan felvilágosításokat, amelyek a nunciust, illetve a királyt érdekelhetik. Mindenesetre engedelmeivel hozzátenném, hogy államtitkokról nem lehet szó, mivel ilyeneket nem ismerek.

- Én pedig nem is akarok ismerni - jelentette ki Fogacer. - Sokkal szerényebb üzletet ajánlok. Kegyelmed elmeséli, min kapott össze oly szenvedelmesen a király és a bíboros, én meg elmondom, hogy a király és Cinq-Mars miért tör annyi borsot egymás orra alá.

- Áll az alku, kedves kanonok. Következzék először Lajos története. Soissons gróf fegyveres árulása annyira felbőszítette, hogy a gróf tragikus halála után meg akarta akadályozni, hogy Gaillonban, ősei temetkezőhelyén földeljék el.

- Mennyei atyám, minő könyörtelenség! Post mortem akarta büntetni? Még ha áruló volt is a halott, perében immár csak az Úr ítélhet!

- Kanonokhoz illő szép szavak, tiszteletre méltó barátom.

- És mit szolt Richelieu?

Azt, hogy ez a szigor fölösleges és megszégyenítő.

- Az értelem szava! És e válságos helyzetben a király engedett neki?

- Igen, de kedve ellenére. És hogy kimutassa: a bíboros csak meggyőzte őt, de le nem győzte, fagyos neheztelésével sújtotta, és haladéktalanul vadászatra indult peqi vadaskertjébe. [Ma Le Pecqnek írják.]

- És ha kérdeznem szabad, kedves herceg: véletlenül nem egy igen előkelő dámától hallotta ezt a kis beszámolót?

- Nem tagadom.

- Netán attól, akibe kegyelmed az udvar szerint fülig szerelmes?

- Szeretem őt, de plátói módon.

- Ah, Platón, isteni Platón! Hány házasságtörés születik csalóka égiszed alatt!

Amire én, meglehetősen nekividámodva, így feleltem:

- Ah, Platón, Platón, isteni Platón! Mennyi ferde hajlam lappangott e nemes külszín mögött!

- Ült a találat! - kiáltott fel Fogacer, és úgy emelte fel a kezét, mint a vívó, ha ellenfelének töre eltalálta. - Köszönt a legyőzött, Caesar, és ezennel kivonul az arénából.

- Könyörgök, el ne menjen addig, míg fel nem tárta a király és kegyence közti összezőrdülések hátterét.

- Ha eltekintünk Luynes-től, az egyetlen kegyencről, aki a király mellett politikai és katonai szerepet is betöltött egyébként igen szerencsétlenül -, akkor elmondhatjuk, hogy a soron következők pusztán jó barátai voltak az uralkodónak. Idézzem emlékezetébe a neveket?

- Meghallgatnám.

- Hát akkor tessék: Toiras, Barradat, Saint-Simon és végül Cinq-Mars, aki mind közül a legelviselhetetlenebb, és történiék bármi, az is marad.

- Hát idáig fajultak a dolgok?

- Ítélje meg hercegséged. Miután a király kinevezte főistálló-mesterének, Cinq-Mars az előléptetés fölötti örömeiben megkövetelte, hogy ezentúl Nagymester úrnak nevezzék, és azzal kecsegtette magát, hogy fényes életpálya várományosa. És nagy kár, hogy a király ennyire kötődött hozzá, mert ekként Cinq-Mars napról napra újabb követelésekkel állt elő, sőt megengedte magának, hogy a királlyal pimaszkodjék.

- Egek Ura! Pimaszkodni mert őfelségével?

- Még hozzá nem is egyszer. Elég lesz két-három példa is. Amikor a király szemrehányást tett neki lustaságáért, Cinq-Mars azt felelte, hogy ezen nem áll módjában változtatni. És midőn Lajos elbocsátással fenyegette, kijelentette, hogy a király jótéteményei úgyis a könyökén jönnek ki, és Cinq-Marsként éppoly elégedett lesz, mint volt Nagymester úrként. Erre aztán a király valóban szélnek eresztette, de amikor Cinq-Mars másnap megkérdezte, hogy visszatérhet-e, Lajos rábólintott.

- És visszafogadta? - kérdeztem. - Ennyi pofon után?

- Vissza bizony. És miután visszafogadta, Cinq-Mars megizente neki, hogy hirtelen rosszullett miatt nem áll módjában elébe járulni.

- Édes Jézusom, ez a beképzelt kis kakas úgy mórlikálja magát, mint egy rima. Vagy mondok mást: úgy játszik a királlyal, mint macska az egérrel.

- Adott esetben úgy mondanám, hogy az egér játszik a macskával.

- Ó, szegény macska! És micsoda új megvilágításba helyezi a királyt ez a civakodás! Még hogy Igazságos Lajos! Ámbár az Engesztelhetetlen melléknév sem illik rá jobban, hiszen e pimasz tacskozó kezében puhábbnak bizonyul a viasznál. Mondja, kedves Fogacer, feltehetek főtisztelendőségednek egy kényes kérdést?

- Ne fárassza magát. Tudom, mit akar kérdezni, és meg is felelek rá. Igaz, hogy rideg és őt folytonosan megalázó anyja mellett Lajost zsenge ifjúkorában aligha vonzhatta a gentil sesso, amelyet ő inkább cattivo sesso-nak [gonoszabbik nem] látott, és érthető, hogy a nők iránti ellenszenvétől indítatva inkább a férfiak barátságát kereste. Ám a lányokat még ez idő tájt sem gyűlölte - épp ellenkezőleg! Nagyon szerette a kishúgait, szívesen játszott a társaságukban a komoly, érett bátya szerepét, saját kezűleg készített omlettet, hogy megtanuljanak főzni, elhalmozta őket ajándékokkal, és kétségbe volt esve, amikor búcsúznia kellett a legidősebbtől, aki a spanyol király arajaként hajóra szállt a Bidassoa folyón. Igaz, hogy később meggyült a baja a királynéval, aki a maga kis komplottjaival és árulásaival csak rontott a helyzeten.

- Csak nem hiszi el, kedves Fogacer barátom, mindama gonosz rágalmakat, amelyeket királyunkról az udvari ficsúrok és pipiskedők terjesztenek?

- Eszemben sincs; sőt, hogy kereken kimondjam, amit gondolok, Lajos és kegyencei viszonyában én a legcsekélyebb természetellenes hajlamot sem fedeztem fel. Crede mihi experto Fogacero. [Higgyen Fogacer-nak, aki szakértő e téren. (latin)]

Lovasaink már javában patkoltatták lovaikat, fényesítették kardjukat és pikájukat, amikor híre ment, hogy a lotaringiai háború elmarad, mivel Károly herceg a bűnbánat útjára lépett, és tárgyalni kíván. Jól is tette, ha tekintetbe vesszük, hány várost ragadott már el tőle a francia király, így büntetve őt a lázadó Gastonnak nyújtott segítségért. Másfelől, ha Károly herceg nem is lehetett túl büszke értelmi képességeire, meg kell hagyni, hogy az ő helyzete sem volt a legkönnyebb. Hercegségét hatalmas államok vették körül: északról a spanyol Németalföld, keletről Ausztria és hűbéresei, nyugatról Franciaország, következésképpen nem barátkozhatott ezen erős nemzetek egyikével sem úgy, hogy a másik kettő ellenséget ne lásson benne; örökön viszonylagos és megbízhatatlan hűsége tehát erre a tényállásra vezethető vissza. A herceg mind ez idáig a császáriakkal masírozott vállt a vállhoz vetve, most azonban a mi barátságunkat kereste, mert úgy látta, mi vagyunk az erősebbek, azaz tőlünk remélhet hathatósabb védelmet.

Olyan türelmetlenül vártam, hogy a békéről szóló örömhírt Catherine-nal is közöljem, hogy csak kevéske időt töltöttem Guéméné hercegnénél, aki ezen fel is húzta az orrát, és búcsúzáskor hűvösen megtagadta tőlem mindennapi csókocskáját, amely kezdetben az arcomon cuppant, de azóta úgy tetszett, alig érzékelhetően közeledik a szám felé. Ellenálltam a kísértésnek, hogy tartózkodását álszent módon erényességem diadalának tulajdonítsam, elvégre a csók igazán nem az én akaratomból maradt el. Mihelyt bejelentettem Catherine-nak, hogy a béke felől immár semmi kétség, szinte eszelősen tapadt hozzám, orcáján borsószemnyi könnyek csorogtak végig; ekkor azonban olyan meghökkentő mondat hangzott el ajkáról, amely a mai napig visszhangzik emlékezetemben.

- Ó, barátom! - rebegte. - Micsoda öröm, micsoda megkönnyebbülés! Az Úrnak hála, ismét béke van! Most már sem el nem esik, sem meg nem csalhat!

E helyütt be kell vallanom, hogy magam soha nem tettem volna egyenlőségjelet a halál és a hűtlenség közé; de látni való, hogy hölgyeink erről másként gondolkodnak.

Ezután mint herceg és pair meghívást kaptam Saint-Germain-en-Laye-be, jelen lehettem, amikor március 21-én Lajos és Lotaringiai Károly aláírta a békeszerződést. A szerződést, ha szabad magam így kifejeznem, kettős aláírással látták el: világi volt az első, spirituális a második, és ez utóbbin igencsak meglepődtem, mert ilyen eljárásról még sosem hallottam. Az első aláírást tollal rótták a felek a pergamenre, míg a másodikra, általános csodálkozást keltve, a kastély kápolnájában került sor, a király, a királyné és Richelieu, valamint néhány herceg és pair jelenlétében; az utóbbiak között voltam magam is. A király bársonypárnán térdelt, egy könyöklőre támaszkodva, míg a másik oldalon a lotaringiai herceget láthattuk hasonló pózban. A vecsernye után a kancellár fivére, Séguier őminenciája, a meaux-i püspök és egy személyben a király főalamizsnása lépett Lajoshoz, kezében az evangéliummal. Lajos megcsókolta a szent könyvet, majd a püspök úr felszólította: esküdjön meg az evangéliumra, hogy a lotaringiai herceggel kötött szerződést sérthetetlennek tekinti, és az utolsó szóig betartja. A király esküje után a meaux-i eminenciás a lotaringiai herceg felé nyújtotta az evangéliumot, és hasonló esküre szólította fel őt. A szerződést csak ezután szentesítette egyházi áldás.

Amikor Fogacer-val legközelebb találkoztam, megkérdeztem, miért volt szükség eme szokatlan procedúrára.

- Tudni nem tudom, de van róla elképzelésem - felelte Fogacer. - A lotaringiai herceg oly gyakran szokta megszegni fogadkozásait, hogy Richelieu, tudván tudva, hogy Károly úr jámbor lélek és hisz a pokolban, célszerűbbnek tartotta, ha ezúttal vallási kötelékkel béklyózza meg.

- Hallgasson meg, uram, csak egy-két szó erejéig, és oszlassa el kétségemet. Vajon mikor kötötték meg ezt a francia-lotaringiai szerződést - a La Marfée-i csata előtt vagy után? Hiszen tudja: arról a csatáról beszélek, amelyben a király ellen fellázadt Soissons gróf legyőzte a királyi csapatokat, de győzelméért halállal lakolt...

- Természetesen a csata előtt, asszonyom! A szerződést 1641. március 29-én írták alá, míg a La Marfée-i csatát ugyanazon év júliusának hatodik napján vívták meg.

- Ha így áll a helyzet, uram, miért taglalta előbb a csatát, a szerződést pedig csak utána?

- Kegyed, barátném, ugyancsak váratlanul rohamoz! De mindjárt kimagyarázok. A két esemény közül a La Marfée-i csata volt az igazán jelentős. Ha Soissons gróf nem esik el a győzelme után, a következmények a királyra nézve végzetesek lehettek volna.

- Úgy érti, nem követett el hibát a sorrend felcserélésével?

- Hibának hiba lett volna, barátném, de kegyed kiigazította. Ez a példa is mutatja, szép olvasóm, hogy ha kegyed nem volna, nekem kellene megalkotnom alakját. Nos, vannak-e egyéb kérdései?

- Vannak bizony. Itt van ez a háború a spanyolok és a császáriak ellen. Mi az oka, hogy a végtelenbe nyúlik?

- Mert az ellenséges erők, ha különbözőek is, de végső soron kiegyenlítik egymást. A franciák vannak többen, de a spanyolok háta mögött ott áll Amerika aranya; amellet a flottájuk is kiváló, míg a mi flottánknak, amelyet Richelieu-nek köszönhetünk, még csak ezután kell átesnie a tűzpróbán. Végül pedig a spanyoloknak nagy erejű szövetségesük van a keleti határainkat fenyegető császáriak személyében.
- Lajosnak talán nincsenek szövetségesei?
- Vannak, vannak. Kap is érte eleget a honi ájtatoskodóktól.
- Milyen címen?
- Hát csak azért, mert ezek a szövetségesek történetesen mind protestánsok: Anglia, Svédország, Hollandia és a német lutheránus fejedelmek.
- Nem is tudtam, hogy a hollandok protestánsok.
- Valójában persze inkább anabaptisták.
- Az mit jelent?
- A hollandok a felnőtteket keresztelik meg, mégpedig úgy, mint Krisztus korában: vízbe merítéssel.
- Meztelenül?
- Egy szál ingben.
- Az nem sokat számít. A vizes vászon árulkodón tapad a női idomokhoz.
- De barátném, keresztelésről beszélünk! Nem lehet, hogy kegyed hajlik a léhaságra?
- Hát igen, de ezt szívesen vállalom, hiszen sok örömben van részem általa. Nos tehát megállapítom, hogy ez a háború győzelmek és vereségek sorozatából áll. Mondana példát mindkettőre?
- Melyikkel kezdjem? A sikerrel vagy a kudarccal?
- Kezdje a kudarccal, hadd örüljek kétszeresen a rájuk következő sikereknek!
- Akkor hát figyelmezzon, barátném, és hallgassa végig ezt a szomorú históriát. 1638. december 7-én Sourdis admirális a Vizcayai-öbölnél legyőzte és megfutamította a spanyol hajóhadat.
- De hiszen ez diadal!
- No persze, csak sajnos olyan, amely rosszul végződik. A Sourdis uram által partra szállított csapatoknak az volt a dolguk, hogy csatlakozzanak azokhoz az erökhöz, amelyek a Bidassoa folyó felől ostromolták Fuenterrabia városát: ezt a franciák, a maguk sajátos franciás írási rögeszméjétől hajtva, "Fontarabie"-ra keresztelték át. A Sourdis által partra tett erőkkel az ostromlók létszáma tizenkétezerre nőtt, és mivel az ostromlottak csak hétezeren voltak, és nekünk ágyúk is álltak rendelkezésünkre, úgy tűnt, hogy a győzelem már a zsebünkben van. Nos, nem így alakult: a dolgok rosszra fordultak. A francia ágyúk jókora rést vágtak Fontarabie erőrendszerén, de amikor katonáinknak a résen át be kellett volna törniük a városba, isten tudja, miért, pánikba estek, és szétfutottak, a két parancsnoknak, Condénak és La Valette hercegnek pedig nem sikerült újra összegyűjtenie őket. Condé, meglehetősen hitvány módon, mindenért La Valette-ra hárította a felelősséget, és annak menekülnie kellett, nehogy arra a sorsra jusson, melyet Lajos a legyőzött tábornokoknak tartogatott. Ennek ellenére távollétében halálra ítélték, és jelképesen megégették. Az ügyben az a legfurább, hogy Fontarabie stratégiai értéke elég csekély volt, és így bevételének nem lett volna különösebb jelentősége; ám a szerény kisváros előtt elszenvedett vereség mégis elcsüggesztette az udvart csakúgy, mint Párizst és az országot, és az egész francia nép mélységes megaláztatásként élte meg. Senki sem tudta megmagyarázni, miért fogta el a bátor és harcedzett katonákat a vakrémület éppen akkor, amikor át kellett volna törniük az ágyúk vágta résen, és az emberek úgy érezték, hogy ez a rejtély foltot ejtett a nemzet becsületén. De megkérném, szép olvasóm: várja ki a folytatást. Nem szeretem, ha ilyen szomorú képet vág, mint akiből elszállt minden vitézség.
- Nő vagyok, uram, tehát nem kell vitézkednem; csak azokért a szegény katonáért fáj a szívem. Végére is miért ne ijedne meg a katona, ha át kell furakodnia egy résen, amelyen túl muskéták és ágyúk dübörgő tüzelése várja?
- Okos beszéd.
- Tehát egyetért velem, szép uraság?
- Egyetérték, sőt, hogy felvidítsam, máris egy fényes győzelem történetével rukkolok elő.
- Feszült figyelemmel hallgatom.
- Bármilyen különös, ezt a győzelmet egy szász tábornok vívta ki.
- Szentséges ég, egy szász? Egy császári tábornok?
- Ments Isten, csak szász volt, de nem császári. A Habsburgok fosztották meg hűbértartásától, érthető hát, ha nem viselte ügyüket a szívében. Így hát, barátném, ezennel bemutatom kegyednek a szász-weimari herceget, ezt a capitano di venturá-t, ahogy az olaszok mondják, vagy ha jobban tetszik, ezt a condottieré-t. Mindkét kifejezés azt jelenti, hogy az illető, miután kitanulta a fegyverforgatás mesterségét,

zsoldosokat toboroz és képez ki, hogy aztán hadát a leggazdagabb európai uralkodóknak ajánlja fel.

- Miért volt olyan fontos, hogy gazdagok legyenek?

- Hát mert a szász-weimari herceg busás fizetséget követelt a szolgálataiért.

- És milyen volt ez a herceg?

- Úgy érti, írjam le a küllemét?

- Hogyan érthetném másként?

- Igazi női kérdést tett fel, de én megfelelek rá. Magas volt, vékony testalkatú, szögletes vállú, az ábrázata gögös és csöppet sem barátságos.

- És ő is, miként ön, uram, nagy csodálója volt a gentil sessó-nak?

- Egy kiéhezett óriás sem lehetett volna falánkabb. Bizonyos azonban, hogy ha bevett egy várost, nemesember lévén nem bántott sem asszonyt, sem hajadont. Inkább megvárta, amíg maguktól keresik fel.

- És mit kezdett a seregével?

- Nem mondtam volna? Bérbe adta.

- Kinek?

- Először a svéd királynak, aki neki köszönhette a császáriak fölött aratott győzelmeit; 1635-ben pedig, Istennek legyen érte hála, a mi XIII. Lajosunknak.

- Bravó!

- Egyetértek. Bravó, bravó - csak hogy igen magas árat számított fel. Évi egymillió-hatszázezer talléros, előre fizetendő támogatást követelt, valamint tizennyolcezer katonájának élelmezésére és zsoldjára is igényt tartott.

- Azt a hétszentséget!

- Asszonyom, ne használjon ilyen kifejezéseket, nem illenek úrihölgy ajkára. Legföljebb annyit mondjon: ó, egek! Nos, folytatom. Lajos, hogy valamit a maga részéről is felmutasson, néhány derék francia ezredet kölcsönzött a szász-weimari hercegnek, valamint egy hadsegédet, akit aztán a herceg kioktatott a háború művészetére.

- És ki volt az illető?

- Turenne.

- Az a Turenne, akiből a század legnagyobb generálisa lett?

- Ó, akkor még nem volt az, de nagyon igyekezett. Megtanult latinul, németül, flamandul, elsajátította a matematikát.

- És mi volt a szász-weimari herceg legnagyobb diadala?

- Elfoglalta Brisachot és Fribourg-t.

- Ugyan hol van ez a két város?

- Barátném, kegyed igazi francia - fogalma sincs a földrajzról. Hát tessék. Brisach a Rajna mentén terül el, Colmartól keletre, Fribourg pedig Brisachtól van keletre.

- És mitől olyan fontosak ezek a városok?

- Ó, asszonyom, hát a fekvésük miatt! Ők védik Elzászt a császáriaktól, és elzárják a Németalföldön állomásozó spanyol erők utánpótlási vonalát. Ettől kezdve a spanyoloknak a tengeri szállításhoz kellett folyamodniuk, bármikor beleütközhetek tehát vagy a holland, vagy a francia flottába, ez pedig, amint majd kiderül, fölöttebb veszélyes volt rájuk.

HETEDIK FEJEZET

A király fontos megbízással menesztett a szász-weimari herceghez 1639 júliusának elején; ez a küldetés, amelynek célállomása kívül esett Franciaországon, Catherine-t a legmélyebb kétségbeesésbe taszította. Csak akkor nyugodott meg, amikor megtudta, hogy diplomáciai megbízatásról van szó, tehát nem kell új és új állomáshelyeken újra és újra szállást keresnem, többnyire simulékony özvegyasszonyoknál.

A szász-weimari herceg, anyagi támogatásunkkal, élelmiszerkészleteinkkel és condottierei hadát feldúsító királyi ezredeinkkel gyarapodván, jól szervezett ostrommal bevette Brisachot és Fribourg-t. E hódítások, mint fentebb már vázoltam, azért voltak oly nagy jelentőségűek, mert elzárták a Rajna felső folyását, és ezzel megakadályozták, hogy az Itáliában állomásozó spanyol erők szárazföldi úton segítsék a németalföldi spanyol csapatokat. A tengeri útvonal ugyan továbbra is rendelkezésükre állt, de ez a megoldás igen kockázatos volt számukra, mivel flottáikat az Atlanti-óceánon könnyűszerrel

megtámadhatta vagy a francia hajóhad, amely, hála a bíboros buzgólkodásának, immár negyven hajóból állt, vagy pedig - ami még veszélyesebbnek ígérkezett - a rendkívül erős holland flotta - elvégre Hollandia, derék ájtatoskodóink nagy felháborodására, [Hollandia ugyanis protestáns volt] hűséges szövetségünk volt.

Igen ám, csak hogy Brisach és Fribourg elfoglalása után a szász-weimari hercegen mértéktelen becsvágy lett úrrá. Úgy érezte, legfőbb ideje, hogy felhagyjon a condottiere kóborló életmódjával, és elvesztett szász hercegségéért egy újabb, a Rajna felső folyásának völgyében alapítandó hercegséggel kárpótolja magát. No de, kell-e mondanom, e művelet csak akkor járt volna sikerrel, ha nem adja át a francia királynak Brisach és Fribourg városát, annak ellenére, hogy mindkettőt Lajos számára és Lajos támogatásával vívta meg.

Ezek után sejthető, miben állt megbízatásom: le kellett beszélnem a herceget csalárd tervéről, amellyel - és ez számára sem lehet közömbös - magára vonná Franciaország neheztelését.

Mellesleg a szász-weimari herceg valóban joggal lehetett elégedett külső megjelenésével, amellyel, vérbeli condottiereként, kérkedni is szeretett: mint mondta, épp annyi női szívet vett be, mint ahány várost.

Engem udvariasan fogadott, és illendően is bánt velem, habár volt modorában egy árnyalatnyi leereszkedés; úgy látszik, Montfort l'Amaury-i hercegségemet nem tartotta egyenrangúnak az ő majdan létrehozandó hercegségével. Ami azonban a lényegi kérdést illeti, sajnálatos módon az első perctől fogva hajthatatlannak mutatkozott: esze ágában sincs, hogy valaha is átadja a francia királynak az általa meghódított szép és derék városokat. Azért mégis ostrom alá vettem, amiben segítségemre volt hadsegédje és tanítványa, az ifjú Turenne, csakúgy, mint Guebriant gróf, a Lajos által rábízott és haderejét gyarapító francia ezredek parancsnoka.

Brisachi elhelyezésem megfelelő volt: az özvegy, akinél megszálltam, nagy tisztelője volt a hercegeknek, és még inkább a francia hercegeknek. Ahogy meglátott, nagy hirtelen így kiáltott fel: - Ach, Herzog! Sie sind ein sehr schöner Mann? [Ó, herceg, hogy ön milyen szép férfi! (német)] -, amely vallomással igazán elégedett lehettem, hiszen azzal kecsegtetett, hogy szeretetteljes bánásmódban lesz részem. Ugyanezen a címen, sőt egyazon szobában szállt meg Guebriant gróf is, aki breton lévén olyan szerelmesen, olyan tüzesen zengte szülőföldje dicséretét, hogy az ember röstellt akár egyetlen jó szót is szólni a maga szűkebb pátriájáról. Emellett a gróf az ájtatosságban is előljárt, és azt szerette volna, ha lefekvés előtt együtt dicsőítjük énekszóval az Urat; úgy vélte, ha erőnket egyesítjük, imáink biztosabban érnek el Hozzá. Én azonban tiltakoztam, erősítgetve, hogy családi hagyományaink a magányos, halkán elsuttogott imát részesítik előnyben. Ez ugyan szintiszta hazugság volt; igazából attól félttem, hogy a breton gróf monoton és önisméltó fohászokba von, márpedig ez a fajta ájtatoskodás, mint arról már szóltam, idegen tőlem: a pater-ek és az avé-k se vége, se hossza ismételtetése előbb-utóbb olyan gépiessé válik, hogy a szívnek mindebben már semmi szerepe.

A szász-weimari herceg minden délben vendégül látott asztalánál, az ifjú Turenne, d'Erlach és Guebriant társaságában. Mindannyian, d'Erlachot is beleértve, azon voltunk, hogy rábírnuk a herceget: bánjon méltányosabban a mi királyunkkal, s ennek során emlékeztettük rá, hogy ha Lajos nem segíti tekintélyes summákkal és nem bocsátja rendelkezésére Guebriant francia ezredeit, soha nem tudta volna elragadni Brisachot és Fribourg-t a császáriaktól. A herceg azonban mélyen hallgatott, s amikor végre megszólalt, akkor is csupán leendő hercegségének szenvedelmes, már-már szerelmes méltatásába bocsátkozott. Elszántságát oly szilárdnak éreztem, hogy beláttam: képtelenség rávenni, hogy lemondjon Brisach és Fribourg birtoklásáról. Kudarcomtól lehangoltan már csomagolni készültem; mélységesen bántotta önérzetem, hogy üres kézzel kell majd odaállnom királyom elé. Ekkor azonban a váratlanul is váratlanabb fejlemény szólt közbe: 1639. július 18-án reggel a szász-weimari herceget lebírta a láz, és néhány órán belül el is vitte. Harminchét éves volt. A zsoldossereg parancsnokságát ekkor d'Erlach, a helyettese vette át, s anélkül, hogy erősködnöm vagy könyörögnöm kellett volna, áperte kijelentette, hogy tiszteletben tartja a Franciaországgal kötött szerződést, és mind Brisachot, mind Fribourg-t átadja királyunknak.

Amikor a herceg kilehelte lelkét, Guebriant így kiáltott: - Mi sem nyilvánvalóbb, mint hogy a Gondviselés akarta így! Az Úr megbüntette szegény herceget gyalázatos árulásáért! - Eközben diadalmas pillantást vetett rám, abban a hitben, hogy osztom véleményét. Tőlem azonban mi sem állt távolabb, mert hiszen a földön annyi gonoszságban megátalkodott ember sürgölődik büntetlenül, hogy ha az Úr mindegyiküket élte virágjában akarná lekaszálni és a poklokra taszítani, hát nem győznék a munkát.

A két város védelmét és irányítását d'Erlachra, Guebriantra és Turenne-re bízom, majd sürgető kérélmükre megígértem, hogy közbenjárók a királynál: küldjön nekik mielőbb lőport, golyót, ágyúkat és

gyűjtőzinórt, továbbá kőműveseket, akik majd gyors ütemben befoltozzák a réseket, melyeket a hódításra törő szász-weimari herceg a két város erődítményrendszerén ütött. Habár enyhe, napsugaras őszi idő volt, a visszaút végtelenül hosszúnak tűnt. Türelmetlenül vártam, hogy viszontlássam a Bourbons utcát s azokat, akik a palotámban várnak; és persze feszített az izgalom, amiért jelenthetem Lajosnak és Richelieu-nek, hogy Brisach és Fribourg immár a francia korona birtokába került. A háború sakktábláján ez a hódítás valóban nagy horderővel bírt. Ahogy már kifejtettem: a spanyolok immár csak tengeri úton láthatták el németalföldi társaikat, ez az útvonal azonban bizonytalan és kockázatos volt. Ezt igazolta az 1639 őszen lezajlott tengeri ütközet, amely a La Manche-on állította szembe egymással a húszezer, Németalföldre készülő katonát szállító spanyol flottát és a holland hajóhadat, amelynek Tromp admirális volt a parancsnoka. A hollandok Dover közelében csaptak rájuk, és a spanyolok számos szép és derék hajón kívül tizenkétezer emberüket is elvesztették. A király és Richelieu nagy megkönnyebbülésére spanyol Németalföld elszigetelése ezzel jóformán be is fejeződött, és ettől kezdve észak felől már nem kellett támadástól tartanunk.

Mihelyt megérkeztem Párizsba, hosszú, részletes beszámolóval jelentkeztem a királynál, ő pedig nyomban elhatározta, hogy erősítésül két ezredet küld Brisachba, megadja az ágyúkat és a kért kőműveseket, és nagy mennyiségű élelemről is gondoskodik, jóllehet a két város környéke csöppet sem volt szegény; Richelieu azonban így akarta elejét venni a rekvirálásoknak, amelyek ellenünk hangolták volna a lakosságot. Ugyanekkor a katonáknak parancsbaadták, hogy bármire van szükségük, előbb fizessék meg a vételárat. A király Guebriant-t nevezte ki Brisach, d'Erlachot pedig Fribourg parancsnokának, az utóbbi helyettese pedig Turenne lett. D'Erlachot így jutalmazta meg Lajos, amiért habozás nélkül orvosolta a szász-weimari herceg részéről megmutatkozó mala fides-t, [rosszhiszeműséget] és a két várost kezünkre adta. Az ifjú Turenne-nek Németországban ígérték parancsnoki tisztséget, amit rögtön meg is kapott volna, ha nem a Lajost eláruló Bouillon herceg az apja. Annyi bizonyos, hogy a jövőjéért többé nem kellett aggódnia, mivel katonai erényeihez méltó diplomáciai tehetségével sikerült elnyernie Richelieu kegyét.

Képzelted, olvasó, hogy jelentéstételelem után mekkora örömmel indultam otthonomba, a ház lelkéhez és legfőbb ékességéhez. A kicsinyek még aludtak, türelmeznem kellett hát, amíg karomba zárhatom őket, ám mihelyt Catherine becézó gyengédséggel megfürdetett, fekhelyünkre vettem magam, megtértem - amint azt Homérosz az Odüsszeiá-ban oly szépen mondja - "rendjéhez a hajdani hitvesi ágynak". [XXIII. 296. Devecseri Gábor fordítása] Szerelmes viaskodásunkat követően szokatlanul hosszú függőny mögötti csevej bontakozott ki; be kellett számolnom brisachi küldetésemről, Catherine pedig szeretetteljes udvariassággal figyelt szavamra. Az elbeszélés vége felé azonban felélénkült, és tudni akarta, milyen volt brisachi szállásom.

- Egy kedves özvegnél laktam, aki a következő szavakkal fogadott: - Ach! Herzog! Sie sind ein sehr schöner Mann.

- És ez mit jelentsen?

- Ah, herceg, hogy ön milyen szép férfi!

- Ígéretes kezdet! - vetette oda Catherine, szikrázó szemmel, fogait összeszorítva. - És még mit művelt ez az elfajzott nőszemély?

- Semmit a világon, asszonyom, lévén, hogy kegyedhez tántoríthatatlanul hűséges voltam.

- Az ellenkezőjére is tudok példákat.

- Uramisten! Miért térne vissza a jelenben a múlt?

- Tehát nem került sor elérzékenyült pillantásokra, véletlen törleszkedésekre, epekedő sóhajokra?

- Szó sem volt semmi ilyenről.

- Ezek szerint, ha hihetek kegyelmednek, olyan egyedül hált, mint megmiskárolt barát a cellájában.

- Téved, asszonyom. Nem háltam egyedül.

- Tessék? Hát bevallja? Van képe bevallani?

- Nem vallok én be semmit. Brisachi tartózkodásom alatt szobámat is, ágyamat is Guebriant gróffal, ezzel az épületesen jámbor breton nemesúrral osztottam meg. Vagy most talán - csattantam fel - ferde hajlamokat vet a szememre?

- Be gonosz nyelve van kegyelmednek! - mondta Catherine, és csupa bűnbánat arcocskája láttán - ha színészkedett, ha nem - olvadozni kezdett a szívem. Csókokkal borítottam, és itt nem is álltam volna meg, ha ebben a pillanatban nem kopognak az ajtón.

- Ki az, és mit akar? - bömböltem ingerülten.

- Nagyuram - szólalt meg kintről Honorée, a dajka Emmanuel és Claire-Isabelle megtudták, hogy idehaza van, és égnék a vágytól, hogy láthassák.

- Engedje be őket - mondtam, még mielőtt Catherine szememre vethette volna, hogy így félrenevelem a gyermekeket.

Még szerencse, hogy mezítláb voltak, mert alighogy beléptek, már ugrottak is be az ágyba, hogy mindkettőnket összezsácoljanak.

Megérkezésem másnapján ismét elmentem a Louvre-ba, hogy röviden és tömören a bíborosnak is előadjam, mi történt Brisachban köztem és a szász-weimari herceg közt. Richelieu nagy figyelemmel hallgatta végig az elbeszélést, majd így szólt:

- Nagy kár, hogy rászorulunk ezekre a condottierékre, akik nem ismernek se istent, se embert, és vérontással álmodnak. No de Brisach és Fribourg végül a miénk lett, és a spanyolok szárazföldi úton többé nem juthatnak el Németalföldre. Így hát keleten sikert arattunk; most aztán neki kell gyürkőznünk, hogy Artois-t is visszavegyük a spanyoloktól.

- Hogyhogy? Hát Artois nem a miénk?

- Sajnos nem, szép olvasóm. Bár IX. Lajos meghódította, az artois-i grófság házasságok és adományozások révén visszaszállt a Habsburgokra, majd, nem kevés viszontagság után, még mindig spanyol kézen volt, amikor Lajos meg a bíboros 1640-ben elhatározta, hogy visszafoglalják. Elvégre nem tűrhették, hogy az ellenség ilyen előretolt támaszponttal rendelkezék Franciaország szívében, és Artois birtokában újabb betörést fontolgasson.

A kardinális legnagyobb csodálkozásomra tudtomra adta: a király azt óhajtja, hogy tolmácsi minőségben vele tartsak e vállalkozásban. Artois lakossága ugyanis e pillanatban inkább kasztíliai, mint francia, és a legtöbbben már nem is beszélnek szép anyanyelvünket.

- De excellenciás uram - vetettem ellen -, én nem beszélek spanyolul...

- Majd a helyszínen beletanul - jelentette ki Richelieu ellentmondást nem tűrő hangon.

Könnyű azt mondani, gondoltam, különösen ha valaki csak franciául és latinul beszél, és latinul is csupán az egyház nyelvén, ami semmiképpen sem teszi alkalmassá Tacitus olvasására.

A bíborostól eljövét megint nehéz volt a szívem: hogyan adjam Catherine tudtára ezt az újabb megbízatást? Mindazonáltal a Guéméné hercegnénél tett mindennapi vizitról ekkor sem mondtam le. E korai órán még az ágyban volt; aszúrozott hálóköntöst viselt, és páratlanul dús gesztenye-barna haja művészi rendetlenségben övezte elragadó fejecskéjét.

Alighogy meglátott, így kiáltott fel:

- Mi történt, barátom? Kegyelmed, aki rendszerint oly jó kedélyű és tetterős, most szomorúan lógatja a fejét? Nehogy már ilyen irdatlanul messze üljön le - jöjjön csak ide mellém az ágyra, fogja meg a kezem, és mondja el, mi a baj.

Így aztán röviden beszámoltam neki a képtelen küldetésről, melyet Richelieu rám ruházott.

- Hát bizony el tudom képzelni, milyen boldog lesz a kegyelmed Catherine-ja, hogy máris újra búcsúzhat az urától...

- Én sem vagyok boldogabb. De az egészben az a legroszszabb, hogy teljesen értelmetlenül válok meg tőle. Ez a megbízatás kész örülség, hiszen nem beszélek spanyolul. - Megpendítette ezt a bíborosnak is?

- Hát persze, méghozzá nyomatékkal, de rendíthetetlen volt.

- A bíboros tisztában van vele, milyen ellenállhatatlanul vonzódik kegyelmed a gentil sessó-hoz, és talán arra számít, hogy Artois-ban könnyűszerrel rábukkanhat egy szép spanyol asszonyszemélyre, akivel termékeny nyelvi kapcsolatra léphet.

- Kétlem, hogy a bíboros ennyire engedékeny volna ebben a kérdésben.

- Akkor ki kell hogy ábrándítsam. A bíboros szemében egyedül a cél számít, az eszközök sosem érdekelték.

- Hát ilyen cinikusnak tartja?

- Jaj, barátom, a nagy miniszterek közelebbi rokonai Machiavellinek, mint Szalézi Szent Ferencnek.

- Reménykedem, hogy legalább időnként meggyónja a maga kis gazságait valamelyik előkelő kollégájának.

- Ezt nem teheti: amit ő vét, az mind államtitok.

- Nem különös - kérdeztem -, hogy a szerelem elsősorban a két fél tusakodásában merül ki? A király és Cinq-Mars a példa rá.

- Bármilyen furcsa - jegyezte meg a dáma -, de én még sohasem találkoztam ezzel a kis udvari nyüzsgőnccel. Írja le nekem!

- Ugyanolyan csinoska, mint III. Henrik akármelyik kis kegyence. De akármilyen bájos, nincsenek ferde hajlamai. Épp ellenkezőleg. Amikor a királyi udvar Saint-Germainen-Laye-ben időzik, a mi Cinq-Marsunk

minden este hintójába száll, hogy Párizsban, Marion de Lorme-mal töltse az éjszakát. Kora reggel aztán visszatér Saint-Germainbe, és délig alszik. Az eredmény pedig? A király mindegyre szemére veti lustaságát, annál is hevesebben, mivel nagyon jól tudja, hogy a szerelmeskedés meríti ki ennyire.

- De hát kicsoda ez a Marion de Lorme, akit udvar és város ugyanolyan sűrűn emleget?

- Marion de Lorme olyan szépséges, olyan előkelő és olyan vagyonos teremtes, hogy szabadon választhatja meg a szeretőit, és ha úgy tartja kedve, egy hercegnek is ajtót mutathat. Mindez azonban nem tartja vissza attól, hogy Cinq-Marsot - akit pedig őszintén szeret - meg ne kopassza. Mondanom sem kell, hogy Richelieu az ő palotájában is elhelyezte a maga besúgóját.

- Marion de Lorme talán veszélyes az államra nézve?

- Azzá válhat. Cinq-Mars a királlyal szemben oly durván, oly kelletlenül, oly ellenségesen viselkedik, hogy Lajosnak végül az egészsége is megrendülhet, akkor pedig az államügyeket súlyos veszély fenyegeti.

Mielőtt Artois-ba indultam volna, Guron uram megkért, hogy neki és lovászának szorítsak helyet a fogatomban. Beleegyeztem, de mekkorát kellett nézmem, amikor a mondott lovásban felismertem a nemes úrfinak öltözött Zocoli leányasszonyt, aki lenyíratta a haját, szemét-arcát festetlen hagyta, orra alá álbajuszt biggyesztett, öltözékével pedig jól-rosszul - inkább rosszul - elfedte gömbölyded idomait. Szép fekete szeme persze úgyis nyomban elárulta, mihelyt egy férfiről nézett.

- Hitemre - súgta fülembe Nicolas Guron uraság vidéken is ragaszkodik a kényelméhez. Bezzeg haragra gyúl majd a király, ha ezt észreveszi, hiszen olyan ő, mint a kertész kutyája, aki maga nem eszik a káposztából, de a járókelőktől annál inkább sajnálja.

- Nicolas - mondtam sotto voce -, megőrültél, hogy a királyt egy kutyához hasonlítod?

Mihelyt azonban zötykölődni kezdtünk a macskaköveken, Nicolas ismét a fülemhez hajolt, olyan izgatottan, mint akinek bolhát dugtak a fülébe.

- Mit gondol, nagyuram, az állomásokon most is tisztelt barátja ura lovászával hálók majd együtt?

- Pfuj, micsoda léha ábránd! - jegyeztem meg sotto voce. - Azt képzeled, hogy a vetkőzésnél Guron uraság nélkülözheti lovásza szolgálatait?

Soissons-hoz közeledve őfelsége üzent értem: tanúként van rám szüksége a fogatában.

De hát minek legyek a tanúja? - gondoltam hűledezve, mindazonáltal otthagytam Nicolas-t és Guron uraságot az álmaikba merülve - az utóbbiék álltak közelebb a megvalósuláshoz -, és átültem a király fogatába, ahol a királyon kívül Richelieu és Cinq-Mars is helyet foglalt. Előírásosan köszöntöttem őfelségét és őeminenciáját, udvariasan bólintottam Cinq-Mars felé is, ám a Nagymester úr alig viszonzta üdvözlésemet, és dölyfösen nézett le rám leendő nagysága ormairól; a zöldfülű tacsó ugyanis a maga eszelős elbizakodottságában az ország legmagasabb hivatalait célozta meg.

- Sioac - szólított meg Lajos azon a néven, amelyet gyermekkorában használt, amikor együtt játszottunk katonásdit Saint-Germain-en-Laye kertjeiben -, arra kérjük, legyen tanúja egy köztem és a Nagymester úr között létrejött szerződésnek. Noyers úr, aki papírra vetette, mindjárt felolvassa kegyelmednek.

"A mai napon, 1640. május 9-én, a király soissons-i tartózkodásának idején, Őfelségének úgy tetszett, hogy megígérje a Nagymester úrnak, hogy az egész hadjárat alatt nem gerjed iránta haragra; és amennyiben úgy adódna, hogy a mondott Nagymester úr erre bárminő csekély okot szolgáltatna, Őfelsége minden indulat nélkül a bíboros úrnál tesz majd panaszt avégett, hogy Őeminenciája ítéletében megnyugodva a mondott Nagymester úr letegyen mindarról, amivel a király nemtetszését kihívhatja. Mindezt pediglen a király és a Nagymester úr" Őeminenciája jelenlétében kölcsönösen megfogadta egymásnak."

Őfelsége, Richelieu és Cinq-Mars után én is aláírtam ezt a szöveget, bár magam először meglehetősen gyermeketegnek találtam. Amikor azonban mélyebben elgondolkodtam a dolgon, rájöttem, hogy a szerződés, épp ellenkezőleg, Richelieu kifinomult politikai érzékéről tanúskodik: azzal ugyanis, hogy döntőbírává lépett elő, lehetővé vált, hogy napról napra nyomon kövesse a király és a Nagymester úr kapcsolatának alakulását, az ártalmas mozzanatokat is beleértve. Ami a kegyencet illeti, Richelieu tartott mégoly gyerekes becsvágyától is, mivel tudta, hogy semmilyen valós képesség nem támasztja alá. Cinq-Mars egyébként, alighogy Arras alá értünk, újabb bizonyosságát adta arcátlan kevélységének: ő akarta vezényelni az ostromot. Ennek hallatán a bíboros elvörösödött dühében, a király azonban megvetően mosolygott.

- Nagymester uram - jelentette ki -, a háború nem palacsinta, amely néhány kézmozdulattal kisüthető, hanem nehéz művészet, amelyet csak hosszú tanulóévek árán lehet elsajátítani. La Meilleraye marsall, akinek hozzáértése hosszú ideje ismeretes, bámulatos eredménnyel látott neki Arras bekerítésének. Állítsuk talán a tanoncot a mester helyére?

Richelieu azonban, attól tartva, hogy e kioktatás nyomán király és kegyence újólal összezőrdül,

hozzálátott, hogy a Lajos adagolta ecetet egy kanál mézzel édesítse meg.

- Nagymester uram - szólalt meg behízelt hangon -, őfelsége nagyra értékeli, hogy ily türelmetlenül óhajítja kitüntetni magát, és az ostrom során minden bizonnyal olyan parancsnoki állást juttat majd kegyelmednek, amely kevesebb szaktudást igényel, ám egyszersmind kielégítheti azt a buzgó vágyat, amely uraságotat a király szolgálatára ösztökéli.

Miközben azonban édeskés hangon darálta csillapító szózatát, Richelieu most először érzett afféle bosszúságot a kis piperkőcből kitörő becsvágy láttán, mintha bolha csipett volna belé, és feltette magában, hogy erre a hajlamra a jövőben ügyelni fog. És bármily különös: Richelieu ekkor még nem tudta, amit már az egész udvar rebesgetett, hogy tudniillik Cinq-Marsot igencsak felbátorították azok a csípős megjegyzések, melyeket a király a bizalmasai előtt a bíboros rovására megengedett magának. Mindez persze csak enyhén gyermeteg bosszú volt egy olyan férfi részéről, aki őszintén csodálta miniszterét, elfogadta józan és lényeglátó tanácsait, csak éppen kissé sértve érezte magát annak nyilvánvaló fölénye miatt; ahhoz azonban, hogy ezeket a finom árnyalatokat felismerje, Cinq-Marsnak nem volt elég sütnivalója. Csak később derült ki, hogy alattomban Richelieu miniszteri posztját nézte ki magának, amiből kitetszik, hogy sajnos több okkal kérkedhetett külső adottságaival, mint szelleme fényével. Ám engedelmeddel, olvasó, most ismét felvenném elbeszélésem fonalát. Amikor Arras környékére értünk, felmérhettem, hogy La Meilleraye marsall, aki már egy hónap óta serénykedett, jócskán előrehaladt a város körülsáncolásában: a circumvallatio és a contravallatio munkálatai jószerével befejeződtek, és éppen a lovasokat építették.

- Csak egy szót, uram, ha lehetne.

- Őszintén szólva, szép olvasóm, már számítottam jelentkezésére. Gondolom, azért jött, hogy megkérdezze, mi az értelme...

- ...e zagyva beszédnek. A lovasokat újukra bocsátani szokás, nem építeni.

- Barátném, ezeknek a lovasoknak semmi közük a lovakhoz. Így nevezik azokat a földhányásokat, melyekre az ágyúkat emelik, hogy kellő magasságból vehessék célba az ellenséges erődítményeket.

- És mi a csuda az a circumvallatio?

- Három koncentrikus árokról van szó, amelyek a várost kerítik be. Így az ostromlók védve vannak az ostromlottak tüzétől, az utóbbiak pedig nem törhetnek ki.

- És mi az a contravallatio?

- Ez az elsőkhöz hasonló árkokból áll; attól védi meg az ostromlókat, hogy egy esetleges felmentő sereg őket vegye ostrom alá.

- És szükség esetén hogyan jutnak el katonáink a belső sánctól a külsőig?

- Cikcakkban ásott árkokon át.

- Miért kell őket cikcakkban ásni?

- Nehogy útközben az ostromlókat az ostromlottak részéről sortűz érhesse.

- És mennyi időbe kerül, hogy ezzel a módszerrel bevegyenek egy várost?

- Ez, barátném, számos tényezőtől múlik, mindenekelőtt az ostromlottak bátorságán vagy nyúltságán. Gondoljon csak vissza: amikor a spanyolok és a császáriak betörték Franciaországba, jó néhány kisebb városunk, Lajos nagy haragjára, mindössze nyolcnapi ostrom után nyitotta meg kapuit az ellenség előtt. Legtöbbször azonban az éhezés űrli fel az ostromlottakat. Így történt ez La Rochelle-nél, amelyet az ostromlottak mindvégig hősieken védtek, és ahol a hadviselő felek, a katolikusok csakúgy, mint a protestánsok, Istentől várták a győzelmet.

- Te jó isten! Ugyanattól az Istentől! Még egy kérdést, uram. Miért törték magukat annyira Arras elfoglalásáért? Az is csak olyan város, mint a többi...

- Ó, barátném, micsoda tévedés! Arras nem kisváros, hanem szép és virágzó település, ahol borkereskedők, posztóárusok, bankárok, kárpitosok fejtik ki áldásos tevékenységüket. És higgye el: Arras kereskedő polgársága anyagiakban éppen olyan tekintélyes, mint a párizsi.

- És nehéz lesz bevenni?

- Legalábbis így hiszik a kérkedő spanyolok is, akik urbi et orbi már régóta hangoztatják: "Ha a franciák elfoglalják Arrast, attól kezdve az egér eszi majd meg a macskát." Ne felejtse el, hogy amikor Calais-t ostromoltuk, az angolok ugyanígy hengegtek fölényükkel, ám hiába idéztem mondásukat emlékirataim egy másik helyén, most sehogy sem jut eszembe.

- No én majd megpróbálom felidézni, uram, és ha sikerül, elmondom önnek.

- Kegyed, barátném, valóságos angyal!

- Látja, uram, ez a legpompásabb mondásánál is többet ér.

- Kérjek bocsánatot, barátném?

- Szó sincs róla. A nők mindig örülnek a bóknak, még akkor is, ha illetlenül elhárítják. No és hol lakott Arras ostroma alatt?

- Időnként Amiens-ben, de legtöbbször Douai-ben, a királlyal.

- És elégedett volt szálláshelyeivel?

- Ez, barátném, csalfa, tapintatlan és történelmietlen kérdés!

- Amelyre nem is óhajt válaszolni.

- Dehogynem. Egy özvegyasszony nálam a lányánál laktam; meglehetősen szegények voltak, se inasuk, se komornájuk, de irányomban tele voltak rokonszenvvel. Reggelenként a leány a szobámba hozta reggelimet, és az ágy mellett állt, amíg el nem költöttem. Fiatalka, üde teremtés volt, aki roppant bő ujjú hálóköntöst viselt, így hát, mielőtt jóllaktam, a kelme alá csúsztattam a kezem, és a felkarját cirógattam, ő pedig lehunyta a szemét, és csöppet sem tiltakozott. Úgy érzem, messzebbre is mehettem volna; de hát oly fiatal, oly naiv volt, hogy nem vitt rá a lélek. Olyan szelíd volt a tekintete, mint a Botticelli ecsetje alól kibontakozó Venusé.

- Tehát semmi szerelmeskedés?

- Az nem; született viszont egy máig tartó érzelem, amely, ahányszor csak e jelenetre visszagondolok, melengeti a szívem.

- És ezúttal is osztoznia kellett a szobán? Netán Guron úrral?

- Ó, korántsem. Meg is könnyebbültem, mert akármilyen derék fiú, irgalmatlanul horkol. Ehelyett Sault gróf lett a hálótársam.

- Sault gróf, az udvar legdélcegebb lovagja, akivel a susai "tüzes kemencéknél" együtt melegedett...

- Tévedés, asszonyom. Gondoljon csak vissza: a kemencéknél egyedül a gróf sütkérezett. En ez alkalommal megtartóztattam magam.

- Nagyon nehéz szívvel?

- Inkább a testemnek esett neheze. A szívem, amint azt kegyed is tudja, Párizsban volt, a Bourbons utcában álló palotámban.

- És mit művelt a gróf, mialatt önnek Botticelli Venusa ágyba hozta a reggelit?

- Ő ezalatt a konyhában reggelizett.

- A konyhában? Szentséges ég!

- Őt nem zavarta. Különben is az egész lakásban példás tisztaság honolt.

- Térjünk vissza Arras ostromához.

- A várost két hónapi ostrom után vettük be, mely alkalomból La Meilleraye marsall, akiből nem hiányzott némi katonás humorérzék, így szólt: - Íme a bizonyosság, hogy az egér valóban macskát eszik. Hogy visszatérjek Arrasra, bizonyval későbbre halasztódott volna a bevétele, ha a spanyolok nem kezdeményeznek tárgyalásokat. A város megadása fejében azt kérték, hogy fegyvereikkel és egyéb málhájukkal egyetemben szabadon elvonulhassanak. Mindez így is esett, még hozzá méltó körülmények között: Lajos ugyanis megtiltotta a mieinknek, hogy a távozó spanyolokat kicsúfolják vagy szidalmazzák.

- Ezután bizonyára kifosztották a várost?

- Kegyed tréfál, barátném! Meghódított városokat kifosztani, nőket erőszakolni, férfiakat ütlegetni - ez a szász-weimari herceg stílusa. Igazságos Lajos azonban nem tűri az efféle gaztetteket, habár a szemeztetésnek nem mindig tudja elejét venni.

- A szemeztetésnek?

- Enyhébb kifejezés a fosztogatásra, és igazán kifejező: szinte látja az ember a hollósereget, amint lecsap a búzamezőre. A király mindenekelőtt elhatározta, hogy feltáplálja a csontvázra aszott túlélőket, hadd legyen ismét emberi formájuk, majd úgy rendelkezett, hogy csábító jutalommal csalogassanak Arrasba minél több házaspárt a többi francia tartományból, hogy gyarapítsák a visszaszerzett város lakosságát, és visszahozzák Arras korábbi gazdasági virágzását.

Azt hittem, Arras bevétele után a király haladéktalanul visszatér Párizsba; mindannyian már javában örvendeztünk a hazatérésnek. A király azonban legnagyobb sajnálatomra még nem távozott Artois-ból, mert a tartomány teljes visszahódításáig a sereg közelében akart maradni. A hadjárat azonban már nem tartott sokáig; Arras kapitulációjával a spanyolokban gyökeret vert a hit, miszerint a franciák legyőzhetetlenek. Ami engem illet: továbbra is Douai-ben maradtam, két háziasszonyom gondoskodását élvezve.

A két, elég különös tájszólásban beszélő hölgy közül az anyát Marie-nak, a leányt Anne-Marie-nak hívták. Ebéd után mindennap dámát játszottak, és mert mindig az anya győzött, többnyire csalás árán, megengedtem magamnak egy ezzel kapcsolatos megjegyzést. Ő azonban a legkevésbé sem jött zavarba, hanem kerek perec így felelt:

- Kibicnek hallgass a neve.

Hogy tapintatlanságomért megengeszteljem, másnap elküldtem Nicolas-t egy palack jó borért, amelyet azután a hölgyek érdemén becsültek: fél órán belül az egészet elszopogatták. Csakhamar feltűnt nekem, hogy ha valamilyen házi történés felkavarta őket, soha nem a jóistent vagy az úristent emlegették, hanem mindig csak az Istenanyát: "Jóságos Anyácskánk!", "Szent Szűz!" vagy "Szűz Máriám!"

Később, amikor a bor megoldotta nyelvüket, megtudtam, hogy Marie-nak, az anyának rossz apja és gonosz férje volt, akiket nem érdekelt, mennyi kárt okoznak a környezetükben, és mindketten a gonoszság állapotában haltak meg. Bizonyára ez volt az oka, hogy Anne-Marie leányasszonynak, bármennyire hasonlított is Botticelli Venusára, nem akarózott férjhez mennie, és emiatt hódoltak mindketten oly szenvedelmesen a Mária-kultusznak. Kis lakásuk falait megszámlálhatatlan Madonna-kép ékesítette, feszületet viszont sehol sem lehetett látni, amiből arra következtettem, hogy szemükben a mennyei hatalmak csak akkor hitelesek, ha egyszermind nőneműek: a méltatlan apa és a hitvány férj egyszer s mindenkorra száműzte imáikból az Atyaistent.

Elfogott a kísértés, hogy ennek kapcsán néhány megjegyzésre vetemedjem; így például szívesen rámutattam volna, hogy az evangéliumot nem a Szűzanyának, hanem fiának, Jézusnak köszönhetjük. Ám alaposabb meggondolás után inkább hallgattam, nehogy közösen azzal torkoljanak le, hogy "Kibicnek hallgass a neve."

Búcsúzóul csókot nyomtam mindkettejük virulóan rózsás arcára, ami - elvégre egy vérbeli herceg kedveskedett nekik - anyát is, lányát is ámulatba ejtette, Sault gróf pedig rövid habozás után követte példám.

Amikor a király, az egész nép üdvívalgása közepette, visszatért derék Párizsába, nyomban érte egy kis bosszúság, melyet azonban annál nagyobb öröm követett. A bosszúság forrása a kis dauphin volt, a helyszín pedig Saint-Germain. Mihelyt az apróság meglátta édesapját, olyan keserves sivalkodásban tört ki, mintha az ördöggel találkozott volna, és az anyját hívta segítségül. Lajos rögtön átlátta, hogy távolléte alatt Ausztriai Anna és kikkje alaposan befeketítette fia előtt. Nem is vesztegette az időt, hanem az egész udvar jelenlétében kinyilatkoztatta, hogy a fia körül sürgölődő nők a gyermekbe ojtották a férfiaktól való félelmet, és kilátásba helyezte, hogy amennyiben mondott nőszemélyek tovább ármánykodnak, hamarosan "új garnizonba költözhetnek". Magában pedig azon töprengett, nem lenne-e okosabb, ha fia nem a rossz levegőjű Párizsban, hanem, teszem azt, Versailles-ban vagy Chantillyben nevelkedne. Ítélje meg, olvasóm, micsoda rémület fogta el a fentnevezett nőket arra a gondolatra, hogy el kell hagyniuk az udvart...

A kis szónoklat csodát művelt. Az éppen kétesztendő kis dauphin térden állva kért bocsánatot a királytól, az pedig átadta az ajándékba hozott játékszereket, és így játszottak együtt jó órán át. Ettől a perctől a dauphin többé nem akart tágitani apja mellől. Richelieu-t, aki némi aggodalommal figyelte az egész civódást, megnyugtatta ez a szerencsés kifejtés, mindazonáltal nőgyűlölete a többszörösére duzzadt. Másoktól hallottam, mit mondott ebből az alkalmából: - A nők karma éppoly ádáz, mint a macskáké, és irgalmatlanul élnek vele változó szeszélyeik szerint.

A király kezdeti ingerültségét sokkal nagyobb boldogság váltotta fel. 1640. szeptember 21-én este kilenc órakor a királyné újabb fiút szült Franciaországnak, a gyermeket Fülöp névre keresztelték. Nagy vigasság volt az udvarban csakúgy, mint a városban és az országban, hiszen ez a második szülés jócskán megszilárdította a dinasztiát. Ezt fejezte ki a párizsi nép is, amely szívből szerette a királyi családot, de szívesen faragott kis élceket is a rovására. "Lajos - mondogatták - nem akármilyen kan nyúl: nem érte be egy szál dauphinnal, hanem tartalék dauphint is nemzett mellé..."

Boldog apa volt hát, és boldog hadvezér, a spanyol minden hadszíntéren meghátrált, és Lajosnak mégis, ahogy előszeretettel mondogatta, kavics volt a csizmájában. Ez a kavics pedig nem volt más, mint az általa oly hön szeretett Cinq-Mars, a teremtés legelviselhetetlenebb kis harci kakasa. Cinq-Mars, mint arra már utaltam, joggal lehetett büszke a küllemére, ám az Úr adományai itt véget is értek. Tanulatlan volt, szellemtelen, tudatlan, és ráadásul még oly lusta is, mint a lajhár; mindennek tetejébe pedig hinni akarta, hogy duzzad a tehetségtől, és ezen az alapon mindent és mindenkit lenézhet. Beképzeltsége akár mulatságos is lehetett volna, ha nem ragadtatja magát a legundorítóbb pökhendiségig, amelyet még a királlyal szemben is megengedett magának. Mindemellett még született hazudozó is volt, aki előszeretettel terjesztett hamis híreket vagy rágalmakat.

Arrasból való hazatértem másnapján rendes szokásomhoz híven a Louvre-ba mentem, ahol is a kardinális tudtomra adta, hogy a király hívat. Őfelsége még az ágyban volt; étvágytalanul, bánatos és gondterhelt ábrázattal rágcsált egy karéj vajjas kenyeret.

- Á, Sioac! - szólalt meg. - Jólesik, hogy látom. Milyen megnyugtató ez az egyenes tekintet!

- Sire - feleltem -, ez az egyenes természet is felséged szolgálatára áll.
 - Efelől semmi kétségem. Mondja, Sioac: tulajdonképpen hány nyelven beszél?
 - Felséged szolgálatára angolul, olaszul és németül.
 - Tetszésemre lenne, ha spanyolul is megtanulna, mégpedig a lehető leggyorsabban. Elégedetlen vagyok a roussilloni helyzettel, és vissza akarom venni Perpignánt a spanyoloktól, tehát azt szeretném, ha velem tartana, és a tolmácsom lenne.
 Ahogy e szavak elhagyták ajkát, viharosat sóhajtott, én pedig, mivel iménti mondanivalója és a sóhaj között nem láttam semmiféle összefüggést, nagy bátran megkérdeztem, jól érzi-e magát.
 - Csöppet sem - felelte -, sőt úgy elteltem indulattal, hogy már az álom is elkerül! Megöl engem az a fickó! [Cinq-Mars] Minél gyengédebben bánik vele az ember, ő annál inkább felfuvalkodik és tombol. Nem bírom tovább a fennhéjázását.
 És ő, aki rendszerint oly fegyelmezett, most átengedte magát a leggátlástalanabb dühkitörésnek, és így üvöltött: - Az az alak...! Még velem mer dacolni! Ó, az átkozott!

NYOLCADIK FEJEZET

A király e méltatlankodó panaszözönének másnapján a főtisztelendő Fogacer kanonok-orvosdoktor úr (maggiordomó-m semmi pénzért el nem mulasztotta volna felsorolni látogatóim valamennyi címét) Catherine-nal és velem ebédelt, majd az étkezés végétével a kialakult szokáshoz híven visszavonultam a vendéggel dolgozószobámba, hogy még egy kupával felhörpintsünk burgundi boromból; előbb azonban még képmutatón meghívtam Catherine-t, hogy tartson velünk, amit, a jó modor parancsa szerint, derűs mosollyal és kevésbé derűs kedélyállapotban, elhárított. Az olvasónak emlékeznie kell rá, hogy Fogacer és jómagam ilyenkor tapintatosan, hol előretörve, hol visszakozva, bizalmas közléseket váltottunk, melyeket egyikünk a bíborosnak, másikunk az apostoli nunciusnak adott tovább.

Ezen a napon azt meséltem el, amit a király Cinq-Marsról mondott s amiről az olvasó már értesült.

- Szentséges ég! - kiáltott fel Fogacer. - Nem hiszek a fülemnek. Lajos, aki annyira ragaszkodik királyi előjogaihoz, aki habozás nélkül teremti le a parlamentet és a püspökeit, aki száműz kegyeiből egy udvaroncot, csak mert az engedélye nélkül hagyta el az udvart, s aki nem áall halálra ítélni egy herceget és pairt - ez a Lajos most eltűné ez önimádó pokolfajzat pimaszkodását?

- Szereti őt - úgy, amint La Fayette kisasszonyt vagy Hautefort kisasszonyt szerette. Vannak azonban, akik ezzel kapcsolatban pusmogva becsületsértő pletykákat terjesztenek...

- Amelyek nem csupán becsületsértők, de hamisak is - jelentette ki Fogacer. - Véleményem szerint ebben a vonzalomban fikarcnyi ferde hajlam sem bujkál.

- Mire alapozza e határozott álláspontot?

- Primo arra, hogy a királyné cseppet sem féltékeny erre a kapcsolatra, holott La Fayette kisasszonyra nagyon is féltékeny volt. Secundo, meggyőződése, hogy a mi jámbor királyunk nem tenné kockára üdvözlését egy olyan aktussal, amellyel nemcsak házasságot tör, de szodómiát is elkövet. Ne felejtse el, hogy Lajos szent buzgalommal kapaszkodik a tízparancsolatba.

- De hogyan csügghet ily szenvedelmesen azon a kis udvari majmon?

- Kedves hercegem, ha valaki oly tüzes rajongója a gentil sessó-nak, mint kegyelmed, és a hozzá súrlódó hufándlitól is elalél, az nem értheti meg a más színezetű érzelmeket.

- Nos, bármily idegenek is tölem, fogadjuk el az ilyen érzelmek létezését. De hogyan tűrheti Lajos, hogy ez a nyegle kis kakas az estéit Marion de Lorme-mal, a délelőtti alvással és további éber óráit semmittevéssel töltse?

- Az az igazság, hogy a király nehezen viseli el kegyence csalárdságát, szemtelenkedését és hanyagságát. Tudomásomra jutott, hogy tegnapelőtt keményen le is dorongolta.

"Az ilyen magas állású férfinak - mondta neki -, aki ki akarja érdemelni, hogy egy egész hadsereget vezényeljen, nem szabad a lustaság bűnébe esnie, mert az minden tervét megghiúsíthatja."

"Én soha nem akartam hadsereget vezényelni" - vágott vissza Cinq-Mars.

"Hát tagadni merészeli? - förmedt rá indulatosan a király. - Vagy ilyen rövid az emlékezete? Már elfelejtette, hogy mindenáron személyesen akarta irányítani Arras ostromát?"

Ez a kioktatás, amely minden józan embert egyszer s mindenkorra elnémított volna, Cinq-Marsra nézve hatástalan maradt. Hiába volt híján minden katonai tehetségnek -egyébként mindennemű egyéb képességnek is -, mindenkivel szemben fölényben érezte magát, és a király kegyében bízva egyre magasabb hivatalokra tört. Először azt követelte, hogy nevezzék ki Verdun kormányzójává, majd amidőn

ezt megtagadták tőle, a királyi nagytanácsba akart bejutni, az újabb elutasítás után pedig miniszteri posztra tartott igényt. "Kegyelmed egyetlen minisztériumra érdemes - mondta neki a király -, a lustaságügyire."

És képzelje csak - tette hozzá Fogacer -, jöllehet mindezen ledorongolások a királytól erednek, Cinq-Mars valamennyit Richelieu számlájára írja.

- Azt hiszem - szólaltam meg -, tudom is az okát. A király őszintén csodálja miniszterét, és semmi pénzért meg nem válna tőle, ám egyszersmind bosszantja is a bíboros oly nyilvánvaló felsőbbrendűsége. Ha valaki szembeszegül az ő véleményével, vagy akár csak közvetve ellentmond neki, az az ő felfogásában már felségsértésszámba megy, és bár van annyira világos fejű, hogy belássa, miszerint Richelieu-nek nagyjából minden vitás kérdésben igaza van, ugyanakkor úgy érzi, királyi méltóságában alázták meg. Ilyenkor, meglehetősen gyermeketeg módon, azzal vezeti le sértettségét, hogy ócsárolja miniszterét, és nehezményezi annak zsarnokoskodását.

- Ez valóban együgyű viselkedés - vélte Fogacer.

- Együgyű? - nevettem el magam. - De kedves barátom, hát nem tudja, hogy a királyt együgyűnek minősíteni már magában is felségsértés?

- Elismerem, és mindjárt fel is oldozom magam - mondta Fogacer, és fehér kezével papos mozdulatot tett, majd így folytatta: - Különbö is, ezt a viselkedést inkább szerencsétlennek, semmint együgyűnek kellene nevezni. Azzal ugyanis, hogy Lajos szűkebb környezete előtt minduntalan panaszkodik a bíborosra, Richelieu ellenségeit erősíti - ilyenek pedig, Isten a tudója, szép számmal vannak -, és felbátorítja őket, hogy összeesküdjenek ellene, sőt terveikben még a gyilkosságtól se riadjanak vissza. Emlékezzék csak Amiens-re: mi történt volna, ha a király félelmetes megtorlásától való rettegés az utolsó pillanatban le nem lohasztja Gaston bátorságát! És mivel az ármány minduntalan feltámad hamvaiból, ugyanez Cinq-Marsszal is előfordulhatna.

A királyt, miután a spanyolokat kiűzte Artois-ból, egyelőre csak az foglalkoztatta, hogy kikergesse őket Roussillonból is, ahol Perpignan és Collioure mellett egyéb kisebb és nagyobb tenger menti városokat is megszállva tartottak. Nyilván emlékeznek rá, hogy nekem, mialatt a király sereget gyűjt, nem akármilyen feladat jutott osztályrészül: meg kellett tanulnom spanyolul, méghozzá a legrövidebb időn belül. De ki legyen a mesterem?

Miután Richelieu-től eljöttem, a Louvre folyosóin keresztül Guéméné hercegné lakosztálya felé iparkodtam; nagy szükségem volt rá, hogy tanácsot adjon, és szorult helyzetemben felbátorítson. Ekkor, az egyik folyosó fordulójánál, egyszer csak szembejött velem Sault gróf. Először alaposan megszorongatott, majd karomat megragadva így szólt:

- Meg ne mondja, hová tart ily búvalbélelt képpel, anélkül is tudom. A hercegnéhez járul vigasztalásért. Ó, az a drága hercegné! Mihez kezdenénk mi, megtermett, erős, vitéz nemesurak az ő anyagi kedvessége nélkül? És erről jut eszembe, kedves hercegem, egy tapintatlan kérdés, amelyet engedelmével feltennék kegyelmednek.

- Ahogy egy bölcs mondá, sosem a kérdés tapintatlan, csak a válasz.

- Ez megnyugtató, így legalább nem terhel felelősség. Tehát - beszéljek?

- Hallgatom kegyelmedet.

- A kérdés a következő: szerelmes kegyelmed a mi hercegnénkbe?

- Csak annyira, mint kegyelmed, kedves grófom, semmivel sem inkább. Hiszen, ha jól hallottam, a mi hercegnénkről beszélt.

- Lárifári - mondta a gróf. - Kedves herceg, nem hiszek kegyelmednek. A hölgy bolondul kegyelmedért, engem pedig majd megesz a méreg. Nem sok hiányzik, hogy felszólítsam: verekedjünk meg érte!

- Párbaj? És szegjük meg a királyi tiltást? Azt akarja, hogy mindketten a nyilvános vesztőhelyen végezzük, a hóhér bárdja alatt? Hát nem tudja, hogy atyám hagyatékából reám szállt Jarnac kardja, habár azt kegyelmed ellen még akkor sem használnám, ha az életem forogna kockán.

- Vajh miért nem? - kérdezte a gróf fennhéjázón.

- Hogyan feledhetném közös menetelésünket a jeges olasz Graverén, amikor a szárnyánál akartuk meglepni a savoyai sereget? Azon az éjszakán kötöttünk barátságot, amelyet a magam jószántából soha fel nem bontanék.

- De hiszen én sem - mondta Sault gróf, és hirtelen megeredt szeméből a könny. Keményen megölelt, számtalan csókot nyomott arcomra, majd így folytatta: - Úristen, mekkora bolond is vagyok, amiért a szívem ellenében szólottam! Könyörgök, kedves hercegem, bocsásson meg e dőre szavakért.

Azzal hátat fordított, és olyan gyors léptekkel iramodott tova, mintha saját balsorsa elől menekülne.

Kusza gondolataimba merülve, zavart lélekkel közeledtem a hercegné lakosztályához, és bezörgettem. A

maggiordomo és két inas nyitott ajtót, holott nyilvánvaló, hogy egy ember is elég lett volna.

- Nagyuram - szólalt meg a maggiordomo, és hangneme az arcátlanságot súrolta -, nem tudom, hogy offensége ma fogadni kegyeskedik-e. Lábápolónője van nála, és senkit sem óhajt látni.

- Akkor kérje meg, maggiordomo, hogy engedjen be - mondtam, majd némileg fenyegetően hozzátettem: - Ha tovább okvetetlenkedik, az ő haragját vonhatja magára.

A gazda fölényével szoltam hozzá, a maggiordomo pedig, aki még nem tudta, miféle pozíciót foglalok el a házukban, jobbnak látta, ha engedelmeskedik. Amikor egy perc múltán visszajött, már sokkal barátságosabb volt.

- Nagyuram - szolt -, offensége máris fogadja.

Előttem lépkedve kalauzolt el az oly szívósan védelmezett szobáig, hogy aztán mélyen meghajoljon, és hosszú léptekkel távozzon.

Guéméné hercegné már elfogyasztotta reggelijét, melynek maradványai még láthatóak voltak az ágya melletti asztalkán. Aszúros hálóköntöse térdig fel volt tűrve, így nyújtotta a lábápolónő felé az ágy szélén kényelmi okokból túlnyúló meztelen lábát. A lábápolónő, hogy a lábacskákkal egy szinten legyen, egy zsámolyon ült, szerszámaikat a mellette álló összehajtható asztalkán helyezte el. Úgy láttam, nagyon pontosan és nagyon óvatosan dolgozik, bár a hercegné olykor így is elbűvölő kis nyöszörgést hallatott; persze az is igaz, hogy tudhatta: személyemben hálás közönsége van.

- Barátom - szólalt meg -, ne álljon ott, mint egy magányos pózna, elszédülök a látványtól. Vegye le a cipőjét meg a zekéjét, és nyújtózzék el mellettem, de adja a kezét: hadd szorítom meg, ha túlságosan szenvedek.

A lábápolónőnek - a diszkrécio valóságos csodájának - szeme sem rebbent, ahogy végignézte, miként heveredem le fogyatékos öltözékben az úrnője mellé. Ami engem illet, minden gátlás nélkül merültem el - ha még csak passzívan is - ebbe a bűbájos asszonyi meghittségbe. Az igaz, hogy motoszkált bennem némi bűnbánat is - hogy kivel szemben, nem kell mondanom -, ám ezeket az ünneprontó szellemeket hamar elhessegettem magamtól; ráérek akkor meghallgatni őket, ha majd elhagyom ezt a miniatűr poklot, amely oly közel volt a paradicsomhoz. Az ördögbe is - vitatkoztam magammal szerfölött rosszhiszeműen -, csak nem vetem magam a bűnbánat örvényébe, amikor még semmi sem történt? Ám az időből már nem futotta, hogy tovább fárasszam agytekervényeimet, mert a hercegné ragadta kezébe a helyzet irányítását.

- Barátom - szolt -, gyorsan tolja rá az ajtóra a reteszt, és utána igazítsa az öltözkén. Nem szeretem sem a félig öltözött, sem a félig meztelen férfiakat.

Ez aztán a kétértelmű utasítás, gondoltam. Mármost vegyem-e fel a zekémet, avagy vessem le a nadrágomat is? A második megoldást választottam, és a hercegné tekintetéből kiolvashattam, hogy döntésem megfelelő volt. Azon nyomban bebújtam mellé a takaró alá, és rögtön a karomba is veszem, ha ő fensőbbbségesen le nem int.

- Uram - mondotta -, ez itt nem a megfelelő pillanat a könnyűlovasság rohamához. Először komoly dolgokat kell megbeszelnünk. Primo: miért volt olyan savanyú az ábrázata, amikor belépett?

- A király, aki vissza akarja szerezni Roussillont, valamint a bíboros, aki ugyanígy gondolkodik, rám parancsoltak, hogy még hadba vonulásunk előtt tanuljak meg spanyolul. Amilyen súlyos a feladat, olyan rövid a határidő.

- De ugyanakkor milyen nagy a megtiszteltetés! A francia udvarnál ugyanis számos nemesúr beszél spanyolul, de senki sincs megáldva olyan diplomáciai készségekkel, mint kegyelmed - hiszen éppen ezért esett uraságodra a választás. És hogy hol talál olyan mestert, aki e rövid időn belül megtanítaná a nyelvre? Ne törje tovább a fejét: én magam leszek az - én, aki a legtisztább kasztíliai nyelvet beszélem.

- Ó, angyalom, hogyan köszönjem meg?

- Az "angyal" megszólítás, barátom, mostani helyzetünkben aligha találó. És azt se higgye, hogy túl rövid lesz az idő a deákoskodásra. A roussilloni expedíciót nem indítják meg máról holnapra.

- De miért?

- Mert Cinq-Mars elhagyta a királyt, és amilyen tébolyult, összeesküvést szervez Richelieu elveszejtésére.

- Szegény Cinq-Mars... - sóhajtottam fel. - Mindig is több okkal lehetett büszke a külsejére, mint a sütnivalójára, de most aztán ő lett a legnagyobb ökör széles e hazában! Még hogy ő, a semmi kis Cinq-Mars a nagy Richelieu ellen támadjon! Sírni való!

- Azért csak ne sírjon, barátom, inkább térjen vissza a jelenbe, mert a pillanat elszáll, és többé nem ismétlődik meg. Nos, mire vár?

- Arra, hogy kegyed rohamra vezényli a könnyűlovasságot!

- Gúnyolódik, uram? Ki hitte volna, hogy ily sértődékeny? Én már nem adhatok kegyelmednek parancsot. Tudja meg, hogy mihelyt bebújt a takaróm alá, én letettem a parancsnoki pálcát. Emez utolsó tömör megjegyzés hallatán a karomba vettem; ő gyöngéden belesimult az ölelésbe, és a délelőtti hátralévő órái már nem voltak alkalmasak komoly beszélgetésre.

- Egy szóra, uram!

- Szép olvasóm, ha kérdése Guéméné hercegnét érintené, tudja meg, hogy első szavára úgy becsukódnék, mint az osztriga.

- Ne féljen, uram, nem mondok semmit. Csupán annyit engedek meg magamnak, hogy sajnáljam önt, amiért hamarosan megsemmisítő lelkifurdalást fog érezni elragadó és rútul megcsalt feleségével szemben.

- Micsoda hitványság, barátném! Maguk, nők mindig megtalálják a gyenge pontunkat, ahol a szúrás a legjobban fáj. Ha férfi volna, és nem a szépnemhez tartoznék, kardom már rég átgázolt volna a szívére.

- Ah, ilyesmire ne is gondoljon! Döfés közben szétroncsolhatná a fél mellemet, éppen ön, aki oly tüzes rajongója a gentil sessó-nak, és földi életem végéig viselnem kellene heveskedése nyomát.

- Nagyon kérem, asszonyom, bízsa rám a büntudatot és a lelkifurdalást. Mi az ördögöt jelentsen ez? Már nem érdekli hazája történelme?

- Dehogyanisnem! És éppen azért jelentem meg, hogy ön részletesen elmesélhesse nekem a Cinq-Mars-féle összeesküvést. Először is - hogyan kezdődött?

- Úgy, hogy a király mindjobban elfordult Cinq-Marstól, aki a maga gyerekes elbizakodottságában mindenki fölött állónak vélte magát, és ezért mindennemű előtanulmányok, rátermettség és józan ész nélkül a legmagasabb állami funkciókra tört. Ezeket a hivatalokat, mint tudja, megtagadták tőle, még hozzá egyre ridegebben, minek következtében Cinq-Mars egyre arcátlanabb lett a királlyal szemben, olyannyira, hogy Lajos egy szép napon többek hallatára így nyilatkozott kegyencéről: "Hányingert kapok tőle!"

Mármost élt ekkoriban az udvarnál bizonyos Fontrailles úr, aki púpos volt, és szörnyű bosszút forralt a bíboros ellen, amiért az egy ízben "szörnyszülöttnek" titulálta. Az efféle gonoszkodás nem ment Richelieu-nél ritkaságszámba, valahányszor herkulesi fáradozásai kibillentették lelki egyensúlyából.

Nem tudom, igaza van-e a közvélekedésnek, miszerint minden púposnak sötét a lelke; erre az úriemberre bizonyosan talált. Összebeszélt Cinq-Marsszal, és azt állította: megbízható forrásból tudja, hogy a jogos becsvágyát keresztülhúzó visszautasításoknak Richelieu volt az értelmi szerzője, másfelől pedig a király már kiábrándult a bíborosból, és alig várja, hogy lerázhassa zsarnokságát. A hazugságot a hitelesség látszatával ruházta fel az a már jelzett körülmény, hogy a király gyenge perceiben a nyilvánosság előtt panaszkodott Richelieu-re, holott szíve mélyén lelkesen csodálta, és ezen a földi világon mindenkinél jobban szerette.

E beszélgetés folyományaként Cinq-Mars, Fontrailles, valamint az előbbi Thou nevű barátja kisebb intrikát szőtt, amely azonban magában hordta a növekedés csíráját. Bevonták maguk közé Gastont is, aki eleve pártolt minden komplottot, és ehhez a legújabbhoz is vidoran csatlakozott.

- Miért "vidoran", uram?

- Mert úgy vélte, az összeesküvés könnyen torkolthat a bátyja bukásába, az ő bukszáját pedig dagadtra hizlalhatja.

- És ha kudarcot vallanának?

- Kudarc esetén a király öccseként az égvilágon semmit sem kockáztat: nem fenyegeti sem a vérpad, sem a Bastille, sem a száműzetés.

De térjünk vissza az összeesküvőkhöz. Két terv között ingadoztak. Az egyik értelmében eltennék láb alól Richelieu-t - csak hogy a kardinális éber volt, és lelkiismeretesen őrizték. Amellett pap is volt, márpedig a papok gyilkosait pápai átok sújthatja, s e rettegett büntetés bizony jócskán meggondolkodtatta a mi derék katolikusainkat.

A szóban forgó tervet - a sors különös szeszélyéből - éppen Amiens-ben vitatták meg, és úton a megostromlandó Arras felé már el is ejtették. Legyen szabad emlékeztetnem kegyedet, tisztelt szép olvasóm, hogy 1636-ban Soissons és Gaston ugyancsak ebben a városban főzte ki Richelieu megölését, hogy aztán, a királyi megtorlástól való félelmükben, az utolsó pillanatban meggondolják magukat.

E mostani összeesküvőink is meghányták-vetették magukban az első amiens-i kudarcot, és megállapították, hogy Richelieu félreállítására csak egy mód kínálkozik: polgárháborút szítanak azokkal a csapatokkal és anyagi eszközökkel, melyeket e pillanatban csakis Spanyolországtól várhatnak.

- No de uram: nem volt ez hazaárulás?

- A "haza" szó, barátném, akkor még meg sem legyintette az ország nagyjait. Mint hűbértokosok,

semiben sem érezték magukat alacsonyabb rendűnek a királynál, és bár megkoronázásakor hűséget esküdtek neki, úgy gondolták, nem kötelességük engedelmessé válni; adott esetben megszegték valamennyi fogadalmukat, bevették magukat csipkézett oromzatú váraikba, és dacosan néztek farkasszemet a királyi hatalommal. Ha emlékeim nem csalnak, soha olyan szabadok és boldogok nem voltak, mint az anyakirályné régensége alatt. Egyetlen, nekik nem tetsző szóért elhagyták az udvart, fennen lobogtatva ellenséges érzületüket, az anyakirályné pedig a maga véghetetlen gyengeségében degeszre tömött erszényekkel loholt a nyomukban, hogy visszacsábítsa őket. Nos, XIII. Lajos és Richelieu megerősödésével mindez megváltozott. Mint kegyelmed is tudja, az ország nagyjait megfegyelmeztették, váraik védelmi lehetőségeit megnyirbálták, és előírták, hogy a király kívánságára a mondott urak kötelesek az udvarnál tartózkodni, olyannyira, hogy királyi hozzájárulás nélkül azt el sem hagyhatták.

- Úgy vélem, uram, hogy a király ellen fenekedni, dacolni vele, önkényesen elhagyni az udvart legalább olyan felháborító, mint háború idején titkos paktumot kötni az ország leggaládabb ellenségeivel.

- Ez a paktum, barátném, több mint gyalázatos: ostoba is, és éppen ezt szeretném kegyed előtt megvilágítani.

- Ne vegye zokon, de mielőtt ezt tisztáznánk, kíváncsi lennék, hogy a királyné egyetértett-e a paktummal.

- Ó, a királyné álláspontja eléggé árnyalt volt. A paktummal egyetértett, de az összeesküvéshez nem volt hajlandó csatlakozni; még a neve elhangzásához sem járult hozzá.

Más szóval harmadszor is elárulta királyát, csak ezúttal valamelyes óvatosságot tanúsított.

- Gratulálok, barátném, a memóriájához.

- De hadd tegyek fel egy kérdést, uram. Miért hízeleg úgy a gentil sessó-nak?

- Ösztönöm parancsára, asszonyom, s nem hinném, hogy e tekintetben kegyednek számadással tartoznék. Elég az hozzá, hogy Gaston Fontrailles-t bízta meg: tárgyaljon a spanyolokkal Richelieu megdöntése érdekében.

- A púpost, akit Richelieu kigúnyolt?

- Úgy van. Egyébként valamennyi összeesküvő közül ő volt a legdiszkrétebb és a legtevékenyebb. Az Aspe-völgyi hágón kelt át a Pireneusokon, innen ment tovább először Huescába, majd Zaragozába, és végül Madridba, ahol minden nehézség nélkül fogadta Olivares gróf és herceg, IV. Fülöp főminisztere, aki a Fontrailles által Gaston nevében előterjesztett szerződésben megszimatolta a váratlan és nem is remélt nagy lehetőséget.

- Csupa fül vagyok, uram, és csupa szorongás. Attól félek, hogy ha megismertet e Lajos és a bíboros háta mögött megkötendő szerződés mibenlétével, elveszítem önuralmam.

- Erre bizony komoly esély van. Holott a bevezetés még egész megnyugtató. Íme: a legkeresztényibb király államait, valamint a legkeresztényibb királyné jogait és fennhatóságát nem érheti semminemű támadás, továbbá a meghódított városokat mindkét fél kölcsönösen visszaszolgáltatja.

- Eddig valóban biztató.

- Úgy van, csakhogy ami most jön, az már kevésbé biztató. IV. Fülöp tizenkétezer gyalogosból és hatezer lovasból álló sereget bocsát Gaston rendelkezésére, továbbá fedezi a seregnek járó zsoldot is.

- Más szóval polgárháborút robbant ki, bátorít és tart fenn Franciaországban.

- És hadd tegyem hozzá, hogy e belháború hadvezére Gaston, a király öccse lesz.

- Ez már visszataszító.

- Pedig ennél még rosszabb is jön, barátném. Franciaországnak fel kell bontania szövetségét a protestáns államokkal: Hollandiával, Svédországgal, valamint a német lutheránus fejedelmekkel.

- Hogy tapsolna ennek az anyakirályné, Marillac, Caussin atya és a sok derék francia ájtatoskodó, aki lelkében oly kevésbé francia!

- Ráadásul e cikkely közvetve azt is feltételezi, hogy Franciaország visszavonja a türelmi rendeletet, és belefog a protestánsok üldözésébe. És most, barátném, vértelmezze fel magát bátorsággal, mert következik a legfőbb gyalázat: a szerződés értelmében a spanyol király Gastonnak és Bouillon úrnak százhuszezer, Cinq-Marsnak pedig negyvenezer tallért utal ki.

- Jóságos ég! Ez a három gonosztevő egy vaskos bukszáért eladja a hazáját!

- Hadd mutassak rá, barátném, hogy ez a szerződés több volt, mint pusztán undorító. Mert ki hinné el, hogy Richelieu halála után Lajos egy csapásra lemondjon húsz év óta követett politikájáról, és IV. Fülöp alávetett hűbéreseként engedelmesen csatlakozzék a spanyol politikához? Már csak a logika is azt parancsolja, hogy itt ne legyen megállás: meg kell ölni XIII. Lajost is, csakúgy, mint a dauphinet és a "tartalék dauphinet", hogy Gaston végre átvehesse a hatalmat, és betű szerint váltsa valóra a spanyolokkal kötött paktumot.

Fontrailles zekéje bélésébe varratta be a szerződést, majd arra készült, hogy a korábban választott útvonalon visszatérjen Franciaországba. Csakhogy Huescába érven egy béarni polgártól megtudta, hogy az odaúton nyomon követték. Fontrailles, mint naiv és zöldfülű összeesküvő, semmit sem vett észre, a legkevésbé azt, hogy megfigyelés alatt tartják, és együgyűségében, ahelyett hogy más útvonalat választott volna, kitartott az eredeti mellett. Természetesen most sem érzékelte, hogy mindenünnen figyelmes szemek követik mozdulatait, és többé nem is vesztik el a nyomát. Pedig hát ettől a pillanattól kezdve a zekéjébe rejtett szerződés többé már nem volt titkos.

- És amikor Párizsba ért, kinek adta át az irományt?

- Annak a személynek, akinél hite szerint a legbiztosabb helyen lesz, azaz a királynénak.

- És valóban nála volt a legbiztosabb helyen?

- Ó, korántsem. Ahhoz ő túlfentel sebezhető volt.

- Ezt hogy érti?

- A két fia volt a sebezhető pontja. A király tudniillik felszólította, hogy csatlakozzék hozzá Roussillonban, mégpedig a fiai nélkül. A királyné kétségbeesésében levelekkel kezdte bombázni Richelieu-t: vegye rá a királyt, hogy ne fossza meg őt kicsinyeitől. No de kegyed is tudja, barátném, hogy Richelieu ingyen semmit sem adott, s így a királyné barátsági fogadalmaival sem érte be: ahogy azt egy ízben a parlament előtt is kijelentette, e barátság "gyümölcsseit" is le akarta szüretelni. A királyné félszavakból is értett, és lelkiifurdlását leküldve egy nemesúrral elküldte az áruló spanyol szerződést a bíborosnak, aki Roussillon felé menet éppen Arles-ban szakította meg útját. A válasz nem sokáig váratott magára. Levél érkezett a királytól: mégis jobbnak tartja, ha a királyné inkább Saint-Germainben marad a gyermekei mellett, semhogy megossza vele a roussilloni hadjárat hányattatásait. Ez a hadjárat ugyanis - tette hozzá a király - nagyon hosszúnak és nagyon keménynek ígérkezik, mert sikere érdekében feltétlenül meg kell ostromolni és el kell foglalni Perpignan, ahol a spanyolok hathatós védelemre rendezkedtek be.

- No de uram, hogyan adhatja ezt elő ily hüvös tárgyilagossággal, egyetlen zokszó nélkül? Nem volt-e Richelieu részéről szintiszta machiavellisztikus fondorlat, hogy céljai érdekében egy anya gyermekeihez való ragaszkodását használta ki?

- Vajon dicséretesebbek voltak-e a bíboros leendő gyilkosainak szándékai az áldozatul kiszemelt miniszter önvédelmének? Elvégre a szóban forgó minisztert azért szánták halálra, mert politikai ellenfele volt annak a Spanyolországnak, amely haderejével lerohanta az országot, és továbbra is számos francia várost tartott megszállva... Az áruló paktumot Arles-ban Chavigny úr adta át kora reggel Richelieu-nek, pedig hangosan felolvasta, de közben úgy kiszáradt a torka, hogy inasaitól húslevest kért, és nyomban mohón be is kanalazta. Ennek utána hálát adott Istennek, amiért ebben a helyzetben gondját viselte mind az országnak, mind saját személyének, amely kegyes megnyilatkozás ugyan egy főpap részéről természetesen tekinthető, ám Richelieu éppúgy köszönetet mondhatott volna kémeinek és rendőrsége besúgóinak, amiért ilyen jeles munkát végeztek.

Richelieu utasította titkárát, hogy készítsen több másolatot a szerződésről, majd tölem és Chavignytól azt kérte, vigyük el a szöveget a királynak, aki éppen Narbonne-ban tartózkodott, és - amint már mondtam

- arra készült, hogy ostrom alá vegye Perpignan. Chavigny és én erős kísérettel, napkeltekor indultunk útnak, és mivel útitársamat rosszkedvűnek és gondterheltnek láttam, megtudakoltam, mi bántja. Ekkor fojtott hangon közölte, hogy mélységesen aggódik a király és a bíboros miatt, akik mindketten gyengélkednek. A bíborost mocsárláz kínozza, amellet a karján lévő tályog sem akar begyógyulni, míg a királyt hasi fájdalmai arra kényszerítették, hogy Párizstól Narbonne-ig egész úton egy fogatában elhelyezett matracon fekdjön.

Mihelyt, június tizenkettedik napján, Narbonne-ban földet ért a lábunk, a királyi palota előtt Bouthillier úr fogadott, és mindjárt beteretelt a királyhoz, aki állva várt ugyan bennünket, de elgyötörtnek és mélabúsnak látszott; egyébként éppen Cinq-Marsszal társalgott. Chavigny úr a királyhoz lépett, és ruhája szárnyánál fogva félrehúzza a fülébe súgta, hogy bizalmas mondanivalója van. A király habozott, de amikor rám pillantott és én bólintottam, gyors léptekkel átment a szomszédos helyiségbe. Cinq-Mars követni akarta, Chavigny úr azonban hüvösen, parancsoló hangon rászólt: - Bizalmasan kell szólnom a királlyal, Nagymester úr. - Cinq-Mars ennek hallatán elsápadt, és visszahúzódozott.

- Sire - kezdte Chavigny kegyeskedjék helyet foglalni. A magunkkal hozott szerződés ugyanis súlyosan felizgathatja.

A király leült, és kétszer egymás után elolvasta a szöveget; sápadt volt, feldúltnak látszott, a hangja is elment. Amikor visszanyerte, elkeseredetten rebegte:

- Talán névcseré történt...

- Nem valószínű, Sire - szólaltam meg. - A név többször is ismétlődik a szövegben, csakúgy, mint

Bouilloné és Thoué.

- Ha javasolhatom, Sire - vette vissza Chavigny a szót -, fogassa el Cinq-Marst és Thout, mielőtt még megszökhethének. Akkor legalább ki is magyarázkodhatnak.

- Adja ki a parancsot, Chavigny, adja ki... - mormolta elcsigázva a király, majd olyan mély hallgatásba burkolózott, hogy semmi sem zökkenthette ki belőle. Amikor végre leszállt az éj, és nyugovóra tért, olyan erős rosszullet fogta el, hogy gyógyszert kellett bevennie; ezután elaludt, de már hajnali ötkor felébredt, és panaszosan, sűrű könnyhullajtás közepette így szólt:

- Mekkora ugrás volt ez a Nagymester úr részéről... Aztán, néhány pillanat múlva, fájdalmasan és zaklatottan megismételte:

- Mekkora ugrás volt ez a Nagymester úr részéről!

Másnapra történetesen meghívtam ebédre Fogacer-t, aki kiharcolta, hogy elkísérhesse a királyi sereget; tájékoztatni akarta ugyanis a háború lefolyásáról a pápát, akit, mint mondták, mélységesen elszomorított a két katolikus ország között kitört testvérgyilkos hadakozás. Ő maga igazából Lajos győzelméért imádkozott, mert az Észak-Itáliában erőszakkal berendezkedő spanyolokat oly veszedelmesnek ítélte, hogy hovatovább már saját államait féltette tőlük.

- Nos, mi a véleménye? - kérdeztem Fogacer-tól.

- Halálra mindkettőt!

- Csakhogy a király habozik.

- Ugyan miért?

- Amiért Cinq-Mars az áruló.

- Méghozzá kétszeresen - jelentette ki Fogacer. - Elárulta mind a király személyét, mind a királyi politikát. És ez a kettős seb úgy meggyötri Lajost, hogy nem tudja, indokolt-e a kiszabni szándékozott büntetés. Ezért is hívatta Sirmont atyát. Gyónni akart.

- És miféle segítséget várt az atyától?

- Kedves hercegem - felelte Fogacer, a maga jellegzetes, elnyújtott és gunyoros mosolyával -, hát ilyen lesújtón vélekedik a gyónási titokról? De ha nem is tudhatjuk, azért elképzelhetjük, miről volt szó.

- Rajta: képelegjünk!

- A király alighanem azt kérdezte Sirmont-tól, hogy tekintettel arra a szoros érzelmi kötelékre, amely Cinq-Marshoz fűzi, joga van-e őt felségsértési perbe fogatni, amely per nem végződhet másként, mint halálos ítélettel.

- És mit válaszolt kegyelmed szerint Sirmont atya?

- Azt nem tudom, ám a gyónás következményeiből azt szűröm le, hogy Sirmont atya a kérdésre igent mondott.

- Miért, mi történt?

- Nos, a gyónás után Lajos kiadta a parancsot, hogy haladéktalanul kerítsék elő Cinq-Marsot és Thout, tartóztassák le és zárják börtönbe őket, és lássanak hozzá perük előkészítéséhez. Ami egykettőre meg is történt.

Cinq-Mars és Thou urak nem voltak kellő elővigyázatossággal megáldva - különben nem járultak volna gyalogszerrel a király szálláshelyére. Így aztán, amikor már a kapuban megtudták, hogy összeesküvésük lelepleződött, menekülőre fogták ugyan, csakhogy nem állt rendelkezésükre kocsi, amely a meneküléshez több esélyt kínált volna. E lehetőség híján gyalogszerrel futamodtak meg, így aztán percekben belül elkapták őket a király csendőrei, s lefegyverezték, Montpellier-be szállították és a helyi fellegrvárba rekkentették a jómadarakat.

Eközben a király sem vesztegette az időt: haladéktalanul Itáliába küldte néhány emberét, hogy Casalében őrizetbe vegyék Bouillon herceget, és hazahozzák Franciaországba, ahol is Pierre Encize lyoni fellegrvárba zárták. Gaston levélben küldte el mindenre kiterjedő vallomását, de a felelősséget kíméletlenül összeesküvő társaira hárította; természetesen tisztában volt vele, hogy királyi véére való tekintettel a király csak a jószágát fogja éreztetni vele. Cinq-Mars és Thou perét Lyonban folytatták le, és bár a formáságokat gondosan betartották, az ítélet felől nem lehetett kétség: mindkettőjükre halálbüntetés várt.

Ami Bouillon herceget illeti, erről a született összeesküvről már IV. Henrik is megmondta: "Isten óvjon a bűjoktól és a Bouillonoktól!" Vele szemben Lajos határozottan és szigorúan járt el. Megszállta Sedant, a várost, amely már annyi összeesküvőnek nyújtott menedéket, és egyszersmind megfosztotta Bouillont hercegségétől; ugyanakkor azonban, ördög tudja, miért, "a francia udvartól független herceg" címével kárpótolta, vagyis, mutatis mutandis, egyfajta in partibus püspököt [így nevezték azokat a püspököket, akiknek egyházmegyéje nem keresztény hitű területeken volt. (latin - a ford.)] csinált belőle. További

kárpótlásként még hatmillió livre-t is folyósítottak neki. A király azonban nem bízott Bouillon fogadkozásaiban, és turenne-i grófságát jelölte ki számára kényszerlakhelyül. Nagy bukás volt ez egy hercegnek, és Bouillon, attól tartva, hogy Lajos bosszúja a továbbiakban is üldözheti, inkább elhagyta Franciaországot, és Rómában telepedett le.

- Remélem, ott a pápa ellen nem szó majd összeesküvést - jegyezte meg ebéd után Fogacer.

- Kizárt dolog! Higgye el, ilyesmi álmában sem jutna eszébe, mert a szentatya földi napjai végeztéig kolostorba csukatná, ő pedig, aki oly megszállott rajongója a gentil sessónak, úgy érezné, mintha már életében förtelmes ízű kóstolót kapna a pokolból.

A király tehát arra készült, hogy kiragadja Roussillont a spanyolok kezéből, és az ember azt hihetné, ilyen körülmények között sem ideje, sem kedve nem volt rá, hogy a kegyencével foglalkozzék. A helyzet azonban épp ellenkezőleg alakult, amit bizonyít, hogy engem narbonne-i palotájába rendelt, és felkért: utazzak Lyonba, hogy tőlem telhetőn - úgy mond - "megvigasztaljam" kegyencét, és megnyugtassam, hogy királya továbbra is szereti, és csupán az államérdek parancsára marasztalta el az ellenséggel való összejátszásért, amely nyilvánvaló és súlyos árulásra nem lehet bocsánat.

Az olvasó bizonyára emlékszik még, hogy Lajos hasonló küldetést ruházott rám akkor, amikor castelnaudaryi veresége után a sebesült és elfogott Montmorency herceg várta a kivégzését. Mégis volt egy árnyalatnyi különbség: Cinq-Marsot szerette a király, és ezt nekem kellett tudatnom a halálra készülő fogollyal.

Másnap útra keltem Lyon felé, és fogatomban ülve kiábrándult gondolatok rohantak meg. Eltűnődtem, milyen találó a "szerelembe esik" kifejezés: valóságos zuhanás ez, amelynek során az érintett elveszti minden képességét a megfontolásra: cserbenhagyja az intuíciója, a mérlegelőképessége, a józansága.

De nehogy azt képzeljék, hogy Lyonban Cinq-Marsot valamilyen nyomorúságos, piszkos tömlőcben tartották. Épp ellenkezőleg: igencsak takaros, világos, jól berendezett palotában szállásolták el. Éppen ebéd közben leptem meg, ő pedig gondolkodás nélkül meghívott: tartsak vele. Tanúsíthatom, hogy fejedelmi lakomában volt része, amelyet tetejébe igen szemrevaló komornák szolgáltak fel, akik titkon epedő pillantásokat lövelltek Cinq-Mars felé. Igaz, hogy a folyosókon fegyveres csendőrök posztoltak, de ezek már-már evangéliumi jámborsággal tűntek ki; ahogy az is igaz, hogy belépéskor az embernek le kellett adnia a fegyverét; a motozást azonban egy nagydarab asszonyság végezte szinte becéző gyöngédséggel.

Rögtön azzal kezdtem, hogy kiábrándítsam Cinq-Marsot: nem a király kegyelmét hozom, csupán a búcsúszavait, és a sajnálkozását, amiért idáig kellett jutniuk. Hozzátettem: a király felhatalmazott annak közlésére, hogy még mindig szereti, és csupán különösen súlyos és gyűlöletes árulása miatt kénytelen lesújtani rá.

Cinq-Mars figyelmesen, de a felindulás legcsekélyebb jele nélkül hallgatta előadásomat, és amikor elhallgattam, tiszta és határozott hangon így szólt:

- Jobban örülnék, ha a király kissé kevésbé szeretne, és kissé tovább hagyna élni. De most már mindegy; a pohár megtelt, és remélem, megingás nélkül fogom kiüríteni. Ekkor, bátorságomat összeszedve, megkérdeztem tőle, tulajdonképpen miért akarta megölni a bíborost. A fogoly először hosszan hallgatott, de amikor kérdőn néztem rá, mégiscsak elszánta magát a válaszra.

- Tudja-e, hogy engem Richelieu taszított a király karjába? Azt akarta, hogy a kreatúrája legyek, aki mindent jelent neki. Csakhogy e tekintetben csalódnia kellett. Igen ám, de közben csalódott bennem a király is, annyira különbözőek voltunk. Lajos megszállottja a kötelességnek, zord, merev ember, aki a földi élet értelmét abban látja, hogy méltóvá váljék a paradicsomra. Gyűlöli a fényűzést, az élet örömeit. Reggeltől estig dolgozik. A szarrágásig zsugori, úgy öltözik, mint egy altiszt, gyöngyök és csipke nélkül, és ami még rosszabb, nekem végkimerülésig prédikált, kárhoztatva lustaságomat és a gentil sessó-hoz való vonzódásomat. A helyzet sajnos tovább romlott, sőt valóságos drámává fajult, amikor Marion de Lorme szeretője lettem. Lajos egyre több féltékenységi jelenetet rendezett, mogorva lett, sőt betegeskedni kezdett. Richelieu, a király egészségét féltve, ekkor elhatározta, hogy véget vet Marion de Lorme-hoz fűződő kapcsolatomnak. Fogalmam sincs, hogyan érte el ez a Machiavelli a nemes célt, elég az hozzá, hogy a szépség egyik napról a másikra hátat fordított nekem. Forrt bennem a düh, és ekkortól kapcsolódtam be a Richelieu elleni összeesküvésbe. De tévednek az ostobák, amikor azt állítják, hogy a helyébe akartam lépni. Dehogy voltam én ilyen nagyravágyó. Én egyes-egyedül az aljasságát akartam megtorolni.

Ekkor hirtelen felém fordult, és közömbös hangon megkérdezte:

- Eljön kegyelmed a kivégzésemre?

- Lajos nem szólított fel rá.

- De nem is tiltotta meg.
- Ez igaz.
- Én pedig szeretném, ha ott lenne.

Ezután kifejtette, hogy szeretne éppoly méltóságteljesen szembenézni a halállal, mint Montmorency tette, és azt óhajtja, hogy erről a király is tudomást szerezzen. Ekkor beleegyeztem kérésébe, noha se testem, se lelkem nem kívánta; viszolygással töltött el az undorító színjáték, amelynek keretében az egyik ember törvényesen öli meg a másikat.

Thout és Cinq-Marsot azon a Terreaux téren fejezték le, amelyre Lyon jogosan büszke, habár igazi fenségét csupán az 1646-os rendezési munkálatok után öltötte fel.

Hatalmas tömeg gyűlt össze. A jelenlévők nagy része állt, a többiek, nemességük fokától vagy hivataluktól függően, ülőhelyet kaptak. Az első sorban a bírák ültek pompás talárjukban, olyan komoly, fontoskodó arccal, mintha büszkén vállalnák a felelősséget azért az ítéletért, amelyet felsőbb utasításra hoztak.

Illoura sújtott le elsőnek a "suhogó acél" - ahogy Montmorency nevezte -, de a tömeg szemében ez csak afféle előjáték volt; Thout ugyanis jóformán senki sem ismerte, míg a Nagymester úrra átsugárzott ama király dicsfénye, akinek először kegyence, majd árulója lett.

Cinq-Mars maga is tudatában volt színre lépése drámai jelentőségének, mint ahogy azt is felfogta, hogy ez a fellépés, akár az ókori tragédiákban, csakis a halálba vezethetett. Mivel nem akarta, hogy a hóhér, ez a közrendű senki hozzáérjen, előző este borbélyával lenyíratta tarkójáról a haját. A kivégzés reggelén pedig megparancsolta inasának, hogy rakja ki az ágyra a legszebb ruháit, és hosszan válogatott köztük, aszerint, hogy melyik lenne a legelőnyösebb.

Végül egy szederszínű, csipkével borított mentét szemelt ki, hozzá ugyanilyen színű térdnadrágot, zöld selyemharisnyát és sarokkal ellátott cipőt. Végül ezüstsujtással díszített, aranygombokkal záródó skarlátszínű köpenyt kanyarított magára. Mivel kalapot nem akart viselni, a haját gondosan kibodoríttatta. Járomcsontján pedig leheletnyi pirosító nyoma látszott, valószínűleg így akarta elejét venni, hogy elsápadása figyelmet keltsen.

Fenséges derűvel szökkent fel a vesztőhely lépcsőin, és mindenekelőtt bírának mondott köszönetet a tárgyalás udvarias hangneméért. Utána, a vesztőhelyet körbejárva, szelíd mosollyal, elbájoló kedvességgel köszöntötte a nézőközönséget. Még akkor is mosolygott, amikor letérdelt, és a tőkére helyezte fejét. A bakó kétszer sújtott le rá: az első csapással mélyen belevágott a nyakba, a másodikkal elválasztotta a fejet a törzstől. A hatalmas tömeg pedig vörösre tapsolta a tenyerét.

Amikor, valamivel később, beszámoltam Fogacer-nak Cinq-Mars kivégzéséről, szigorú arccal jelentette ki: - Milyen hiúk is a mi nemeseink! Minden erénynél többre tartják a bátorságot, és még halálukban is ezzel parádéznak: öltözködésükkel, viselkedésükkel készülnek fel rá, hogy pusztulásukat remekművé magasztosítsák. Ha egyszerűbben lépnének fel, az eset tragédiának is beillene, de így maguk süllyesztik durva bohózzá. Persze az is igaz, hogy ha e komédia révén a létből a nemlétbe való átköltözést megkönnyítik maguknak, akkor a parádé az ő szempontjukból hasznos is lehet.

KILENCEDIK FEJEZET

Járulj hozzá, olvasó, hogy elbeszélésemben most visszakanyarodjam ahhoz az időponthoz, amikor a király seregével együtt elhagytam Párizst, és Roussillonba indultam. Mit hallok? - mondod majd -, hát máris birtokában volt a spanyol nyelvnek? Nos, bár spanyol beszédem még korántsem volt gördülékeny és folyékony, tudásomat mégis tűrhetőnek nevezhetném, hála Guéméné hercegné igyekezetének, akinek gyengéd ajkáról annyi szót lestem el. Mindenesetre, a további haladás érdekében, a hosszú útra magammal vittem spanyol szótáramat, valamint a Don Quijote-kötetemet, és megfogadtam, hogy a zötykölődés ráérő óráiban mindennap lefordítok, majd kívülről megtanulok egy-egy oldalt Cervantes művéből. Atyám kora gyermekségemtől az irodalom szeretetére nevelt, így aztán nehézség nélkül betarthatam fogadalmamat, olyannyira, hogy a mai napig betéve tudom a Don Quijote jó néhány oldalát. Bizony alaposan sajgott a szívem, amikor el kellett hagynom hitvesemet, gyermekeimet és Bourbons utcai palotámat. Richelieu, akinek mindenre gondja volt, tizenkét testőrét adta mellém kíséretnek, és mellékelt egy degeszre hizlalt bukszát is, hogy Narbonne-ig őket is, saját embereimet is jóllakathassam. Rendkívül hálás voltam a bíborosnak, mert így asszony, gyerekek és cselédség őrizetére otthon hagyhattam Hörnert és a saját svájcjaimat abban az életveszélyes Párizsban, amelynek utcáin és sikátoraiban minden reggel átlagosan tizenöt, saját vérében fürdő holttestet szednek össze.

A legjobbkor jött a tömött buksza is: így került étel jómagamnak és Nicolas-nak, továbbá kocsisaimnak, bognárjaimnak, no meg a nagyétkű testőröknek, akik két táborhely között is csak borról, jó falatokról és vállalkozó kedvű kéjhölgyekről álmodnak, amely utóbbiak a király erényes tilalmával is dacolva éjszakánként besurrantak a katonákhoz, hogy költséges és kockázatos vigaszban részesítsék őket. A király testőrei nemesemberek voltak, míg Richelieu polgárokból verbuválta a magáéit, de meg kell mondanom, hogy bárhonnan eredtek is, magam soha a legcsekélyebb különbséget sem észleltem viselkedésükben.

Az csak természetes, hogy utamra elkísért lovászsom, Nicolas is, csakúgy, mint két bognárom, akik sosem váltak meg szerszámaiktól: a vésőtől, a nyeles illesztőtől, a homorítóvastól vagy a vonókéstől, de csak az ördög a tudója, hogyan használták mindezeket a kerekek és a tengelyek megreparálásához, amire gyakran került sor, mert hát ennek a mi édes Franciaországunknak igen gyatrák az útjai.

Két nagyra becsült szakemberem mögöttem rázatta magát egy tágas, ponyvával fedett szekéren, amely egyszersmind éjszakai táborhelyükül is szolgált, nehogy mindenüket elrabolják. Helyet kellett szorítaniuk a két kocsisnak is, akik felváltva tartották fogatomon a gyeplőt, és akkor még nem számoltuk ormóttan személyes poggyászatot, valamint pikáimat és muskétáimat, amelyeket mindig magammal viszek, hátha megtámadnak az országúti banditák. Persze az ilyen támadás nagy oktalanság lett volna részükről, lévén, hogy előttünk is, mögöttünk is katonák vonultak. Elöl haladtak a szállásmesterek, akik, ha egy-egy nagyobb városhoz közeledtünk, előresiettek, hogy szobákat foglaljanak a tiszteknek, és táborhelyet keressenek a közkatonáknak.

E hosszú utazás folyamán nem éltem meg semmilyen kalandot, kötöttem azonban egy olyan ismeretséget, amely a következőkben igazán előnyösnek bizonyult. Lyon előtt tíztizenkét mérfölddel éppen egyedül zötykölődtem az úton: a szállásmesterek jócskán megelőztek, a hadsereg zöme pedig még nem ért utol. Ekkor tőlem jobbra, egy réten, amelytől nem választott el árok, egy szálnalmas állapotú fogatot pillantottam meg, amelyet férfi- és nőalakok vettek körül. Utasítottam kocsisomat, hogy vágjon át a réten, majd mihelyt a kocsi közelébe értünk, odaküldtem Nicolas-t: érdeklődj meg, hogyan kerültek bajba a benn ülők, és nincs-e szükségük segítségre. Nicolas egy szempillantás alatt ismét mellettem termett, és jelentette, hogy két jó házból való úri-hölgy meg a kocsisuk jutott kellemetlen helyzetbe: fogatuk tengelye eltört, és nincs senkijük-semmijük, hogy megjavítsák. Nicolas a fogatra festett címerből arra következtetett, hogy nemeshölgyekről van szó, méghozzá "nagyon pofás két perszónáról".

- Nicolas - szóltam rá szigorúan -, vond vissza ezt a "pofás" jelzőt. Hölgyekről van szó, nem örömlányokról.

- Visszavonom, nagyuram - mondta alázatosan Nicolas, de érződött, hogy a véleménye jottányit sem változott. - Megmondtad nekik, ki vagyok?

- Hát persze! Herceg és pair, a királyi főtanács tagja; némi meggondolás után még azt is hozzátettem, hogy a Szentlélek-rend lovagja.

- Mit kellett ezen fontolgatni?

- Mert észrevettem, hogy a hölgyek vallási jellegű ékszereket hordanak.

- Szentséges ég! Szóval afféle ájtatoskodók! Kövess, Nicolas, hadd vonjam őket egy kis fecsejbe.

- Mit gondol, nagyuram, illendő ez a léha kifejezés, két ilyen szentfazékkal szemben?

- Ne pimaszkodj, Nicolas! - mondtam, s meglegyintettem a tarkóját. - Ki engedte meg, hogy csúfolódj a gazdáddal?

- Bocsánatot kérek, nagyuram, ha megsértettem. A pimaszkodást - ha valóban az volt - ezennel visszavonom, és kérem, ne nehezteljen rám.

- Ne te ne! Vigyen el az ördög, ha valaha láttam lovászt így nyelvelni a gazdájával!

- Ez, nagyuram, bizonyára abból ered, hogy az én gazdám nagyon okos ember, aki felismeri, hogy szerény megjegyzéseimben mindig bujkál némi igazság.

- A végén még öndicséretre is vetemedsz? Teringettét, Nicolas, most aztán elég volt! Kövess, de egyetlen szó nélkül, és nehogy a hölgyeket bámulva a szádat nyalogasd!

Amikor Nicolas-val az oldalamon odaértem, a legaggályosabb udvari etikett szerint köszöntöttem az asszonyságot meg a kisasszonyt: elegáns lendülettel kaptam le a fővegem, és meghajlítottam a térdem, mire a két hölgy kecses bókot csapott.

- Uram - szólt a hölgy -, mivel rokonszenves lovászátlód tudomást szereztem kilétéről, én is bemutatnom magam. Montalieu márkiné vagyok, ez pedig unokahúgom, Adélaide. Tudom én, olvasó, hogy e helyütt azt szeretnéd, ha leírnám néked Montalieu márkízt meg a húgocskáját. Nos, bocsáss meg, de egyelőre sürgetőbb feladat vár: meg kell javítani a kocsijuk tengelyét, és vissza kell terelni a kocsit az útra.

A bemutatkozás után megkérdeztem:

- Megtudhatnám, asszonyom, hová tartottak?
  - Lyonba, ahol lakom.
  - Istennek hála, az nincs olyan messze. Engedje meg, hogy a következőt javasoljam. Két bognárom a kocsisa segítségével majd rendbe hozza azt a tengelyt, ez azonban időbe telik, így hát bátorkodom felajánlani, hogy addig kegyedet útitársnőjével együtt hazaviszem, ahol nagyobb kényelmet és nem utolsósorban nagyobb biztonságot élvezhet, mint ha ezen a réten magára hagyva néz szembe a széllel és a viharokkal. Lyonba érve majd kivárjuk, amíg kocsisa meghozza a fogatját és az én két bognáromat, utána pedig majd keresek valamilyen szállást a kegyedék szép nagyvárosában.
  - Az irgalmas szamaritánus! - jegyezte meg a hölgy sokat ígérő mosollyal. - És a végén valóban elhagyna? Nem tenné bölcsen, hiszen a kvártélymestereik mostanra már szétesztették az összes szabad lyoni lakást. És ahogy kegyelmed sem viselné el, hogy a szélnek, az esőnek kitéve magamra hagyjon, úgy tiltakozom én is az ellen, hogy ebben a zimankós időben a fogatában töltsé az éjszakát. Így hát, uram, kegyelmeddel az élen mindnyájan: az a kedves lovásza, a kocsisai és a bognárai is az én házámban hálhatnak majd, mielőtt kocsisom a megjavított fogatomban meghozza őket.
  - De asszonyom, micsoda terhet vesz a vállára!
  - Szó sincs róla. Hatalmas házam van, s mivel a kormányzó védelmét élvezem, nem is szállják meg a király tisztjei.
- E baráti beszélgetésre már a fogatomban került sor. Amíg Lyon felé gördültünk, remekül éreztem magam a szemközti ülő Montalieu márkiz társaságában; bizony, amióta Párizsból elindultunk, szomorúan kellett nélkülöznöm a női társaságot. És szememben immár valóságos káromlásnak tűnt, hogy Nicolas "pofásnak" merete nevezni ezt az előkelő dámát: micsoda hitvány, közönséges szó erre a mennyei angyalra! Nem mintha híján lett volna a férfiakat megbolondító női bájnak, és szép, szabályos vonású arca sem volt olyan hideg, mint a görög szobroké. Asszony volt a javából, csupa elevenség, csupa pezsgés; mindazonáltal jól körülbástyázta magát méltósággteljes viselkedésével, és pajzsként tartotta maga elé mély vallásosságát.
- Egy szóra, uram, ha lehetne...
  - Csupa fül vagyok, asszonyom.
  - Emlékirataiban bőségesen beszámol sikereiről, kudarcairól azonban hallgat.
  - Amennyiben Montalieu márkinéra céloz, barátném, kudarcról itt nem lehet szó, mivelhogy nem is próbálkoztam.
  - Ugyan miért nem?
  - Elég volt körülnéznie a házában, máris megdermesztett a tisztelet. A falakon csupa vallásos festmény: az Atyaisten, a Szentháromság, a Szűz Mária, a gyermek Jézus, Jézus és a tanítványok, Jézus a keresztfán, a sírból kiemelt, majd a feltámadott Jézus... Úgy véltem: e fennkölt, áhítatot parancsoló társaságban az emberek közti szerelemnek nincs helye. Még el is szégyelltem magam nagyon is e világi szándékaimért, és arra törekedtem, hogy e jámbor szépségnek ha nem is a szerelmét, de legalább a barátságát kivívjam.
  - És sikerült?
  - Nem kevés tapintat kellett hozzá, de a végén mégiscsak hozzájárult, hogy a jó barátjának mondhattam magam.
  - Minden hátsó gondolat nélkül?
  - Az méltatlan lett volna a helyzethez.
  - De hát nem ön jelentette-e ki Guéméné hercegnével kapcsolatban, hogy a barátság férfi és nő között mindig kockázatos?
  - Ez igaz a hercegnére, de Montalieu márkiné esetében nem állja meg a helyét.
  - Azóta találkozott vele?
  - Csak sokkal később, amikor a király parancsára visszatértem Lyonba, hogy jelen legyek Cinq-Mars kivégzésén. Amikor a maggiordomó-ja bevezetett hozzá, a márkiz szemlátomást nagyon megörült, vacsorára invitált, és a palotájában marasztalt éjszakára is.
  - Anélkül, hogy viszonyukban változás állt volna be?
  - Anélkül, hogy viszonyunk szemernyi is változott volna.
  - Megengedi-e, uram, hogy a magánügyek krónikájából átlépjek a történelem lapjaira? Mi dolga volt a királynak és Richelieu-nek Lyonban?
  - A Terraux téren - ugyanott, ahol később Cinq-Mars az életével lakott - megszemlélték a királyi hadsereg tizenötezer gyalogosát és tizennégyezer lovasát. A bábáskodóknak tiszteletet parancsoló látványban volt részük; immár szent meggyőződéssel hitték, hogy Roussillon érett gyümölcsként pottyann majd a

kötényünkbe.

- És így is lett?

- De nem ám! Sok idő és fáradozás kellett még ahhoz. Lyontól Narbonne-ig nagyon hosszú volt az út, és ezúttal nem a sereg előtt, hanem a nyomában iparkodtam.

- Elmondaná, hogy miért?

- A lehető leghamarabb meg akartam tudni, hol száll meg a király és a bíboros, hogy lóhalálában utolérve őket, a rendelkezésükre állhassak.

- Pironkodva kell megkérdeznem öntől, uram: hol van az a Narbonne?

- Könnyű lenne a térképen megmutatni kegyednek, de térképből kevés van, amellet, hogy drágák és gyakran pontatlanok. Az enyém ott van valahol a málhámban; ördög tudja, hová dugtam. De megpróbálom szavakkal lefesteni kegyednek a várost és környékét.

- Érdeklődéssel várom.

- Nizza és Montpellier között a földközi-tengeri part délnek néz, Montpellier-nél azonban a partvonal erősen meghajlik, és ennek következtében keletnek fordul. Ezen a vidéken csupán két nagyváros található, északon Narbonne és délen Perpignan, de magán a tengerparton isten tudja, hány kisváros és kikötővároska ütötte fel a fejét - nagyon kellemes látványt nyújtanak. Még a nevük is szépen cseng: Sigean, Leucate, Argelés, Collioure... Mögöttük a táj csupa zöld legelő, dús, mélységesen mély erdő, no meg kisebbfajta, hétszáz ölnél nem magasabb hegyecske, amelyek a hatalmas Pireneusoknak vetik a hátukat.

- Lajos bizonyára elégedett volt, amiért ilyen barátságos vidéken állapotodhatott meg.

- Ami azt illeti, barátságosnak nem volt mindig barátságos, különösen amikor a parton tombolt a Pireneusokból leereszkedő északi szél. Másfelől igaz, hogy a meleg éghajlatú, jól öntözött környéken bőven terem a zöldség, a gyümölcs, no meg a bor, amelyet mérsékelt áron, flaskánként négy souért árulnak; nem csoda, hogy valahányszor a táborban véletlenül belebotlottam Guron úrba, mindig a nyomában haladt valamelyik, két kancsóval felszerelt inasa - s a kancsók tartalmáról meggyőződhettem, ha barátom kivörösödött arcára pillantottam. De hogy visszakanyarodjam a mi Roussillonunkhoz: a levegő - üdítő változatosság a bűzfelhőbe burkolózó Párizshoz képest - valóban balzsamos volt, de amikor megjött a nyár, a napon, a derült égbolton és a tenger kéklő tükrén kívül sajnos a szűnyograjokat is magával hozta - ismeretlen csapás volt ez mindazoknak, akik azelőtt ki sem mozdultak Versailles-ból. De engedd meg, szép olvasóm, hogy valamivel korábbra kanyarodjam vissza.

Narbonne-ban minden nehézség nélkül rátaláltam Richelieu szállására, noha a cím állítólag titkos volt: a bíboros ugyanis, a királlyal ellentétben, imádta a luxust. Így aztán csak azt kellett megérdeklődnöm, hol a város legszebb épülete, és máris tudtam, hol keressem. Amikor felkapaszkodtam palotája monumentális lépcsőjén, a bejáratot őrző testőrök alapos szemle után megismertek és beengedtek. Bouthillier főfelügyelő jött elé, szívélyesen megölelgetett, majd sotto voce közölte, hogy ne is reménykedjem hosszabb kihallgatásban, mivel a bíboros gyengélkedik.

- Teremtő Isten! - kiáltottam. - Miféle kórság gyötri?

- Egy nyitott seb a jobb karján, amely nem akar begyógyulni, és a láza is magasra szökött. Szerencsére köztünk van a főtitkzelendő Fogacer kanonok-orvosdoktor is, aki szétkergette a bíboros tudatlan orvosait, és megghiúsította, hogy a beteget megklistélyozzák vagy eret vágjanak rajta. Az a jó, hogy őminenciája még nincs túlságosan legyengülve.

- Szent ég! - sóhajtottam fel újra. - Semmit sem hallottam erről a betegségről...

- Nem csoda: a dolgot államtitokként kezelik; semmi sem szivároghat ki. Az ellenség ugyanis újult erőre kapna, ha megneszelné az igazat. Kegyelmed is tudja, milyen szoros kapcsolatot ápol Fogacer az apostoli nunciussal; meg is eskették, hogy úgy hallgat, mint aki lenyelte a nyelvét. Mit gondol, állni fogja a szavát?

- Amilyen tisztességes ember, szerintem feltétlenül. Azt, hogy én is hallgatok, mint a sír, talán mondanom sem kell. De mi a helyzet a külföldi követekkel, akik mindenhová elkísérik az udvart?

- Mivel Richelieu betegségét agyonhallgatni mégsem lehetett, legalább azon voltunk, hogy minél jelentéktelenebbnek tűntessük fel. Elterjesztettük, hogy köszvény gyötri; ez a kór nem ritka a világ nagyjai között. Egyébként semmilyen látogató nem juthat be hozzá, eltekintve leghívebb szolgáitól, többek között kegyelmedtől, kedves hercegem. De ha azt hiszi, hogy pihen, csalódni fog: akárhogy szenved, továbbra is hozzá van szögezve gigászi feladatához, akár egy mártír a maga keresztjéhez.

Ekkor megszólalt egy csengő, és Bouthillier így szólt: - Kegyelmeden a sor. Jöjjön, a bíboros hívátja.

Amint arra számítottam: a helyiség, amelybe beléptem, csupa aranyozás volt; mindenütt képek, szobrocskák, értékes műtárgyak. A tábori ágyán felpolcolva fekvő kardinális azonban nem viselte

szokásos vörös reverendáját; feldagadt jobb karja bizonyára nem bírta volna el a súlyát. Egyszerű karing volt rajta, amelynek bő, könnyű ujjja nem nyomhatta a sebet. Az egyszerűséget a karingre csüngő mellkereszt ellensúlyozta.

Miután térdhajlítással üdvözöltem, gyenge, de határozott hangon így szólt hozzám:

- Ebben az állapotban, herceg, csak rövid időt szentelhetek kegyelmednek. Kérdésem a következő: megtanult-e spanyolul, amint arra felszólítottam?

- Megtanultam, eminenciás uram.

- És megfelelőek-e ismeretei ahhoz, hogy egy spanyol tiszttel valamilyen helység megadásáról és a megadás feltételeiről tárgyaljon?

- Bizonyos vagyok benne - feleltem eltökélten, jöllehet ebben még én sem hittem. Ismerem viszont Richelieu-t; tudtam, hogy határtalan önbizalmában nem viseli el, ha szolgálai szerénykednek vagy tétovázna...

- Akkor minden rendben, herceg - jelentette ki. - Azt kívánom hát, hogy testőreink kíséretében haladéktalanul utazzon tovább Sigeanba, a királyhoz. Bouthillier-től újabb erszényt kap költségei fedezésére. Jó utat, kedves kuzen.

Ellentétben a királlyal, akit erre az etikett kötelezett, Richelieu jóformán sosem nevezte "kuzenjának" a paireket és a marsallokat. Más szóval kivételes megtiszteltetés jutott osztályrészemül.

Újabb térdhajlítással búcsúztam el tőle, ám a térdem nem érintette a földet: ez csak a királyt illette meg. Amikor kiegyenesedtem, lopva rápillantottam, és csüggedten állapítottam meg, milyen sápadt és beesett az arca. Meghal-e vajon? - kérdeztem magamtól. Micsoda mérhetetlen veszteség zúdulna királyra és országra!

Narbonne-től Sigeanig rövid volt az út, de mert a király előtt nem óhajtottam korgó gyomorral megjelenni (elvégre lehetséges, hogy betegségétől gyötörtén nem lesz gondja jóllakatásomra), egy kis kerülővel felkerestem a fontfroide-i apátságot, ahol azután az üdvözlésekkel korántsem fukarkodó szerzetesek körbevezettek a kolostoron, hogy megcsodálhassam a gótikus boltozatot. Ezek ugyan tényleg csodások, de vigyen el az ördög, ha értem, miért nevezik az apátságnak ezt a részét "klauzúrának", amikor ez az egyetlen, amely beengedi a levegőt meg a napot.

A szerzetesek megosztották velem szerény ebédjüket; de annyira szerény volt, hogy fel is merült bennem a kérdés, vajon rendes körülmények között is így táplálkoznak-e, ugyanis mindnek pirospozsgás volt az ábrázata, és csuhájukat tisztes pocak feszítette. Amikor az ebédet elfogyasztottam, némán, mondhatni, jámborul egy alamizsnás erszényt csúsztattak tányérom mellé, én pedig egyetlen pillantással megállapíthattam, hogy tele van aranypénzekkel; tőlem eszerint elvárták, hogy egy tallérral gyarapítsam a számukat. Nem várhattam, hogy kevesebbel is beérik, elvégre nemcsak herceg és pair voltam, de a Szentlélek-rend lovagi címét is viseltem.

Amennyire Richelieu pompás narbonne-i palotája hidegen hagyott, annyira megnyerte tetszésem Sigean rusztikus környéke. A városka egy tengerszem partjára épült, amelyet egy keskeny szoroson át táplált a tenger vize; sajnálatos módon a járat nem volt elég széles ahhoz, hogy egy hajó is átférjen rajta - pedig hát milyen kényelmesen horgonyozhattak volna itt a helyi lakosok halászbárkái! A szemfüles sigeaniak azonban kitalálták, mire lehet jó a tavacska: a szélein sós mocsarakat hoztak létre.

Langymeleg volt az idő, a nap a fellegek mögött bujkált. Lajost a szabad ég alatt találtam: tábori ágyon feküdt, s úgy szorította két kezét a hasához, mintha fájdalmai volnának. Bennem ennek láttán feltámadt a gyanú, hogy ugyanaz a kórság emésztí, amely Lyonban kis híján az életébe került; akkor csak azért menekült meg, mert a beleiben lévő tályog magától felfakadt, és erős vérzés kíséretében a "hátsó ajtón át" (hogy orvosaink szemérmes kifejezésével éljek) kiürült.

- Á, Sioac! - szólalt meg, amikor meglátott -, szívből örülök kegyelmed jöttén, mert nagy szükségem van szolgálatára. Késedelem nélkül meg fogjuk ostromolni Perpignan, és az a tervünk, hogy kiéheztetjük a várost. Kegyelmednek az lesz a dolga, hogy tárgyaljon a spanyolokkal, és rábírra őket a megadásra. A város katalán lakossága felénk hajlik, de a védelmet ellátó spanyol helyőrség egyformán gyűlöli a franciákat és a katalánokat. Haditervünk ugyanaz, mint volt La Rochelle-nél: az éhezést vetjük be Perpignan ellen. Mivel azonban a spanyoloknak még rendelkezésére áll Collioure kikötője, s így egyelőre még képesek élelmezni a várost, nyilvánvaló, hogy mindenekelőtt Collioure-t kell bevinnünk.

Miközben hallgattam a királyt, alaposan szemügyre is vettem, és meglepett, milyen sovány és sápadt; még az arca is szinte kivetkőzött magából.

- Szabad-e megkérdezni, Sire - szólaltam meg -, hogyan viselte el felséged Párizstól idáig a hosszú utazást? Lajos sápadt mosollyal felelt:

- Az igazat megvallva nagyon tartottam tőle, hogy nem lesz erőm az út fáradságainak elviseléséhez.

Végül mégiscsak eljutottam Sigeanig, de olyan rossz állapotban, hogy attól félek: el kell búcsúznom ettől a világtól, mielőtt Roussillont visszaveszem a spanyoloktól. Mert hogy Párizsban hunyam le a szemem vagy Perpignanban, az nekem édes mindegy.

E szavak megdermesztették szívemet: Lajos úgy beszélt a halálról, mint aki érzi közeledtét. Fájdalmam annál mélyebb volt, mivel a bíboros Narbonne-ban hasonló értelemben nyilatkozott. Kimondhatatlan szorongással tettem fel magamnak a kérdést: mi lesz, ha ez a két oszlop, amely az államot fenntartja, egyszerre omlik le, és szabad lesz a pálya az országnagyok féktelen becsvágya és eszelős vállalkozásai vagy az ájtatosok összeesküvései előtt... Bizony olyan anarchiába süppedhet az ország, amelyből csak nehezen térhetne magához, annál is inkább, mert a spanyolok és a császáriak azonnali kihasználását meggyengülését.

Lajos azonban mintha most feleszmélt volna szomorú gondolataiból, és erőteljesebb hangon folytatta: - Collioure, a város nem jelent akadályt, de erős kővára annál inkább. Holnap útra kelek La Meilleraye marsall társaságában, és szeretném, ha velünk tartana. Tárgyalni akarok a spanyolokkal, és tolmácsra lesz szükségem.

Miután elbúcsúztam őfelségétől, nekiláttam, hogy éji szállást keressek, mert bár már márciust írtunk, egyszer csak havazni kezdett, és nem követelhettem kísérőimtől, hogy a hópelyhek alatt verjenek sátrat. Csakhogy mostanra a szálláscsinálók már mindent lefoglaltak a sereg részére. A parttól távolabb azonban felfedeztem egy szép nagy tanyaépületet, és utasítottam Nicolas-t, hogy zörgessen be. Nicolas engedelmeskedett, ám az ajtó csak résre nyílt, hogy aztán nagy robajjal becsapódjon, és rögtön ezután dühödt kutyaugatás hallatszott.

- Hagyd csak, Nicolas - mondtam. - Lássuk, hogy nekem több sikerem lesz-e. - Újra bekopogtam, majd így szóltam: - Kérem, asszonyom, aggodalomra semmi ok. Orbieu herceg vagyok, a királyi főtanács tagja, a Szentlélek-rend lovagja. Mindössze egyetlen éjszakára keresek szállást magamnak, valamint az engem kísérő tizenkét királyi testőrnek.

Ekkor kinyílt az ajtóba vágott kis rácsos ablak, és egy fekete szempár meredt rám fürkészően és meglehetősen hosszadalmasan; közben egy pisztoly is rám szegeződött. Azután a pisztoly eltűnt, az ajtó pedig félig kinyílt.

- Lépjen be, nagyuram - szólt a hölgy -, de csak kegyelmed meg az inasa.

Beléptem, és közben megállapíthattam, hogy soha még ábrázatot nem tanulmányoztak ily figyelmesen, mint most az enyémet. Úgy tűnt azonban, hogy a hölgyet megnyugtatta a látvány, mert így folytatta:

- A kísérete, nagyuram, a második istállóban térhet nyugovóra, mert az első az én lovaimnak van fenntartva. Később majd küldetek nekik ennivalót. Nagyságod meg az inasa a házban alszik majd. Azzal utasította egyik emberét, hogy mutassa meg kíséretemnek a "második istállót", bennünket pedig bevezetett egy egyszerűen berendezett nagyobb helyiségbe, ahol azonban barátságos tűz ropogott; már a puszta látványa is felvidített.

- Foglaljon helyet - mondta a háziasszony fölöttébb udvariasan, de némileg még mindig bizalmatlanul. Két komorna ekkor megterített; a teríték ebben a vidékies környezetben meglepett választékos finomságával. Meg is dicsértem a háziasszony előtt, aki erre mosolyogva így szólt:

- Boldogult férjemtől, Sigean márkától maradt rám. Ez a tanyaház volt a vidéki szállásunk, és szeretek itt lakni, ha az időjárás rosszabbra fordul, mert ez a hely egyaránt védve van az északi szélétől és a földközi-tengeri viharoktól.

Ekkor vettem észre, hogy a komornák, akik buzgólkodásuk közben lopott, de annál élesebb pillantásokat lövelltek felém, csak két személyre terítettek, így hát gyengéden félrevontam a márkinét, és sotto voce megjegyeztem:

- Asszonyom, Nicolas nem az inasom, hanem a lovászmester, és nemesi származék.

- Efelől semmi kétségem - felelte -, hiszen nyalka fiú és igen jó modorú. Az én mihaszna komornáim elügyetlenkedtek a dolgot, de majd megkérem őket, hogy tegyék jóvá mulasztásukat.

Tetszett nekem, hogy egy úrihölgy "megkéri" valamire szolgálóit, és még jobban elbűvölt, ahogy a fülükhez hajolva szelíden megfedtte őket.

Alaposabb meggondolás után arra a megállapításra jutottam, hogy a komornák talán szándékosan nem kértek utasítást, mivel szívesen vacsoráztak volna meg édes hármasban egy Nicolas-forma csinos és szórakoztató fiatalemberrel. Elvégre itt kellett élniük a városon kívül, híján minden férfitársaságnak, mert hát a lószagú istállófiúkra mégsem fanyalodhattak.

Nicolas, mihelyt az utolsó falatot lenyelte, tapintatosan visszavonult a részére kiutalt szobácskába, míg engem a grófné átkalauzolt egy kis szalonba, amelynek kandallójában kellemesen égett a tűz.

Hamarosan megjelent az egyik komorna is, két csésze forró gyógyteával.

Habár a szobában karosszékek is voltak, a grófné egy törökös díványon helyezkedett el, nekem pedig maga mellett mutatott helyet. Aztán egykettőre feltett két olyan kérdést, amely bizonyára kezdettől fogva fúrta az oldalát.

- Mondja, herceg: a Szentlélek-rend, amelynek lovagja, vallási testület?

- Szó sincs róla, asszonyom. Ebbe a rendbe csak a király jelölhet tagokat a katolikus nemesek köréből, függetlenül attól, hogy házasok-e vagy nőtlenek.

- És nyilván e rend jóvoltából hordja ezt a szép égszínkék szalagot, rajta e gyönyörűséges máltai kereszttel, amelyet hófehér galambocskára ékesít.

Meggondolkodtatott az a könnyed irónia, amellyel a "hófehér galambocskáról" beszélt.

- Eltalálta - feleltem. - Ezenkívül minden este el kell imádkoznom egy miatyánkot meg egy üdvözlégyet, megtoldva a rend saját imádságával.

- És a rend nem ír elő cölibátust a tagjainak?

- Ilyesmiről szó sincs.

- Valahogy úgy képzelem, hogy a tagság előjogokat biztosít az udvarnál a hasonló állású nemesekkel szemben.

- Ez igaz, asszonyom, ha leszámítjuk a királyi vérből származó hercegeket.

- És a rendi tagság nőtlenségre kötelez? (Ezt a kérdést egyszer már fölvette.)

- Semmiképpen. Nem vagyunk papok, és nem teszünk semmilyen fogadalmat.

- Eszerint kegyelmednek jogában áll megházasodni.

- Igen, de ez sem kötelező. Ki-kí szabadon dönthet, hajlamai szerint.

- És kegyelmedet e tekintetben milyen hajlamok vezérelték?

- Megházasodtam.

A válasz kissé szárazon hangzott, de hovatovább már bosszantott ez a vallatás, annál is inkább, mivel olvasóm a könyökével böködve figyelmeztet, hogy az elbeszélés hevében elmulasztottam a hölgy küllemének leírását.

Nos hát, olvasó, igencsak formás teremtes volt, karcsú, mégis gömbölyded ott, ahol ez kíváncsít; nagy fekete szeme volt és csodálatos haja, amely csinos barna fürtökben keretezte arcát. Magabiztos volt, de korántsem gögös, határozott, de még a személyezethez is feltűnően udvarias, a nyelve, ahogy Mariette, a szakácsnőm mondaná, minden helyzetben "jól felvágva", s ha valamit meg akart tudni, célratörő kíváncsiságában - mint arról meggyőződhattunk - nem ismert gátlásokat.

Mialatt kifaggatott, figyelmesen, tetőtől talpig megnéztem magamnak, és észrevettem, hogy övéről egy tokjába bújtatott tör függ. Meg is kérdeztem:

- Kegyed, asszonyom, fegyvert visel? Mit jelentsen ez?

- Ettől a fegyvertől sosem válok meg. Egyedül élek egy magányos tanyaházban, az inasaim másutt hálnak, és különben sem mernének a védelmemre kelni. Márpedig a Corbiéres-vidék hemzseg az országúti haramiáktól, akik nőket gyaláznak meg, gyilkolnak, fosztogatnak, és még fel is gyűjtik a kirabolt tanyaházakat. Ezért tartok a háznál önvédelmi célokra két töltött pisztolyt és két ugyancsak megtöltött szakállas puskát, és hogy efelől senkinek ne legyenek kétségei, a nyilvánosság előtt folytatom lögyakorlataimat. Tetejébe az egész környéken egyike vagyok a kevés számú nem éppen elrettentő külsejű nőnek, és így prédája lehetnék egynémely elvetemült széptevőnek, aki az erőszakról sem riadna vissza; nem árt hát, ha tudják, hogy a tört is szakértelemmel forgatom.

- A teremtesit, ez elég fenyegetően hangzik - jegyeztem meg. - Ha tehát egyszer csak a karomba venném, képes lenne leszúrni?

- De még mennyire, herceg! - felelte a hölgy, szavait elbűvölő kis nevetéssel kísérve. - De mivel a kegyelmed máltai keresztjét fehér galamb díszíti, beérném egy felszínes kis karcollással.

- Hálás köszönetem, asszonyom. De engedjen meg még egy kérdést: hát ennyire ádáz ellensége a férfinemnek?

- Ugyan dehogy! Épp annyira kedvelem, mint a többi nő, és nem kevésbé, mint amennyire a férfiak is lelkesednek a gentil sessó-ért; ha pedig valamelyikük megtetszik nekem, és látom, hogy se nem erőszakos, se nem pökhendi, vonzódásom arányában még meg is könnyítem a dolgát. No de jöjjön, herceg, mert későre jár; ideje, hogy nyugovóra térjünk.

Ez a többes szám édesen muzsikált fülemben, és dobogó szívvel hágtam fel háziasszonyom nyomában a hálósobákhoz vezető lépcsőn. A hölgy a saját szobája mellett jelölte ki szálláshelyemet, majd lecsatolta az övét függő tört, és mosolyogva átnyújtotta.

- Vegye zálogul, herceg, ezt a fegyvert. Így nyugodt lehet szándékaim felől, annál is inkább, mivel egyikünk szobáját sem zárja kulcs vagy retesz. Jómagam a töröm nélkül védtelen leszek, de ez csöppet

sem aggaszt. Biztosra veszem, hogy kegyelmed az éjjel szorosan fog őrködni felettem. Mihelyt - hogy Homéroszt idézzem - ránk virradt a "rózsaujjú hajnal", visszamentem szobámba, és végigheveredtem az ágyamon, majd, mivel az álom elkerült, papi kifejezéssel lelkiismeret-vizsgálatnak vetettem alá magam - pontosabban vitatkozni kezdtem azokkal az egyházam rögzítette szabályokkal, amelyeket semmiféle bibliai vagy evangéliumi szöveg nem támaszt alá. Itt van például a papokra kényszerített cölibátus, amely véleményem szerint csak kiforgatja őket emberségükből, és elidegeníti őket az embereket foglalkoztató problémáktól. Különben is, a nemiséggel nem lehet ilyen könnyen elbánni: a papok, mivel természetes úton nem élhetik ki, olykor természetellenes megoldásokat választanak, és a férfiszerelem útjára lépnek. Súlyos csapás ez az egyházra, amely azonban annyira fél a botránytól, hogy megtorlás helyett inkább elmismásolja ezen hajlamokat. És nem bujkál-e némi mulatságos kétértelműség abban az előírásban, mely szerint a papok házában szolgáló fehérszemélyeknek "kánoni korban" kell lenniük, vagyis olyan életkorban, amikor a nők, bár a szerelem örömeire még készen állnak, gyermeket már nem foganhatnak...

Természetesen elismerem, hogy a tízparancsolatnak igaza van, amikor tiltja, hogy megkívánjuk felebarátunk asszonyát - de vajon ha felebarátom meghal, talán nem szabad hódolnom özvegye szépségének? Itt van még persze a hűség kérdése is, és ha erről van szó, olvasóm, bűnbánóan verdesem a mellem, mivel ezen a mámoros éjszakán igenis vétkeztem, és reggelre kelve háborog is a lelkiismeretem, mivel az én Catherine-om nem érdemel ilyen megcsalást, bármilyen röpké volt is. Mi tagadás, néha kedvem volna az eget vádolni: miért plántálta belém már születésem pillanatában ezt a szertelen rajongást a gentil sesso iránt; miért van az, hogy a szirén énekét meghallva máris vízbe ugrom, hogy utolérjem, kockáztatva, hogy - akár az ősi legendában - a hullámok közt lelem halálomat?

Nicolas szabadított meg e sötét és alighanem némiképp eretnek gondolatoktól. Bekopogott hozzám, és jelentette, hogy Lajos riadót fújatott, és egy óra múlva megindulunk. A parancsot aztán továbbította az új istállóban pihenő kíséretemnek, valamint a szakácsnőknak és komornáknak, akik tüstént bőséges reggelit tálaltak fel. A márkiné viszont szobájába rendelt, ahol aszúros hálóingjére vetkezetten, de már kicsinosított ábrázattal éppen a haját bodoríttatta az egyik komornájával, de jöttömre elbocsátotta a leányzót, majd a karomba ugorva mindenáron azt akarta, hogy búcsúzól még egyszer a magamévá tegyem. Könyörgése mélységesen megindított, ám lekéslette velem a reggelit, amelyből egy morzsa sem maradt. És máris felhangzott az utolsó harsonaszó, és kénytelen voltam éhgyomorra megnyergelni az én Acclámat; a harci övezetben ugyanis a fogatokat a sereg hátában gyűjtötték össze.

Acclám, melyet előző este a márkiné istállójában kellőképpen elhalmoztam simogatással és becézó szavakkal, jókedvűen felnyerített, amikor ezen a derült reggelen az istállóba léptem, részben azért, mert tudta, hogy hamarosan nyergébe szállok, de azért is, mert már örömet megvált volna az istálló többi lovától, amelyek, vele ellentétben, szemlátomást nem a lónép nemesi kasztjához tartoztak, és közönséges, toladó viselkedésükkel alaposan felingerelték.

Némileg megkésve érkeztem Sigeanba, ahol a király a bíborost képviselő Charpentier, valamint La Meilleraye marsall és Maillé-Brézé flottatengernagy részvételével éppen haditanácsot tartott.

Ezen a tanácsulésen, amely a bíboros által begyűjtött és csoportosított, elsőrendűen fontos jelentésekből indult ki, nagy horderejű döntés született. Itt határozták el, hogy a félelmetes és nagy létszámú spanyol flotta ellen a Gibraltári-szoroson keresztül a Földközi-tengerre kell átcsoportosítani az Atlanti-óceánon állomásozó francia hajókat, hogy a földközi-tengeriekkel egyesülve számban felvehessék a versenyt a spanyolokkal. Ez a bölcs döntés azonban egyáltalán nem rendítette meg sem IV. Fülöpöt, sem Olivares herceg és grófot; az utóbbi egyenesen urbi et orbi kinyilatkoztatta, hogy a franciák azt tehetik, ami csak jólesik, akkor sem ingathatják meg Spanyolország tengeri fölényét.

Magam azon a nézeten vagyok, hogy jobb lenne, ha nagybecsű harcosaink felhagynának az ilyen messze hangzó kérdésekkel. Az olvasó bizonyára emlékszik még rá, hogy egykor az angolok is fogadkoztak: a franciák akkor hódítják vissza tőlük Calais-t, ha majd az ólom a vízen lebeg; a közelmúltban pedig megint csak a spanyolok hangoztatták, hogy a franciák akkor veszik vissza Arrast, ha az egér falja a macskát. Szegény macskák: az egerek jóízűen elfogyasztották őket. És Perpignan előtt a mi francia flottánk szétverte a spanyolokét.

TIZEDIK FEJEZET

A király és La Meilleraye marsall elhatározta, hogy mielőtt Perpignan ostromához hozzákezdene, először Collioure-t veszik be. Mivel pedig Collioure Perpignantól délre terült el, hogy célt érjünk, bizonyos

távolságból meg kellett kerülnünk a várost.

Súlyosan csalódtak azok, akik azt hitték: Collioure-t egy falásra bekebelezhetik. Magát a várost nem védték nagy erők, és könnyű volt bevenni, ám a vár annál inkább ellenállt. Ez a vár sziklás talajon épült, erős kőtömbökből, és jószerével lehetetlennek tűnt, hogy lörésekkel csipkézett falait alulról löjék szét. Tetejébe a vár is el volt látva tűzérsséggel, és folyamatos pergőtűzzel tartott távol bennünket. Azt hallottam - bár a hír valóságáról nincs módom meggyőződni -, hogy a katalánok a Földközi-tenger kikötőire le-lecsapó, aranyat, ékszert, élelmet és nőket zsákmányoló mór kalózok féken tartására építették.

Bármilyen különös: e szorongatott helyzetünkből az egyik bognárom mentett ki, azt állítva, hogy kár a semmiért ekkora hűhót csapni: őszerinte türelem és kellő igyekezet árán a legkeményebb kő is kilyukasztható.

Szavait megismételtem La Meilleraye marsallnak, aki erre megjegyezte: nem elég bombázni egy falat, azt is tudni kell, mi van mögötte, és egyáltalán érdemes-e szétrobbantani. Ezért aztán az éj leple alatt kiküldte két emberét, akiket ezredükben árnyékoknak neveztek, mivel művészi tökélyre fejlesztették a módszert, hogy bárhová zajtalanul behatoljanak. A két, tetőtől talpig feketébe öltözött ember egy teljes éjszakán át vizsgálta a vár külső, jelentésük szerint csak gyengén őrzött falát; az ostromlottak ugyanis beérték a kapuk bezárásával, de nem küldtek ki őráratokat, hogy a vár környékét is szemmel tartsák. Két árnyékunk nem hamarkodta el feladatát. Fülüket a falhoz tapasztva lépésről lépésre nyomultak előre, mígnem egyikük megállt, és odasúgta társának: - Figyelj csak, féltőkű, mintha a falon túlról vízcsofogást hallanék.

A féltőkű is hegyezte a fülét, majd így szólt: - Hitemre, így igaz. Megesküdnék, hogy ez a kurva kút látja el vízzel a várat.

- Ne esküdj, féltőkű - szólt az első -, nehogy a végítélet napján a micsodádat egy fához szögezzék, hogy aztán hátralévő kurva napjaidra ott rohadj. - A paradicsomban nincsenek fák - ellenkezett a féltőkű -, nehogy az összes Évák kísértésbe essenek. De akár esküdjöm, akár nem, most meg kell jelölnünk azt a falszakaszt, amelyik mögött csobogott a víz. - Kifordították a zsebüket, és találtak is egy pipát meg öt sout, de hát öt soun itt, az olcsó bor földjén, mégiscsak egy flaska bort lehetett vásárolni, és ha itt hagynák a szabadban, még a szentek is kísértésbe esnének. A pipát viszont közösen használták, és egyesült erővel már olyan szutykosra szívták, hogy a belsejében nem is látszott a faanyag. Ezért aztán úgy érezték, a szívük szakadna meg, ha itt hagynák, még ha egy nagy kődarabbal álcáznák is. A végén mégis rászánták magukat, bár a féltőkű újabb esküt tett: ha a pipát ellopják, ő nyomban odaállna La Meilleraye marsall elé, és kárpótlást követelne a király szolgálatában elszenvedett veszteségért.

A pipa, amelyet a petárda elhelyezése után otthelyeztek, szétporladt a robbanásban, de a gőgös és zsugori La Meilleraye megtagadta, hogy kárpótolja a két árnyékot, minek következtében aztán a két koma bajtársai adták össze a pénzt egy pompás új pipára, amely az ezred büszkesége lett. Az árnyékok után az én két bognárom következett: ők ásták meg az üreget, ahová azután a fal felrobbantására szánt súlyos petárdát elhelyezték. Minthogy nem voltak katonák, simán visszautasíthatták volna a közreműködést, de ők becsületbeli ügyüknek tartották, hogy végigcsinálják az általuk javasolt műveletet, amelyet jó néhányan kivihetetlennek hittek. Én azonban nem akartam, hogy egyedül tegyék ki magukat a veszélynek, és kérésemre La Meilleraye marsall két katonát küldött velük, hogy fedezzék őket, és ha rajtavesztenének, megkönnyítsék a visszavonulást.

Bognárim számára ez a falba robbantandó lyuk egyszerre lett kinkeserves élmény és egyben életük legnagyobb büszkesége. A közetbe lehetőleg zajtalanul kellett üreget ásniuk, így aztán munkájuk irama jócskán lelassult, és közben mindinkább el is fáradtak. Végül megoldották a feladatot, és immár egy tűzérre várt, hogy elhelyezze az üregben az egyik hatalmas erejű petárdánkat, majd meggyújtja a kanócot. Olvasóm el sem képzelheti, milyen hosszú volt ez a kanóc, hiszen a tűzér attól tartott, hogy bármily gyorsan vonuljon is vissza, egy tovarepülő szikladarab őt is utolérheti. A végén talált egy alacsony kis falat, e mögé húzódott vissza, majd tűzszeresét elkattintva heves szívdobogás közepette meggyújtotta a kanóc végét. Ezután úgy helyezkedett el, hogy éppen csak a szeme lássék ki a fal mögül - így követte a láng lassú terjedését, imádkozva, nehogy egy hirtelen szélroham kioltsa. Amint már mondtam, a petárda méretével nem garaszkodtak a franciák, és a robbanás akkorát szólt, hogy a közelben állókat egy életre megsiketíthette volna. A fal szemünk láttára omlott össze, hatalmas köveket hányva minden irányba.

Az ezt követő tanácsulésen egy, a bíboros szolgálatában álló kém, akinek a robbantás utáni zűrzavarban sikerült kiszöknie a várból, bejelentette, hogy a petárda az ostromlottak közül húsz-egynéhánnyal végzett, s ha az életben maradtak ki akarnák foltozni a falat, a mi folyamatos tűzérsségi tűzünk még több

áldozatot szedne. Ekkor La Meilleraye marsall összehívta a gyalogság vezérő ezredeseit és a tüzérség főparancsnokát, hogy megtanácskozzák, milyen taktikához folyamodjanak a fal felrobbantása után. Bár nem volt semmilyen katonai rendfokozatom, engem is meghívtak a tanácskozásra, úgy is, mint leendő tolmácsot és teljhatalmú megbízottat, aki egyedül tárgyal majd Mortare márkival, a várbeli spanyol csapatok parancsnokával.

A gyalogság vezérő ezredesei arra szavaztak, hogy a falban támadt résen át indítsunk nagy erejű gyalogsági rohamot, amelyet egy valamennyi ágyúnk részvételével végrehajtott tüzérségi támadás készítene elő.

- És mit mond kegyelmed, herceg? - fordult felém a marsall. - Mi a teendő?

- Én, marsall úr - feleltem -, nem vagyok katona, de nézetem szerint a józan ész azt diktálja, hogy inkább várjuk ki a védők kapitulációját, semhogy értelmetlenül veszítsünk embereket. Most, hogy a fal egy tekintélyes szakasza beomlott, a spanyol flottának pedig épp elég dolgot ad, hogy a mi földközi-tengeri erőink támadásait visszaverje, én azt mondom: a helyzet megérett a tárgyalásokra.

- Vezérő ezredes urak - jelentette ki ekkor La Meilleraye Orbieu herceg úr minden katonai rang nélkül is alapos stratégiai leckét adott nekünk. Való igaz: mi az ördögnek támadjunk? Miért tegyük ki fölöslegesen embereinket a pusztulásnak? A gyümölcs megérett; csak várni kell, amíg magától az iszákunkba hull.

És így is lőn. Mortare márkí, a parancsnok másnap tárgyalásra hívott bennünket, La Meilleraye uram pedig felkért, hogy bonyolítsam le én a tárgyalást. A négy szemközti találkozó nem tartott sokáig. A spanyol a megadásért csillagászati árat követelt, amit én visszautasítottam, és előálltam a mi feltételeinkkel: ha ágyúikat a helyszínen hagyják, szabadon elvonulhatnak fegyvereikkel és málháikkal, feltéve, ha távozásuk előtt semmit sem rombolnak le, és gyűjtogatással sem próbálkoznak. El Marqués még vitázni próbált, de én becsukódtam, mint egy kagyló, majd amikor végre befejezte szónoklatát (Isten a tudója, milyen cífrán lehet perorálni spanyol nyelven), szárazon megismételtem feltételeinket, és hozzátettem: ha tovább alkudozik, ráborítom a tárgyalóasztalt.

Ekkor meghajolt, és még egy utolsó kérelmet terjesztett elém. Azt akarta elérni, hogy ha majd emberei kivonulnak a városból, a mi katonáink ne halmozzák el őket sértő szavakkal vagy csúnya kifejezésekkel. Így aztán, amikor egy órával később sor került a kivonulásra, a márkí és katonái a mi svájcijaink sorfala között masíroztak el; az utóbbiak pedig oly lelkiismeretes és udvarias katonaemberek, hogy álmukban sem jutna eszükbe a legyőzött ellenséget kigúnyolni.

Miután elfoglaltuk Collioure-t, a földközi-tengeri spanyol flottát pedig hajóink tartották sakkban, Perpignan élelmezése megbénult. Király és marsalljai egyformán vélekedtek: elég, ha csapataink csak bekerítik a várost, és utána kivárjuk, amíg az éhínség lebírja a lakosság erejét, és óhatatlanul felőrli a két ostromlott nép ellenállását. Így diktálta a józan ész, amely ellentmond a katonák, különösen a mieink értelmetlen feláldozásának

- Miért beszél két népről, uram? Én csak egyet látok.

- Tévedés, szép olvasóm. A város helyőrsége spanyolokból állt, és ez a helyőrség bőségesen el volt látva muskétákkal, ágyúkkal, löporral és kanóccal. De a lakosság többségét a katalánok adták.

- Mit kerestek ott a katalánok?

- Ide menekültek a spanyolok elől, akik megnyirbálták szabadságjogaikat, és súlyos adókkal sanyargatták őket. Amiből nyilvánvaló, hogy míg a spanyolok a spanyol királynak akarták megtartani Perpignan, a katalánok teljes szívükből a franciák győzelmét kívánták.

- És ki volt a spanyol helyőrség parancsnoka?

- Két parancsnokuk volt. Egyikük, Flores d'Ávila, jó családból származó hidalgó volt, nagylelkű, emberséges és olyan szelíd, ahogy azt a neve is sugallja. A másik, Diego Cavallero, aki durva erőszakkal sajátította ki a főhatalmat, gőgös volt és vérszomjas, valóságos vadállat. Hogy a spanyol katonákat maga mellé állítsa, közéjük dobta a gyeplőt, és úgynevezett "teljes lelkiismereti szabadsággal" ajándékozta meg őket. Ez a lelkiismereti szabadság kiterjedt a hajadonok megbecstelenítésére, a házak kifosztására, a férfiak és gyermekek rendszeres ütlegetésére. Cavallero a város konzuljait sem tartotta tiszteletben, és amikor azok szembeszegültek vele, előttük fogadta meg: ha makacskodnak, félrevereti a harangokat, és ezzel jelt ad katonáinak a teljes lakosság lemészárlására; én pedig biztosra veszem, hogy ezek a minden emberségükből kivetkezett spanyol martalócok egy percig sem haboztak volna. Ítéle csak meg kegyed is. Reggelenként, amikor a legénykék és a kislánykák iskolába mentek, a katonák az útjukat állták, és késüket a nyakukhoz illesztve ragadták el tőlük azt az egyetlen karéj üres kenyeret, melyet szüleik egész napi ételmük gyanánt velük csomagoltak.

Az apácák, akiktől a katonák a teljes készletüket elrabolták, Cavallero elé járultak, hogy tiltakozzanak az éhezés ellen. A spanyol csak ennyit mondott nekik: - Elfogyott a kenyerük? Akkor egyenek kavicsot.

A lovakat, a macskákat, a kutyákat már rég felfalták. Egy csekélyke gabonaadagot még mindenki rejtegetett, de jaj volt annak, aki elmerészkedett a város egyetlen malmáig: a katonák kitepték kezéből a magvakat, és amúgy öröletlenül felzabálták. Az ispotályokba zsúfolt sebesült vagy beteg katonáknak napról napra hígabb leves jutott, és amikor már csak vizet mértek a tálakba, az emberek a szalmazsákjukat falták fel.

Az újszülöttek anyjuk kiapadt mellén haltak meg. A családi élet összedőlt: apa, anya, gyerekek kóbor kutyákként csaptak össze a leghitványabb alamizsnán is. Az elbarikádzott házakból hamarosan már ki sem engedték a gyerekeket, nehogy elrabolják, megöljék és megegyék őket. Az utcákon mindenfelé csontvázzá aszott haldoklók hevertek, s akik még járni tudtak, azok is a falakba kapaszkodva botorkáltak. Az egész város fölött vágóhidra emlékeztető bűz terjengett, kevesen merészkedtek elő házukból, vagy ha mégis, zsebkendőjükkel tömték be orrukat. Még szerencse, hogy pestisest sehonnan sem jelentettek. Az ostrom kezdetén, amikor még elbírták őket a lábuk, a spanyolok még ki-kicsaptak a legszélesebb kapun, ezért aztán mi redutot építettünk eléjük.

- Mi az a redut, uram?

- A redut megerősített, négyszögletű építmény, a bejáratát álcázzák, a homlokzati oldala lövésekkel és ágyúállásokkal van ellátva. Az ostromlott város főkapujával szemben szokás felépíteni, hogy megakadályozza az ellenség kitörési kísérleteit.

- És a spanyolok próbálkoztak?

- Igen, még mielőtt a redut felépült volna. De még így is nagy veszteségeket szenvedtek, és foglyokat is ejtettünk, akik egy csapásra átvedlettek a világ legboldogabb embereivé.

- De miért?

- Mert La Meilleraye ugyanakkora fejadagot osztatott nekik, mint a saját katonáinak. Ki is gömbölyödtek az ostrom végére.

- És hol volt ezalatt a király?

- Saint-Estève-ben talált szállást, bizonyos Joan Pauques majorjában. A gazda is, a falu is annyira örült a nagy megtiszteltetésnek, hogy a majort elkeresztelték el Mas del Reynek - a Király Tanyaházának. Ebbe a majorba vittem el a királynak jóformán mindennap La Meilleraye marsall titkos jelentéseit az ostromról. Aszerint, hogy fűt-e az északi szél vagy sem, a király a tanyaházban vagy a teraszon feküdt tábori ágyán. Állapota ugyan rosszabbra fordult, ő mégsem panaszkodott. Erős hasi fájdalmak kínozták, és lázas is volt; lázát a jezsuiták kininjével kezelték, ez lévén az egyetlen medicina, amely könnyebbséget szerzett neki. Csaknem minden látogatásom alkalmával elismételte, hogy csöppet sem bánja, ha akár itt, akár valamelyik palotájában kell meghalnia, bennem pedig hovatovább felmerült, hogy éppen az ellenkezője az igaz: lelke minden hevével arra vágyik, hogy egy szerény parasztház helyett a Louvre királyi díszletei között sóhajtson utolsót. Addig azonban, amíg Perpignan meg nem adja magát, feltétlenül itt akar maradni, mondta; szüksége van a büszke tudatra, hogy mind Artois-t, mind Roussillont sikerült elragadnia az ellenségtől. Állapota azonban egyre romlott. Immár elmaradtak azok a nyugalmi szakaszok, amelyek akár egy hónappal korábban is lehetővé tették, hogy lóra szálljon vagy vadásszon. Naphosszat csak hevert a tábori ágyon, és enni is alig bírt. Ám környezete hiába rimázkodott: amint már mondtam, nem volt hajlandó visszatérni fővárosába. Naponta felkerestem, de ő inkább a jelenlétemet igényelte, semmint a velem való társalgást. Hosszú hallgatásait megszakítva egyszer csak arra kért: foglaljam össze eddigi hadjárait - az itáliai, a La Rochelle-it, a lotaringiai, az artois-it és most ezt a roussillonit. Ő persze sokkal jobban ismerte mind e háborúkat nálamnál, és látható élvezettel igazította ki tévedéseimet. Szánnivalónak és egyszersmind megrendítőnek éreztem, hogy ilyen módon készítsen mérleget életéről, és egyik alattvalójától remélje a megerősítést, hogy nem élt hiába, és hogy Franciaország nagyobb és erősebb lett általa.

A természetnek kellett beavatkoznia, hogy Lajos végre rászánja magát a Párizsba való visszatérésre.

Júniusban akkora és számára oly szokatlan volt a hőség, hogy nem bírta tovább, és úgy határozott, hogy elhagyja őrhelyét, én pedig azok közé kerültem, akik a maguk fogatán kísérhették az övét. A megállások alkalmából nemegyszer megesett, hogy Guron úr társaságát vagy az enyémet kívánta, de Guron urat legföljebb egy órára tartotta maga mellett. Hogy ezeken a beszélgetéseken mi hangzott el, arról Guron úr hallgatott, mint a sír, és amikor az uralkodó egészségéről faggattam, csak annyit mondott: - Hívatni fogja kegyelmedet, herceg, és akkor láthatja a saját szemével. - Így is történt: a következő állomáson a királyi maggiordomo már énértem jött.

Lajos szundikált. Ágya - nem valami királyi fekhely - egy matracból állt, amelyet két egymással szemközi padra helyeztek, a két pad közti hézagba pedig két zsámoly került, hogy a matrac biztosan álljon. A királynak sápadt és beesett volt az arca, két kezét úgy tette a hasára, mintha így próbálná csillapítani

fájdalmát.

- Á, kegyelmed az, Sioac - szólalt meg viszonylag erős hangon. - Üljön le. Örülök, hogy látom.
- Boldoggá tesz, Sire, ez a fogadtatás.
- Megérdemled, Sioac. Mindig az egyik leghűségesebb szolgám voltál.
- Még egyszer köszönöm, felség, és buzgón imádkozom, hogy minél előbb kigyógyuljon ebből a kínos betegségből.
- A betegség csak része a bajaimnak - mondta ekkor a király. - Most jelentette egy futár, hogy a bíboros úr nagybeteg; ha pedig olyan súlyos az állapota, mint az enyém, minden okom megvan rá, hogy aggódjam a királyság jövőjéért.
- Bizonyos vagyok benne, hogy felséged éppúgy felépül majd, mint annak idején Lyonban, ahol már a legrosszabbtól tartottak.
- Csakhogy Lyonban, Sioac, Isten tett csodát: a hasamban fészkelő tályog magától kifakadt, és egy vérsugárral ki is ürült. Ha bölcsek vagyunk, nem várunk Istentől újabb csodát.
- Bízunk Istenre, Sire. Ezekben a percekben is felségedért imádkozik az egész ország, és nem lehet, hogy ennyi buzgó ima ne találjon meghallgatásra.
- Én inkább arra kérek: ne beszéljünk többé az én földi életemről. Most mást várok tőled, Sioac: azt a bámulatos emlékezőtehetségedet kellene megerősítened.
- Hálás köszönetem, Sire - de valóban olyan bámulatos volna?
- Nem beszélés-e anyanyelveden kívül még három idegen nyelvet is?
- Ezt nem tagadom.
- Akkor megmondom, mit kívánok tőled: idézd emlékezetembe mindama hadjáratokat, melyeket uralkodásom alatt indítottam.

Bármennyire furcsálltam a kérést, amelyet legnagyobb ámulatomra már néhány nappal korábban is előadott, nemet nem mondhattam rá. Munkához is láttam: magas, tiszta hangon összefoglaltam valamennyi hadjáratát, az itáliai Susa meghódítását, Pinerolo elfoglalását, Casale védelmét, La Rochelle ostromát, a lotaringiai és Rajna menti városok bevételeit, a spanyolok és a császáriak elleni győzedelmes háborút, és végül - last but not least [Utoljára, de nem utolsósorban. (angol)] - Artois és Roussillon visszahódítását. Mint arra eleve számítottam, Lajos nálam jobban ismerte háborúi részletes történetét, és nemegyszer ki is igazított - úgy láttam, ez jólesik neki. Megjegyzéseket ugyan nem fűzött előadásomhoz, de arcát alattomban fürkészve megállapíthattam, hogy mélységesen elégedett az életművel, amelyet Richelieu segítségével épített fel Franciaország védelmére és megerősítésére.

- Sioac - szólalt meg ismét, kis szünet után -, nehéz küldetésre szeretnék megkérni - akár próbatételnek is nevezhetnék -, de nem hiszem, hogy elvállalnád.

- Felségednek kétségei vannak odaadásom felől?

- Semmiképpen. Hallgasson végig, Sioac, hogy megértse, hányadán állunk. Azt szeretném, ha megnyergelné Accláját, és tíz-tizenkét muskétásom kíséretében megpróbálná elérni a bíboros urat. A kíséretéül szolgáló tucatnyi muskétásom kívül vigye magával a főtisztelendő Fogacer orvosdoktor is. Bouvard, aki a bíborost kezeli, mindig csak hímez-hámoz, és ami még borzalmasabb, alig követhető latinsággal ír és beszél. Tudni szeretném, mi az igazság a bíboros egészsége körül. Ő is útra kelt Párizs felé, és nem hiszem, hogy sokkal megelőzne bennünket. Ha utolérte, vizsgáltassa meg Fogacer-val, foglalja írásba a szakvéleményét, és azonnal küldje el nekem gyors futárral.

Így is történt. Roanne-nál értem utol Richelieu kardinálist, éppen akkor, amikor hajóra akart szállni; úgy vélte ugyanis, hogy a vízi út sokkal kevésbé ráz, mint a szárazföldi. Fogacer-t és engem mindjárt meg is hívott a hajóra, minek következtében Acclámat, fogatomat és kísérőimet Nicolas-ra bízta, azzal, hogy Nemours-ban, ahol majd partra szállunk, találkozunk. Mihelyt Fogacer a hajón termelt, engedélyt kért a bíborostól, hogy megvizsgálja, utána pedig megnyugtatta páciensét: nincs olyan baja, amely végzetes kimenetellel fenyegetne.

A király azonban, aki kevésbé ügyelt a részletekre, mint Richelieu, megfélekedett a nekem átadandó tömött bukszáról, amelyből a magam és embereim létfenntartási költségeit fedezhettem volna.

Elhatároztam hát, hogy megkeresem Bouthillier-t, aki nemhiába volt a pénzügyek főfelügyelője: a lehető legsoványabb adománnyal rázott le, és hozzá még ki tudja, hány aláírást is követelt, oda, ahol nézetem szerint egy is bőven elég lett volna.

Fogacer-val közös kabinunkba zárkózva az orvosdoktor levelet diktált Lajosnak, amelyben már korántsem mutatkozott oly derűlátónak. A kardinálist még mindig kínozza a karján lévő tályog, amely az orvosok jóslatai ellenére sem akar begyógyulni; ezenkívül sokat szenved az ülepén lévő fekélytől is. Erről a fekélyről lenne még mondanivalóm. Az udvar már évek óta tudta, hogy Richelieu-t aranyér gyötri,

olyannyira, hogy udvari majmaink és pipiskedőink, akik - mondanom sem kell - nem rajongtak a bíborosért, a rájuk jellemző kifinomult tapintattal elkeresztelték "rohadt seggűnek".

Miután a tollbamondás végére értem, megjegyeztem Fogacer-nak, hogy első látásra nincs itt semmi, ami végzetes kimenetelre utalna.

- Ez igaz volna - felelte Fogacer -, ha a beteget a sok munka nem merítette volna ki; csak hogy úgy legyengült, hogy a testében minden szerv rosszul működik: a szív csak úgy, mint a tüdő és a bélrendszer. Emellett úgy tűnik, mellhártyagyulladásban is szenved. Egyszóval el van nyűve az egész szervezet, s emiatt kell felkészülnünk a legrosszabbra.

- De hát erről a királynak írt levelében egy szót sem szólt!

- Miért izgatnánk fel Lajost idő előtt? Szenved majd úgyis épp eleget, ha Richelieu már elhagyta ezt az árnyékvilágot. Nem különös-e, olvasó, hogy amikor ennyire nyomasztott Richelieu közeli halálának tudata, mégis szívvel-lélekkel élveztem ezt a csodálatos vízi utazást édes Franciaországunk folyóin és csatornáin? Az út a Loire folyótól vezetett a Montargis-csatornáig, onnan pedig tovább a Loing folyóhoz, amelynek két partja a maga teljes őszi pompájában virult. Nemours-ban, megbeszélésünkhöz híven, csatlakozott hozzám Nicolas, a kíséretem, valamint a fogatom. A bíboros engedélyével és áldásával megváltam tőle, hogy Párizsban viszontláthassam az enyéimet; sajnos csupán rövid időre, mivel Richelieu búcsúzóul tudtomra adta, hogy a király és az udvar Fontainebleau-ban tartózkodik, és illendő lenne, ha én is mielőbb tiszteletemet tenném.

Az igazat megvallva vétettem a király ellen, amikor engedélye nélkül először a családomat kerestem fel. Azzal ugyan nem vádolható volt, hogy cserbenhagytam; éppen csak némi késsedelemmel álltam rendelkezésre. Az udvarnál mindenki a király egyik kegyencének tartott, ami igaz volt, viszont a kegynek is megvolt a maga árnyoldala: minél közelebb került az ember a királyhoz, annál inkább a rabszolgája lett.

Olvasóm bizonyára minden nehézség nélkül maga elé képzelheti, mennyi öleléssel, mennyi hízelkedő cirógatás közepette várt Bourbons utcai palotámban a család: Catherine, Emmanuel és Claire-Isabelle. Úgy láttam, amióta elváltunk, mindhárman még bájosabbak lettek, és ezt meg is mondtam nekik. Catherine csak nevetett, Claire-Isabelle azonban olyan komolyan vette a bókot, hogy attól kezdve magakellettől kis fintorokat vágott. Azt hittem, ezt a tehetséget belenevelik a leánygyermekbe, de mivel az én Catherine-omból hiányzott minden modorosság, beláttam, hogy a lányok úgyszólván születésüktől fogva hozzák magukkal a kacérságot.

Már másnap ellátogattam a Louvre-ba, lóháton persze, nehogy a fogatommal eltorlaszoljam az odavezető utat. Mint kitűnt, elhamarkodva döntöttem, mert az utcák üresek voltak, és a sujtásos portás, aki néhány katona társaságában őrizte a kaput, el is mondta, hogy az udvar már az előző napon kiköltözött Fontainebleau-ba. Csak néhány hölgyet marasztalt még itt a csomagolás; ők majd másnap hagyják el Párizst.

- Guéméné hercegné őkegyelmessége az utóbbiak közé tartozik? - kérdeztem.

- Azt hiszem, igen, nagyuram, mert ma reggel már láttam a kocsisát; lagymatagon, unottan bóklászott, az orrát szívta, és rezes volt az orcája. Látszott rajta, hogy néhány butykos társaságában az egész napot át fogja henyélni.

- Akkor hát szerencsét próbálok - mondtam, majd diszkréten egy tallért csúsztattam a portás kezébe (királyi portásnak kevesebbet nem adhat az ember), és a kapu már ki is nyílt előttem.

Milyen különös volt egyedül végigmenni a Louvre folyosóin, sehol sem látva a máskor reggeltől estig itt lebzselő udvari nyüzsgöncöket és pipiskedőket, amint kacarásznak, fecserésznek és kigúnyolják embertársaikat.

Végül bekopogtam Guéméné hercegnéhez. Időbe telt, amíg fenséges modorú maggiordomó-ja megjelent; igencsak elképedt a láttamon, tekintettel arra, hogy úrnőjének már előző nap óta másutt lett volna a helye.

- Hódolattal üdvözlöm, nagyuram - mondta.

- Azért jöttem, mert tudomásomra jutott, hogy a hercegné még nem utazott el.

- Így van, nagyuram. Erről is csak azok a firlefancos komornák tehernek, akiknél a sok locsogás-fecsegés miatt egy órába telik, amíg egy ruhát összehajtanak.

Bizonyára másoknak is feltűnik, hogy a személyzetben belül a magasabb beosztásúak sokkal jobban lenéznek a csekélyebb rendűeket, mint a gazdáik, és ha zaklatásukra vagy szidalmazásukra alkalom nyílik, nem ismernek irgalmat.

Amikor a hercegnéhez beléptem, első pillantásra felmértem, hogy rosszabbkor nem is jöhettem volna. A szépasszony éppen a körmeit festette pirosra; látszott, hogy ezt a kényes műveletet nem hajlandó holmi

komornára bízni. Amikor felismert, feltartotta az egyik kezét, és rám rivallt:

- Kérem, herceg, nehogy közelebb jöjjön! Még mindent elrontana!

Mivel kissé sértett ez a fogadtatás, megkérdeztem:

- Ilyen körülmények között nem lenne jobb, ha távoznék?

- Szó sem lehet róla - vágta rá a hölgy. - Szörnyen megbántana, ha ezt tenné. Foglaljon helyet ezen a zsámolyon, és imádjon szótlanul. Mindjárt sokkal jobban esik majd ez a munka.

- Szótlanul, barátném? Az ilyen csend végzetes lehet a szerető szíveknek! Okosabb, ha mégis elmegyek.

- Jaj, csak azt ne, igazán megsértődnék. Meséljen inkább a hadjáratairól.

- Atyaisten, hiszen már végigcsinálni őket is dögvészesen unalmas! Még meséljek is róluk, ráadásul olyasvalakinek, akit fikarcnyit sem érdekelnek!

- Akkor beszéljen a hölgyekről, akik utazásai folyamán a kegyeikbe fogadták.

- Az ördögbe is, asszonyom, hát én is olyan udvari majom vagyok, aki ország-világ előtt megszellőzteti a hódításait?

- Nem az a dolga, hogy kérkedjen, hanem hogy engem mulattasson! Szépen kérem, herceg: meséljen. Hiszen kegyelmed olyan készséges prédája minden, csak valamennyire is szemrevaló nőnek! Csak rákacsint hercegségedre - és máris rabul ejtette. Már csak kötőfékre kell hogy fogja.

- Mivel asszonyom lóvá varázsolt, legföljebb nyeríteni tudok, beszélni nem.

- Jaj, drága barátom, beszéljen! Számoljon be a hódításairól!

- Kizárt dolog. Elhatározásom megmásíthatatlan.

- Akkor megharagszom!

- Ha haragszik, én is neheztelni fogok kegyedre.

- Tehát - semmi beszámoló?

- Semmi.

- Mi történt azzal a kötőfékkel, amelyet én vetettem kegyelmedre?

- Olyan erősen húzta, hogy elszakadt.

- Hogy lehet az?

- Csak úgy, hogy én is, mint minden ló, büszke és nyakas vagyok.

- Engedelmeskedne, ha megajándékozom egy tömött bukszával?

- Pfuj, asszonyom! Ha nem vagyok is gazdagabb kegyelmednél, nem költekezem olyan féktelenül.

- Uram, a kényszer hatására most kijátsszom az utolsó adumat. Ha megígéri, hogy beadja a derekát, cserébe elmesélem, hogyan zajlott le király és királyné között a viszontlátás a roussilloni hadjárat után.

- Honnan tudja, igaz-e a történet?

- Mert Fontainebleau-ban esett meg, és én is jelen voltam.

- Áll az alku! Hallgatom!

- Nos hát, ha botránnyról talán nem is beszélhetünk, mindenesetre az udvar szörnyen meglepődött. Tehát jól figyeljen. Amikor a királyné futárjai révén megtudta, hogy Lajos, Roussillonból hazatérőben, először Fontainebleau-ban állapodik meg, ő már jó előre berendezkedett ott, és várta. Azt persze nem tudom, miért volt olyan biztos a dolgában...

- Majd én elmagyarázom, barátném. A király kivételes vonzalommal csügg Fontainebleau-n, mert ott született, megvan a régi szobája, és ha a kastélyban tartózkodik, most is abban a szobában szokott hálgni; sőt még a tanácsüléseit is ott rendezi. Mi, tanácsstagok ennek egyáltalán nem örülünk: a szoba olyan szűk, hogy a királyon kívül mindenki más zsámolyon kuporog.

- Ó, szegény emberek, be sajnálom kegyelmeteket! Ugyanolyan rosszul járnak, mint a hercegnék! De hát a kegyelmetek érzékeny ülepével...

- Ne legyen ilyen rosszmájú, asszonyom!

- Akkor hát folytatom. Végre megjön a várva várt király, az egész udvar felpattan és hajlong, a királyné szalad, hogy átölleje, csakhogy ez lehetetlennek bizonyul: a király nem tárja szét a karját, sőt fél kezét kinyújtva lefékezi hitvese lendületét. - Asszonyom - mondja a lehető legridegebben örvendek látásán, és remélem, jó egészségben van. - Azzal fogja magát, hátat fordít a királynénak, és elindul a trónja felé.

- Egek ura! És ennyi volt az egész?

- Egy szóval sem több. Az udvar csak hápogott a döbbenettől. És a legfurcsább az egészben az volt, hogy Lajosnak a királynéval szembeni durvaságára senki sem talált magyarázatot.

- Ennek nyilvánvalóan az az oka, hogy a maga kis intrikáiba belegárgyult udvar a nagy jelentőségű politikai eseményeket gyorsan elfelejti. Ő, Lajos viszont soha nem felejt, és neheztelésében éppoly kitartó, mint hálája kimutatásában. Amiből kitetszik, hogy a királynéra is ferde szemmel néz; hiszen nem olyan rég történt, hogy Anna elrejtette a hitszegő madridi szerződést, amelyet Fontrailles hozott el

Franciaországba, és ekképp, ha öntudatlanul is, de belekeveredett a Cinq-Mars-féle, Richelieu elleni gyilkos szándékú összeesküvésbe.

És ez nem az első, hanem már a harmadik alkalom volt, hogy a királyné elárulta a királyt. Lehetetlen, hogy az olvasó ne emlékezne az előzményekre. Amikor a királyné megneszelte, hogy Chalais gróf a király meggyilkolására készül, nem közölte férjével, mekkora veszélyben forog az élete... És jaj, melyikünk feledhetné, miféle leveleket írt Olivares herceg és grófnak, hogy a háború kellős közepén tájékoztassa seregeink hadmozdulatairól... E levelek közül a legkompromittáltabb az úgynevezett "cici közti" volt; udvari pipiskedőink nevezték el így, utalva a királyné meddő és kétségbeesett kísérletére, hogy kitépje vádlója kezéből a mindent leleplező papírdarabot, és ruhája kivágásába rejtse. Édes rejték hely volt ez, semmi kétség, csak éppen túl feltűnő ahhoz, hogy a bűnjel elsikkadhasson.

Az igazat megvallva, amikor Guéméné hercegné gyengéd ajkáról elhangzott, milyen nyersen rázta le magáról hitvesét a hazatérő király, nagyon fáj a szívem mindkettőjükért; a király csaknem olyan rossz bőrben volt, mint a bíboros, és igazán rászorult volna némi asszonyi melegségre. A királynét ugyanakkor elrettentette a gondolat, hogy ha özvegyi sorra jut, régensnőként neki kell irányítania ezt az intrikákban, ármányokban, gyilkos szándékokban oly gazdag Franciaországot.

A király, amíg olykor még megbírta a lába, felkereste az ágyához kötött Richelieu-t, és mivel Bouvard orvosdoktortól megtudta, milyen keveset eszik, önnön királyi kezével süttött neki két tojásból omlettet, mint annak idején, szerető és figyelmes bátyként a két, még gyermekkorú hűgának. Ám e baráti figyelmességek ellenére király és bíboros továbbra is össze-összekapott. Az utóbbi, akinek ereje napról napra fogyatkozott, orgyilkos merénylettől félt, és arra kérte a királyt: távolítsa el az udvarból négy, általa veszélyesnek tekintett tisztet, aki túl bizalmas viszonyt ápolt Cinq-Marsszal. A csoport Troisville testőrkapitányból, valamint három gárdakapitányból: Tilladet-ből, Essarts-ből és La Salle-ből állt. Lajos ezt a követelést megalapozatlannak és helytelennek találta, és azt felelte, hogy a szóban forgó tiszték mind az ő emberei, és még sosem adtak rá okot, hogy kételkedjék hűségükben, majd elég szárazon hozzáfűzte, hogy ő sem köt bele a bíboros embereibe, tehát annak sincs rá joga, hogy az ő szolgáiban találjon hibát.

Richelieu ekkor elküldte hozzá Chavignyt, hogy legyen szószólója. Chavigny kijelentette, hogy "amennyiben őminenciájának tudomására jutna, hogy a király rossz szemmel nézi valamelyik emberét, soha többé nem engedné magához az illetőt". - Eszerint - felelte fagyosan a király - kegyelmedet sem fogadná többé, mert én a kegyelmed látását sem szenvedhetem.

Szegény Chavignyt - ezt a hozzáértéséről és tisztességéről ismert államtitkárt - hideg zuhanyként érte ez a sértés. Mélységesen elkeseredve jelentette Richelieu-nek, milyen rútul bánt el vele a király, a bosszús Richelieu pedig megírta Lajosnak, hogy mivel őfelsége nem hajlandó meghallgatni kérését, ő inkább visszavonul Le Havre-i hűbértokára. És semmi kétségem, hogy meg is tette volna, ha a király nem adja be a derekát. Lajos nem akarta kenyértörésre vinni a dolgot, mivel biztosra vette, hogy a legyengült, nagybeteg Richelieu már az utazást sem élne túl, és nem akarta, hogy halálát egyszer majd neki róják fel.

Isten tudja, hogyan, miképpen, de a Chavignyt ért goromba sértésnek híre ment az udvarban, uracsaink és pipiskedőink pedig egyik élcet a másik után faragták az esetből. Így például szépasszonyaink, ha szakítottak kedvesükkal vagy legalább szakítást mímeltek, csak annyit vetettek oda: - Mostantól nem szenvedhetem a kegyelmed látását.

Amikor Richelieu valamivel jobban érezte magát (ilyen, nyugalmasabb időszakok elő-előfordultak betegsége során), máris azt hitte, meggyógyult, és hamis reményekbe ringatta magát: a király természetesen még őelőtte meghal, a királynét régensnek kiáltják ki, őbelőle pedig azonmód ismét őfelsége mindenható minisztere lesz.

Erről értesülvén megkérdeztem Fogacer-től: szerinte alakulhatnak-e így a dolgok?

- Semmiképpen - hangzott a válasz. - Richelieu gyűlöli a nőket, ezért kölcsönösen nem lelhetik kedvüket egymásban, a bíboros pedig velük kapcsolatban hibát hibára halmoz. Betegsége folyamán is adódott erre ékesszóló példa, amelyről az egész udvar értesült.

- Miért, mi történt?

- Amikor a bíboros, már súlyos betegen, Rueil-ben időzött, a királyné látogatást tett nála. Ez igazán kedves volt tőle, bár csodálkozásra semmi ok: a kardinális három alkalommal is - a Chalais-ügyben, a spanyol levelek dolgában és a hitszegő szerződés esetében - megakadályozta, hogy a király eltaszítsa magától.

- Ki tételezett volna fel a bíborosról ennyi szívjóságot?

- Szívjóságról szó sem volt - mosolygott Fogacer -, csupán nyers számításról. Bármilyen megbízhatatlan

volt a királyné, a király mégis rászorult, mivel dauphinet remélt tőle. Arra pedig, hogy eltaszítsa, nem is gondolhatott, minthogy a pápa aligha járult volna hozzá a váláshoz és az újabb házasságkötéshez. De térjünk vissza a szegény betegnél tett királynéi vizithez. A királyné szándéka nemes volt, tehát úgy illett volna, hogy a látogatás simán lebonyolódjék - ehelyett éppen a visszájára sült el. Amikor Anna belépett, nagyon meglepődött, amiért a bíboros nem áll fel karosszékéből, a beteg azonban, ahelyett hogy méltósággal gyengeségére hivatkozott volna, ezzel megindítva látogatóját, kijelentette, hogy Spanyolországban a bíborosok előbb ülhetnek le, mint a királynék. Göggében még azzal sem érte be, hogy egyenrangúnak nyilvánítsa magát: nem, ő a fölényt hangsúlyozta. Ilyen arcátlansághoz a királyné nem vághatott jó képet. Szeme a távolba révedt, majd egyetlen szó nélkül elhagyta a helyiséget. És mit gondol, Richelieu hogyan fogadta ezt a leckét?

- Szerintem teljes közönnyel, lévén, hogy a királynéről igen rossz véleménye volt. És ugyan kié lenne jobb, ennyi hitszegő árulás után?

- Herceg - jelentette ki Fogacer azzal az ismerős, elnyújtott-csavaros mosollyal, ősz szemöldökét felhúzva -, most, hogy a király ilyen beteg, ne feledje, hogy halála után a királyné lesz a régensünk, és ha nem akarunk első fokú felségsértés bűnébe esni, jobb, ha nem teszünk rá helytelen megjegyzéseket.

- Barátom - mondtam -, nem fogom elfelejteni intését.

- Az udvarban azt beszélik, hogy Richelieu dögrovason van. Mi az igaz ebből?

- Sajnos, így áll a helyzet.

- Nagy csodálója voltam, nem alaptalanul. Már nem tudom, ki mondta, hogy "Franciaország az ő jóvoltából most magasabban áll, mint Nagy Károly óta bármikor". Ez napnál világosabb. Persze illik hozzátenni: a király volt olyan erős, hogy elviselje förtelmes természetét.

- Egy szóra, uram, ha lehet. Azt beszélik, Richelieu "dögrovason van". Valójában mi az igazság?

- Az, amit beszélnek.

- Úgy tudom, ön nagyon szerette.

- Ez talán nem a megfelelő kifejezés. Nem tudom, létezik-e olyan ember, aki szerette őt. A lángelméje valósággal ránehezedett a többiekre. Mindent tudott a múltból, hadtörténeti előadásokat tartott a marsalljainknak, előre látta a jövőt, és előérzete soha nem csalta meg. Munkabírása pedig valóban emberfölköztetett volt. Senki nem tudta volna megmondani, alszik-e egyáltalán éjjelente. Ám az is világos, hogy a maga nehezen elviselhető természetével semmire sem vihette volna, ha Lajos nem elég okos és nem elég önzetlen ahhoz, hogy felismerje gényét. Ezért csak egységben tudom látni kettőjüket. Együtt dolgoztak ki egy hatalmas feladatot, és együtt is hajtották végre.

- Meg tudná határozni, uram, mi volt ez a hatalmas feladat?

- Az első és legsürgetőbb az volt, hogy egyesítsék az országot; ehhez pedig meg kellett törni az országnagyokat, akik hűbértokaikon kiskirályként léptek fel, és egyetlen alkalmat sem szalasztottak volna el, amikor fellázadhattak a király főhatósága ellen. Ők ketten azonban leszámoltak velük. Váraik védelmi rendszerét lerombolták, és amikor közülük a legtekintélyesebb, Montmorency fegyveresen akart szembeszállni a királyi hadakkal, Castelnau d'Auderny megverték csekély létszámú seregét, őt magát pedig foglyul ejtették, és hóhérkézre juttatták.

- És ezenkívül még mit vittek véghez?

- Újjászervezték a hadsereget. Első alkalommal hozták létre a sebesültekkel és a betegekkel foglalkozó egészségügyi ellátást. Míg korábban a katonák zsoldját a tisztek utalták ki, akik saját bukszájukat hízalták embereik rovására, most gondos számvevők fizettek, mégpedig előre. Parancsukra az illetékesek körültekintően ügyeltek rá, hogy az élelmiszerszállítmányok idejében útnak induljanak, nehogy egyetlen katona is üres gyomorral menjen csatába, ami súlyosan rontotta volna harci értéküket. De rádupláztak még erre is. Richelieu egy szép napon gondolt egyet, és lerántotta a leplet egy botrányos helyzetről. Franciaország hosszú parti sávval rendelkezett az Atlanti-óceán mentén, és ugyanilyen szépséges volt a földközi-tengeri partvidék. Nem szenvedett hiányt kisebb és nagyobb kikötőkben és tengerészekben sem, kereskedelmi flottája hiánytalanul megfelelt az igényeknek. Ámde ugyanekkor - ellentétben Hollandiával, Angliával, Spanyolországgal - egyáltalán nem volt hadiflottája, más szóval tengerpartjainkat akármilyen ellenség előzőnlhetette, és meglepetésszerűen rátehetette a kezét egyik vagy másik városunkra.

Richelieu minden nehézség nélkül rábeszélte a királyt, hogy szervezzen nem is egy, hanem mindjárt két hadiflottát, az egyiket az atlanti, a másikat a földközi-tengeri partokhoz telepítve, s az utóbbit gályákkal is ellátva. Az olvasó nyilván emlékszik még rá, hogy ezek az evezővel, vagyis emberi erővel hajtott gályák megbízhatóbban álltak helyt, mint a vitorlások, amelyeket megbénított a szeszélyes, hol viharos, hol meg tükörsima Földközi-tengeren oly gyakori szélcsend. Az, hogy e két hadiflotta egy ízben a

Földközi-tengeren egyesült, meghatározó szerepet játszott Perpignan bevételében. És most engedje meg, hogy a szilárd anyaföldre visszakanyarodva rátérjek országunk belső helyzetére. Mint bizonyára emlékszik, a püspökök tőlük telhetően rühelltek a spanyolelles politikát, a király pedig őket rühellte. Túlontúl dagadt volt az erszényük, és gyönyörű palotáikban úgy éltek, mint a szatrapák. A király két ízben ment szembe velük. Ellentmondást nem tűrően megkövetelte, hogy La Rochelle bevételéhez a saját dénárjaikkal is hozzájáruljanak, amit - torkukon a késsel - meg is tettek. Sajnos már nem járt ekkora sikerrel a király, amikor rá akarta venni őket, hogy fizessék meg jobban és rendszeresebben a szegény falusi plébánosokat.

Mit soroljak még? Irgalmatlanul száműzte a Spanyolországot támogató ájtatos minisztereket. Móresre tanította a parlament tagjait, amikor be akartak avatkozni politikájába. Engedélyezte lhéophraste Renaudot Gazette-jének megjelenését, azzal a feltétellel, hogy ő ellenőrzi a lap tartalmát. Richelieu javaslatára megalapította a Sorbonne-t és az Akadémiát, az elsőt az igencsak pallérozatlan elméjű nemes-és polgárifjak oktatására, a másodikat a francia nyelv megtisztítására; ez utóbbi meg is történt, igaz, a nyelv gazdagságának rovására. Már kiejteni is alig mertük azokat a gyönyörűséges oc szavakat, amelyek nemcsak fülbemászók, de a szívet is megmelengetik.

- Nem mondana valamit, jó uram, seregeink hódításairól?

- Hosszú história ez ahhoz, hogy csak úgy átabotában összefoglaljam. Hadd tartogassam desszertnek, mindkettőnk örömére.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Richelieu 1642. december 4-én hunyt el. Halála szerfölött megörvendeztette az országnagyokat és az ájtatosokat; az előbbieket azért, mert a kardinális jócskán megtépázta hatalmukat, az utóbbiakat pedig azért, mert azt hitték, Richelieu halálával a király majd felrúgja a protestáns országokkal kötött egyezményeket, és kibékül Spanyolországgal. Ez az ostoba feltételezés a királynak is fülébe jutott, ezért összehívta nagytanácsát, és minden kertelés nélkül így nyilatkozott: - Ha egyesek azt hiszik, hogy a bíboros halálával ők nyerték meg a pert, tudják meg, hogy elveimen jöttányit nem változtatok, sőt a jövőben a bíborosnál is nagyobb szigorral alkalmazom őket.

Ezután haladéktalanul meghívta a királyi tanácsba Mazarint, Chavignyt és Noyers-t pedig megerősítette miniszteri posztján. Amikor udvari nyüzsgönceink tudomást szereztek e számukra oly lesújtó hírekről, kijelentették, hogy a bíboros, úgy látszik, maga volt az ördög, mert lám még halála után is ő uralkodik. Ami engem illet, Richelieu halála után nem egy éjszakán hánykolódtam álmatlanul, s a nyűgös virrasztást időnként még kellemetlenebb álmok szakították meg: a lehető legsötétebb színben láttam a jövőt, lelki szemeim előtt a bíboros és a bíborosi politika ellenségei kerekedtek fölül, akik önként csaptak fel Spanyolország hűbéreseinek. Mi több: hogy még jobban lealacsonyodjanak, magukévá tették az ájtatosok vágyva vágyott s oly nyilvánvalóan evangéliumellenes célját: tűzzel-vassal irtották a francia protestánsokat. Másnap, amikor reggelihez ültünk, Catherine-om észrevette, milyen rosszkedvű vagyok, és megtudakolta, mi bánt; én pedig elbeszéltem neki.

De hisz éppen kegyelmed mondta, hogy Lajos a nyilvánosság előtt tett hitet a bíboros elvei mellett, és megígérte, hogy Mazarin támogatásával ugyanezt a politikát fogja képviselni.

- A szándéka ez, de vajon képes lesz-e rá? Ha meghal, a királyné lesz a régens, és mivé lesz a francia királyság egy spanyol nő kezén?

- Hagyjon fel ezzel a tévhittel, barátom: a királyné már nem spanyol. Igazi francia nő lett belőle.

- Vajon mióta? És miféle csoda hatására?

- A dauphin születése volt a csoda. Mint Franciaország leendő királyának anyja, végül belátta, hogy foggal-körömmel kell megvédenie fiát minden ellenséggel szemben, a spanyolokat is beleértve.

Ezen a pénteki napon Fogacer eljött a Bourbons utcai palotába osztózni ebédünkön. Alighogy helyet foglalt, Catherine megtudakolta, hogy van a király.

- Bizony elég rosszul, és orvosai - az én tanult kollégáim - azon vitáznak, mi is a baja: májeredetű flux-a van-e, avagy hektikás láza. Csupa szépen hangzó szó, amely arra való, hogy kendőzze feneketlen tudatlanságukat. [Fogacer a montpellier-i iskolában végezte tanulmányait. Ez volt akkoriban Európa-szerte a legjobb tanintézet, valószínűleg azért, mert falai között, az egyház határozott tiltása ellenére, titokban boncolással is foglalkoztak.]

- És kegyelmednek, kedves Fogacer, mi a véleménye?

- Mivel nem tudok semmit, véleményem sincs. Legföljebb egy hipotézist kockáztatnék meg.

- Nevezetesen?

- Lajost ugyanazok a tünetek kínozzák, melyektől Lyonban szenvedett: erős hasi fájdalmai vannak, magas a láza, és jóformán semmit sem eszik. Következésképpen feltehető, hogy újabb tályog keletkezett a beleiben. Nem kívánhatunk egyebet, mint hogy ez a tályog is magától felfakadjon, és vérzés közepette "a hátsó ajtón át" kiürüljön.

- És mihez kezdenek vele az orvosok?

- Mivel szokásos gyógymódjaikat, vagyis az érvágást és a purgálást, nem alkalmazhatják, mindössze csak diétára fogták a királyt, ami nem ment nehezen, hiszen amúgy sem eszik. Annyira legyengült, hogy eret vágni nem mernek rajta, a beöntés pedig valószínűleg csak növelné fájdalmait.

- Hát semmi sem segíthet?

- Legfőljebb a hasműtét, de hát az lehetetlen. Nincs más hátra, mint várni és imádkozni.

Roussillon visszafoglalása idején a királyt már erősen kínozták a betegség, s ideje nagy részét tábori ágyán fekve töltötte; mindazonáltal voltak még panaszmentes időszakai, s ilyenkor még lóra is szállt. Újabban azonban, bármily sajnálatos, nem is gondolhatott e számára oly kellemes foglalatosságra. A Louvre-tól és a bűzös párizsi levegő elől menekülve a saint-germaini új kastélyban rendezkedett be, ahol hajdan, IV. Henrik akaratából, gyermekeiét töltötte. Bizonyára emlékeznek még rá, hogy én, aki alig valamivel voltam idősebb nála, egyszer egy egész délutánon át játszottam vele a kastély parkjában, és a búcsúzáskor neki ajándékoztam gyermeki íjpuskámot. Erre az ajándéka Lajos még húsz évvel később is emlékezett, és szokatlan gyöngédséggel továbbra is Sioac-nak nevezett, mivel annak idején, zsenge kora miatt, az "r" hangot még nem tudta kiejteni. Amennyire államügyekben Richelieu-nél is keményebben és engesztelhetetlenebbül bánt el azokkal, akik megcsalták bizalmát, a magánéletben annál erősebben kötődött azokhoz, akik hűséggel szolgálták. Nőgyűlöletének legendájából egy árva szó sem igaz. Épp ellenkezőleg: nagyon is fogékony volt a női vonzerőre, és bár "a barátság verőfényes küszöbét" soha nem lépte át, ebben korántsem a fagyos tartózkodás, hanem az egyházi törvények tisztelete vezérelte.

A bíboros gyűlölködésben megátalkodott ellenfelei azt állították, hogy az őt zsarnokian irányító Richelieu halálával Lajos felvidult és megkönnyebbült volna. Ezek a léhűtők a saját érzelmeiket akarták a királyra átruházni. Ezer tanúm is van rá, milyen őszintén siratta Lajos a maga "leghívebb szolgáját", aki lángelméjével, bölcsességével és hihetetlen munkabíráásával mellette állt, hogy Franciaországot dicsősége tetőpontjára emeljék.

Saint-Germainben Lajos nem gyermekkori szobájában szállt meg, hanem a királyné lakosztályát választotta, mivel onnan pazar kilátás nyílt arra a Saint-Denis-re, amely, legnagyobb fájdalomkra, utolsó lakhelye lett. Április 3-ig a király még mindennap felkelt, hagyta, hogy felöltöztessék, és két tisztjére támaszkodva, egy hordszékvívővel a nyomában, körbesétálta a kastély galériáit. Időnként megpihent ugyan a hordszéken, de örült, amiért még mindig mozgásképes.

Az éj leszálltával úgy rendelkezett, hogy olvassanak fel neki a szentek életéből vagy Szalézi Szent Ferenc Bevezetés a hithű életbe című művéből, és nagy figyelemmel hallgatta emez istenes olvasmányokat. Ezután fennhangon imádkozott Isten szent felségéhez, de gyógyulás helyett csak azt kérte: rövidítse meg szenvedését.

Március 21-én, megérezve a halál közeledtét, Lajos a szobájába hívatta a királynét, Gastont, Condé herceget és az államminisztereket, majd miután mindezek összegyűltek, megparancsolta maggiordomójának: húzza el a baldachin függőyeit, hogy az egész udvar láthassa és hallhassa. Ezután azt kérte, hogy párnáit felpolcolva ültessék fel ágyában, majd jobbával csendet parancsolva végigpásztázta tekintetével hallgatóságát, és tisztán csengő hangon így szólt:

- Uraim, a mai napon, azaz március huszonegyedikén ezennel kinyilvánítom, hogy halálom után a királyné lesz a régens.

A királyné, aki aranyozott széken ült az ágy lábánál, sápadt volt, zilált, és arcán könnyek peregtek végig. Most hirtelen minden szem ráirányult, természetesen a kellő tisztelettel, nekem mégis úgy rémlett, mintha e tisztelet mögött némi szorongás lappangana, hiszen köztudott volt, hogy Ausztriai Anna eddig vajmi kevés lojalitást tanúsított az őt királynéjának valló ország iránt.

Ugyanezen a napon keresztelték meg a dauphinet a saintgermaini régi kastély kápolnájában, és ettől kezdve csak Lajosnak hívták; az "Istenadta" toldalék érthető okokból lekopott nevééről. Ez alkalomból közről is láthattam, és mondhatom, igencsak megnyerte tetszésemet. Még nem töltötte be ötödik évét, de szép, formás, eleven tekintetű, egyenes tartású fiúcska volt, fűrge nyelvű, úgy lehet, túlságosan is az.

- Nos, fiam - mondta Lajos tréfálkozva -, most, hogy megkeresztelték, bizonyára meg tudja mondani a nevét.

- XIV. Lajos - vágta rá a gyermek gondolkodás nélkül.

A válasz a szándékoltnál is közelebb járt a szemtelenséghez, és mind attól tartottunk, hogy a király majd rossz néven veszi. Lajos azonban, épp ellenkezőleg, szinte kedélyesen így szólt: - Még nem, fiam, még nem! - Nagyon megindított, hogy még a sír szélén is képes fiával ilyen elnézően, ilyen nyájasan társalogni.

Valamennyien láthattuk, hogy a király nem fél a haláltól; annál keserűbben panaszkodta fel, hogy betegsége így hosszúra nyúlik. Gyóntatója, Dinét atya egy este azzal próbálta vigasztalni, hogy kifejtette: Isten csak azért bocsát ránk hosszan tartó betegségeket, hogy ennyivel is megrövidítse a purgatóriumban töltendő időt. Az értelmezés szellemes volt, bár nekem úgy tetszett, nehezen fér össze a hit betűivel. Még aznap este továbbadtam a főtisztelendő Fogacer orvosdoktor-kanonoknak, aki erre csak a vállát vonogatta: - Dinét atyából az udvaronc beszél. A purgatórium olyan post mortem büntetés, amely vétkeink súlya szerint rovatik ki, és semmi köze a hosszadalmas betegség kínjaihoz.

Egyébként Lajos maga is hasonló szellemben válaszolt gyóntatójának: - Én nem hiszem, hogy mostani szenvedéseim könnyítenének purgatóriumi ítéletemen. Ha Isten csak száz évig marasztalna a purgatóriumban, máris nagy kegyben részesítené.

Gyakran jutottak eszembe királyom fenti szavai, és ilyenkor újra meg újra elfogott a csodálkozás: nem érttem, milyen bűnöket követhetett volna el életében, hogy így súlyos büntetést érdemeljen. Vajon felróható-e neki például Montmorency herceg, Cinq-Mars és Thou, e cégéres árulók halálos ítélete? Hiszen még ekkor is csupán országát védte a három polgárháborús uszítótól...

Lajos egész életében hű volt Isten parancsolataihoz, és megingás nélkül követte őket. Örökké gondja volt az igazságosságra, és vigyázott, hogy mindenkivel méltányosan bánjon: ha úgy érezte, hogy túl keményen fedtte meg valamelyik szolgáját, lett légyen bár nemes vagy közrendű, visszahívta ágyához, és kezet fogott az illetővel: bizony komoly megtiszteltetés volt ez egy csekélyke dorgáláshoz képest. És most engedd meg, olvasó, hogy elbeszélésemben valamelyest hátrébb lépjek. Amikor megérkeztem Saint-Germain-en-Laye-be, ott már jelen volt az egész udvar, és sehol sem akadt üres szállítás; a végén kénytelen-kelletlen egy méregdrága, viszont annál silányabb fogadóban vettem ki szobát. Mivel legalább annyira szerettem a fényűzést, mint Richelieu, ugyanakkor azonban a tisztasághoz is ragaszkodtam, pocsékul éreztem magam az utálatos vityillóban, annál is inkább, mert szenvedtem a magánytól, és mélységesen leverte mind Richelieu halála, mind a király halálos betegsége.

A saint-germaini kastély folyosóin szerencsére - mint a boldogtalanok vigasztalására alászállt istennővel - Guéméné hercegasszonnyal találkoztam, aki, ha nincs körülöttünk annyi locsi-fecsi, rossznyelvű pipiskedő, alighanem azonmód a nyakamba ugrott volna; így azonban csak lassú, megjátszottan méltóságteljes léptekkel közeledett felém, majd a kezét nyújtotta, én pedig áhítatos csókot nyomtam rá. Ekkor halk szóval az elszállásolásomról érdeklődött, és a helyzetről értesülve azt mondta: van neki Saint-Nom-la-Bretècheben, Saint-Germain szomszédságában egy vidéki háza, ahol kíséretemmel együtt szíves örömet vendégül láma.

Nyomatékosan kérem az olvasót, nehogy a nemesek és a gazdag polgárok által birtokolt "vidéki házakon" holmi falusi kalyibát vagy, ahogy Roussillonban mondják, tanyaházat értsen. Az ilyen ház kastély is lehet, előkelő kúria, nemesi sasfészek avagy tornyos épülettel ellátott hatalmas majorság. Guéméné hercegné esetében nagyúri kúriáról volt szó, mely két XVI. századi toronnyal is ékeskedett, és legalább tíz szoba volt benne; tőle tisztes távolban pedig jókora istálló állt, megtoldva külön lakóépülettel a birtok személyzete: inasok, kocsisok, bognárok, kertészek és lovászok részére. Tartozott még e "vidéki házhoz" egy forrás táplálta gondozott halastó, mivel a hercegné nem csupán kiváló lovas, hanem szenvedélyes úszó is volt.

Némileg pironkodva vallom be, hogy a király betegsége miatti búslakodásom jócskán megnyihült, amikor átléptem e vidéki ház küszöbét. Lehangothságom azonban így is felkeltette Guéméné hercegné együttérzését: babusgatott is oly gyöngéden, amennyire egyedül a gentil sessó-tól telik, ha egy férfi a szívükhöz férközzön.

Ha jól emlékszem, március 21-én, egy keddi napon adódott elő egy olyan eset, amely szájról szájra szállva az egész udvart elsomorította. Ezen a napon a király annyi salakot ürített, hogy ágyneműt kellett cserélni, és le kellett mosdatni. És amikor ekként végigpillantott fedetlen testén, nagyot sóhajtott, majd csüggedten megjegyezte: - Istenem, milyen sovány vagyok!

Sajnos igazat mondott. A szó szoros értelmében csont és bőr lett - mintha már halála előtt csontvázzá változott volna. Egyébként még ugyanezen a napon olyan szavak hagyták el ajkát, amelyek egy ilyen példás életű keresztény esetében ugyancsak meglepően hangzottak: - Isten a tudója, csöppet sem örülök, amiért megláthatom. - Másfelől amikor valamivel később két hugenotta marsallját, Châtillont és La

Force-ot fogadta, határozott szóval intette őket, hogy szakítsanak a protestáns hittel, és térjenek vissza a katolicizmushoz, amelyen kívül úgymond nincs üdvözülés. A két marsall tiszteletudón hallgatta végig, ám halála után egyikük sem engedelmeskedett felszólításának.

Nem sokkal később a király megvallotta orvosainak, hogy azért imádkozik, hadd érje a halál egy pénteki napon, mivelhogy hadakozásai során ez mindig szerencsés napja volt. Ezen az óhajon is meglepődtem, elvégre egy haldokló, aki csöppet sem örül Isten meglátásának, miért is tartaná szerencsésnek halála napját? Sajnos azonban még ez a végső kívánsága sem teljesült. Nem pénteki napon, hanem egy csütörtökön halt meg, 1643. május 14-én. Harminchárom évig uralkodott Franciaország fölött.

- Egy szóra, uram, ha megengedi! Emlékiratait olvasva úgy tetszik, mintha XIII. Lajos iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetett volna.

- Mert ez is az igazság.

- Nos, én ezen csodálkozom.

- Csodálkozik? És vajon miért?

- Mert némely kortársa afféle bűgőcsigát látott benne, amelyet Richelieu tetszése szerint pörgetett.

- De hát tudja-e, kikről beszél, szép olvasóm? Az országnagyokról, akiknek előjogait megnyirbálta és tornyaikat lerontatta, a parlamentről, amely hasztalan igyekezett befolyásolni politikáját, az ájtatoskodókról, akiket protestáns szövetségeseivel megbotránkoztatott, a püspökökről, akiknél tallérmilliókat hajtott be háborúi fedezésére, és végül az udvari függőcökről és pipiskedőkről, akiknek mindennapi kenyerük a rágalmazás!

- No és mivel magyarázza a lakosság előtti népszerűtlenségét? Gondolom, a háborúk miatt kivetett adóknak tulajdonítja...

- Nem csak azoknak. A nép minden korokban érdeklődéssel, sőt mondhatni élvezettel figyelte királyát és királynéját szerelmi ügyeit, és bizony nem cellájában gubbasztó megmiskárolt szerzetes módjára ítélkezett ezekről. A nép lelkesen nézte, ahogy IV. Henrik - a szoknyavadász - szoknyától szoknyáig kujtorog, mert mindenki úgy gondolta, hogy a király helyében ő is ugyanígy élne uralkodói kiváltságaival. De miként vélekedjenek egy olyan királyról, aki, mint XIII. Lajos, hosszú heteken át vesződik, hogy elhálja házasságát szép fiatal feleségével, és a későbbiekben még csak szeretőt sem tart; még azok a helyre szobalányok se kelljenek neki, akik jobb híján bevetik az ágyát, holott inkább összegyűrnék a kedvéért a lepedőt...

De továbbmegyek. XIII. Lajos, akit gyermekkorában ki kellett gyógyítani a dadogásból, később sem beszélt szívesen. Maga is mondogatta: "Nem vagyok valami nagy szónok." A nép rossz néven vette hallgatag természetét csakúgy, mint ritka megszólalásainak lagymatagságát. Hová lett atyjának öblös nevetése, könnyed, barátságos modora, ékesszólása, kedélyesen pajtáskodó hangneme, csillapíthatatlan jókedve, franciás, olykor borsos humora?

Mindössze egyszer, egyetlenegyszer fordult elő, hogy a nép szeretetet érzett XIII. Lajos iránt. Akkor esett ez meg, amikor a bennünket lerohanó spanyolok és császáriak fővárosunk ostromára készültek. Mint tudjuk, a király ekkor összehívta a vásárcsarnokba a munkásokat és a kézműveseket, és arra biztatta őket: fogjanak fegyvert városuk védelmében. E lendületes szónoklat után csoportról csoportra járva barátkozott az emberekkel, az elszántabbakat vállon veregette, sőt egyeseket melegen meg is ölelt. Jól figyelt, barátném? Igenis megölelgette ezeket az egyszerű munkásembereket! - Horresco referens [Elbeszélni is iszonyodom. (latin)] - mondták volna udvari pipiskedőink, mármint ha tudnának latinul. Ami engem illet, én a hetedik mennyszámban voltam. Honnan volna ez a vészterhes időkben tanúsított kedély és lendület, ha nem az apai temperamentum kelt volna új életre?

- De ha apjához hasonlítja, mivel magyarázza nőgyűlöletét?

- Hiszen nem volt őbenne szemernyi nőgyűlölet sem! A gentil sessó-val szembeni féltékenységet csak az az elférfiatlanító nevelés okozta, amelyben gyermekként anyja kívánságára része volt; az anyakirályné ugyanis mindenáron meg akarta akadályozni, hogy fia bármiben is szoknyavadász apjára üssön, és ezért arra törekedett, hogy neveltetésével úgyszólván kiherélje. Ha a szerelmi aktus egyáltalán szóba került, az általa kiválasztott papok fanatikusan terelték az ifjú királyt az önmegtartóztatás, a bizalmatlanság és az undor felé.

További elővigyázatossági rendszabályként az anyakirályné mindent elkövetett, hogy gyermek- és serdülőkorában távol tartson fiától minden, valamennyire is szemrevaló fehérszemélyt: szegény fiút egész életében csak savanyú képű csúfságok öltöztették-vetkőztették. A szerencsétlen kölyök nem kapott szeretetet sem a környezetében lévő nőktől, sem a tulajdon anyjától, aki csak parancsolgatott neki, és folyamatosan megalázta. Őszintén szólva Lajos sem szerette az anyját; felháborította annak megvető, lealacsonyító bánásmódja, és egyre szenvedélyesebben óhajtotta, hogy végre birtokba vegye

az anyja által kisajátított királyi hatalmat. De bocsássa meg, asszonyom, ezt a kifakadást. Tudom, hogy mindezt elmondtam már, és az önisméltásra legföljebb a gyászom lehet mentség.

- Nem szeretném fárasztani, uram, de lenne még néhány kérdésem.

- Ki ne kapna erőre, ha kegyedet láthatja, szép olvasóm?

- Atyaisten, újabb bók! Az ég szerelmére, honnan ez az eszelős rajongás a gentil sesso iránt?

- Felebarátainkat szeretni kell - és én a legjobban azokat szeretem, akik elütnek nememtől. De az is lehet, hogy atyámról szállt rám ez a szenvedély. Ne feledje, hogy ő késő aggkorában is imádta a maga Margot-ját, és úgy ki volt neki szolgáltatva, hogy percekre sem nélkülözhetette jelenlétét.

- Ha jellemeznie kellene a néhai királyt - mit mondana?

- Gyermeksége óta arra törekedett, hogy atyjához hasonlóan katona-király legyen, és az is lett - inkább a támadó, mint a védekező fajtából.

- Hogy érti ezt?

- Amikor trónra lépett, Franciaországot mindenekelőtt az osztrák és a spanyol Habsburgok európai hegemoniatörekvései fenyegették. E törekvések már némi sikerrel is jártak, hiszen a spanyolok megkaparintották Németalföldet csakúgy, mint az itáliai Piemonte nagy részét. Emiatt tört ki a szűnni nem akaró csatározás Valtellina fölött, amely kényelmes alpesi átjárót biztosított a spanyoloknak Ausztria felé, hogy élelmezhessek a Németalföldön állomásozó csapataikat. Valtellina azonban elvesztette jelentőségét, amikor Lajos hatalmas sereg élén megtámadta Itáliát, elfoglalta Susát, majd egymás után megszállta Casalét és Pinerolót, e két várost, amelyet marsalljaink "Itália kulcsainak" neveztek. Csak arról feledkeznek meg marsalljaink, hogy az ilyen kulcsok csak akkor nyitják a zárat, ha katonákat, lovasokat és ágyúkat mellékelnek hozzájuk...

- És a király mire ment "Itália kulcsaival"?

- Nem volt könnyű megőriznie őket, kiváltképp Casale esetében, de azért az itáliai francia jelenlét jótékony hatással volt az eseményekre. Megakadályozta, hogy a félszigeten tovább terjeszkedjenek a spanyolok, holott ez a veszély nagyon is valós volt; még a pápa is rettegett, nehogy ezek a derék, hithű katolikusok a végén még az ő államaira is rátegyék kezüket.

Eközben Franciaország északi részén Lotaringia, ez a magát ökörré felfújni kívánó béka már a kezdet kezdetén szembeszegült Lajossal, és menedéket nyújtott mindazon árulóknak - köztük Gastonnak is -, akik a király vesztére esküdtek. Kétszer is hadjáratot kellett indítani Lotaringia ellen, hogy megbirkózzunk ezzel a semmi hercegecskével. Lajos azonban annyi városától fosztotta meg, hogy uralma vége felé bizvást kijelenthettük: Lotaringia immár a miénk.

Ellenségünk volt az osztrák is; ezért kellett Lajosnak Lotaringia meghódításával egyidejűleg a Rajna mentén egy császári várost is bevennie. Valamivel később pedig, ahogy erre még emlékezhet, bőkezűen támogatta a szász-weimari herceget, aki aztán a nevében elfoglalta Brisachot és Fribourg-t; ezzel immár megvetettük lábunkat a Rajna-vidéken. Még később Lajos, súlyos harcok árán, visszaverte a császárság és Spanyolország újabb betörését, és visszafoglalta a spanyoloktól Artois-t és Roussillont. Hogy a dauphin többre viszi-e, majd még kiderül.

- A dauphin! Hagyja abba, uram, ezt a dauphinozást! Bocsássa meg, ha a száli törvényre emlékeztetem: abban a percben, ej, mit beszélek, abban a másodpercben, amidőn a király meghal, a dauphin ipso facto királlyá lép elő. A dinasztia fonala egyetlen napra sem szakadhat meg.

- Hálás köszönet, szép olvasóm, az udvarias figyelmeztetésért. Ez a fordulat valóban kiment a fejemből.

- Visszaélhetek-e hálájával néhány további kérdés erejéig?

- Hallgatom kegyedet.

- Hány éves a régensnő?

- Mindjárt megmondom, sőt többet is mondok, mint amennyire kíváncsi. A királyné negyvenkét éves, és bár még mindig igen vonzó asszony, azért már nem olyan gyönyörű, mint akkoriban, amikor Buckingham oly szemérmetlenül tette neki a szépet. Mindenesetre változatlanul bájos és kacér, és ma is szereti, ha körüludvarolják. Van néhány kis hibája, amelyen az udvar nagy élvezettel kérődzik: például természetlől fogva tunya, és reggel tíz előtt soha nem kel fel, ebéd után pedig úgy tesz, mintha nem tudná, hogy Párizsban nincs olyan meleg, mint Madridban, és hosszú sziesztát tart. Bár a szokásai elpuhultak, azért nincs híján a gögnek, és nem tűri, hogy ellentmondjanak neki. Ha valaki szembeszegül nézeteivel vagy akaratával, olyan élesen kezd rikácsolni, hogy visszhangzanak tőle a folyosók. Emellett fölöttébb vallásos, és naponta több órán át imádkozik a házi kápolnájában - ám jámborságából soha nem merített türelmet, elnézést vagy éppen alázatot. Ahogy Fogacer kajánul mondogatja: az imák esetében a mennyiség soha nem pótolja a minőséget. Ugyanakkor azért a királynénak helyén a szíve: hetente több órát szentel jótékonykodásra.

Emlékirataimban már elbeszéltem, miként árulta el királyát és fogadott hazáját; és szóba került az is, hogy csak azután vált jó franciává, miután megszülte az ország leendő királyát. Istenadta Lajoson már csak azért is csüggött oly szenvedélyes imádattal, mivel annyi vetélés után már nem remélte, hogy gyermeket hozhat világra. És amikor két évvel később Fülöp személyében még egy fiút szült, boldogsága immár teljes lett.

Fülöpöt születésekor Anjou hercegévé tették meg, de a nép - ha még emlékszik rá - más, sokkal pittoreszkebb nevet adott neki. [Ő lett a "tartalék dauphin".]

1643. májusának 18. napján szeles, esős, viharos volt az idő, az ország jövője szempontjából mégis nagy jelentőségű nap volt ez. A királyné urbi et orbi bejelentette, hogy főminiszteréül és a régenstanács elnökéül Mazarin bíborost választotta.

A bíboroshoz többször is volt szerencsém az udvarnál, és egyszerre csodálhattam délceg és méltóságteljes megjelenését, sziporkázó szellemét - csakúgy, mint jellegzetesen olaszos, kompromisszumokra és békítésre mindig kész gentilezzá-ját. [Kedvességét. (olasz)] Így aztán nagyon örültem, amikor kinevezése napján a mi kedves Bourbons utcai ebédvendégünk, a főtisztelendő Fogacer kanonok-orvosdoktor hosszasan beszélt róla. Ez alkalomból nem az a kispap kísérte el, akit már megszoktunk; célzatosan rá is néztem Catherine-ra, nehogy ennek kapcsán bármilyen kérdést feltegyen. Fogacer bezzeg nyíltan aggódott, amiért nem látja a házuknál Nicolas-t. Már nyitottam a szám, hogy magyarázatot adjak távollétére, Catherine azonban elémbe vágott, és elmesélte, hogy Nicolas a roussilloni hadjárat idején megbetegedett - alighanem a mocsárláz támadta meg -, és utasításomra jelenleg, bájos hitves társaságában, orbieu-i birtokomon kúrálja magát pihenéssel, jó levegővel, no meg a jezsuiták kininjével.

- Nos, kedves barátom - kérdeztem -, mi a véleménye ama olasz kardinálisról, aki mostantól a francia királyság kormányzója lesz?

- Az a véleményem, hogy hatalmas szerencséje ez a mondott királyságnak.

- Micsoda nagylelkű dicséret!

- Nem nagylelkű, hanem teljesen jogos. És ha megengedi, részletesen kifejteném, min alapul.

- Hallgatom, és megígérem, hogy sem Catherine, sem én nem szólunk közbe.

Catherine majd megpukkadt mérgében, amiért így elsóztam a levesét, de türtőztette magát, és egy szót sem szólt. Tudtam, hogy ezzel még nem hárult el fejem fölül a vihar: mihelyt Fogacer eltávozott, rám mereszti karmait. El is határoztam, hogy addigra felvértézem magam a naiv ártatlanság páncéljával: - Ej, fürjcském - mondom majd -, hiszen csak összetartozásunk tudatában vontalak be a fogadalmamba!

- Mazarin - kezdte Fogacer - nem született - ahogy az angolok mondják - ezüstkannállal a szájában. Apja egyszerű polgárember volt, anyja kisnemesi családból származott, ám eszményi szülőknek bizonyultak, és amikor felismerték, milyen nyílt eszű és milyen értelmes a fiuk, nem sajnálták a pénzt neveltetésére.

Először Rómába küldték, hogy a jezsuitáknál tanuljon, s már az atyák is csodájára jártak, aztán Spanyolországban, az Alcalá de Henares-i egyetemen folytathatta tanulmányait; itt elsajátította a kasztíliai nyelvet, majd közjogi és kánonjogi doktorátust szerzett. Ezután átmenetileg katonai pályára lépett: két évig volt kapitány a pápai hadseregben.

- Mi az ördögnek kellett egy kánonjogi doktornak katonáskodnia?

- Talán - de efelől nem vagyok biztos - így akarták a pápa iránti engedelmességre nevelni. Hiszen tudott dolog, hogy a kánonjogi doktorátus előbb-utóbb püspökséghez vezet.

- Így is történt?

- Így, de csak később. Mazarint először ideiglenesen Milánóba helyezték pápai nunciusként, és e diplomáciai küldetése során ismerkedett meg Richelieu-vel és Lajossal, akik nyomban felfedezték és nagyra értékelték ritka diplomáciai tehetségét.

- Valóban oly jeles ez a tehetség?

- Már önmagában is bámulatos, de értékét csak növeli a vele együtt járó bátorság.

- Egy szóra, uram, ha lehetne!

- Ejnye, asszonyom, hát nem szégyelli magát, amiért félbeszakítja a főtisztelendő Fogacer orvosdoktor-kanonokot?

- Jaj, uram, ha egyszer megöl a kíváncsiság! Egy püspöknek ritkán van alkalma bátorsága kimutatására; annyira szeretném tudni, hogy Mazarinnek ez hogyan sikerült.

- Casale előtt történt a dolog. Casale, ha szabad emlékeztetnem rá, megerődített város Észak-Itáliában, amelyet Lajos első itáliai expedíciója során foglalt el. Marsalljaink szerint ez a város volt "Észak-Itália kulcsa", de drága árat fizettünk ezért a kulcsért, mert a spanyolok ellenében kellett megvédenünk. A spanyolok mellest nagyon jól tudták, hogy nem hódítókként érkeztünk, sokkal inkább elejét akarjuk

venni, hogy egész Észak-Itáliát a hatalmukba kerítsék, és attól kezdve akadálytalanul egyesülhessenek a császáriakkal.

- És ki védte Casalét?

- Lajos nem garaszkodott. Toiras-t választotta.

- Toiras? Nem ő volt az a marsall, aki önnel együtt győzelmesen védte meg az angoloktól Ré szigetének fellegrát?

- Barátném, kegyed igazi angyal, és az emlékezőtehetsége is az angyalokéhoz méltó. Egyébiránt nem Toiras helyetteseként voltam ott jelen, hanem mint angol nyelvű tolmácsa, Toiras pedig ekkor még nem volt marsall. Ám alacsonyabb rangban is oly kiválóan helyállt, hogy az angolok nem tudták kimozdítani a fellegrából, és ekként megmentette Ré szigetét.

Nos, Toiras hírnevét a spanyolok is ismerték, így aztán ők sem garaszkodtak: Casale visszafoglalását arra a Spinola márkira bízta, akit az oly sokáig ostromolt Breda bevételéért egész Európa csodált. Bizony Casale ostroma sem lett volna rövidebb, ha Mazarinnak nem sikerül fegyvernyugvást kieszközölnie. De alighogy ezt az egyezséget aláírták, Franciaországból Schomberg vezényletével újabb hadsereg érkezett, amely szemközt találta magát a spanyol ostromlókkal. És elhiheti: a dolog rosszul ütött volna ki, ha Mazarin nem pattan nyeregbe és nem ugrik a két összecsapásra kész, töltött muskétával, előreszegezett pikával várakozó sereg közé. De bezzeg tátva maradt a szája mindkettőnek, amikor látták, hogy a farkasszemet néző sorok között egy egyházi személy vágtat végig, magát kétfelől is halálos veszélynek kitéve, és a fegyverszüneti szerződést a feje fölött lóbálva azt harsogja: - Pace! Pace! - A katonák hűledezve lesték parancsnokaik arcát, azok pedig tétováztak, elvégre mindkét fél felkészült a kíméletlen vérfürdőre. Schomberg szánta el magát hamarabb, mivel ő mindig is takarékoskodott katonái vérével. Egy hírnök nyomában megindult Spinola márk felé, és leszállva lováról melegen átölelte. És e pillanattól mintha hófehér békegalambok röpdöstek volna a két sereg fölött. A muskétákat leengedték, a pikákat az égre szegezték.

- Csak ámulok és bámulok, uram, amiért egy egyházi férfiú ekkora bátorságról tett bizonyosságot. De szabad egy újabb kérdéssel előhozakodnom?

- Csak rajta, rajta, barátném!

- Mi az oka, hogy Mazarin később nem Itáliában, hanem Franciaországban futotta be tündökletes pályáját?

- Az olyan kivételes képességű ember, mint Mazarin, óhatatlanul kiteszi magát a középszer gyűlöletének. Adott esetben ez a középszer Francesco Barberiniban öltött testet, akinek egyetlen, de annál bőségesebben jutalmazott érdeme abban állt, hogy unokaöccse, majd e minőségében titkára volt a pápának. Amikor XIII. Lajos és Richelieu arra kérte a pápát, hogy Mazarint küldje hozzájuk pápai nunciusként, a pápa engedett Barberininak, és megtagadta a kérést.

- Nem volt-e arcátlanság, hogy a pápa nemet mondott a francia királynak?

- De még mennyire, hogy az volt! IV. Fülöp ellen nem is engedett volna meg magának ilyen túlkapást; félt volna, hogy a spanyol király elrabolja államait.

- És mit tett Lajos?

- Meghívta Mazarint, hogy költözzön Franciaországba, aztán, amikor az francia földre lépett, egykettőre honosította, és különféle megbízásokat ruházott rá, amelyeket Mazarin hibátlanul teljesített is. Lajos ekkor megkérte számára a pápától a bíborosi kalapot, és a pápa ezúttal nem mert nemet mondani; szegény Barberini pedig fenéig ürítette a féltékenység keserű poharát.

Miután Mazarint a királyné főminiszterré nevezte ki, visszatértem a gyakorlathoz, amely Richelieu idején szokásommá vált: minden reggel felkerestem, hogy megtudakoljam, nincs-e valami megbízása számomra. Bár ez az elhatározásom igazán magától értetődőnek látszott, sokan még vonakodtak Mazarin szolgálatába lépni: egyesek duzzogtak, amiért olasz, mások nehezményezték, hogy egy asszony nevezte ki: az egyik ok dörébb volt, mint a másik.

Mazarin bíboros már első látogatásom alkalmából elkönyvelte, hogy hűségemre éppúgy számíthat, mint elődje, s ezt nagyon jó néven vette tőlem. Magam csak nyertem a cserével, mert amennyire Richelieu a híveivel fenntartott kapcsolatában rideg és barátságtalan volt, olyan elragadónak, udvariasnak, mások érzékenységeivel szemben tapintatosnak mutatkozott Mazarin.

Elsőre azzal bízott meg, hogy Guron úrral karöltve szervezzem újjá a Richelieu-nél oly fényesen bevált mindkét nembéli besúgók hálózatát, amely halála óta, újabb sürgős feladatok és további pénzületi juttatások híján, többé-kevésbé szétesett. A tervet igen hasznosnak ítéltém, és elhatároztam, hogy ebédre hívom Guron urat; mivel azonban a még mindig Orbieu-ben lábadozó Nicolas-ra nem számíhattam, a kis lóti-futimat menesztettem hozzá, akit Mariette "Sercni"-nek keresztelt el, mivel a

tőlem kapott fizetésén kívül őrajta is rendre behajtott egy karéj kenyeret. Mariette, ez a gyermektelen özvegy, aki világegyetében derék lány volt, nagylelkűen még meg is vajazta a kenyerét, és csak annyit kért tőle cserébe, hogy falatozás előtt tetőtől talpig kimossa magát a koszból. A legényke kelletlenül bár, de engedelmeskedett; attól félt, hogy a többi utcagyerek majd kicsúfolja, és felvágósnak nevezi.

A dolognak az lett a vége, hogy Sercni szépen betagozódott házam személyzetébe, mi láttuk el kosztal-kvártállal, és mi is ruháztuk. Mivel árva volt, és sem családi, sem keresztnévét nem ismerte, arra kértük, hogy legalább keresztnévet válasszon magának, ő pedig, érett megfontolás után, a Lazare mellett döntött. Ha valaki e választás okáról érdeklődött, gondolkodás nélkül így felelt: - Ha így híznak, nagyuram, biztos, hogy halálom után feltámadok.

Amikor Mazarintól elköszönve már az udvari majmoktól és pipiskedőktől nyüzsgő folyosókon lépkedtem, a lábam szinte magától röpített Guéméné hercegné lakosztálya felé.

Kopogtatásomra sokáig nem jött válasz; már attól tartottam, hogy ebben az évszakhoz képest szokatlanul kellemes időben a hercegné még Saint-Nom-la-Bretèche-ben, a vidéki házában tartózkodik. Istennek hála, nem ez volt a helyzet. Egy felbukkanó inas meglátott, és elszaladt a maggiordomóért, aki annál lassabban közeledett - a pocakját kellett maga előtt tolnia, no meg méltóságára is ügyelt. Közölte, hogy a hercegasszony még fekszik, de mivel nem a betegség köti ágyhoz, bizonyára szívesen látand majd. Ajkáról fenségesen hangzott a szokatlan igealak. Pillanatok múlva már be is léphettem a szentek szentjébe, és megláttam, ágyán elnyúlva, a bűbajosra pingált hercegnét, olyan mámorító selyem-neglizsében, amely a legszebb estélyi toalett felé.

- Akármit gondol, barátom - kezdte -, szeretve tisztelt királynénk példája ellenére nem azért vagyok ágyban, hogy lustálkodjam; arra ébredtem, hogy csöppecskét fáradt vagyok, de ezt az érzést kegyelmed bizonyára elűzi majd. Válgon meg, kérem, öltözkédj, és bújjon el velem a függönyök mögé, mindjárt olajozottabban megy majd a beszélgetés.

A beszéd azonban váratott magára, mert kölcsönös kellemkedéseink hamarosan az elragadtatásnak olyan csúcscsúcsaira röpítettek, ahol a tagolt szavaknak nem jut hely.

- Barátném - szólaltam meg, amikor a paradicsomból ismét a földre értünk -, mit gondol Mazarinról kegyed, aki mindenkit ismer ezen a világon?

- Csak csupa jót mondhatok róla.

- Úgy érti, hogy jóképű?

- Valóban az, de ezzel még nem vívná ki nagyrabecsülésem. Van tömérdek egyéb erénye is, amelyek az udvari ember mintaképévé avatják.

- Azt a mindenit! Féltékeny legyek?

- Egy bíborosra? Ne nevetessen! Hallgasson végig, ha kérhetem, és érveim meg fogják győzni. Mazarin - amint azt Casale előtt bebizonyította - bátor férfi. Munkabírási terén legalább olyan szívós, mint Richelieu volt. Páratlanul eszes és éles szemű, kezdeményezéseiben kitartó, és a legkényesebb problémákra is leleményes megoldást talál. Bár szíve szerint francia, a vére mégis olasz, és ezért, Istennek hála, nincs semmilyen rokona az országnagyok között. Menekül minden intrikától. Mivel nem tartozik semmiféle klikkhez, fenntartások nélkül szolgálhatta a királyt és Richelieu-t. Makulátlan tisztességű szerelemre lobbant a királyné iránt, és hogy magához fűzze, számtalan ajándékot hozott neki Itáliából: kesztyűt, legyezőt, illatszereket - csupa olyasmit, amitől a királyné el volt bűvölve. Emellett - kell-e mondanom? - maga a megtestesült udvariasság. Kerül minden szóváltást, amely veszekedéssé fajulhatna. Mi több, még a helytelen viselkedést is megbocsátja, és mindent latba vet, hogy ellenségeit szép szóval, békülékenységgel lefegyverezze.

- Sajnos, barátném, korántsem bizonyos, hogy a küszöbönálló forrongásban a békülékenység lenne a leghatásosabb módszer a lesben álló, minden rendű-rangú bajkeverő megfékezésére. Vegye, kérem, észbe, hogy az országot eddig csak azért nem veszejtették el az ármányok és az összeesküvések, mert őrt állt Richelieu a maga példás szigorával és a király a maga könyörtelen igazságszolgáltatásával. És kétkem, hogy a szép szó lenne a legjobb ellenszer a királyné körül erjedő-fortyogó miazmákra.

- Amelyeknek hön szeretett minisztere is ki van téve - jelentette ki ekkor a hercegné.

- Hön szeretett minisztere? Tudja-e, mit mond, barátném?

- Hallottam, hogy amikor a királyné a Louvre-ből átköltözött a bíborosi palotába, Mazarin lakosztályát a sajátja közelében jelölte ki.

- Nem természetes-e, hogy a királyné, új szerepköre fölötti nyugtalanságában, minél közelebb akar kerülni legfőbb tanácsadójához?

- Van egy további megjegyzésem is - közölte a hercegné. - Amikor Mazarin októberben megbetegedett, a királynéről lerítt az aggodalom. Napjában többször is felkereste, és a szeme nemegyszer könnyben

úszott.

- Ismétlem: ennél mi sem természetesebb! Félt, hogy elveszíti bölcs mentorát.
- Udvari pipiskedőinknek erről más a véleményük.
- Mert mindent a saját szintjükre rántanak le, barátném. Mazarinnek az a végső célja, hogy pápa legyen; bolond lenne, ha bíborosi méltóságát egy botrányos szerelmi kalanddal szennyezné be.
- Szerelemről tehát szó sem lehet?
- De nem ám, barátném. Legföljebb mindkét fél részéről gyengéd vonzalomról.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

- Egy szóra, uram, ha lehetne!
- Örömmel hallgatom, szép olvasóm, de azért - zokon ne vegye - csodálkozom. Alighogy megfaragtam a tollam, alighogy szellemileg felvérteztem magam a tizenkettedik fejezet első sorainak papírra vetésére, kegyed hús-vér valójában máris itt terem - és micsoda formás testben áramlik az a vér! -, hogy lényegre törő kérdéseket tegyen fel még meg sem írt ügyekről!
- Jaj, uram, ne gúnyolódjék velem. Nagyon is átéreztem, milyen mélyen lesújtotta a király és Richelieu halála, és csak azért jöttem, hogy osztozzam önnel ez orvosolhatatlan veszteségben. Az sem került el figyelmemet, milyen mérhetetlenül aggasztja az ország jövője. Most, hogy az államot fenntartó két oszlop ledőlt, attól félt, hogy Franciaország szétesik és összeomlik.
- Valóban volt bennem ilyen aggodalom, de ez már a múlté, hiszen jelen pillanatban seregeink mind a szárazföldön, mind a tengeren fényes sikereket aratnak.
- Hát ez elég furcsán hangzik. Minek tulajdonítja ezt az eredményt?
- Úgy tűnik, most aratjuk le, amit a király és Richelieu elvetett. Lajos példásan szervezte újjá hadseregünket, Richelieu pedig saját kezűleg hozta létre a haditengerészetet, felszerelte ágyúkkal és breton tengerészekkel (egyik nagyobb nyereség, mint a másik), majd mellőzve az országnagyokat, akik azt hiszik, tanulás nélkül is mindenhez értenek, saját ragyogó képességű unokaöccsét, Maillé-Brézét nevezte ki az élére, aki pompásan bevált. Emlékeztessen, milyen bámulatos fegyvertényekkel vettük be Perpignan? Nos, szép olvasóm: 1643 augusztusában, azaz nem sokkal két óriásunk halála után, Maillé-Brézé, aki saját pénzén szerelte fel a flottát, tengerre szállt, és Cartagenánál elsöprő győzelmet aratott a spanyol hajóhad fölött.
- Spanyolország immár nem nevezhette magát a tengerek királynőjének, és mindjárt meglátja, hogy legyőzhetetlenségének mítosza a szárazföldön is megdőlt!
- Hallgassa hát, barátném, hallgassa meg e döbbenetes győzelem történetét! Amikor Mazarin és a királyné megtudta, hogy a pikardiai hadsereg siralmas állapotban leledzik, kinevezték az élére Condét, ő pedig a helyzetet felmérve egyetlen hónap alatt rendezte a sorokat, majd Rocroi-nál késedelem nélkül megtámadta a spanyolokat, és a maga csekélyebb, legalábbis létszámban gyengébb hadával megverte a rettegett spanyol terciókat.
- Mit jelent, uram, a "tercio"?
- Így hívják spanyolul a gyalogezredet. Elég az hozzá, hogy ezeket a terciókat tartották Európa legjobbjainak. Atyám mesélte, hogy egy ízben, összecsapásra készülve a spanyolokkal, IV. Henrik így szólt: - A lovasságukat nem becsülöm sokra, de a gyalogságuktól annál inkább tartok. - Be szívesen lettem volna ott, hogy halljam, amint IV. Henrik azzal az utánozhatatlan béarni tájszólásával tiszteleg a spanyol gyalogság előtt...
- Rocroi tehát ilyen messze hangzó győzelem volt?
- A világ végéig is elhangzott a híre, barátném. Condé az egész ország hőse lett, és mert csillapíthatatlan becsvágy fűtötte, rögtön fel is szólította a hálás királynét, hogy nevezze ki a tengerészet főfelügyelőjének.
- Egy katona, aki tengerész akar lenni!
- Érdekelte is őt a tenger! Hanem minden magas francia hivatal közül a tengerészet főfelügyelőjének posztja volt a legjövedelmezőbb. Már pusztán a roncsok kiemelésével vagyonokat lehetett keresni.
- És mit szólt a királyné ehhez a követeléshez?
- Nagy zavarba jött, és Mazarinhez fordult, aki viszont úgy vélte, kár lenne ezt a feneketlenül becsvágyó férfiút ekkora gazdagsággal és hatalommal felruházni. Másfelől az sem látszott egyszerűnek, hogy Rocroi hőseit valaki másnak a javára mellőzzék.
- És ekkor megint a finezza italiana [Olasz éleselméjűség. (olasz)] húzott ki bennünket a csávából. A királyné úgy határozott, hogy a tengerészeti főfelügyelő címét, munkakörét és javadalmazását önmagára

ruházza. Szellemes egy csel volt, meg is neveltette udvari pipiskedőinket, annál is inkább, mivel a királyné sosem szállt tengerre; még a folyami hajón is rosszullét környékezte. A tengerészek azonban csak a vállukat vonogatták: hát aztán? A tengerészeti főfelügyelőnek az a dolga, hogy kinevezze az admirálisokat - hajón semmi keresnivalója. Sajnos azonban a rosszindulattól csöpögő udvari dámák ezzel sem érték be. Bár pénzügyi nehézségeinket nyilvánvalóan a Spanyolország és Ausztria elleni véget nem érő háborúskodás okozta, ők azt állították, hogy a királyné teszi tönkre az országot a sok udvari ünnepséggel és lakomával. Ilyen udvari pletykákból hajtott ki ez a legújabb ármány, amelyhez már csak a hangadót kellett megtalálni. Adott esetben ez a vezéregyéniség Beaufort hercege lett, IV. Henrik balkézről való unokája, aki királyi származásának köszönhetően kiváltságos helyet foglalt el az országnagyok között.

Testi valóját tekintve Beaufort hercegeének számos oka volt a kérkedésre: magas volt, arányos alkatú, a szőke legszebb árnyalatában pompázó abszolut hajtömegével is nagy csodálatot keltett. Nem szűkölködött képességekben sem, legalábbis az olyanokban, amelyeket az országnagyok becsben tartanak. Így például jeleskedett a labdajátékban, a vívásban és a vadászatban, amellet remek táncos volt. Képességei és sikerei azonban a fejébe szálltak: meggyőződése volt, hogy a lehető legfényesebb pálya várományosa, és elhatározta: megkönyörít és elcsábítja a királynét, hogy aztán osztozzék vele a hatalmon.

A csábítással mindenesetre felsült ez a nagydarab mamlasz; mindössze annyira vitte, hogy fürdőjében sikerült meglepnie Ausztriai Annát, aki egyáltalán nem lelkesedett ezért a ripókságért. Mazarin, hogy leszerelje a toladót, hirtelen ötlettel felajánlotta neki a fő-istálló mesterséget, abban a hitben, hogy ez a cím hízeleg majd a hiúságának, hiszen, akárcsak korábban Cinq-Marsnak, neki is kijárt volna a Nagymester úr megszólítás. Beaufort azonban méltóságán alulinak érezte a tisztséget, és abban a meggyőződésben, hogy ennél több is kinéz neki, elhárította. Várt is egy darabig, de amikor semmivel sem kínálták meg, odaállt a királyné elé, hogy bejelentse igényét az egyszer már elutasított posztra. Ezúttal azonban a királyné dühbe gurult, szokása szerint rikácsolni kezdett, és közölte a szégyentelen fickóval, hogy nem számíthat semmilyen hivatalra.

Ez a mellőzés természetesen elevenén érintette emberünket, és olyan tervet kovácsolt, amelyből ostobasága rögtön kiviláglik. Elhatározta, hogy maga köré gyűjti az elégedetlenkedőket, és a kellő pillanatban elteszi láb alól Mazarin bíborost, elvégre napnál világosabb, hogy a királyné e rossz vérű talján miatt tagadta meg tőle a származásához és tehetségéhez méltó magas pozíciókat.

Ahogy előre sejthető volt, Beaufort túl lassan szövögette a szálakat, és túl sok cinkost avatott bizalmába. Amióta az udvar levegőjét szívom, mindössze egyetlen sikeres összeesküvést értem meg: azt, amelyik a gyalázatos Concini halálához vezetett. A siker pedig ez esetben is annak volt köszönhető, hogy az összeesküvők csak maroknyian voltak, és alig két vagy három titkos találkozó után máris a cselekvés mezejére léptek.

Az ilyen ügyekben mindennél fontosabb a titkosság és a gyorsaság - Beaufort azonban mindkét alapelvet megszegte. Ő arra törekedett, hogy minél több embert nyerjen meg tervének, tehát egyre több tanácskozást rendezett egyre több összeesküvő részvételével; így aztán titkosságról egyre kevésbé lehetett szó. Még udvari pipiskedőinknek is feltűnt a cinkosok komor ábrázata és a sok titokzatoskodó összejövetel; el is keresztelték a csoport tagjait Fontoskodóknak.

A gyatra ítélőképességű Beaufort egy további hibát is elkövetett: bevonta az összeesküvésbe azt a Chevreuse hercegnét, akit urbi et orbi úgy ismertek, mint az intrikák koronázatlan királynőjét; nem véletlen, hogy XIII. Lajos és Richelieu legszívesebben vérpadra juttatták volna, s csak nemére való tekintettel érték be a száműzetéssel. Chevreuse hercegné, ez a gátlástalan és szemérmetlen perszóna, habozás nélkül vetette be bájait, hogy egy-egy minisztert a király elárulására bírjon. A távoli tartományban, ahová végül száműzték, éjjel-nappal követték minden mozdulatát. XIII. Lajos halála után azonban Ausztriai Anna, akit a szélhámosnő a maga vidám és felszabadult természetével elszédített, sajnos visszahívta az udvarhoz, ahol - mint már utaltunk rá - egykettőre fejést ugrott egy új intrikába, amely semmivel sem kecsegtette, s amelyen csak rajtaveszthetett.

Mindamellett Beaufort uraság nem a Chevreuse szép szeméért szította a Fontoskodók összeesküvését. Őt egy másik hölgy, a régensnő bizalmas környezetéhez tartozó Montbazon hercegné érdekelte. Ez a dáma varázslatosan szép volt, de küllemével becsapta a világot: a nyelve olyan volt, mint a viperáé. Nos, ez a hölgy, ki tudja, miért, annyira gyűlölte Condé hercegnét, hogy nap mint nap rágalmak özönét terjesztette róla; olyannyira, hogy a királyné végül ráunt, és elűzte udvarából a viperát. Éppen ekkoriban határozta el Beaufort, hogy megöli Mazarint, aki nemcsak olasz mivoltával vétkezett, de ráadásul, az udvari mendemondák szerint, igen közeli barátja volt a királynénak. Az olvasónak még illik rá emlékeznie,

hogy Beaufort szellemi poggyásza igencsak szegényes volt, és ezért a világot leegyszerűsített képletekben szemlélte. Adott esetben például így okoskodott: "A királyné elűzte a szeretőmet, én tehát megölöm a kegyencét."

A komplot történetét maga Mazarin mesélte el nekem 1643. szeptember 4-én, mégpedig új lakhelyén, amely már nem a Louvre-ban, hanem Richelieu bíborosi palotájában volt: ez utóbbit szemelte ki párizsi rezidenciájául Ausztriai Anna, mivel ez a palota korszerűbb, fényűzőbb és vidámabb 234 volt, mint a Louvre. Az új helyen szerencsére jutott egy szoba Guéméné hercegnének is - aki ugyancsak a királyné bizalmas környezetéhez tartozott -, vagyis valahányszor Mazarin elé kellett járulnom, őt is felkereshettem.

Mazarin ezen a szeptember 4-én is megszokott gentilezza italianá-jával fogadott, és beszámolt nekem a Beaufort-féle összeesküvésről. Már ez is meghökkentett, de a folytatás még meglepőbbnek bizonyult.

- És tudja-e, herceg - zárta elbeszélését Mazarin -, ki tártá fel előttem a földi életem kioltására irányuló tervet?

- Nem tudom, nagyuram.

- Egy komorna, aki Montbazon hercegné személyzetéhez tartozik, és aki szemlátomást inkább a koronának adózott hűségével, semmint az úrnőjének. Ez a leányzó saját bevallása szerint jól ismeri kegyelmedet, csak úgy, mint Guron urat és Fogacer kanonokot. Igazat mond, vagy csak dicsekszik?

- Igazat mond.

- És a neve?

- A neve Zocoli.

- Valóban - bölintott Mazarin. - És ezenkívül mit kell tudni róla?

- Azt, hogy Richelieu bíborosnak volt az egyik legjobb besúgója, a közvetítők pedig mi hárman voltunk: Guron úr, Fogacer és jómagam. A közvetítés, nagyuram, mindig kétszeres volt. A besúgók - férfiak, nők egyaránt - a gyóntatófülkében árulták el Fogacer-nak, amit kiszagoltak, Fogacer pedig nekünk adta tovább közléseiket, melyek, mondanom sem kell, minden vallási jelleget nélkülöztek.

- Nos, ez, ha nem is szentségtörés, vallási szempontból elég vitatható - jegyezte meg a bíboros -, a koronának viszont kétségtelenül hasznára van.

Más szóval a bíboros elítélt, a miniszter viszont megdicsért bennünket.

- Kérdezhetek valamit nagyuramtól?

- Parancsoljon.

- Arra gondoltam, hogy talán éppen a Zocoliból kiindulva szervezhetnénk újjá, ahogy kegyelmed is óhajtja, azt a kémhálózatot, amely Richelieu bíboros halálát követően szétesett.

Mazarin barátságosan rám mosolygott.

- Képzelve csak, bennem ugyanez a gondolat fogamzott meg! Hát lássanak neki, Guron úr és kegyelmed, hogy előkerítsék az összes érintettet, és úgy tíz nap múlva jelentsék nekem, meddig jutottak.

"Tíz nap!" - gondoltam. Ha Richelieu-höz akarom hasonlítani, IV. Henrik mondása jut eszembe, miszerint többet ér egy kanál méz, mint száz liter ecet. De azért ne tévesszen meg senkit a látszat: a megrendelés éppoly parancsoló erejű volt, és ezt a méz sem palástolhatta.

Mondanom sem kell, hogy nem hagyhattam el a Richelieu-palotát Guéméné hercegné meglátogatása nélkül. Most is, mint mindig, kecses pózban hevert fekhelyén, reggeli negligésébe öltözve (illetve inkább arra vetkőzve), ám annál meglepőbb volt, hogy mivel mútatja az idejét: ezúttal tudniillik nem álmodozott, hanem olvasott. Jól hallották: igenis könyv volt a kezében! És hogy miféle? Ki nem találnák, inkább megmondom: Descartes műve, az Értekezés a módszerről.

Mihelyt ledobtam ruháimat és mellé bújtam, az éjjeliszekrényre tette a Descartes-ot, és a következő percek, ahogy ez már lenni szokott, nem voltak alkalmasak komoly eszmecserére. No de, olvasóm, amikor Descartes egy pirinkó házból követte La Rochelle ostromát, ő se csak a könyveit, a tollait, a tintáját meg a kéziratát tartotta maga mellett: volt ott egy bájos és figyelmes fehérszemély is, aki ellátta harapnivalóval, megsütötte a pecsenyéjét, bevetette az ágát, és esténként meg is ágyazott mindkettőjüknek. Amiből kitűnik, hogy Descartes nem csupán filozófus volt, hanem bölcs is.

- Jaj, kedves barátom - mondta később a hercegné -, nehogy maga is azzal jöjjön elő, hogy "mi van, asszonyom, kegyed nő léte Descartes-ot olvas? Nem a maga kis agytekervényeinek való az!"

- Eszemben sincs, barátném, hogy ilyeneket mondjak. A nőket nem az agytekervényeik különböztetik meg a férfiaktól, hanem az a remekművű kis testük.

- Igaza van, de azért megkérném, uram, hogy ne használjon többes számot, mert az sértő rám nézve.

- Kell-e mondanom, hogy ha nőkről beszélek, csak kegyedre gondolok?

Ahogy ez a kényelmes frázis elhagyta ajkam, máris belém nyilallt a lelkifurdalás, amiért ilyen

méltánytalan voltam Catherine-nal szemben.

- Bocsásson meg nekem, barátom, ezért a kis kötekedésért - folytatta a dáma -, de annyira felzaklattak a ma reggeli események!

- Miért, mi történt?

- Mazarin keményen lecsapott a Fontoskodók összeesküvésére.

- Nem értem... Most jövök a bíborosi palotából, és senki egy szót sem szólt.

- Hát persze, mert az udvar reszket a félelemtől. A komplottal ugyanis még azok is rokonszenveztek, akik nem akartak részt venni benne, és most rettegnek, hogy őket is leleplezik.

- Kiket érint a bosszú?

- Valamennyiüket, és pedig súlyosan. Beaufort herceget letartóztatták, és a vincennes-i toronyba zárták.

Montrésor a Bastille foglya. La Châtre már nem vezérő ezredese a svájciaknak. Vendôme-ot és családját az anet-i várba csukták. A bűnrészes püspökök nem hagyhatják el többé püspökségük területét.

Chevreuse asszonyt pedig az isten háta mögé száműzték.

- Miatta aztán nem fog főni a fejem! - jelentettem ki. -Majd kiókumlálja, hogyan szökjön meg; ha kell, egyenként csábítja majd el az őrizetével megbízott poroszlókat - utána pedig visszasettenkedik az udvarba, és kivilágos kivirradtig szövögeti tovább az intrikákat. Ez az ő természetes közege. Úgy lubickol benne, mint kis kacsa a fekete tóban.

- És mit szól a többi pártütő büntetéséhez?

- Célszerű, csak kicsit enyhe. Richelieu lecsapatta volna Beaufort fejét, hogy ne teremhessen benne több pártütő gondolat. Csakhogy az ilyen durva eljárás nem kenyere sem a királynénak, sem Mazarinnak. A királynénak túl érzékeny a szíve, Mazarin pedig nem szívesen válik meg olasz gentilezzá-jától.

Pillantásom ekkor ismét az éjjeliszekrényen heverő Descartes-ra tévedt.

- Így hát, szép barátném, kegyed Descartes-ot olvas... - mondtam. - Aztán a gyóntatójának beszámolt erről?

- Miért, kellett volna?

- Ez csak természetes. Hiszen kegyed is tudhatja, ha végigolvasta: Descartes, mint a módszeres kételkedés apostola, csak azt tartja igaznak, ami bizonyítottan és vitán felül az.

- Nem értem, barátom, mi gyanúsat találhat ebben az állításban.

- Kegyed nem érti, de a jezsuiták annál inkább.

- Hol az ördögben van itt az ördög?

- Ha kegyed csak azt tartja igaznak, ami bizonyítottan az, akkor kétségbe vonhatja például a testek föltámadását.

- Miért, Descartes kétségbe vont?

- Óvakodott tőle.

- És mégis gyanakszanak rá?

- Ő legalábbis így érzi; nem hiába él 1629 óta Hollandiában, abban az áldott országban, ahol, mint tudja, mindenki azt gondol és azt mond, amit akar, és senki sem zaklatja érte!

Másnap kora reggel magamhoz rendeltem a kis lóti-futit.

- Kenjek neki egy darab kenyeret, nagyuram? - kérdezte rögtön Mariette. - Hová lennék, ha a szobalányok minden seprűhúzás után vajas kenyérért abajgatnának?! Édes Jézusom, hát mi vagyok én? Szakácsné vagy kenyérkenő?

- Szakácsnő vagy, Mariette, mégpedig a legjavából! - mondtam, és meglapogattam a vállát. Ezt a kedveskedést főleg a korának köszönhette, mert Catherine nem tűrte volna, ha egy gömbölyűbb vagy rózsásabb vállat veregetek meg ilyen barátian. - Apám jó szimatát dicséri, hogy téged választott - tettem hozzá -, és az enyémet, hogy ragaszkodom hozzád. - Ezután azonban faképnél hagytam, mert valahányszor szóba hoztam előtte az apámat, borsó nagyságú könnyek csorogtak végig az arcán. Sercni nagyon boldog volt, amiért ilyen derült, száraz és enyhe időben barangolhatja be Párizst: előszeretettel mutatkozott a címeremmel díszített libériájában, két svájci testőröm társaságában, és akárhány helyrébb fehércseléd akadt az útjukba, hetykén, kihívón mindre rákacsintott. Tetejébe módfelett kedvelte mindazokat, akiket a mai ebédre a nevemben meg kellett invitálnia: Fogacer-t meg a kispapját, valamint Guron urat és a hozzá tartozó Zocolit.

Vendégeink, akik Guron úr figyelmességéből mind ugyanabban a fogatban érkeztek, fél egy óraker állítottak be; a késést a köztudottan minden képzeletet fölülmuló párizsi torlódások okozták. Ezekért nem csupán a szűk utcák hibáztathatók, hanem a rossz természetű kocsisok is, akik okkal, ok nélkül minduntalan belekötnek egymásba, és hosszan, lármásan huzakodnak.

Az érkezőket, miután a maggiordomo ajtót nyitott nekik, Catherine fogadta meleg barátsággal - ám

amikor a Zocolit megpillantotta, máris odalett a jó hangulat. Mialatt a maggiordomo asztalhoz ültette a vendégeket, ő indulatosan félrehúzott, és szikrázó szemmel, remegő hangon vont kérdőre: mit keres az ő házában, az ő asztalánál ez a cemende!, ez a némbér!, ez a repedtsarkú cafka! Nagy erővel szorítottam magamhoz, majd előljáróban tüzes csókkal némitottam el, s amikor valamelyest lecsillapodott, a fülébe súgtam: - Fürjecském, ez a személy, aki valóban nem úrihölgy, de az ő mesterségét nem is úrihölgyek szokták gyakorolni - nos, ez a személy besúgó, és a maga nehéz és veszélyes szakmájában a legjobbak egyike. Igen nagy szolgálatokat tett Richelieu-nek, amikor a boldogult anyakirályné a vesztére tört.

Mindhárman: Guron úr, Fogacer és jómagam régóta ismerjük, és most Mazarin utasítására kell hozzá és társaihoz folyamodnunk. Ezt az első találkozást csak bizalmas környezetben rendezhettük meg, tehát csak valamelyikünk otthona jöhetett szóba. Nos, Guron úrnak pillanatnyilag nincs szakácsa, Fogacer a vizitációs nővéreknél lakik, akik különben botrányosan elkényeztetik, úgyhogy ezt a titkos találkozót csak nálunk lehetett tető alá hozni. Gondoljon arra, hogy ha ezt a nőnemű besúgót vendégül látja, személyesen is bekapcsolódik vállalkozásunkba, és nagy szolgálatot tesz az ifjú királynak csakúgy, mint a királynénak.

Ezt a kis beszédet átéltem, érzelemdúsan adtam elő, és az én drága Catherine-om, aki egy árva szóval sem mentegetőzött (ez ellentmondott volna egész életbölcseletének), nagy kegyesen közölte, hogy hajlandó vendégül látni ezt a "perszónát" - ami már nagy előrelépés volt a "repedtsarkú cafkához" képest -, majd megígérte, hogy ugyanúgy fog viselkedni a perszónával, mint a többi meghívottal.

Felszolgálás közben jöttek-mentek az inasok, így nem beszélhattunk szabadon. Csak amikor ebéd után Catherine visszavonult, mi pedig dolgozószobámba húzódtunk, akkor térhettünk rá négyünk közös ügyére.

- Clairette... - szólítottam meg a Zocolit, aki szerette, ha lánykori nevén, pontosabban a keresztnévén szólítják; a férjéről rámaradt asszonynevtől ugyanis iszonyodott, és nagyon bánta, hogy akkor sem rázhatta le magáról, amikor már rég különváltak amiatt, hogy mind a ketten túlságosan is vonzódtak a férfinemhez.

Egyelőre mindenki hallgatott. A kínos csendnek a Zocoli vetett véget.

- Bizonyára azt akarta kérdezni, nagyuram, hogyan lett belőlem besúgó.

- Hálás köszönet, barátném - mondtam. -Tovább, Claire. Hadd tudjuk meg, hányadán állunk.

A Zocoli, mint a párizsi flaszter leánya, azon a szaporán pörgő, hangsúlyos párizsi nyelven beszélt, amely mindig elandalított. Amellett nagyon jó volt a beszélőkéje is, frissen, olykor már-már szemtelenül, de minden gonoszkodás híján replikázott; érződött, milyen szívósan rögződött a lelkébe a mások iránti szeretet.

- Akkoriban - kezdte - a nagyok ["Nagyoknak" a hercegeket és a királyi család tagjait nevezték. A "második nemességet" a bárók, a grófok és a márkik alkották, a többiek pedig a "nemességhez" tartoztak.] egyikénél szolgáltam, aki fölötte ellenséges érzéssel volt a bíboros úr iránt. Egy szép napon gyónás közben megismételtem a kijelentéseit a gyóntatómnak, és ő azt javallotta: mondjam el, ha ráállok, mindezt a bíborosnak is, és nevezzem meg mindazokat, akik a gazdám tanácskoznak. Ezért az egyszerű munkáért, amit ingyen is szívesen elvégeztem volna, a gyóntató napi öt sout ajánlott.

Felteszem, ó, olvasóm, hogy a gyóntató személye felől nemigen vannak kétségei.

- Napi öt sou! Hát ez igazán szép! - jegyezte meg Guron úr, miközben két kezével a féltve ápolt pocakján dobolt. - Naponta öt sout keres a katona is.

- De hiszen mi is katonák vagyunk! - riposztzott fürgén a Zocoli. - És megvannak a fegyvereink is: a fülünk, hogy halljunk, a nyelvünk, hogy továbbadjuk, amit hallottunk. És ez a mesterség se veszélytelen.

- És most ki a gazdája? - tudakolta Guron úr.

- Gróf úr - torkolta le izgatottan Fogacer -, ez a kérdés talán még nem helyénvaló. Majd megkapja a választ, ha a hálózat helyreállt, hiszen úgyszólván kegyelmedre vagy Orbieu herceg úrra vár, hogy az elhangzottakat írásba foglalják, és eljuttassák őfelségéhez.

Mint ennyiből is kitetszik: hiú remény, hogy mindent eltitkolhatunk. Lám, Fogacer elhallgatta a megfigyelt személy nevét, de ugyanakkor elárulta, hogy a besúgók toborzója és főnöke nem más, mint ő maga. Ami a megfigyelt ipsét illeti, a Zocoli még ki sem nyitotta a csőrét, én már tisztában voltam a nevével. Mesmes úrról volt szó, a parlament egyik nagybecsű tagjáról, aki már XIII. Lajos életében is két ízben megpróbálta megnyirbálni a király hatalmát, amiért őfelsége keményen le is dorongolta. Nyilvánvaló volt, hogy a parlament és Mesmes úr erejéből ezúttal csak egy jelentéktelen, de legalább nyílt háborúra futja, amelynek egyetlen célja, hogy megossza a királyi hatalmat.

- Csodálkozom, uram. Ön csak a női besúgókról beszél, a hímneműekről hallgat. Pedig biztosra veszem, hogy erre a hitvány munkára a hatalom férfiakat is befogott.

- Engedjen meg, asszonyom, egy kis helyesbítést. Az a munka, amely a király érdekeit szolgálja, nem lehet hitvány.
- Akkor magyarázza meg nekem, uram, miért van az országban mostanában annyi feszültség és nyugtalanság.
- Mert a hosszúra nyúlt és mindmáig tartó háború a múltban is, most is rengeteg aranyat kóstál, márpedig a bérbe adott taksa meg a dica elsősorban azokat sújtja, akiknek le kell róniuk.
- Mi az a dica?
- A legsúlyosabb adó.
- És mi a bérbe adott taksa?
- Adóbérlőnek nevezzük azokat, akik megelőlegezték a királynak a kirótt adót, hogy aztán tisztességes jutalék fejében maguk hajtsák be.
- No és a termékadó?
- Járulékos fizetési kötelezettség, amellyel a király a különféle termékek vásárlóit sújtja. Mind közül a leggyűlöltebb a sóadó; a király ugyanis az országában forgalmazott só egyedüli tulajdonosává nyilvánította magát. És nem is csak arról van szó, hogy a sót csak tőle és az általa diktált áron vásárolhatjuk meg: bizonyos mennyiséget akkor is vásárolnunk kell, ha nincs szükségünk rá.
- Ez méltánytalan!
- Még méltánytalanabb a dica elosztása. A nemesek, a parlament tagjai, a püspökök és a királyi hivatalnokok nem fizetik, habár a püspökök kötelesek egy úgynevezett "ingenyadományt" leróni, de az összeg megegyezés tárgya, tehát az ő kezük nincs annyira megkötve. Itt vannak aztán az úgynevezett "szabad" városok - Párizs is közéjük tartozik -, amelyek "szabadok" az adótól, vagyis adómentességet élveznek. És így jutunk el végül ahhoz az égrekiáltó igazságtalansághoz, hogy a dicát a legszegényebbeknek, elsősorban a parasztoknak kell állniuk. Ezért törnek ki a parasztlázadások: a mezítlábasoké Garonne-ban vagy a languedoci croquant-oké, a "csőcseléké", amelyeket a legkeresztényebb király katonái azon nyomban vérbe fojtanak.
- És ki szedi be a dicát meg a bérbe adott taksát?
- Az úgynevezett pénzemberek. A király nagy hasznukat veszi, mert tetemes summákat folyósítanak neki, amelyeket aztán a dicából és a taksából pótolnak. Csakhogy van ám a rendszernek egy súlyos hátránya. Amikor a pénzemberek adószedés céljából megjelennek a terepen, előszeretettel tévesztik össze a saját bugyellárisukat a királyéval. Egyszer az adóprés döccenőkkel bár, de úgy-ahogy működött, mígnem új szereplő jelent meg a színen Particelli pénzügyi főfelügyelő személyében, akinek az a hóbortos ötlete támadt, hogy a gazdagokat csapolja meg.
- Miért nevezi ezt hóbortosnak?
- Mert a gazdagoknak - éppen mert gazdagok - minden fegyverük megvan a védekezéshez.
- No és mit csinált ez a Particelli?
- Előbányászott egy százéves, de soha vissza nem vont rendeletet, amelynek értelmében a falakon kívül tilos házakat építeni. Mármint - ahogy ez Franciaországban sűrűn megesik - a szóban forgó rendeletet még egyszer sem alkalmazták. Particelli aztán feltámasztotta, és az érintett házak tulajdonosaira négyzetötenként (egy öl két méternek felel meg) ötven sou adót vetett ki. Csakhogy ezekben a külvárosokban - ahol a "kül" a falakon kívüli fekvést jelöli - számos ház tulajdonosa vagy lakója a parlament tagjai közül került ki. Ő, magasságos Szűzanyám, szegény Particelli! Bírakkal mert kikezdeni - noha éppen a bíraktól lett volna elvárható, hogy tiszteletben tartsák a törvényeket, ahelyett, hogy - mint ebben az esetben is - maguk hágják át őket. Ekkor aztán népfelkelést szítottak, és íme, a szegények egyszer csak a gazdagok védelmezőiként jelentek meg. A régensnő válaszul száműzött két vagy három főkolompot, de hamarosan visszahívta őket, a négyzetöltrendelet pedig, ahogy nevezték, egyszer s mindenkorra kimúlt. Nos, barátném, mi erről a véleménye?
- Pro primo az, hogy Franciaország sorsa gyenge kezekbe van letéve, pro secundo pedig, hogy a franciáknak van egy nagy hibájuk: természetből fogva idegenkednek minden tekintélytől. Így hát ha fellázadnak, veszélyes mellőzni a Bastille-t és a vérpadot.
- Kemény, de prófétai szavak, barátném! Ah, Richelieu, Richelieu! Miért is nem vagy már közöttünk? Másnap, amikor beszámoltam Mazarinnak a Guronnal és Fogacer-val a besúgó tárgyában folytatott beszélgetésemről, a kései óra ellenére sem akartam elhagyni a Palais Royalt anélkül, hogy Guéméné hercegnéhez be ne nézzek. Legnagyobb csodálkozásomra kócosan, feldúltan fogadott; szemlátomást forrt benne a méreg, de ugyanakkor ki volt sírva a szeme.
- De barátném... - hebegtem, miközben magamhoz szorítottam. - Mi történt? Mit jelentsenek e könnyek?
- Tombolok a dühtől. A királyné ma este nagy bált ad a Palais Royalban, és mert éppen ma reggel

áldoztam, a gyóntatóm nem akar elengedni.

- Mi az ördög! Hogy hívják ezt a gyóntatót?

- Saint-Cyran abbénak.

- Saint-Cyran! Uram egek! Hát hiszen Bérulle halála óta ez az ember a francia ájtatoskodók szellemi vezére! Ó, barátném, hát micsoda ördög sugallta, hogy éppen őt válassza?! Spanyolabb IV. Fülöpnél, és katolikusabb, mint a pápa. Amikor urbi et orbi elítélte a királyt a protestánsokkal kötött egyezményei miatt, Richelieu egy időre Vincennes-ba csukatta. Még hogy Saint-Cyran! Az az ember, akit eszelős becsvágy hajt, hogy a maga szűk látókörű, fanatikus módján minden franciát a jó útra térítsen! Kegyed még szerencsésnek mondhatja magát: Fogacer, aki kezeli, megjósolta, hogy záros időn belül megízleli az örök boldogságot.

- És ez igaz? Édes Istenem, kegyelmed új erőt öntött belém!

Felnevettem.

- Ejnye, asszonyom, hát illik ez? Örömkönnyeket ont, amiért a gyóntatója halálán van?! Remélem, ha majd a paradicsomban lesz, kegyed mindennap elrebeg érte egy imát, elvégre akkor már nem árthat kegyednek.

- Meg is teszem - felelte ünnepélyes komolysággal a hercegné.

Komolykodása mulattatott, de egyszersmind meg is hatott, így hát nyomban a karomba zártam, magamhoz szorítottam, és tán még ennél is messzebb elmentem volna, ha nem súgja a fülembe, hogy női gyengélkedése miatt most nem viszonzhatja közeledésem.

- Jól van, akkor beszéljessünk! - mondtam. - Mégpedig mindenekelőtt kegyedről. Remélem, barátném, hogy nem enged Saint-Cyranak, akihez jobban illenék a Saint-Tyran név, ha már mindenáron diktálni akar embertársai lelkiismeretének.

- De mi legyen ezzel a bállal? - kérdezte a hölgy némileg szorongva.

- Az égre s minden szentjére kérem, asszonyom: feltétlen menjen el! A vallási könyvek, a misekönyvek és a zsinati határozatok egy árva szót sem szólnak arról, hogy szentáldozás napján ne lehessen táncolni! Könyörgök, nehogy engedjen ennek a zsarnokoskodó himpellérnek, aki a maga sanyarú szüzességéért a gentil sessó-n akar bosszút állni!

A hercegné megkockáztatott egy ellenérvet.

- No de azt mondják, hogy a tánc nem más, mint a szerelem pantomim formában...

- Hát mi más lehetne? És miért volna bűn, ha szerelmeskedés helyett elmimeskedjük a szerelmet? És egyáltalán: miért tűrnénk el, hogy egy, a cellájában penészedő kiherélt szerzetes megtiltsa az embereknek a táncot, a regényt meg a komédiát, csak mert ott olyan édes titkokról esik szó, amelyeket ő megtagadott magától? Nem gondolja, hogy mindezzel súlyosan megsérti a Teremtőt, hiszen ő és a hozzá hasonlók hátat fordítanak ama Évának, akit az Úr a mi számunkra alkotott? És végül, asszonyom: köztudott, hogy kegyed nagyon közel áll a királynéhez - nem gondolja, hogy mélységesen megbántja őt, ha nem megy el arra a bálra, amelyet a baráti körének rendez?

Azt hiszem, sikerült meggyőzőnöm, bár jellegzetesen női rejtélyeskedéssel nem volt hajlandó elárulni, mit határozott. És jöllehet úgy tett, mintha semmibe venné tanácsaimat, a továbbiakban is igényt tartott rájuk.

- Nem tudom, mihez kezdjek Saint-Cyran úrral - mondta. - Adjam tovább a büntudatra hajlamosabb lelkeknek, és válasszak más gyóntatót? De honnan tudjam, hogy valóban különb-e a réginié?

- Ez olyan kényes kérdés, hogy nem is nyilatkozhatom róla.

Miután ezt leszögeztem, természetesen épp ellenkezően jártam el, habár a tapintatos fogalmazásra mindvégig ügyeltem.

- Annyit mondhatok - folytattam -, hogy ismerek egy hölgyet, aki ügyesen kivágta magát: felmondott zsarnoki gyóntatójának, és helyette egy jezsuitát választott.

- Jezsuitát? Annyi rosszat beszélnek róluk!

- No de kik, barátném? A templomi plébánosaink, és csakis azért, mert a jezsuiták - nem ok nélkül - annyi bűnbánó lelket ragadtak el tőlük.

- Ismer olyan jezsuitát, aki megfelelne nekem?

- Én nem. De Fogacer orvosdoktor-kanonok minden bizonnyal találna alkalmas jelöltet.

- Ki az a Fogacer?

- Régi barátom, aki a múltban apámnak volt barátja. Kiváló ember: csupa tudás, csupa bölcsesség, csupa világfias nyájasság.

- Ő maga nem jöhetne szóba?

- Azt nem, ő már nem gyóntat. Mostanság a világ nagyjai közé emelkedett. Az apostoli nuncius tanácsosa.

- Meghívhatom ebédre kegyelmeddel és Orbieu hercegnével?
- Nélkülem és a feleségem nélkül alkalmasabb lenne.
- És milyenek azok a jezsuita gyóntatók?
- Szelídek, barátságosak, tapintatosak - feltéve ha az ember a kedvükben jár.
- Szent ég, ez meg mit jelentsen?
- Meg ne ijedjen, asszonyom! Nem őket kell cirógatni, csak a bukszájukat.
- Jaj, Istenem, de boldog lennék, ha már nem zsarnokoskodnék fölöttem ez a kacsázó léptű gyóntató!
- Hát jó - elszántam magam. Ott leszek este a királyné bálján. Kegyelmed is eljön?
- Catherine nem szereti az efféle táncmulatságokat.
- Hát ennyire jámbor?
- Szó sincs róla. Csak attól fél, hogy az egyik ilyen udvari pipiskedő, miközben andalító muzsika hangjaira pörög-forog a hufándlis szoknyájában, egy kacsintással még az én szívemet is elrabolja.
- Csak a szívét félti?
- Beszéljünk inkább a királynéről, asszonyom! Szereti őt?
- Egészében igen. Részleteiben nem.
- Egy kicsit világosabban, ha kérhetném...
- A túlságig vérmes természet, ha megmérgezd, dobhártyarepesztőn sivítózik, de a szíve csupa melegség: mások bajára éppoly fogékony, mint az örömeikre. Noha, amióta megözvegyült, aggályosan tiszta életmódot folytat, szívesen hallgatja nemesei bókjait. Mindenekelőtt pedig imádja a fiát, és a fiú viszonozza ezeket az érzelmeket. Ha meghallja, hogy az édesanyja felébredt, már szalad a szobájába, széthúzza a függönyt, az ágyába ugrik, és hagyja, hogy simogassák, becézzék, ajnározzák, sőt lelkesen viszonozza mind e kedveskedést. Amikor Anna fölkel, hogy tetőtől talpig megmosakodjék, ő is ott van, csodálja a mamát, a csinos kis komornák pedig ezenközben őt is munkába veszik: megmossák az arcát, kibodorítják a haját, és örömmel vonják fejcskékjét a csecsökre. Szerencsés kis fickó! Míg szegény apját folyvást csak ócsárolta az a rideg, szeretetlen anyja, ő női karok ölelésében töltheti gyerekkorát!

TIZENHARMADIK FEJEZET

Mazarin, amikor Richelieu nyomdokába lépett, felkért, hogy buzgólkodjam továbbra is a parlament körül. Ilyenkor nem annyira az volt a dolgom, hogy az uraknak tanácsokat osztogassak: elsősorban figyelni kellett, amit beszélnek, és kiszimatolnom, amit előttem nem mernek kimondani. Irányomban tanúsított néma ellenségességük oly átható volt, hogy már attól féltem, bérgyilkosokat uszítanak rám; így aztán csak erős kísérettel merészkedtem közéjük. Hosszabb távon aztán mégiscsak megengesztelődtek, mivel nemegyszer ültettem bolhát a fülükbe, azaz óvtam őket az olyan procedúráktól, amelyek bajt hozhattak volna rájuk. Richelieu halálával - mondanom sem kell - sokat vesztettem szemükben tekintélyemből, minek következtében jelenlétemben is gátlástalanul köszörülték nyelvüket a régensnőn és miniszterén, ámbár a kis királyba még nem mertek belekötni. A szóban forgó urak szándékai jótányit sem változtak. XIII. Lajos életében szüntelenül arra törekedtek, hogy magukhoz kaparintsanak valamennyit a királyi hatalomból, bár az ilyen kísérletekért az uralkodó két ízben is keményen lehordta őket. Az új korszakban ugyanezt a célt tűzték maguk elé, csak még magabiztosabban, mondhatnám, dölyfősebben, tudniillik felbátorodtak az I. Károly királlyal oly sikeresen dacoló angol parlament példáján, és úgy kapáltak, mint a felajzott lovak. Ó, hány aljas és sértő megjegyzést tettek sotto voce e komoly képű taláros urak a régensségre, Mazarinre, valamint Particellire, az újonnan kinevezett pénzügyi főfelügyelőre!

A háború, ez a mohó pénznyelő, kiürítette a királyi kincstárt, a királyné pedig ezernyi eszközzel próbálta feltölteni, amihez óhatatlanul új adókat kellett kivenni. Taláros uraink azonban fűtyültek a művelet végső céljára, mint ahogy a határainkon dúló háború sem izgatta őket: ők a maguk szempontjából hasznosabbnak találták, ha örökké csak gáncsolják Particellinek a válság leküzdésére kiesztelt módszereit. E bölcs bírák nagyon jól tudták, milyen gyűlölködve fogadja a nép az új adókat, és azzal a hátsó gondolattal támaszkodtak a lakosságra, hogy adandó alkalommal még jól jöhet a támogatása. Particelli kétségbeesett pénzügyi rendszabályai közül csak egyet említek: a Paulette kíméletlen alkalmazását.

- Ki ez a hölgyike, uram, és mit keres e komor történetben?
- A dolog, szép olvasóm, igen bonyolult; számítok is lényegre törő kérdéseire, hogy a helyzetet többi olvasóm előtt is megvilágítsam. Nos tehát, figyeljen. A Paulette, barátném, a látszat ellenére nem

valamilyen helyre fehércseléd, hanem egy törvény, méghozzá a legkellemetlenebbek közül való. Bizonyos Paulet nevű ember dolgozta ki, akit úgy fellelkesített a találmánya, hogy saját nevével ruházta fel. Íme a lényege. Ha valamely hivatalnok, halála közeledtét érezvén, hivatalát a fiára szeretné hagyni, megteheti: csak be kell fizetnie ezt a hírhedett, Paulette nevű adót, amelynek mindenkor összegét kilencévenként állapítják meg. A hagyatkozás azonban csak akkor érvényes, ha a hagyatkozó negyven nappal túléli.

- Ez meg micsoda utálatos kukacoskodás? És mit nyer rajta a király?

- Nagyon is sokat. Ha a végrendelkező nem tartja be a mondott kikötést, vagyis a határidő előtt talál elhalálozni, akkor a hagyatéki jog fiáról a királyra száll, aki ettől kezdve tetszése szerint bocsáthatja áruba a szóban forgó hivatalt.

- És mit tett Particelli? Enyhítette ezt a galád törvényt, vagy súlyosbította?

250

- Sajnos súlyosbított rajta. Amikor 1648-ban újratárgyalták, megemelte a Paulette összegét, úgy, hogy az az illető hivatalnok négyévi fizetésének feleljen meg.

- Négy évet mondott? Hiszen ez óriási összeg! Ezzel csak tetézte a törvény hitványságát!

- A szívéből szólt. Így aztán a királyné, számítván a bírák óbégatására és fogcsikorgatására, nagy furfangosan mentesítette a parlamentet e szabályozás alól, miáltal a törvény csak az adóügyi bíróság, a számvevőszék és a nagytanács tagjait érintette. A ravasz cselet azonban sajnos kijátszották. A parlament először is szolidaritást vállalt a fent említett három hivattal, majd még erre is ráduplázott: 1648. május 13-án, az érdekeltekkel folytatott tanácskozást követően, rendeletet hozott - ez az úgynevezett egyesülési rendelet -, amelynek értelmében a parlament és az említett három hivatal egybeolvad.

Nos, ezt a döntést bátran nevezhetjük forradalminak, amennyiben a monarchián belül egyfajta köztársaságot hozott létre. Akár az angol parlament, a miénk is megcsonkította a királyi hatalmat. Ha pontosak akarunk lenni: a bírának a királyi hatalom elleni lázadása az első felvonás abban a gyászos hírnevet szerzett szomorújátékban, amelyet Fronde-nak neveznek.

- Fronde? Honnan ez a név?

- A paritýákról, azokról a köhajtó alkalmatosságokról nevezték el, amelyekkel az utcagyerekek egymást bombázzák a főváros gödreiben és árkaiban. A játékos, tulajdonképpen megnyugtató elnevezés azonban csak arra való, hogy álcázza a régensnő és a fiatal király ellen irányuló fenyegetést.

Ausztriai Anna és Mazarin aggódni kezdtek; hiszen a parlament, az adóügyi bíróság, a számvevőszék, valamint a nagytanács úgyszólván a szemük láttára fogott össze a királyi hatalom ellen.

Az udvar jelenlétében ekkor a következő dilemma merül fel: Mazarin, avagy vetélytársa, Chavigny legyen az a vakmerő, aki tájékoztatja a királynét a parlament döntéséről? Chavigny, akit Mazarin nem alaptalanul azzal gyanúsít, hogy részt vett a parlamentnek a régensnő ellen irányuló leplezett mesterkedéseiben, érett megfontolás után a hallgatást választja, amit bölcsen tett: a négy vezető párizsi bíróság szövetkezéséről döntő szavazás ugyanis kézfelemeléssel zajlott, tehát joggal aggódhatott, hogy valamely éber szempár Chavigny kezének mozgását is követte.

- Rajta, uraim, csupa fül vagyok - fakadt ki végezetül a királyné, akit ingerek ez a huzavona.

- Elmondom, felség, ami tudomásomra jutott - kezdte Mazarin -, és ha egyik vagy másik pontban tévednék, az ülésen jelen volt Chavigny úr bizonyára lesz oly szíves, és helyreigazít (menet közben csodáld meg, olvasó, ezt a finom kis oldalvágást). Nos, az események a következőképpen alakultak.

1648. május 13-án a parlament rendeletet hozott, amelynek értelmében a négy párizsi bíróság egyesíti erőit a javadalma megcsonkítása ellen, és egyetlen testületben olvad össze.

A közlést súlyos csend fogadta. Minden szempár a királynéra tapadt, aki hol elvörösödött, hol sápadozott, majd fekhelyéről hirtelen felugorva fel s alá kezdett járkálni, és nem palástolta indulatát. Beletelt néhány másodpercbe, amíg visszanyerte hangját, de amikor aztán megszólalt, beszéde - ha átitatta is a düh - összefüggő és logikus volt.

- Nem hiszek a fülemnek, uraim... A nevezett urak határozata, amely a királyé mellett egy új hatalom alapjait veti meg, már önmagában is felségsértés. Ennélfogva semmiképpen sem járulok hozzá ehhez az ártó szándékú, veszedelmesen újszerű rendelethez, amely a királyságra nézve végzetes következményekkel járhat.

Ekkor újra csend támad a királyi lakosztályban, én pedig őszinte csodálattal adózom a királyné éleslátásának és bátorságának.

- Chavigny - folytatja -, fogalmazza meg, amit előadtam, küldje be hozzám aláírásra, és aztán bízva rá a királyi főügyészre, hogy továbbítsa a parlamentnek.

És mit kezd a parlament a királyi üzenettel? Ravaszkodik, időnyerésre játszik, de az egyesülési

rendeletet nem vonja vissza, majd végül június 8-ra tolja ki a szavazást.

A királyné azonban nem szokott hozzá az ilyen parlamenti csalafintaságokhoz. Pedig hát csak annyi dolga volna, hogy határozottan megismételje vétőjét, sőt, ki tudja, egy hónapra talán még az urak javadalmazását is felfüggeszthetné. Mazarin azonban hiába beszél a lelkére, engedékenyebb rendszabályokat javasolva, a királyné sajnálatos módon elfogadja és börtönbe csukítja a nagytanács négy tagját, valamint az adóügyi bíróság két tanácsosát. A parlamentet viszont furcsamód megkíméli, csakhogy az ottani urak csöppet sem hálásak ezért az előzékenységért: felháborodottan kelnek ki a mondott intézkedések ellen, és dacolva a királyi hatalommal, megszavazzák az egyesülési rendeletet. A királyné ekkor felszólítja őket: adják át neki a jegyzőkönyv azon oldalát vagy oldalait, amelyeken a határozat szövege szerepel. A parlamenti urak nagyon is tisztában vannak vele, mit kezdene a királyné a dokumentummal. Küldöttségük megjelenik őfelsége előtt, ámde a jegyzőkönyv nélkül, a királyné pedig, ha már elégetni nem tudja, beéri egy kíméletlenül nyers dorgatóriummal, amelyet az álszent társaság tisztelet tudón, lehajtott fejjel hallgat végig. Hiába, a régensnő is csak asszony, és a női dühkitöréseket türelmesen, udvariasan kell elviselni - bolond, aki bármely jelentőséget tulajdonít nekik. Az a lényeg, hogy nem Richelieu áll itt előttük.

A helyzet azonban már túlságosan kiéleződött. Letartóztatják az öreg Pierre Brousselt, a nagytanács tanácsosát. Mármost ez a Broussel nemcsak lakókerületében, de egész Párizsban is nagyon népszerű. Természetből fogva szerény, gyalog járja az utcákat, mindenki, aki hozzá fordul, szóba elegedik; amellet köztudott, hogy szenvedélyesen elutasít mindenfajta adót, és ahol csak lehet, kikel ellenük. Elfogásának hírére az utcákra tódul a negyed egész lakossága, és meg akarják akadályozni, hogy a kocsit, amelybe a zsandárok ültették, elinduljon. Sikerül is összetörniük a tengelyeket, de ekkor a zsandárok újabb kocsit hívatnak, és Brousselt mégiscsak börtönbe viszik. Erre a hírre bezárnak a boltok és a műhelyek, és fegyveres csoportok bukkannak fel. - Adják vissza apánkat! - harsan a jelszó. Az izgatott hangulat apránként az egész várost hatalmába keríti. Ekkor Paul de Gondi koadjutor, Broussel bizalmas barátja is megjelenik az utcán, és sikertelenül próbálja lehűteni a kedélyeket. Kudarcát követően azonban, hogy büntudatból-e vagy merő kétszínűségből, ki tudja, de a Palais Royalba siet, és útközben megfigyeli, amint a felkelők láncokat feszítenek ki az utcákon, hogy feltartóztassák a király lovasait.

Amikor bejut a királynéhez, Gondi elmeséli, mit tapasztalt a városban, ám legnagyobb ámulatára az udvar kineveti. Hiszen ez semmiség, afféle ártalmatlan kis rendzavarás; elég, ha La Meilleraye marsall csak a bajsza hegyét mutatja meg, máris helyreáll a békeség. De ugyan mi okuk volna az udvaroncoknak a rémületre? Elvégre egy jól megépített palotában vannak, vastag falak, megerősített ajtók és redőnyök között, körülöttük ott sorakoznak a királyné gárdistái, La Meilleraye lovasai, és ha kell, maga La Meilleraye is színre lép. Gondi makacsodik: a helyzet igenis komoly - nem rendzavarásról van szó, hanem zendülésről. Ausztriai Anna azonban, konokságában megátalkodva, nem hallgat az okos szóra, sőt hirtelen dühbe gurul, és éles fejhangján azt rikoltja: - Az a zendülő, aki a zendülést lehetségesnek tartja! Az beszél így, aki zendülésről álmodik!

Nem hiszem, olvasó, hogy ne tudnád: a háború előestéjén mindig akadnak, akik szerint úgysem lesz semmi baj. Az ilyenek tulajdonképpen azt mondják: "Félek tőle, tehát nem létezőnek tekintem." Ám ekkor lép közbe Mazarin. Bár nyíltan nem áll ki Gondi mellett, kezeskedik igazmondásáról, mire a királyné lassacskán észhez tér, és legalábbis átmenetileg befogja a száját, mi többiek pedig, jelesül Gondi, Gaston, Mazarin, Guitaut, Longueville és jómagam, úrnőnk hallgatásán felbuzdulva, tovább vitatkozunk erről a "rendzavarásról", anélkül hogy egyelőre kiejtenénk a rettegett, ám találó meghatározást: a "zendülés" szót.

Guitaut - akit nagyon kedvelek, mivel az udvarban ő az egyetlen, aki mindig, minden körülmények között azt mondja, olykor elég nyersen, amit igaznak tart - engedélyt kér a királynétól, hogy kifejtse véleményét. A királyné, többé-kevésbé barátságosan, rábólint, mire Guitaut röviden és tömören összefoglalja a tanulságot: - Az lesz a legjobb, ha azt a vén gazfickó Brousselt élve vagy holtan visszaszolgáltatjuk a lázadóknak. - Ám alighogy e szavak elhagyták ajkát, a királyné arca lángba borul, Gondi pedig nyomban Guitaut segítségére siet, és fölöttébb találóan ekként foglal állást:

- Még hogy holtan?! Nem, nem, ez egyszerre lenne a királyné részéről embertelenség és óvatlanság. Adjuk vissza élve, és ezzel talán el is ülne a zűrzavar.

Figyeljék meg, ha kérhetem, hogy Gondi a helyzetet leértékelő "zűrzavar" szót használta, a királyné által annyira gyűlölt "zendülés" helyett.

A királyné azonban ennek ellenére még vörösebb lesz, és látszik, hogy fortyog benne az indulat. Haragos pillantással sújtja Gondit, és felkiált:

- Koadjutor uram, kegyelmed tehát azt szeretné, ha eme Broussel szabadságát vissza fognám adni. Nos, én inkább fojtanám meg ezzel a két kezemmel, és ráadásaként kegyelmedet is. Valamennyien letaglózva állunk, a helyiségre súlyos és hosszan tartó csend telepszik, mígnem Mazarin a királynéhez lép, és jó ideig suttog a fülébe. A magam részéről bízom ebben a mézes szavú bíborosban. Egy tigris is megszéldítené.

- Uram, ha kérhetem: mi az a barikád?

- Már pusztán e kérdésből is kitetszik, szép olvasóm, hogy milyen fiatal. Még az 1968-as párizsi barikádokat sem láthatta...

- Való igaz.

- Így hát elárulom, hogy a barikád hordókból és rengeteg különböző fajtájú súlyos tárgyból épül avégett, hogy eltorlaszolja az utcákat. A hordókat többnyire földdel vagy kövekkel tömik tele, hogy a muskétatűznek ellenálljanak. A barikád mögött kuporognak a felkelők, eltökélten, hogy viszonyozzák a megrohamozásokra induló királyi katonaság tüzeit, miközben az ablakokban harcra kész asszonyok várják, hogy közáport zúdítsanak a támadókra.

- Mindebből azt szűröm le, uram, hogy a reguláris hadsereg nemigen boldogulhat egy barikáddal.

- Boldogulni azért boldogulhat, de csak ha a leghathatósabb eszközökkel, petárdákkal vagy ágyúzással él. Ez esetben azonban sok lenne a halott, vagyis kétségessé válnék, hogy a királyné és a nép megbékélhet-e egymással.

- Megengedné, uram, hogy még valamit kérdezzek? Amikor a királyné azt mondja, hogy "koadjutor uram, kegyelmed azt szeretné, ha eme Broussel szabadságát vissza fognám adni" - nem téves-e ez az ígemód?

- Franciaország királynéját merné vádolni, barátném, a francia nyelvtan tökéletlen ismeretével?

- Ilyesmire dehogy vetemednék! Mindössze azt jegyzem meg, hogy a "visszaadnám" jobban hangzanék.

- Ezt nem tudom, de nem is szeretnék e kérdésnél elidőzni.

- Nem lehet, hogy a királyné, tisztesség ne essék szólván, vonzódik ehhez a Gondihoz?

- Látja, erre már megfelelhetek. Gondihoz minden nő vonzódik.

- És Gondit is vonzza a gentil sesso?

- Itt az ideje, kedvesem, hogy a papokkal tisztába jöjjön. A reverenda még egyiküket sem gátolta meg a szoknyák körüli legyeskedésben.

- Már csak egyetlen kérdésem volna, uram. Gondit koadjutornak szólítják. Tulajdonképpen mi egy koadjutor dolga?

- A koadjutor nem más, mint afféle segédpüspök: segítségére van a püspöknek feladatai ellátásában, abban a boldogító tudatban, hogy halála után a helyébe léphet.

A királyné végül letett róla, hogy Brousselt "a tulajdon két kezével fojtja meg", és elszánta magát, hogy az öreg tanácsost szabadlábra helyezi. Így aztán szükség volt valakire, aki élete kockáztatásával tudatja ezt a hírt a lázadókkal, mert hiába volt kedvező a hír, ha egyszer a nép mindent gyűlölt, ami az udvartól ered. Gondi koadjutor önként jelentkezett, és egyszerű, szűk ujjú karingben és rövid körgallérban indult a veszélyes küldetésre. Ez a puritán öltözködés eleve védelmet nyújtott számára, és a hatást csak fokozta a menet közben jobbra-balra bőségesen osztogatott áldás is. Ki merne, az egyházi átok terhét vállalva, megölni egy papot éppen akkor, amikor megáldja az ember fiát? Gondi különben is értett hozzá, hogy kedvező képet alakítson ki magáról. Március óta harminchatezer tallért osztott szét a párizsi szegények között, és a nép ezt nem felejtette el neki. Bejárva a város utcáit, több ízben beszédet intézett a barikádok építőihez, és közben megállapította: az úttorlaszok száma hamarosan az ezret is meghaladja. Küldetése, az igazat megvallva, szerény sikerrel járt. Az emberek azzal vádolták az udvart, hogy bár ígéretet tett Broussel elengedésére, mégsem bocsátotta szabadon. Az ígéretekkel szemben mindig bizalmatlan párizsiak ragaszkodtak hozzá, hogy először tessenek az öreg tanácsost szabadlábra helyezni - utána majd lenyugszanak a kedélyek.

Nem tudom, vajon a királyné ez alkalomból csak túl akart-e járni a párizsiak eszén; mindenesetre nagy hibát követett el, amikor ígéretét nem váltotta azonnal tette. Annyi bizonyos, hogy amikor Gondi a maga keresztes hadjáratából visszatért a Palais Royalba, férfiak és nők ezrei özönlöttek a nyomában, és nagy hangzavar közepette követelték Broussel elengedését.

Másnap az események új és fölöttébb nyugtalanító mozzanattal bővültek. A párizsi polgárok, akik megvetették ugyan a népet, a mértéktelen adóktól azonban nem kevésbé szenvedtek, váratlanul felfegyverkeztek, és maguk is hozzáálltak a barikádépítéshez. Már a vérfürdő veszélye fenyegetett, amikor az egyik zendülő felismerte Séguier kancellárt, akinek a láncok és a barikádok miatt ki kellett szállnia fogatából, és nagy könnyelműen gyalogszerrel igyekezett a parlament felé. A lázadó

bosszúszomjasan felüvöltött, majd mennydörgő hangon így kiáltott:

- Itt jön az a csira kancellár, hogy megakadályozza Broussel visszatérését!

Bár a vád merőben alaptalan volt, a derék embereknek oly égető szükségük volt bűnösökre, hogy készséggel elhitték; az embervadászat pedig haladéktalanul megkezdődött. A futástól lihegő kancellár szerencsére menedéket talált a Luynes-palotában, és elbújt egy szekrényben, melyet a vérszomjas csirkefogók, akikben több volt az erő, mint az ész, elmulasztottak kinyitni.

A felkelőket szerfölött bosszantotta, hogy szegény Séguier-t nem üthették agyon, és miközben a kiszemelt áldozat a maga ingatag rejtékhelyén halálverítékben fürdött, és, a költő szavaival, egész testében legyűrte a láz, az embervadászok a kancellár helyett a csecsebecsékre meg a műtárgyakra csaptak le. Séguier ennek kapcsán megjegyezte, hogy sokkal dúsabb zsákmányra is szert tehetek volna, ha tisztában vannak a magukkal vitt, illetve az ott hagyott tárgyak értékével. Az olvasó még emlékszik rá, hogy a zendülők csirának titulálták - ám ennek a vádnak sem volt alapja. Séguier szerette a nőket, és csak őket szerette.

Ez az embervadászat, amelynek kis híján egy ártatlan ember esett áldozatul, annyira felizgatott, hogy aggódni kezdtem az enyéimért. Még szerencse, hogy Nicolas, aki Montfort l'Amaury-i birtokomon felépült a Perpignanban szerzett betegségéből, felesége, Henriette és apró gyermekei társaságában éppen ekkor tért vissza a Bourbons utcába. Mint kiderült, csak nagy nehézségek árán jutott be Párizsba, a felkelők ugyanis minden kaput lezártak; a királyné tudniillik önként átadta nekik a város kulcsait, nehogy azt higgyék, ki akar szökni a városból, hogy egy egész királyi hadsereget szabadítson rájuk. Ausztriai Anna azonban nemhiába volt asszony: mielőtt a kulcsokat kiszolgáltatta volna, másolatokat készíttetett róluk, és ezeket aztán éjjel-nappal magánál tartotta. Én viszont továbbra is reszkettem az enyéimért, és először nem tudtam, hová kapjak. Az, hogy ott hagyjam őket a Bourbons utcában, nem ígérkezett biztonságosnak; az pedig, hogy kicsempésszem őket a falak közül, legalább olyan kockázatosnak tűnt. A tisztelt felkelők ugyanis, Párizs kulcsainak birtokában, annyira tartottak a királyné szökésétől, hogy kétszer is ráfordították őket a kapukra; reszkettek, hogy Anna egy egész hadsereget hoz alattvalói nyakára, amely majd könyörtelenül megtorolja a királyi személyén esett sérelmeket.

Végül arra jutottam, hogy fel kell derítenem, milyen körülmények között zárják és őrzik éjjel és nappal a város kapuit, és e célból a helyszínre küldtem Lazare-t, az én kis lótifutimat. Arra utasítottam, hogy sétáljon el egyedül a legközelebbi városkapuhoz, és vigyen magával egy félig már kiürített flaskát a finom burgundimból; továbbá kiottattam, miféle komédiával nyerje meg a kapuőrség bizalmát. A kis süvölvény, ez a született commediant, bámulatosan alakította szerepét, mégis, amikor útnak indult, elfogott a szorongás: féltem, nehogy ezek a vadállatok megszimatolják benne a kémet, és bosszút álljanak rajta, sőt azt sem tagadom, hogy amíg vissza nem tért, helyette is izgultam és reszkettem.

Lazare (az olvasó bizonyára emlékszik még, hogy a lurkó maga választotta ezt a nevet, abban a reményben, hogy halála után ő is éppoly gyorsan feltámad, mint névrokona), amikor végre megjött, olyan sugárzó képpel állt elém, mintha a pokol mind a hetven ördögét egyetlen kardcsapással levágta volna. De bármennyire fel volt is ajzva, a jó modorról most sem feledkezett meg, és csak az illendő térdhajlítás után kezdett bele mondókájába.

- Nagyuram - jelentette -, öten voltak az akasztófárávalók; ültek a földön, az egyikük aludt, a másik négy kártyázott és védte a bort. Mihelyst megláttak, kitépték kezemből a butykost, és egymás után megszívták, amíg ki nem ürült. Azután fenyegetően körülvettek, hogy mi járatban vagyok, és mikor elmeséltem, hogy bort hoztam nekik, hogy kinyissák a kaput, hogy kimehessek egy ismerős paraszthoz, mert a mamám kifogyott a kenyérből, hát úgy röhögtek, hogy a hasukat fogták.

- Hitemre, hát nem ez a világ legnagyobb mamlasza? Hallottátok? Egy flaskát kínál az ajtónyitásért! És biztosan a visszatérést is ennyiből akarja megúszni! Csípjete valagba, komák, hadd tudjam, hogy nem a koporsómban képzelgek! Na, ide hallgass, te szaros kis csavargó! Ha azt akarod, hogy kinyissuk a kaput, öt tallért kell leszurkolnod, lévén, hogy mi is öten vagyunk, és visszatérőben ugyanennyi a taksa. És ha nincs ennyi pénzed, eriggy, vakartasd a segged a naccságával!

Ezután az egyikük egy követ hajított felém, én pedig megijedtem, hogy a végén, csak úgy, a maguk mulatságára, még megköveznek a haramiák, és eliszkoltam a közelükből.

Amikor Lazare az elbeszélés végére ért, még megkérdezte:

- De nagyuram, mit jelent az, hogy vakartassam a seggem a naccságával? Miféle naccságáról van szó?

- Nyugodj meg, Lazare, ilyen naccsága nem létezik. Ez csak amolyan párizsi szólásmondás, trágár, sértő és közönséges; arra szolgál, hogy az ember elkeresse a kellemetlenkedőket.

- Egy szóra, uram, ha kérhetem! Hogyan lehetséges, hogy a párizsi kapuk őrei ily mocskos szájuak és pénzsóvárok? Talán nem ők az igazi kapusok?

- De nem ám! Az igazi kapusokat elűzték a felkelők, és maguk álltak a helyükre.

- De miért?

- Amikor a barikádok megépültek, és a láncokat is kifeszítették, számos nemesember és gazdag polgár késedelem nélkül elhagyta a várost, hogy vidéki házában keressen menedéket. A lázadók eleinte csak nevettek rajtuk, de aztán hamar rájöttek, hogy ez a tömeges kivonulás tönkreteszi a kereskedelmet csakúgy, mint azokat, akik belőle élnek, beleértve a tolvajokat is. Így hát a saját embereiket állították a kapukba, hogy ezt az áradatot feltartóztassák; csak hogy ezeket a fickókat egykettőre megpuhította az utasok bukszája: hagyták magukat megvesztegetni, és így a gazdagok elvándorlása zavartalanul folytatódott.

- És tulajdonképpen miért menesztette Lazare-t a kapuőrökhöz?

- Fel akartam deríteni a terepet, hiszen az volt a Szándékom, hogy Catherine-t, Henriette-et és a gyerekeket Nicolas védelme alatt biztonságba juttassam.

- És ön maradni akart?

- Úgy van. Lazare, Mariette, a maggiordomo és a szobalányok társaságában.

- Egymagában mi szüksége volt ekkora személyzetre?

- Talán tegyem ki őket egy árva sou nélkül az utcára? Ebben a felfordulásban?

- És Catherine meg a gyerekek hogyan jutnak majd el Montfort l'Amauryba?

- Csak hagyják el Párizst; a legközelebbi faluban majd várja őket egy bérelt fogat. Arról pedig már gondoskodtam, hogy Catherine el legyen látva pénzzel.

- Kísérettel azonban annál kevésbé...

- Ne képzelegjen, erre is volt gondom. Svájci testőrségem egyik fele mellette marad, és csak a másik fele őrzi az én biztonságomat.

- Talán ön is útra készül?

- Attól mentsem az isten. Csak magamra bízhatom a zendülőket.

- És miért tart ki a városban ennyi veszély közepette?

- A királyné szolgálatában állok, és őt nem hagyhatom cserben. Ha pedig a királyné kíséretében útra kelek, a személyzet őrzi majd a házamat.

- A királyné tehát elhagyja Párizst?

- Ez csak természetes. Talán nyugodjon bele, hogy fiát, a királyt saját fővárosában a saját népe vegye ostrom alá? De ne aggódjék: visszajön majd, hogy visszafoglalja.

Ha hihetek, olvasóm, a királyné példájának, az összeesküvésekben a nőknek több hasznát venni, mint a férfiaknak: módszeresebbek, körültekintőbbek, és sokkal jobban komédiáznak. A szökés időpontját 1649. január 6-ára, hajnali két órára tűzték ki, ajánlatos volt tehát, hogy az indulás előestéje ugyanolyan békés és családias legyen, mint akármilyen közönséges este. A királyné, hogy gyorsabban múljék az idő, kártyázott a két fiával, és amikor nyert, papírkoronát tettek a fejére. Csodálkozna-e, olvasóm, ha megjegyezném, hogy még ezt a talmi koronát is fenséggel viselte?

Miután ilyen kellemesen elmúlatták az időt, Lajos és Fülöp édesanyjuk utasítására nyugovóra tért. A királyné jó étvággal megvacsorázott, és közben derűsen csevegett hölgyeivel; aztán, néhány diszkrét ásitás után, amelyet a kezével - az udvaroncok szerint a világ legszebb két kezével - álcázott, ő is lepihent. Mindez azonban merő szemfényvesztés volt. Hajnali kettőkor felébredt, felköltette fiait is, és megparancsolta, hogy öltöztessék fel őket. Szegénykék még álltukban is aludtak; fogalmuk sem volt a rájuk váró kalandról, kérdezősködni pedig nem mertek. Beauvais asszony, a királyné első udvarhölgye is segített a két nagyocská fiú öltöztetésében; nekem közben feltűnt, hogy Lajossal milyen gyöngéden bánik, mint ahogy azt is észrevettem, hogy a fiú igencsak fogékony a simogató mozdulatokra, és máris mohón figyeli a női kebleket, amelyeket egyébiránt magam is gömbölydednek és keménynek ítéltam, és megállapítottam, hogy Beauvais asszony aztán semmilyen mellemelő ravaszságra nem szorul. A király e futó, de ártatlannak korántsem nevezhető pillantásából mindenestre leszűrtem, hogy ami a gentil sessó-hoz fűződő viszonyát illeti, XIV. Lajos inkább nagyapjára hajaz majd, semmint az apjára.

Odakinn több fogat is várt ránk, mivel a királyné reménykedett, hogy leghívebb alattvalói vele tartanak. Egy muskétás kalauzolt el a nekem szánt kocsit, amelyben már ott ült Guron úr, Fogacer orvosdoktor-kanonok a kispapjával, továbbá az apostoli nuncius és utoljára, de nem utolsósorban Mazarin bíboros. Az utóbbi féltő gondnal egy bársonydobozt dédelgetett a térdén, s a jól értesült Fogacer a fülembe súgta, hogy a doboz drágakövekkel van tele, lévén, hogy ezt a pénznemet az egész világon elfogadják. Mint ebből is kitetszik, a bíboros gondoskodott róla, hogy bárhová vetődjék, ne jöjjön zavarba.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Ezt az éjszakai szökést a szokatlanul csípős januári hideg tette különösen kínossá. A fogatok kerekei minduntalan megcsúsztak a befagyott utakon. Tovább rontott a helyzeten, hogy az utasok számára elfelejtettek parázssal fűthető lábmelegítőkről gondoskodni, és a lábujjaink még a bélelt csizmában is jégcsapokká dermedtek.

Még kínosabb volt, amikor végre megérkeztünk a saintgermaini kastélyba. Az olvasó bizonyára még nem felejtette el, hogy királyaink vidéki kastélyai nem voltak bebútorozva. Ha a király arra készült, hogy valamelyikükben megszálljon, utazása előtt egy-két nappal vitették oda az ágyakat, az asztalokat, a székeket - mindazt, amit szükségesnek ítélt. Mármint adott esetben ilyen előkészületekre nem kerülhetett sor, mert ezek óhatatlanul felkeltették volna a párizsiak gyanúját, és ki tudja, mivé fajulhatott volna a dolog.

Mindennek következtében az egész saint-germaini kastélyban összesen négy tábori ágy került elő, azok is XIII. Lajos utolsó látogatása alkalmából felejtődtek ott. A kevésbé fejedelmi fekhelyekre csupán a királyné, a király, Monsieur, a király öccse, valamint Mazarin tarthatott igényt; az udvar többi tagjának be kellett érnie néhány nyaláb szalmával, még szerencse, hogy ebből a gazdasági épületekben kellő mennyiség találtatott. Tűzifa azonban sehol sem akadt, így a kályhák üresen és barátságtalanul meredtek ránk.

Magam semmiképp sem akartam beérni eme mostoha körülményekkel anélkül, hogy legalább megpróbálnék tisztességesebb szállást keresni. Mivel Nicolas lóháton követte a fogatomat, kötőféken vezetve jó Acclámat, másnap nyeregbe szálltunk, s egykettőre el is jutottunk Saint-Nom-laBretèche-be, ahol szaporán verő szívvel kopogtattam

Guéméné hercegné vidéki lakának ajtaján. Egy inas engedett be, de sajnos sem ő, sem az általam annyiszor megkent maggiordomo nem üdvözölt szívrepesve. A maggiordomo hűvösen közölte, hogy majd megkérdezi úrnőjét, fogadhat-e, majd visszajövet még hűvösebben adta tudtomra, hogy a hercegnének le kell mondania élvezetes társaságomról, mivel Gondi koadjutor úrral van sürgős megbeszélőnivalója.

Rögtön tudtam, miről lehet szó ezen a megbeszélésen; Gondi ugyan már csak hajszálla volt a püspökségtől, de még nem intett búcsút az e világi élvezeteknek. Hogy palástoljam megalázottságomat, volt annyi erőm, hogy mosolyogjak, és egy utolsó tallért csúsztask a maggiordomo kezébe; de mikor magamra maradtam, és éreztem, hogy szememet csípi a könnyek, szabad utat engedtem a bennem fortyogó dühnek, és viharzó felhorgadásomban őszintén sajnáltam, hogy XIII. Lajos betiltotta a párbajokat, mert különben kardommal azon nyomban ledöfem volna ezt az utálatos, se hús, se hal, se pap, se gavallér képmutatót, aki az én hercegném karjai közt is a püspökségéről álmodozik.

Mindazonáltal el sem kellett hagynom Saint-Nom-la-Bretèche-t, így is találtam menedéket, mégpedig egy özvegyasszonynál, aki boldog volt, hogy egy herceg és pair, valamint egy olyan aranyos fiú, mint Nicolas, éppen nála száll meg. Örömet betetőzte, hogy felajánlottam, fizetek a magam szállásáért; erőltetnem sem kellett, olyan fukar és faszari volt, holott - mint később megtudtam - majd fölvetette a pénz.

Szép szobát kaptam: egy nagy rétre nézett, ahol tehének legelésztek, és bármily furcsán hangozzék: e békés állatok látványa megnyugtató. Mégis, amikor leszállt az este, gondolataim viharosan köröztek Guéméné hercegné körül, és ettől egyre jobban sajgott a szívem.

Bár neve és modora nemesi származásra vallott, háziasszonyom nem tartozott a nemességhez. Du Bousquet asszonynak szólíttatta magát, mivelhogya felvette egy, a tulajdonában lévő dordogne-i ház nevét, amely ház egyébként egy XIV. századi toronnyal büszkélkedhetett.

Udvari pipiskedőink az ilyen álnemesi házakat gonoszkodóan "parasztszappannak" nevezik, feledve, hogy parasztos modora alapján nem egy született nemesre is ráférne egy alapos szappanozás.

Amikor Párizsban híre ment, hogy a király Saint-Germainbe távozott, nagy lett a ribillió. Először is XIV. Lajos az Úr felkentje volt, és egész személyét a szentség aurája lengte körül; emellett a párizsiak attól is féltek, hogy a király majd erős hadsereg élén veszi ostrom alá a várost. E végzetes fenyegetés árnyékában a nép, részben hősködésből, részben együgyűségből, maga is megpróbált sereget verbuválni. Közkatonáknak olyan munkásokat soroztak be, akiknek vállát még életükben nem nyomta muskéta, a tiszté kinevezett polgárok pedig még soha nem rántottak kardot. Generálisuk Conti herceg lett, akinek ereiben mégiscsak királyi vér folyt. Csakhogy a vér egymagában még nem tesz csodát: Conti alacsony, púpos emberke volt, aki egyházi pályára készült, és szemernyi harcias szellem sem szorult belé.

Mivel a királyi sereg egyelőre nem hallatott magáról, a felkelők úgy határoztak, hogy elsőnek a Bastille-t

támadják meg, ezt a meglehetősen kedélyes állami börtönt, ahová csak az ország nagyjait zárták, rábízva őket az előzékeny modorú börtönőrök figyelmes gondoskodására. A koszt kitűnő volt, a pincészet elsőrangú, és a hölgyek szabadon látogathatták a foglyok celláit.

A felkelők az Arsenal kertjében állították fel ágyúütegüket. Ez lázba hozta a környékbeli gazdag polgárosszonyokat, akik mellesleg azzal is tisztában voltak, hogy a Bastille-ből, ahol nincsenek sem katonák, sem ágyúk, semmiképpen sem viszonyozhatják a tüzet. Így aztán ráparancsoltak inasaikra, hogy szállítsák át karosszékeiket az Arsenal kertjébe, ahol Conti már felsorakoztatta ütegeit, ők maguk pedig legszebb ruháikban kecsesen elhelyezkedtek a székeken, és édes felindulások közepette figyelték, mekkora lyukakat ütnek a falakba az ágyúk. Élvezkedésük azonban nem tarthatott sokáig, mivel a Bastille kapuit csakhamar kinyitották, és szép hölgyeink egyszerre hatolhattak be a falak közé hős harcosainkkal, akik egykettőre megtalálták a Bastille híres-nevezetes borpincéjét, hogy fegyvereik fényes győzelmének tiszteletére a sárga földig leigják magukat.

- Uram, szabad-e szólnom két szót? Ezzel véget is ért a párizsiak és a parlament közös vállalkozása, amelyet a történelem Fronde-nak nevez?

- Nem egészen, de a kilátásai nem kecsegtetők. A résztvevők nincsenek felkészülve a harcra, és nem is remélhetik, hogy megtartják Párizst.

- Tehát a Fronde-nak bealkonyult?

- Erre sajnos nemmel kell válaszolnom. Az országnagyok Fronde-ja még csak most kezdődik, és bizony félelmetesebb lesz elődjénél.

- Én azt hittem volna, hogy Conti herceg és Longueville herceg elpártolásával ez a második Fronde már meg is kezdődött...

- Az említett nagyurak kétségkívül nagy urak, de anyagi lehetőségeik annál kisebbek. Jóval jelentősebb a nagy Turenne elpártolása, mert Turenne remek német zsoldossereget örökölt a szász-weimari hercegtől, akire bizonyára emlékszik még: ő hódította meg számunkra Fribourg-t és Brisachot. Mármint ez a Turenne gyanakvó, sértődékeny és bosszúálló természet volt. A régensség alatt csak nagy ügygel-bajjal tudta kiküzdeni az embereinek járó zsoldot, és ő mind e nehézségeket Mazarinnek tulajdonította, aki pedig ártatlan volt a dologban, merthogy a háttérben az állandó pénzzavar állt.

Mindamellett a királyné és Mazarin megígérte Turenne-nek, hogy ha visszatér, ő lesz Elzász kormányzója -Turenne rá is szolgált erre a kegyre, mivel nélküle Elzász nem tért volna vissza a koronához. A királyné azonban feltételt is szabott a nagylelkű ajánlathoz: ha Turenne kormányzó akar lenni Elzászban, előzőleg át kell térnie a katolikus hitre.

Turenne először egy árva szót sem fűzött ehhez a kikötéshez, amelyet a helyzethez nem illőnek és megalázónak talált.

- Asszonyom - jelentette ki végül -, én hűséggel szolgálom felségedet, és ez a jövőben sem lesz másként, ám a hitemet még egy birodalom kedvéért sem bocsátom áruba.

Azzal mélyen meghajolt a királyné előtt, az pedig kurtán és ridegen elbocsátotta. E perctől fogva Turenne-t ellenségének tekintette, és a vesztére tört.

Már másnap este megbízta Barthélemy Hervar bankárt, hogy elmaradt zsoldjuk fejében titokban osszon szét egymillió livre-t Turenne német katonái között, ám azzal a feltétellel, hogy az éj leple alatt vonuljanak ki a táborból, és induljanak haza Németországba.

Így esett, hogy Turenne másnap reggel, amikor felébredt, hűlt helyét találta armádiájának. Mivel nyomban belátta, hogy a királyné nem fogja ennyivel beérni, nyeregbe pattant, és Hollandiába menekült. Háziasszonyomat, du Bousquet asszonyt csúnya nátha kínoztá, melytől a láza is felszökött; arra kértem hát a főtisztelendő Fogacer orvosdoktor-kanonokot, hogy vizsgálja meg. Fogacer el is jött, és mind megjelenésével, mind nyájasan komoly fellépésével elbűvölte a beteget.

- Asszonyom - mondta, és szemöldöke a magasba húzódott -, ha nem volna kéznél a segítség, ez a kezdődő betegség akár súlyosan el is fajulhatott volna. Ami a lényeg: erőszakos beavatkozásról, tehát érvágásról vagy purgálásról szó sem lehet. Ha rosszabbul érzi magát, kapjon csak be egy ilyen pirulát, a másikat pedig holnap tessék bevenni, mégpedig este, lefekvés előtt, egy csésze finom zöldséglevessel. - Főtisztelendő orvosdoktor úr - berzenkedett a hölgy szinte felháborodva -, hát nem vág rajtam eret, és klistélyt sem alkalmaz?

Nem bizony, se ma, se holnap; ezzel csak súlyosbítanám az állapotát. D'Orbieu őhercegsége holnap reggel átnyújtja kegyednek ezt a másik pirulát, én pedig mire delet kongatnak, ismét felkeresem. [Amint az olvasó bizonyára emlékszik, ez a pirula a quina quina (kinin) volt, amelyet a jezsuiták Amerikából hoztak magukkal.]

Miután megáldotta betegét, Fogacer eltávozott, de közben odaszólt, hogy megvár a hintájában. Alighogy

az ajtó becsukódott mögötte, du Bousquet asszony hozzám fordult, és azt kérdezte:

- Ez az úriember tényleg kanonok?

- Ne is kételkedjék ebben, asszonyom, méghozzá tagja a Notre-Dame nagy káptalanának, és ráadásul az apostoli nuncius titkára. És ha netán arra is kíváncsi, hogy tényleg doktor-e...

- Jaj, nagyuram, dehogy mertem volna ilyet kérdeni!

- A válasz a következő: Fogacer kanonokot Montpellierben, a világ legjobb orvosegyetemén avatták orvosdoktorrá.

Du Bousquet asszony meghívott bennünket az asztalához, mi pedig elfogadtuk a meghívást. Így legalább mód nyílt egy kis bizalmas négyszemközti beszélgetésre, lévén, hogy a harmadik szempár tulajdonosa félig süket volt.

- Barátom - tudakoltam -, mit szól ahhoz, ahogy Turenne-nel elbántak?

- Megvan a véleményem, de óvakodom tőle, hogy ki is fejtsem.

- Értsem úgy, hogy az eljárást bírálandónak tartja?

- Ugyan már, barátom... Inkább öntsünk tiszta vizet a pohárba. Kegyelmednek mi a véleménye?

-Az, hogy a királyné súlyos hibát követett el. Hibázott már akkor is, amikor azt akarta, hogy Turenne protestáns hite megtagadásával vásárolja meg az elzászi kormányzóságot, és tovább rontott a helyzeten, amikor Turenne-t, aki joggal utasította vissza ezt a rosszízü alkut, ettől kezdve az ellenségének tekintette. Mindezt pedig betetézte a harmadik félrefogás: amikor elmaradt zsoldjuk kifizetésével szökésre bírta Turenne katonáit, nemcsak Turenne-t fosztotta meg hadától, de másfél millió livre-t is elpocsékol, holott a királyi kincstár enélkül is meg van szorulva.

- De mi lehet az oka, hogy Mazarin nem beszélt le a királynét mind e ballépésekről?

- Hát nem tudja? Éppen egy ellene irányuló gyilkossági kísérlet elől menekült.

- Menekült?! Richelieu maga mellé vette volna a muskétásait, úgy nézett volna szembe a támadókkal.

- Barátom - jegyezte meg ismerős rókamosolyával Fogacer -, nem kéne folyton megfedelkednünk róla, hogy Richelieu nincs többé.

Visszatekintve, a Fronde egyik legmeglepőbb sajátossága az erkölcs és az egyház teljes semmibevétele volt. A kicsapongás ugyan minden időkben virágzott, de legalább titokban és nemegyszer büntudattól és önvádtól kísérve, most azonban fényes nappal, a nyilvánosság előtt tobzódott, sőt pimaszul kiáltotta világgá létjogosultságát.

Felsorolok néhány példát is. Amikor a komoly és tisztességesnek tartott Coulon tanácsos nagy könnyelműen bált rendezett a házában, a vendégek - férfiak, nők egyaránt -, mint akik összebeszéltek, levetköztek, és meztelenül táncoltak.

Egy előkelő dáma, akit nem óhajtok megnevezni, azzal kérkedett, hogy udvarlóival is úgy bánik, mint a szoknyáival, melyeket két napon át visel, aztán eléget. Istennek hála, ez csak képletes beszéd volt:

embereket a hölgy tudomásom szerint nem égetett.

A férfiszerелеm, amelyet minden korokban üldöztek, és csak a királyi család, valamint az országnagyok körében néztek el, most közszemlére állította magát; az utcákon férfitársak ölelkeztek, és - ahogy atyám mondotta volt - nyalták-falták egymást. Egy nagyúri hölgy a saját csinoska szobalányába szeretett bele, az pedig, nehogy elveszítsé állását, mindenre kész volt. Ám ez az engedékenység sem segített rajta: a ferde hajlamú dámában utólag megszólalt a lelkiismeret, meggyónt mindent, és amikor gyóntatója a pokolban való pörkölődéssel fenyegette, elhatározta, hogy megtisztul a bűntől - agyba-főbe verte hát szegény bűntársát, és egy fillér nélkül kitette az utcára.

Megsokasodtak a nőrablások és a nemi erőszak esetei is. Párizs utcáin álarcos férfiak jelentek meg, akik a hintójuk ajtajára festett címerről ítélve a legelőkelőbb családok sarjai voltak, és fényes nappal elragadták a munkahelyükre igyekvő csinosabb lányokat, sorban megerőszakolták őket, majd gazságukat betetőzve némelyeket az erdőben tettek ki, másokat pedig a Szajnába dobtak.

Nyomtalanul illant el a tisztesség, odalett minden szemérem. A királynét, a királyt, sőt magát az Istent is olyan mocskos és durva szavakkal szidalmazták, hogy idézni sem akarom őket.

E helyütt megjegyezném, hogy a nemesuraknál a káromkodás a férfiaság és a társadalmi felsőbbrendűség jelének számított; ezért a nőknek nem illett káromkodniuk, a személyzetnek pedig még kevésbé. Mindazonáltal e szabály alól hallgatólagosan mentesültek a vásárcsarnok halaskofái meg a kocsisok, lévén, hogy nekik, mesterségüknél fogva, több okuk volt rá, hogy időnként dühbe guruljanak. Mivel a lelkeken eluralkodott az istentelenség, a végén a sok hitetlen a papokat pécézte ki: zaklatták, sértegették, fenyegették őket, a mise kellős közepén kitépték kezükből a cibóriumot, és megtaposták a szent ostyát, amely, hirdették fennhangon, "csak egy darab kenyér, semmi több".

A gúnyiratszerzők még erre is rádupláztak: a királynét vették célba, sárba taposták a nevét, a

legkülönbözőbb bűnöket varrták a nyakába; többek között azzal vádolták, hogy a kis királyt kiszolgáltatta Mazarin állítólagos ferde hajlamainak. E mocskos szájú rágalmozók egyikét, akit Morlot-nak hívtak, letartóztatták, bíróság elé citálták és halálra ítélték, ám amikor a kivégzés helyszínére, a Gréve térre kísérték, tucatnyi semmirekellő kiszabadította, miközben a fogoly őrizetére kirendelt íjászok alig tanúsítottak ellenállást.

Szinte úgy tetszett, hogy Párizst ugyan térdre kényszerítették, de a lázadók a maguk módján álltak bosszút: behódoltak régi démonaiknak, nevezetesen az istentelenségnek, a bűnnek, a rágalmozásnak és persze a zsidóüldözésnek.

Királyaink minden korokban oltalmazták a zsidókat, akikben nem is kellett csalódnuk: mérsékelt kamatra és hosszú lejáratra kaptak tőlük kölcsönöket. Mármint bizonyos Bourgeois, akit az Úr igen szerény értelmi képességekkel bocsátott útjára, egyszer csak a fejébe vette, hogy rendszeresen szidalmazni fogja a Tonnellerie utcai zsidó ócskásokat, akik pedig annyi szolgálatot tettek a párizsi szegényeknek. A zsidók csattanós ellenlépéssel válaszoltak: orvul rátörtek Bourgeois-ra, és megölték, méghozzá, ahogy mesélték, lassan és kegyetlenül.

Párizsban tehát apránként helyreállt a nyugalom, a vidék ellenben most kezdett mozgolódni, és a királyné úgy látta jónak, ha személyesen teremt rendet. Bátor elhatározás volt, hogy a fázós februári napokban ilyen hosszú körutazásra vállalkozott, de mielőtt erről az eseményről előadnám a magam változatát, engedje meg az olvasó, hogy kitérjek bizonyos francia dámák viselt dolgaira.

Olvasóm bizonyára még emlékszik rá, hogy XIII. Lajos uralkodása alatt némely nagyúri hölgyek foggal-körömmel harcoltak Richelieu politikája ellen, amivel kiérdemelték, hogy "az ördögi alsószyoknyák ligája" elnevezést ruhazzam rájuk. Mivel Franciaországban hölgyeket nem szokás lefejezni, őket is legfőlőbb csak száműzetéssel büntették, ahonnan Richelieu halála után egykettőre hazatértek, újabb összeesküvésekre és persze gáláns kalandokra éhesen. Mondanom sem kell, hogy ebbe a felújított szövetkezésbe bekapcsolódott a rettenetes Chevreuse hercegné is, míg más nevek viselői ekkor jelentek meg először: ilyen volt a Pfalzi Hercegnő és Longueville hercegné is. Az utóbbi 1650-ben Normandiát lázította fel Anna királyné ellen. A királyné, aki addig is foggal-körömmel harcolt a főnemesi libák ellen, eltökélte, hogy a zord februári időjárással dacolva személyesen hódítja vissza elvesztett tartományát - és ezt mindössze húsz nap alatt véghez is vitte. Csak úgy melleleg jegyzem meg, hogy ez alkalommal Rouenban elcsapta a normandiai rendek főügyészét, a helyébe pedig azt a Pierre Corneille-t ültette, akinek pompás háza volt a városban, és állítólag csodaszép verses tragédiákat költött. Főlöszleges mondanom, hogy a műveletlenek és tanulatlanok nyíltan csipkelődtek: még hogy versek! Egy verselgető ügyész! - rikoltozták ezek a naplopók.

A királyné azonban, akinek, az ismert tragédia Rodrigójához hasonlóan, volt vér a pucájában, nem érte be ennyivel. Alighogy visszatért Párizsba, már tovább is utazott Burgundiába, ott szinte varázsütésszerűen megtörte az ellenállást, majd, miután ismét hazaérkezett, továbbment a lázadás felé tántorgó Guyenne-be. Ez alkalomból felszólított, hogy tartsak vele, mivel feltételezte, hogy ha egyszer bírom a latint, az angolt, a németet, az olaszt és az oc nyelvet, tartományaink számos nyelvjárásában is eligazodom. Nyilvánvaló, hogy túlbecsült, ám sem meggyőződéséből, sem elhatározásából nem billenthettem ki, és így porig sújtva kellett hosszú hetekre megválnom hitvesemtől és kisdéd gyermekeimtől. Még szerencse, hogy Fogacer-t legalább magammal vihettem, bár egy ideig ez is bizonytalannak tűnt, mivel ragaszkodott hozzá, hogy magával hozza legújabb kispapját is, aki az ő irányításával úgymond elsajátította az orvostudomány alapelemeit, és az érvágásban még mesterén is túltett.

Az illető kispapot Babelonnak hívták, én pedig, alighogy megláttam, megállapítottam, hogy akár Babelette-nek is nevezhetnék, merthogy néhány apró különbségtől eltekintve hamvas csitriek is beillett volna.

Így hát közbenjártam Ausztriai Annánál, hogy rajtam kívül Fogacer-t és Babelont is vigye magával. Amikor a királyné orvosa erről értesült, ahelyett hogy keresztezte volna terveimet, inkább betegnek adta ki magát; szemlátomást kevésbé lelkesítette a kilátás, hogy több száz mérföldön át rázassa magát egy hintóban, mostoha időjárási viszonyok közepette.

Jómagam nehéz szívvel váltam meg feleségemtől és a gyermekcséktől, de legalább sikerült megszereznem a királyné engedélyét, hogy Nicolas, Fogacer és Babelon társaságában saját fogatomban utazzam, és egy másik kocsiban bognárjaim is elkísérjenek. Elutazásom előestéjén búcsúlátogatást tettem Guéméné hercegnénél, akit könnyek között találtam: a koadjutor előző este szakított vele. Ezt ugyan előre tudhatta volna, lévén, hogy a leendő érsekre több nő tapadt, mint ahány bolha a kutyára. Bár titkon nagyon is jólesett a hír, merő képmutatásból együttlétét színleltem, de a hölgy közeledési

kísérleteit viszonzatlan hagytam: úgy gondoltam, jó lesz még várni azzal a kibéküléssel. Az igazat megvallva, hűtlensége tuskét hagyott bennem, és indulás előtt, amikor fogatomban már bebugyoláltam magam, és élveztem a lábmelegítő kellemes hatását, hosszan és erősen gondoltam rá, nagy szívfájdalmak közepette. Levertségemet csak fokozta, hogy egyidejűleg büntudat is gyötört, amiért megcsaltam a feleségek legjobbját. A végén még életbölcseletem is cserbenhagyott. Mit ér ez az élet, méléztam, ha senkit sem szerethetünk? De az ördögbe is: miért, hogy a szerelem gyönyörűség és kinszenvedés egyszerre? Miért, hogy nap mint nap felsebzi az embert?

Reggelente a királyné, mielőtt hintójába szállt volna, asszonyaival kibodorította a haját és az arcát is kikészítette. Így kicsinosítva hívott meg a hintóba, hogy legyen kivel társalognia; én azonban e lépés mélyebb okával is tisztában voltam. Ausztriai Anna imádta a bókokat, nem tűrte viszont, hogy udvarolni próbáljanak neki. Az ilyen arcátlanoknak mélységes megvetéssel vágta a szemébe: - No nézzék csak a gáláns széptevőt! Igazán szánom kegyelmedet! A kis házakban volna a helye! [Így nevezték azokat a házakat, ahol elmebetegeket ápoltak.] - Ha ezzel szemben az ember mély tisztelettel elrebegte, hogy őfelsége ma reggel remek színben van, a szeme élénk, a bőre üde és az arca majd kicsattan, akkor a hetedik mennyországban volt, bár ezt semmi pénzért el nem árulta volna, sőt unottan és a messzeségbe révedve hallgatta a bókokat.

Követei útján minden európai udvar értesült róla, hogy neki van a világon a legszebb keze, a francia udvarnál pedig azt is tudták, hogy eme véleményt nem kell szavakba foglalni: elegendő volt, hogy az ember az indokoltnál kissé tovább bámulja a királyi kacsót, mintha le sem bírná venni a szemét a természet e remekéről.

Miközben őszintén csodáltam, milyen hallatlan bátorsággal szedi ráncba egyik tartományát a másik után, dacolva a távolságokkal, a zord időjárással, a rossz utakkal, egyszersmind azt is megállapítottam, hogy ez az örökös helyváltogatás túlságosan kifárasztja. Fogacer is látta, milyen sápadt az arca a sok kence alatt, milyen bizonytalan olykor a járása, és megjegyezte, hogy fel kellene hagynia ezzel az önsanyargató életmóddal, hiszen a vak is látja, hogy fogytán az ereje.

Hogy milyen igaza volt, hamarosan kiderült. Amikor a királyné egy kis guyenne-i faluban megállt, hogy misét hallgasson, s a mise éppen az ő tiszteletére valamivel hosszabbra nyúlt a megszokottnál, a templomból kilépve megtántorodott és elalélt - és ha a biztonságára ügyelő két testőrtiszt kétfelől el nem kapja, a földre zuhant volna. Nyomban a közeli paplakba szállították, ahol hamarosan ott termett Fogacer is, oldalán Babelonnal. Mindenekelőtt kezet mostak, ami ritkaság az orvosoknál (elég baj, jegyezte meg ezzel kapcsolatban az apám), majd megbeszélték, hogy eret vágnak őfelségén. Fogacer-nak azonban nem sikerült megelélnie az alkalmas vénát - túlságosan halovány volt -, és így, megelégtelve az erőlködést, Babelont hívta segítségül, aki szemrebbenésnyi idő alatt kiigazodott az erek között, amivel bizonyára beírta magát a történelemkönyvekbe.

Ami engem illet - és szép olvasóm kegyeskedjék elnézni, ha az illő tapintattal adós maradok -, utólag sotto voce megkérdeztem Fogacer-t, vajon a királyné levetkőzve is van-e olyan szép, mint felöltözött. Mire ő azt felelte: - Én semmit sem vettem észre rajta. - És nem a szemérem beszélt belőle: ez volt a színtiszta igazság. Semmit sem vett észre a nyomorult!

A királynét már javában öltöztették, amikor lóhalálában beállított a rendi főügyész orvosa, és mindenáron másodszor is eret akart vágni a betegen. Én hevesen tiltakoztam, Fogacer nemkülönben; a mind szenvedélyesebb hangú vitában mindkét orvosdoktor latinul fejezte ki magát. Végül én is közbeavakoztam, és kerek perec kifejtettem, hogy a főtisztelendő Fogacer orvosdoktor-kanonok úr, túl azon, hogy tanulmányait Montpellier-ben, a világ legjobb orvosegyetemén végezte, hivatalos minőségben örökös a királyné egészsége fölött, és teljes egészében élvezi őfelsége bizalmát (ami szemérmetlen hazugság volt, bocsásson meg érte az Úr). Szerencsére a királyné egyike volt azon okos asszonyoknak, akikről a Szentírás beszél: kijelentette, hogy bolhából csinálunk elefántot, és neki legfőbb vágya, hogy megebédeljen, egy pohár jó bort igyon rá, és aztán elaludjon. Így is lett, és láss csudát: másnap reggelre a hölgy már talpon volt, és jól bírta magát.

- Egy percre, uram, ha lehetne!

- Csupa fül vagyok, szép olvasóm.

- Engedje meg, uram, hogy a szemébe mondjam: ön a kelleténél jobban vonzódik a gentil sessó-hoz, és ez eltorzítja meglátásait.

- Ezt higgyem is el? Mondjon egy példát.

- Túl hízelgő képet fest Ausztriai Annáról. Úgy látszik, elfelejti, hogy szívvel-lélekkel spanyol volt, és családja kedvéért több ízben a francia királyt is elárulta.

- No de barátném, ez már régi mese. Megmondtam, nem is egyszer: Lajos születése óta Anna ízig-vérig

francia lett.

- És ez a sok szószaporítás arról a gyönyörű kezéről!

- Csakhogy azzal a gyönyörű kezével nagyon ügyesen bodorítja a haját. Kendőzni pedig alig kendőzi magát - éppen csak némi pír az ajkára, azzal kész. Az orcáján semmi ólomfehér, semmi önfesték... És ami a fő: mindennap megfürdik, tetőtől talpig.

- Ezt én is megteszem!

- Kegyed, szép olvasóm, a saját korában él, de az ő idejében nemigen mosakodtak az emberek.

- És jó anya volt?

- Excellentissima, ahogy Richelieu mondta volna. Szöges ellentétben a Medici királynéval, aki a szegény XIII. Lajossal oly szeretetlenül és lealacsonyítón bánt, Anna az örületig imádja a fiait.

- És nem tesz különbséget kettejük között?

- Távol áll tőle; éppen csak hogy egy karperecet hord Lajos hajából... De reggelenként a két fiú együtt járul anyja ágyához, hogy üdvözléjk, és nehogy ezt holmi fagyos, protokoll szabályozta jelenetnek képzelje, épp ellenkezőleg: csupa édelgés, csupa puszkodás. És Anna azzal is megsérti az etikettet, hogy együtt étkezik a fiaival.

A legnagyobb gonddal választott számukra olyan gyóntatókat, akik elnézőek a test dolgaiban; bizonyára az lebegett szeme előtt, hogy XIII. Lajos esetében éppen a gyóntatói tehettek róla, hogy - az apostoli nuncius elhíresült kifejezése szerint - olyan nehezen tudta "beteljesíteni nászát". XIV. Lajos már zsege gyermekkorában sem bírta levenni szemét a női cicikről; tízesztendősen pedig lángoló szerelemre gyulladt a nála egy fejjel magasabb Hautefort asszony iránt, "hitvesemnek" nevezte, és amikor a hölgy egy ízben betegségbe esett, bemászott az ágyába, s tovább is ment volna, ha a szépség engedi. Hautefort asszony azonban - egyébként alaptalanul - félt a királyné haragjától, és tartózkodással vértette fel magát. Mindamellett a csörte csak későbbre halasztódott, hiszen látni való volt, hogy Lajos inkább a szoknyavadász IV. Henrikre üt, semmint az édesapjára.

Anna kiváló mestereket szemelt ki fia oktatására, akik között szerénységem is helyet kapott: az én dolgom volt, hogy megtanítsam az ifjú királyt ellenségeink nyelvére, vagyis a spanyolra meg a németre. A királyné fia politikai képzését sem hanyagolta el: az ő jelenlétében fogadta a külföldi követeket, hogy a fiú megtanuljon különbséget tenni barát és ellenség között. Mivel azt is tudta, hogy Lajosnak, apjához és nagyapjához hasonlóan, egy napon majd katona-királyként kell helytállnia, nem volt olyan testőrpárádé, amelyen ne együtt jelentek volna meg. A fiút már apró gyermekkorában egy válogatott udvari gyermekekből álló századdal ajándékozta meg, hogy idejekorán beletanuljon a kardforgatásba és a muskéta használatába. Mondanom sem kell, hogy udvari pipiskedőink e foglalatosságot is a nyelvükre vették. Így tudódott ki, hogy a király egy ízben kölcsönadta íjpuskáját az ifjú Brienne-nek, akit nagyon tisztelt fürge kiállásáért, mire a királyné megjegyezte: - Sajnálom, fiam, hogy elvesztette az íjpuskáját. - De hiszen nem vesztettem el - védekezett Lajos -, csak odakölcsönöztem Briennének. - A királyné pedig nagyon komolyan így felelt: - Tudja meg, uram, hogy egy király nem ad kölcsön, hanem adományoz.

A királyi hercegek nevelésével kapcsolatban Fogacer egy ízben így nyilatkozott: - Ha jóeszü gyermekről van szó, a nevelés sem fosztja meg veleszületett képességeitől; ellenkezőleg, azok csak megizmosodnak. De ha tökfefű, akkor a nevelés sem segít rajta. - Nos, XIV. Lajosra az előbbi vonatkozott. Még olvasni sem tudott, már tisztában volt személye jelentőségével, és uralkodóként lépett fel. A Fronde idején egyszer így szólt javíthatatlan intrikus nagybácsikájához, Orléans-i Gastonhoz, XIII. Lajos öccséhez:

- Nyilatkoznia kell, bácsikám, hogy az én pártomon akar-e lenni, vagy Monsieur, a királyi herceg pártján.

- De hiszen a felséged pártján vagyok - hebegte némi zavarral Gaston.

Mire Lajos metsző hangon így felelt:

- Akkor viselkedjék úgy, hogy ezt ne vonhassam kétségbe.

Amikor ez történt, alig volt tizenhárom éves, de máris minden franciák uraként viselkedett. Fel kellett ezt ismernie még Ausztriai Annának is, amikor egy ízben meg akarta tiltani fiának, hogy kilovagoljon a túl szemrevalónak ítélt Frontenac asszonnyal. Lajos ellentmondást nem tűrő hangon így válaszolt: - Ha majd én leszek itt az úr, oda megyek, asszonyom, ahová jólesik, ez a nap pedig hamarosan eljön. - Ausztriai Annából ekkor kitört a sírás, Lajos pedig átölelte, becézni kezdte, vele zokogott, ám kijelentését nem vonta vissza, és a tervezett sétalovaglásról sem mondott le.

Ausztriai Anna Lajost és Fülöpöt egy szobában, sőt közös ágyban helyezte el, rábízva őket Beringhen diszkrét őrizetére, abban a reményben, hogy a mindennapos együttlét majd megszilárdítja a két fiú barátságát. Sajnos, ennek épp az ellenkezője következett be. Már a kezdet kezdetén határvillongások törtek ki köztük, amelyek során rosszízüen szidalmazták egymást. Beringhen, aki, hogy a szeme előtt

legyenek, ugyanabban a szobában aludt, nemegyszer lépett közbe, hogy szétválassza a verekedőket. De még nem is ez volt a mélypont. Egy éjjel Fülöp kiköpött (akkoriban szokás volt, hogy az emberek gátlás nélkül jobbra-balra köpködjének), és a nyála a király arcára fröccsent. Lajos felébredt, rögtön felfogta, mi történt, és eszelős dühében (elnézést, szép olvasóm, a soron következő részletekért, de hitelességükért jótállok) levizelte öccsét, aki viszonozta a kezdeményezést, minekutána talán egymásnak rontottak volna, ha Beringhen nem lép ismételtelen közbe. A királyné ekkor elhatározta, hogy szétválasztja a testvér-ellenfeleket, és mindegyiküknek külön szobát juttatott, amitől a két fiú a hetedik mennyországban érezte magát. Csakhogy hamarosan újabb dilemma merült fel. Lajos szobalányai jelentették a királynénak, hogy az ifjú király ágyneműjén a férfiasság félreismerhetetlen nyomai tűntek fel. Anna e hír hallatán nem tudta, örüljön-e vagy búslakodjék. Természetesen tisztában volt vele, hogy fiának előbb-utóbb férfitá kell válnia, mégis fájt neki, hogy elveszíti gyermekét. Kiöntötte a szívét Mazarinnek, aki habozás nélkül így válaszolt:

- Felség, haladéktalanul dugjon az ágyába egy nőt. Ez az egyetlen megoldás.
- Nőt az ágyába? Soha! Hogy egy bíboros ilyen tanácsot adjon!
- Bizony, asszonyom, ez egy bíboros szava. Feledte már, hogyan sújtott le az Úr haragja Onanra, amiért magvát a földre folyatta ki? Vagy talán jobban örülne, ha a fia csak férfiak közt forgolódna, és rájuk pazarolná kegyeit?
- De hogy egy nővel házasságon kívül...
- A Bibliában erre jó néhány példa van, meg aztán tőlem úgymint megkapja a feloldozást.
- De mégis, egy nő... Az én fiammal...
- Felségedből csak a meggondolatlan anyai féltékenység beszél, azért próbál alkudozni. Küzdje le ezt az érzést, és haladéktalanul szemelje ki a megfelelő jelöltet.

A királyné így is tett, ám, továbbra is a féltékenységre sugallatára, fia mesternőjéül azt a Beauvais asszonyt választotta, akit az udvar, mivel egyik szemére vak volt, csak Félszeműnek hívott; ez a hiányosság természetesen nem növelte vonzerejét, és minden gavallért elriasztott tőle. E hervasztó rútságon kívül a hölgy - ezt persze már nem tudta a királyné - nemi betegségben is szenvedett, amelyet ráragasztott Lajosra, és egy hónapba telt, amíg a fiút kikúrálták. Amikor végre elhagyta az ágyat, ez volt anyjához az első szava: - Asszonyom, ha megkérhetem, a jövőben ne fáradjon azzal, hogy nekem nőket kerít. Ezentúl magam választom ki őket.

E szigorú intés hallatán Annánál megint eltört a mécses, csakhogy ezúttal Lajos nem zárta vigasztalón a karjába, hanem egy kurta, előírásos meghajlás után nagy léptekkel elhagyta a helyiséget.

- Észrevette - fordult hozzám később Beringhen -, hogy Lajos többes számot használt? Eszerint egy nő nem lesz elég neki. Ebben igencsak hasonlít nagyapjára, aki egyetlen szoknyát sem hagyott feltűretlenül.
- Lajosunk esetében miért nem beszél szoknya helyett hufándliról? - érdeklődtem.
- A nagyúri hölgyek, hercegem, akik majd később nyilvánvalóan magukhoz édesgetik, egyelőre úgy gondolják: nem az ő dolguk, hogy kiokosítsák; az ő családjukban ugyanis a serdülő ifjakat mindig a szobalányok vették szárnyaik alá. Udvari pipiskedőink tehát rangjukon alulinak tartanak ezt a szerepet, még ha egy nagy királyt bíznanak is rájuk.

1651. szeptember 7-én, amikor XIV. Lajos betöltötte tizenharmadik évét, nagykorúvá avatták. Amikor bevonult Párizsba, saját lovasai vették körül, akiknek lovát aranyhímzésű nyeregtakaró borította. Ebből már sejthetik, hogyan volt öltözve a király maga: ruhájának anyaga ki sem látszott a rengeteg aranydíszítés alól. Feltűnően tetszetős jelenség volt, ahogy, kalapjával a kezében, nyájasan, de fejedelmi komolysággal üdvözölte alattvalóit. Édesanyja, Fülöp öccse, valamint nagybátyja, Orléans-i Gaston társaságában, hintón követte. Kérlek, olvasóm, frissítsd fel emlékezedet: a "Monsieur" cím hagyományosan a király öccsét, adott esetben Gastont, XIII. Lajos ifjabb fivérét illette, így hát Fülöpöt, mint a jelenlegi király öccsét, csak "a kis Monsieur"-nek nevezhették, ami a protokollnak ugyan megfelelt, de a cím viselőjét valamennyire mégiscsak lefokozta.

A királyi felvonulásnak nem csupán az volt a rendeltetése, hogy Franciaország királyát a maga teljes nagyszerűségében mutassa be a franciáknak. A menet célpontja a parlament volt - az a színhely, ahol a régens királyné ünnepélyesen átruházza hatalmát az ezentúl uralkodó királyra.

Ausztiai Anna nagyvonalúan és méltósággteljesen tett eleget feladatának, még hosszú, vékony ujjai mutogatását is mellőzte. Én úgy éreztem, szép hangja megremeg, amikor "szívbeli örömmel" átadta fiának a hatalmat, amellyel az országot Lajos nagykorúságáig kormányozta.

Magamban kételkedtem, hogy oly "szívbeli örömmel" mondana le a számára oly kedves főhatalomról, és Lajosnak minden bizonnyal ugyanez volt a benyomása, mert amikor válaszában rátért a jövőre, volt rá gondolja, hogy egyértelműen fogalmazzon.

- Asszonyom - mondotta -, köszönetem a gondoskodásért, amelyet neveltetésemre és országom ügyeinek intézésére fordítani kegyes volt. Kérem, ne fosszon meg a jövőben sem bölcs útmutatásaitól, és ezennel kifejezem óhajomat, hogy énutánam felséged legyen tanácsom feje.

Ez az "énutánam", amely a parlament színe előtt, figyelmes közönség füle hallatára hangzott el, nem hagyott kétséget afelől, hogy mostantól kezdve ki hozza ebben az országban a döntéseket. Az országnagyokkal való összeütközés nem váratott magára. Az öntelt Condé, abban a hitben, hogy a gyümölcs megérett, beleharapott - és beletört a foga. Történt pedig mindez a következőképpen. Az új király, anyja tanácsára, Châteauneuföt, Molét és La Vieuvillét, három, a maga területén bizonyítottan kiváló férfiút nevezett ki minisztereinek, Condé azonban, mivel az ő véleményét senki sem kérdezte, szembeszegült ezzel a választással, és Monsieur támogatásával azzal fenyegetőzött, hogy ha a kinevezéseket nem vonják vissza, többé nem jelenik meg a Palais Royalban. Alighogy ez a fenyegetőzés elhangzott, Lajos összehívta a királyi tanácsot, és beiktatta az új minisztereket. Monsieur, fülét-farkát behúzza, tanult ebből a pofonból, és másnap mint buzgó alattvaló megjelent a király reggeli öltöztetésén. Condé egyedül fogott fegyvert, de a reményei megcsappantak: mindegyre a király állhatatossága motozott a fejében.

Ha jól emlékszem, éppen Condé elpártolásának másnapján állt előttem egy lóti-futi személy Guéméné hercegné üzenetével: keressem fel, mielőtt a királyt felöltöztették. Odamentem hát, de, hogy úgy mondjam, a legridegebb szándékokkal vértéztem fel magam.

Bár már tíz óra is elmúlt, a hercegné, szokása szerint, még ágyában hevert, ám haját már látványosan kibodorították, az arcát varázslatos szépen kipingálták, és olyan dúsan díszített negligzé volt rajta, hogy nem egy udvari pipiskedő szívesen páváskodott volna benne a kastély folyosóin.

- Végre-valahára! - mosolygott rám a dáma. - Csakhogy látom! Tulajdonképpen hányadán állunk? Csak nem csapott fel ellenségemnek? Mit követtem el, hogy így kegyetlen bánásmódot érdemlek?

- Asszonyom - feleltem hűvösen -, amikor utoljára kopogtam be kegyedhez, a háznagya azt mondta, hogy a koadjutor úrral folytat bizalmas beszélgetést. Ekkor eltávoztam, abban a meggyőződésben, hogy rám itt semmi szükség, hiszen a kegyed lelki üdvéigazán a legilletékesebb kezekben van.

- Hercegségedből a rosszindulat beszél - közölte a hercegné kislányos fintorral. - A koadjutorhoz csak múltó kíváncsiság vonzott. Annyi nő rajongott érte, hogy tudni akartam, mi a titka.

- És kielégült a kíváncsisága?

- Szó sincs róla. A koadjutorban legföljebb csak a határtalan elbizakodottság volt érdekes. De kegyelmed, uram (és hangja csengéséből kiéreztem, hogy most indul rohamra a könnyűlovasság), távoli, királyi parancsra lebonyolított utazásai közben talán nem használta ki tágszívű háziasszonyaink gyengeségét?

- Mindez csak udvari pletyka...

- Nem így, uram: e hírek éppenséggel a hadseregtől erednek. Hazugsággal vádolná őfelsége tisztjeit? És ha igen kegyelmed talán nem tartozik közéjük?

- Asszonyom, megbántana, ha tovább vádaskodik. És hogy torkára forrasszam a szót, méltányos alkut ajánlok. Borítson fátylat a koadjutorára, úgy én is hallgatok a háziasszonyaimról.

Így is lett. Ám miután kipajzánkodtuk magunkat, a nyelvünk ismét megeredt.

- Mi a véleménye Mazarinről, barátom? - érdeklődött a hercegné.

- Nem olyan kemény és nem is olyan gyors, mint Richelieu, de roppant éles eszű, és a királynét életrevaló tanácsokkal látja el. Nem csoda, hogy az örök elégedetlenek máris gyűlölik, sőt a meggyilkolásáról tanakodnak.

- Tudja, hogyan jellemzi önmagát a bíboros mint minisztert?

- Nem én.

- Szeretné hallani?

- De még mennyire!

- Nos, ezt mondja magáról: - Színlelek, mellébeszélék, csitítók, békítgetek, amennyire csak lehet, de válságos helyzetben majd kimutatom, mi lakozik bennem.

- De hercegné, hát milyen viszonyban van Mazarinnal, hogy ilyen bizalmas kegyeddel?

- Nyugodjon meg, szép uracskám, a bizalmas hangnem a családban marad. Rokonok vagyunk.

- Rokonok? Azt a mindenit! Remélem, nem tettem rá semmilyen elhamarkodott megjegyzést.

- Nem mondott semmi bántót - nyugtatgatott Guéméné hercegné -, de mivel még ma is Richelieu-t siratja, feltételezhető, hogy az utódát kevesebbre becsüli.

- Mit tegyek, hogy ez alaptalan gyanút eloszlassam?

- Herceg, komolyan kérdezem: elképzelhető, hogy egy gyöngye nőtől kérjen tanácsot?

- Én, barátném, nem hiszek a gyöngé nő mítoszában - különösen akkor, ha kegyed az érintett.
- Jó ítélőképessége, barátom, becsületére válik. Nos, leszek oly merész, hogy a következőt tanácsoljam. Ha a Louvre-ban, a parlamentben vagy más nyilvános helyen mutatkozik, ne emlegesse Richelieu-t oly lelkesen. Csak ha majd magára csukja dolgozószobája ajtaját, és négyesben hörpölgeti azt a remek burgundiját Saul gróffal, Guron úrral és Fogacer kanonokkal, akkor, de csakis akkor megengedem, hogy kórusban zokogva árásszák el dicshimnuszokkal a nagy kardinálist, akit, mint kegyelmed is nagyon jól tudja, életében az egész ország gyűlölt.

- Ó, csak tudnám, miért!

- Hát azért, mert a franciák szívből utálják a hatalmasokat, és ha már a királyt vagy a királynét nem ócsárolhatják, legalább a miniszterükön élék ki dühüket. Ez jutott osztályrészül Richelieu-nek, és most Mazarinen a sor.

E gyengéd vizit másnapján szokás szerint a királyné öltöztetésén vettem részt, és igencsak elámultam mindazon, ami ott rám várt - azt hittem volna, ilyesmi elképzelhetetlen abban az országban, ahol a király és alattvalói közti hatalmas távolságot semmilyen jó szándék nem hidalhatja át.

A királyné öltöztetésén való megjelenés több volt kötelességnél: ebbéli feladatomnak édes szívbéli felindulással tettem eleget. Mielőtt az udvaroncokat beengedték hozzá, a királyné haját már féltő gonddal kibodorították, arcát megmosták tiszta vízben, ajkára egy kis halvány pirosítót kentek, kezét megmosták és beillatosították, körmeit pedig fényesre csiszolták.

A királynénak páratlan alvókája volt. Alighogy lefeküdt, és szép fejét elhelyezte a párnán, máris kisgyermek módjára elszenderedett, és csak másnap reggel ébredt fel, frissen, rózsásan, kipihenve, elbűvölő jókedvvel. Hangulatát tanácsos volt mihamarabb kihasználni, mert bizony nem volt tartós: a hatalommal járó gondok már kora reggeltől számos alkalmat teremtettek rá, hogy kijöjjön a sodrából. A királyné öltöztetése közben az udvaroncok nem sokat beszéltek; szemük áhítatosan tapadt szeretett uralkodónőjük csodaszép kezére. Ha nem így viselkednek, a hölgy még azt hitte volna, hogy szépsége és fiatalsága egyik napról a másikra tovatűnt.

A királynénak ragyogó emlékezőtehetsége volt. Azon túl, hogy ismerte valamennyi jelenlévő nevét, a legapróbb részletig tisztában volt életük folyásával is; nemhiába szervezett maga köré egész besúgóhálózatot, amelynek semmi köze nem volt ahhoz, amelyet Guron úr és jómagam működtettünk. A mi esetünkben kizárólag politikáról volt szó, míg a királyné egyetlen célja az volt, hogy kiszimatolja nagyjaink apró titkait. Meg kell azonban jegyezni, hogy a két hálózat elég gyakran érintkezett, mivel a szerelem és a politika gyakran karöltve jár; ezért is van a hölgyeknek akkora befolyásuk az udvarnál. Én magam egyszerre csodáltam Ausztriai Annát szépségeért, bátorságáért és ügyességeért. Miközben ezt-azt előhalászott az értékes részletek kimeríthetetlen tárházából, úgy szólította meg udvartartása egyik vagy másik tagját, mint aki mindent tud az illető életéről, baráti köréről, felfogásáról és szerelmi ügyeiről. Így érte el, hogy a cselszövők rettegjenek tőle: látszólagos mindentudásával azt a benyomást keltette, mintha már a most érlelődő komplottról is tudomása volna.

Ezen a napon nem az elsőik közt érkeztem, amiért is őfelsége részéről egy fagyos pillantás és egy száraz megjegyzés sújtott.

- Herceg - mondta -, kegyelmed, aki általában oly pontos, most az utolsók közt kíván nekem kellemes ébredést. Útközben bizonyára nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy begyűjtsön néhány virágot. A megjegyzésbe rejtett célzás oly egyértelmű volt, hogy arcról arcra terjedt a mosolygás, a szertartás után pedig nem egy udvari pipiskedő élt a gyermekes gúnyolódás alkalmával. - Herceg - nevettek a szemembe -, árulja el, innen hová készül. Csak nem megint virágokat gyűjt?

Maga az öltöztetési szertartás nagyjából húsz percig tartott; ekkor a királyné megköszönte az udvaroncoknak a látogatást, és távozásra kérte fel őket. A nevezettek ilyenkor fegyelmetlenül tülekedtek az ajtó felé, én higgadtan követtem őket. Ez alkalomból azonban a királyné emelt hangon utánam szól:

- Az az óhajunk, hogy Orbieu herceg és a főtisztelendő Fogacer orvosdoktor-kanonok itt maradjon. Az udvaroncok tömött csoportján végighullámozott a kíváncsiság, minek következtében távozásuk érzékelhetően lelassult. A végén a maggiordomó-nak kellett öblös hangon rájuk szólnia, hogy az elvonulás a szokott ritmusban bonyolódjék.

Végre ránk csukódott az ajtó. A királyné egy-egy zsámolyon mutatott nekünk helyet, ami egyfelől nagy megtiszteltetés volt, de egyszersmind arra utalt, hogy a beszélgetés hosszúnak ígérkezik.

- Uraim - kezdte, és hangjából némi szorongást véltem kiérezni -, nagy gondban vagyok a király miatt, és abban reménykedem, hogy kegyelmetek segítségemre lehetnek a megoldásban. Amióta a király elhatározta, hogy a nőket, akikkel idejét mulatja, ezentúl maga választja ki, az ismert okokból csupa

szobalányt vitt az ágyába. Nos, két ilyen leányzó viselő is lett, a jelek szerint egyikük egy leány-, másikuk egy fiúgyermekkel. A leánnyal nincs gond; majd felnevelik valamilyen kolostorban, ahol nyájas és figyelmes bánásmódban lesz része. Annál fogasabb a fiú kérdése. Mivel az anyja nem nemesi sarj, királyi fattyúnak nem tekinthetjük, de meglehet, hogy ez majd nem tetszik neki, és a későbbiekben számtalan bonyodalmat okozhat. A királytól nyilvánvalóan nem kívánhatjuk, hogy időnek előtte megszakítsa a bizalmas érintkezést; egyrészt ő maga sem egyezne bele, másrészt, mint kegyelmelek is tudják, egyházunk a coitus interruptus-t Onan óta a főbűnök között tartja számon. Továbbá ugyancsak bűnnek tekintendő a terhesség erőszakos megszakítása is. A legjobb megoldás minden bizonnyal az lenne, ha a coitus akadálytalanul végbemehetne, terhesség azonban nem keletkezne belőle; csakhogyan eleddig ilyen módszer nem volt ismeretes. Nemrég azonban úgy értesültem, hogy kegyelmeleknek, urak, olyan titok van birtokukban, amely hozzásegíthet a nevezett művelet sikeréhez.

- A recept titkosságához - válaszoltam - Fogacer-val együtt azért ragaszkodtunk, mert féltünk, hogy az egyházzal meggyűlik a bajunk. De magától értetődik, hogy ha felséged erre utasít, készséggel megszegjük a titoktartást.

- Akkor hát utasítom kegyelmeleket - mondta kedvesen a királyné -, de megígérem, hogy én is hallgatok, mint a sír.

- Egy növényről van szó, felség - közölte Fogacer -, olyan növényről, amely csak egy távoli országban terem meg, és a kellő időpontban, megfelelően alkalmazva lehetetlenné teszi a nemzést.

- Micsoda félelmetes titok! - suttogta a királyné szinte ijedtséggel. - Az országra nézve végzetes lenne, ha a nép is tudomást szerezne róla.

- Ne aggódjék, asszonyom - siettem megnyugtatni -, nincs itt semmi veszély. Azzal, hogy valaki ismeri ezt a füvet, még nem megy semmire; ismernie kellene az elkészítés módját is, amely nemcsak bonyolult, de nagy szakértelmet is kíván. Én csupán egyetlen nehézséget látok, és engedje meg felséged, hogy kirukkoljak vele: kérdés, hogy a király hajlandó-e elfogadni a módszert.

- Biztos, hogy elfogadja! - vágta rá habozás nélkül a királyné. - Őt is nyomasztja a tudat, hogy mennyi fattyút kell majd nemzenie.

Most Fogacer szólalt meg.

- Asszonyom, ha megengedi, volna egy javaslatom. Nem lehetne-e, hogy a jövőben, valahányszor újabb fehérszemély lép a király életébe, előzetesen orvosdoktor vizsgálja meg a jelöltet? Ekképp megbizonyosodhatnánk róla, nem szenved-e nemi kórságban avagy egyéb ragályos bajban.

Gondolatban levettem kalapom Fogacer előtt a bátorságáért: azzal, hogy ezt a kérdést szóba hozta, óhatatlanul emlékeztette a királynét, milyen ballépést követett el, amikor a király kiokosítását a Félszeműre bízta.

- A javaslata, kanonok - felelte a királyné -, célszerűnek látszik, de természetesen csak akkor valósítható meg, ha a király fogadja kegyelmedet, és igent mond rá.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Két nappal azután hogy Fogacer és én tájékoztattam Ausztriai Annát Beringhan - noha egy apródot is küldhetett volna - személyesen adta tudtunkra, hogy a király délután két órára vár bennünket a lakosztályában.

Az ünnepélyes alkalomra odahaza mindketten úgy kiöltöztünk, hogy senki nem találhatott volna rajtunk kiverőnivalót. Minden részletben a tökélyt kerestük: orrunk hegyétől nagy lábujjunk hegyéig megmosakodtunk, szakállunkat leborotváltuk, hajunkat kibodorítottuk, vékonyka bajsunkat felpödörtük. Legszébb cipőnk úgy fénylett, mint a tükör, térdnadrágunkat, zekénket legügyesebb szobalányaink kefélték ki és vasalták gyűrődésmentesre.

- Uram Atyám! - kiáltotta Catherine, amikor Fogacer értem jött. - Kinek a kedvéért rittyentették így ki magukat? Csak nem a király tiszteletére? Nem lehet, hogy mielőtt őfelségéhez beállítanak, még egy szajhácskát is közbeiktatnak?

- Tudja meg, barátom - feleltem, miközben magamhoz öleltem, és ráérősen, de érzéken nyakon csókoltam -, hogy a király nagyon kényes a tisztaságra és a ruházkodásra, olyannyira, hogy egy ízben kertelés nélkül rászólt egy auvergne-i pátriájából Párizsba pottyant szegény márkira: - De márki, hát kegyelmedet honnan szalajtották?

Kegyed, szép olvasóm, már bizonyára kitalálta, hogy az udvar napokon át e szavakkal csúfolta ki a szegény márkát: - De márki, hát kegyelmedet honnan szalajtották? - A helyzet odáig fajult, hogy a márki

mérgében nekirontott az egyik üldözőjének, és csupasz kézzel úgy helybenhagyta, hogy az illető a földre zuhant, és jó időbe telt, amíg magához térítették. Alighogy feltápáskodott az arcátlanja, máris párbajjal fenyegetőzött, a király azonban kilátásba helyezte, hogy ha megszegi rendeletét, haladéktalanul birtokaira számúzi. Ugyanez alkalmából az egész udvarnak megtiltotta, hogy a jövőben ő szavait a szájukra vegyék - legyenek bár zordak vagy nyájasak, gunyorosak vagy elismerőek.

No de térjünk vissza eredeti témánkhoz. A király lakosztálya valósággal megigézett. Sokkal szebb és fényűzőbb volt, mint a királynéé, amelyet olyan egyszerű ízléssel rendeztek be, hogy egy gazdag polgárosszony is ellakhatott volna benne. Ebben aztán Lajos nem ütött az apjára, és még kevésbé nagyapjára, IV. Henrikre, aki még egy palotában is elaludt volna a maga tábori ágyán: máris kitetszett, milyen nagy jelentőséget tulajdonít a fényűzésnek és a pompának.

Az ekkor tizenhét esztendőes király személyes megjelenésével is lenyűgözött. Magas volt, széles vállú, hosszú lábú, egyenes tartású, a szeme szép, tekintete átható. Ezen égi ajándékokhoz földi adottságok is társultak: öltözkészéről nem hiányzott sem az arany, sem a gyöngy, sem a csipke. Aranyozott karú széken ült, fél kezével kardja dúsan cizellált markolatán; másik keze egy aranyozott sétatolon pihent, amelyet némi képzelőerővel jogarnak is nézhetett volna az ember. Arca simára volt borotválva, csak szája két sarka fölött húzódott finom, keskeny, fölfelé pödört bajuszka. Dús, fekete, páratlan gonddal bodorított parókát viselt, amely egészen a melléig leért. Első látásra gögös, rideg, hűvös volt a tekintete, de mihelyt megszólalt, visszatálcált ahhoz az udvarias, barátságos modorhoz, amellyel oly gyorsan meghódította a párizsiakat, amikor az utcákon soraik között végigvonulva a kalapját lengette feléjük. Ha értesülesem nem csalnak, Mazarin megjegyezte a királynénak - akivel, mint köztudott, fölötte bizalmas viszonyban volt -, hogy a fia bámulatos commediante, mire a királyné visszavágott, hogy Mazarin maga is commediante, s ami még rosszabb, a talján fajtából.

Őfelsége a lehető legkegyesebben fogadott bennünket. Az odakészített zsámolyokon mutatott helyet, megjegyezvén, mennyire sajnálja, hogy nem kínálhat meg kényelmesebb székekkel, majd minden teketória nélkül megkérdezte, mi járatban vagyunk. Amikor tömören összefoglaltam küldetésünket, megkérdezte, beavattuk-e tervünkbe a királynét is. Úgy éreztem, veszélyes terepre tévedünk, mivel a király, amilyen érzékeny a jogaira, esetleg zokon veszi, hogy elsőnek az anyjához fordultunk.

- Sire - feleltem hát -, mivel a dolog nőkkel kapcsolatos, megpendítettem őfelsége, a királyné előtt. A felséges asszony élénk érdeklődést tanúsított ugyan a tervünk iránt, de se pro, se contra nem kívánt véleményt nyilvánítani, mielőtt felséged nem foglal állást.

Egyike volt ez, olvasóm, ama szemenszedett hazugságoknak, melyeknek az ország uraival elegyedve oly nagy hasznát vesszük. Olvasóm bizonyára még nem felejtette el, hogy a királynénak valójában módfelel tetszettek a javaslataink, no de mekkora ügyetlenség lett volna, ha megfosztjuk a királyt az utolsó szó kiváltságától!

Vannak széplelkek, akik előszeretettel pocskondiázzák a nagy embereket s még inkább a királyokat; az ilyenek állították, persze csak sotto voce, azt is, hogy XIV. Lajosnak lapos és földhözragadt volt az elméje. A magam részéről cáfolom ezt az ostoba rágalmat. Mindazok, akik e nagy királyt közelebről is megismerhették, éppenséggel bámulták fürge szellemét, találó és helyénvaló rípszóit, még inkább pedig azt a tulajdonságát, amely nagyjaink körében olyannyira ritka: mindenkit figyelmesen végighallgatott. Amikor Fogacer és én fejtegetéseink végére értünk, így szólt:

- Sajnos nagyon is igaz, hogy fattyaink - az enyéim és Fülöpéi - gyarapodó száma érzékeny problémákhoz vezet, és hosszabb távon a kincstártól is olyan összegeket von el, amelyekre másutt volna égető szükség. Itt most számításba sem veszem a fattyak jól ismert becsvágát, hogy az állam életében vezető szerephez jussanak, és olyan stallumokat kaparintsanak meg, amelyekben legföljebb alkalmatlanságukat bizonyíthatják; azt sem említem, milyen mohón követelnek egyre magasabb évjáradékot. Ám mindennek tetejébe örökké elégedetlenek, és egyre-másra keverednek kalandos összeesküvésekbe, bár olyan zavaros fejűek, olyan mamlaszok, hogy minden megmozdulásuk balul üt ki.

Így hát, herceg, foglaljuk össze a hallottakat. Ha jól értettem, első pontjuk az, hogy a királyi nyoszolyába kiszemelt jelöltet először orvosi vizsgálatnak kell alávetni, vajon egészséges-e. Ennek utána rá kell beszélni, hogy rendhagyó csatornán keresztül vegyen magához egy adaggal a kegyelmed atyjaurának bűvös füveiből, nehogy a pillanatnyi gyönyörért túl drágán, vagyis nem kívánt terhességgel kelljen fizetni. Végül pedig mind e műveleteket szigorúan titokban kell tartani, nehogy az egyház tudomást szerezzen róluk; a papok tudniillik rögtön halálos bünt emlegetnének, mégpedig a Szentírás azon részlete alapján, melyben az Úr haragjával sújtja Onant, amiért magvát a földre folyatta. Ami a királyi kegy várományosainak előzetes orvosi vizsgálatát illeti, ezt már csak azért is elfogadom, mivel ha ilyenre már

kiokosításom előtt sor kerül, a Fél szemű nem fertőzött volna meg olyan kórsággal, amely miatt egy hónapnál is tovább nyomtam az ágyat.

Ezek után a király megkérdezte, elégedett vagyok-e parlamenti szerepemmel, amire azt feleltem, hogy a parlament tagjai immár nem gyanakodnak rám: azt hiszik, végigszunyókálom üléseiket, és így gátlástalanul fecsegnek jelenlétemben. Mindazonáltal beszédükből csak azt hüvelykezem ki, amit őfelségére nézve ártalmasnak vélek, az ilyen kitételeket pedig, amiként a múltban, úgy most is lehetőleg haladéktalanul jelentem a legmagasabb helyen.

Az újabb alkalom a vártnál is hamarabb kínálkozott. A parlament urai úgy gondolták, hogy a mindössze tizenhét esztendő királlyal szemben akadálytalanul felléphetnek, és felülvizsgálat tárgyává tettek olyan rendeleteket, amelyeket a király elnökletével megrendezett ünnepélyes törvénykezési üléseken éppen a nevezett urak fogadtak el. A királyi hatalom e pimasz megkérdőjelezése közben az eddiginél is látványosabban szundikáltam, majd az ülés végeztével nyomban Acclámra pattantam, és az egy Nicolas-tól kísérvé a peqi vadaskertbe száguldottam, ahol - mint arról jó előre értesültem - a király éppen vadászott. Őfelsége, amikor észrevett, rögtön sejtette, hogy nem akármilyen hírrel nyargaltam ilyen sebesen és ilyen messzire, intett hát, hogy léptessek lovammal szemből az övé mellé, majd figyelmesen végighallgatva beszámolómat, haladéktalanul visszavágtatott Párizsba, hogy leteremtse a nagybecsű testületet. Dorgatóriuma néhai édesatyját, XIII. Lajost juttatta eszembe - ő hordta le hasonló keresetlen hangnemben a hatáskörét túllépő parlamentet. Különbőség csupán a kioktatás végső konklúziójában mutatkozott. XIII. Lajos, minekutána rendreutasította a díszes társaságot, kemény hangon így szólt: - Ne feledjék az urak, hogy monarchiában élnek! - Fia, hasonló gondolatmenet eredményeként, még egyértelműbben fogalmazott: - Ha az urak államügyekbe óhajtanak avatkozni, nem sérthetik meg az én jogkörömet. Az állam ugyanis én vagyok.

Mazarin, aki mintegy önkéntes száműzetésben várta ki a vesztére törő intrika megghiúsulását, elandalodva hallgatta, hogyan tette helyére Lajos a parlamentet, és e szavakkal fordult barátaihoz: - Meglátják, Lajos olyan félelmetesen hengerli majd le a lázadókat, hogy a rend és az engedelmség mindenütt helyreáll.

- Néhány kérdésem volna önhez, uram.

- Asszonyom, nagy örömmel hallgatom.

- Hálásan köszönöm a kedves fogadtatást. Ha az ember lánya elmúlt harmincéves, a bókók helyreállítják önbizalmát - ön, uram, el sem hinné, milyen kellemes, ha a gentil sesso ilyen meggyőződéses hívével van dolgunk. Annyi férfi akad, aki gögösen és lekezelően bánik velünk. Mintha attól, hogy nephhszeth [hímvessző (héber)] van a lábuk közt, máris felsőbbrendű lényekké válnának.

- És miféle tökfaj sütötte ki, hogy harmincon felül a nő már nem vonzó? - tettem fel a szónoki kérdést. - Olyan igaz, ahogy itt állok kegyed előtt: ismertem Brüsszelben egy előkelő hölgyet, aki a maga hatvanhat évével nagyobb hatással volt rám, mint akármelyik húszesztendő szépleány. Az infánsnőről beszélek, Klára Izabella Eugéniáról. És hadd tegyem hozzá, hogy ha nem Szent Ferenc klarisszáinak kámzsáját viseli, alig tudtam volna megállni, hogy a karomba ne zárjam.

- De persze mégsem tette, mert azért az a fickándozó húszéves mégiscsak jobban vonzotta, ha ugyan nem a mindenkori gömbölyded bájú háziasszonya, akinél nem kellett visszautasítástól tartania. De legalább nyugtasson meg, hogy amiért az infánsnőt békén hagyta, még nem képzelte erényesnek magát.

- Én, barátném, soha nem képzelem magam erényesnek, de annak sem örülnék, ha valaki azt hinné, kérkedem hódításaimmal. Úgy látom azonban, hogy beszélgetésünk túlon túl személyes jelleget ölt. Mi lenne, ha ismét a tárgyra térnénk?

- Nagyszerű. Beszéljen hát, uram, az 1648 októberében aláírt münsteri és osnabrücki békeszerződésekről.

- Ha a nevüket tudja, a tartalmukat is ismeri, tehát fölösleges, hogy ismétlésekbe bocsátkozzam.

- Való igaz, hogy ismerem őket, de korántsem olyan jól, mintha ön világítana rá lényegükre.

- A megjegyzése, amilyen hízelgő, olyan agyafűrt. Lássuk hát a mondott szerződéseket. A lényegüket senki sem vitathatja: szentesítik a győzelmeket, melyeket a németek császára fölött arattunk.

- Ki a németek császára?

- Egy osztrák Habsburg, aki nem méltó rá, hogy a "szent" német-római birodalom sorsát a kezében tartsa.

- Miért nem?

- Mert a lehető leggyűlöletesebb módon üldözte a protestánsokat, és ha teheti, még ezzel sem érte volna be.

- És önöknek mi volt vele a bajuk?

- Franciaország már régóta hadakozott, hogy megfossza lotaringiai befolyásától. Már el is hódította tőle a Három Püspökséget - Metzét, Toul-t és Verdunt -, továbbá Brisachot és az alsó- és felső-elzászi tartománygrófságokat, a strasbourgit kivéve.

- Milyen kár, hogy Strasbourg még nem a miénk. Úgy hallom, nagyon szép város.

- Ne féljen, XIV. Lajos majd pótolja ezt a hiányt. Ő is katona-király, és minden bizonnyal azon lesz, hogy apja és nagyapja művét betetőzze.

- Köztünk szólva, uram, és egészen sotto voce: ön egyetért ezekkel a hódításokkal?

- Távol álljon tőlem. Mindamellett örülök, hogy XIV. Lajos vállalkozott rájuk, mivel a támadásban és a védekezésben egyaránt fontos szerepet játszanak, tehát erősítik az országot. Mert hiszen akármi áll is az imént említett szerződésekben, a háború az úgynevezett szent német-római birodalommal változatlanul tart. Nos, szép olvasóm, további kérdések?

- Vannak, vannak, de ezeket a végére tartogattam, mert ön azt mondaná, jellegzetesen nőiek és indiszkréték.

- Kegyed, szép olvasóm, tudja, miben állapodtunk meg. Leszek én diszkrét kegyed helyett is.

- Hát akkor, uram árulja el: hogy lehet, hogy Lajos, aki ifjan úgy visolygott a fattyúktól, érett férfiként egymás után nemzette világra őket?

- Úgy, hogy akkoriban a nagy királynak már csak jó helyről való szeretői voltak.

- Ez meg mit jelentsen?

- A "jó helyről való" a kor nyelvén nemesi származásra utalt. Más szóval ezek a kései fattyúk mindkét ágról nemesi házakból származtak, tehát nem hoztak szégyent a királyra, ellenkezőleg, becsületére váltak. Látom, asszonyom, hogy felhúzza az orrocskáját, és tudom, hogy ez mit jelent. A kegyed szemében a gyermek az gyermek, és az ilyen különbségtételek megbotránkoztatják. De hát átírhatjuk-e a történelmet?

1653-ban az ország sajátos helyzetbe kerül: a spanyolok elleni háborúhoz véres belviszály társul. A másik tábor vezére Condé, aki esküdt ellensége a királynak, míg Turenne Lajost szolgálja. XIV. Lajos ekkor már jó ideje be szeretett volna kapcsolódni a harcokba, elvégre az ő királyságát akarták feldarabolni. Ausztriai Anna sokáig ellenezte szándékát, de amikor Mazarin hathatósan a lelkére beszélt, beadta a derekát, és így 1653. július 16-án Lajos friss csapatok élén elindult a frontra, mégpedig Mazarin társaságában, akivel a királyné megígértette, hogy vigyáz a fiára. XIV. Lajos ekkor tizenöt éves volt, korához képest erős és teherbíró, lovasnak meg éppenséggel tüzes és fáradhatatlan. Turenne saintagis-i táborában fogadta a királyt, akinek tiszteletére az ágyúk is eldőrdültek, a muskéták díszlövésének kíséretében. Lajos nyomban azt követelte, hogy támadják meg az ellenséget. Turenne az Oise bal partján sorakoztatta fel csapatait, és bár igazi csatát nem kezdeményezett, csetepatéba bonyolódott Condé előőrseivel. A csetepaté - ha e helyütt magyarázatba bocsátkozhatom - olyan, néha nem várt összecsapás baráti és ellenséges erők elővédjei között, amely gyakran a másik fél védelmi erejét akarja kitapogatni. Turenne - kell-e mondanom - óvakodott attól, hogy a királyt veszélyes helyre állítsa; Lajost azonban olyan belső tűz hevítette, hogy mentora tilalmával dacolva nemegyszer az élre vágatott, ahol már az ellenséges muskéták lőtávolságába került.

Lajos több hónapon át időzött Turenne táborában, és már alig várta, hogy nagyapjához és apjához hasonlóan belőle is katona-király legyen. Mint a jövő megmutatta, azzá is lett - talán a kelleténél is inkább. Semmi - sem eső, sem fagy - nem szegte kedvét; testi erején és rugalmasságán mindenki csak ámul és bámul. Tizenöt órát is kibírt lóháton, míg kísérete - amelyhez én is tartoztam - már roskadozott a fáradságtól. Egyesek sotto voce megjegyezték, hogy "acélból van a segge".

Lajos szerette apját, de megítélésem szerint jobban vonzódott nagyapjához, már csak a gentil sesso iránti lelkesedése okán is. És ő is, akár a nagyapja, szeretett együtt élni a katonákkal, akikkel érezte hatalmát, de ugyanakkor tudatosan el is bűvölte őket. Az udvariasságra, a kifogástalan modorra azonban mindig sokat adott, és ha hintóban haladt át a városban, soha nem mulasztotta el, hogy levett kalappal üdvözlje a párizsiakat - de azt hiszem, e sokatmondó apróságról már beszámoltam.

Természetesen a testedzés minden válfajában kitüntette magát. Művésze volt az ütőlabdajátéknak. Elsőrangúan vívott. Jeles táncos volt, és oly fáradhatatlan, hogy akár egy egész éjszakát is áttáncolt volna. Szerette a művészeteket is: a zenét, a festészetet, a színjáratot, tehát mindazt, ami apját s nagyapját, mondhatni, hidegen hagyta. Érdekelte az építészet is: az apja rendelte szegényes kis versailles-i kastélyból ő varázsolta elő a mindenki által csodált remekművet, amelyet Európa uralkodói irigységükben mind utánozni próbáltak.

Ami a ruházkodást illeti, messze volt már az idő, amikor Lajos így szólt egy szegény, rosszul öltözött vidéki nemeshez: - De márkí, hát kegyelmedet honnan szalajtották? - Újabban a vidéki nemesek, hogy

Versailles-ban udvarképesek legyenek, a birtokaikat bocsátották áruba, és az összes pénzük illatszerekre, festékekre, rizsorra, magas sarkú cipellőkre, hufándlira meg parókákra ment el. Legalábbis hercegnek kellett lenni ahhoz, hogy valaki a kastélyban lakószobát kapjon - Istennek hála, Guéméné hercegné e kiválasztottak közé tartozott.

Az udvaronci mesterség elég fárasztó volt. Mindenütt állni kellett: a király öltöztetése közben csakúgy, mint reggelizése, ebédelése és vacsorázása alatt; a zsámolyok a hercegnőknek voltak fenntartva. Mivel illemhely még, amint az közismert, nem létezett, és a versailles-i építészek tervrajzain sem szerepelt ilyen rubrika, az előkelő uraságok mögött mindig ott haladt egy inas, köpenye alatt az éjjelivel. Szép időben a park rejtett, ligetes zugaiban további inasok várakoztak, és félig már megtelt vödöröket nyújtottak a rászoruló felé. Ami a hölgyeket illeti: nekik bizony muszáj volt szert tenniük egy barátnőre, akinek szobája volt a kastélyban. Ilyen értékes ismeretség híján a hatalmas kastély valamelyik szögletében könnyítettek magukon. Az e feladatra kijelölt inasok és szobalányok reggeltől estig járták a folyosókat, hogy a cseppfolyós anyagokat feltöröljék - ám a szag ellen nem volt orvosság.

Catherine mindössze egyszer fordult meg Versailles-ban; érzésem szerint nem annyira az építészet érdekelte, mint amennyire élni akart a hercegi családok nőtagjainak fenntartott zsámoly kiváltságával. De nem maradt sokáig; ingerelte a kastélyt benépesítő hölgyek szemérmetlen viselkedése. Bourbons utcai otthonunkba visszatérve aztán szabad folyást engedett felháborodásának. Sorra kipécézett mindent: udvari pipiskedőink kikent-kifent ábrázatát, a félciciig kivágott illetlen ruhákat, a divat megkövetelte méretre összezsugorított derekat, a szoknyát sejtelmesen kidomborító pótfart, amely járás közben szégyentelenül billegett, egyszóval mindazt, amitől az illető dámák - hitvesem ihletett szavaival - "gőzfürdőben üzekedő lotyóknak" látszottak.

Tudnia kell, szép olvasóm, hogy Catherine még az életben nem látott gőzfürdőt, mivel ezt az intézményt az egyház még az ő születése előtt betiltotta. Megjegyzendő, tisztelt olvasóim, hogy rosszul tette: amit a párizsiak jó erkölcsben nyertek, azt tisztaságban elvesztették.

1658. március 1-jének emlékezetes eseménye volt a Mazarin bíborossal való találkozásom. Mazarin immár minden tekintetben elfoglalta Richelieu helyét, jöllehet egészen más alkat volt, mint elődje.

Richelieu olyan volt, akár az olümposzi Zeus: a kezében villám, tekintete szúrós, beszéde kurta és ellentmondást nem tűrő. Mazarin ezzel szemben hajlékony volt, kellemes modorú, ékesszóló, békéltető, és mindenkit levett a lábáról; az udvar hölgyei úgy el voltak tőle ragadtatva, hogy ki is nyújtották volna utána hófehér kacsójukat, ha a királyné meg nem előzi őket. Ausztriai Anna nyíltan ki is domborította a tulajdonviszonyokat: az egész udvar szeme láttára helyezte szép kezét minisztere vállára, ami egyrészt azt jelezte, hogy régensi teendőiben Mazarin az ő bölcs mentora, másrészt azonban azt is kifejezte, hogy ez a férfiú mindenestül az övé, és jaj a szemérmetlen pipiskedőnek, aki megpróbálná elhalászni előle.

- Herceg - mondotta Mazarin azon a jellegzetes hangján, melynek az olasz anyanyelv oly dallamos lejtést kölcsönzött -, a régensnő csakúgy, mint az ifjú király, tisztában van vele, milyen páratlan szolgálatokat tett a dinasztának az Orbieu család mindhárom nemzedéke. Nem véletlen, hogy nevük az udvarnál immár a hűség szinonimája lett.

E magasztos dicséretet olyan mély meghajlással nyugtáztam, hogy térdem csaknem a földet érintette.

- A helyzet, herceg, a következő - folytatta Mazarin, valamivel szaporábban. - A spanyolok megint kirontottak Németalföldről, hogy ránk törjenek, és elfoglalták Dunkerque-et. A magam részéről immár torkig vagyok az oda-vissza foglalt városok körüli untig ismert játszadozással, de ettől még Dunkerque-et vissza kell szerezniük. Turenne erős hadsereg élén már útra is kelt, hogy ostrom alá vegye a várost. A királyné, a király, jómagam no meg - tette hozzá egy félmosollyal - kegyelmed hamarosan követjük őket; szállásunk Calais-ban lesz. Kegyelmedre pedig az a megbízás vár, hogy keljen át a csatornán, és emlékeztesse az angolokat a velünk kötött szövetségre. Sürgesse őket, hogy hajóikkal mielőbb vegyék blokád alá Dunkerque-et. Ha ezt a műveletet sikerrel végrehajtják, a város, miután bevettük, az övék lesz.

Meg kell mondanom: valósággal főbe kólintott ez a bejelentés. Ha az angolok megtámogatnak a spanyolok ellen, jutalmul birtokba vehetik Dunkerque-et? Sehogy sem értettem. Fel is tártam döbbenetemet Fogacer előtt, miután dolgozószobámban magunkra maradtunk jó burgundi borom társaságában. Jelen volt még a Babelon nevű kispap is, akire lehetőleg rá sem néztem, részint hogy fel ne keltsem Fogacer féltékenységét, részint mert újfent fel kellett rónom az Úrnak, hogy e hív szolgáját nem lánynak teremtette. Igazán nem került volna nagy fáradságába.

- Valóban fura egy áldozat - válaszolt Fogacer -, hogy Dunkerque-et az angoloknak ajándékozzuk - éppen nekik, akiktől oly veszélyesen ragadtuk el Calais-t. Másfelől viszont nyerünk is a vásáron, nem is keveset. Ezután nekik kell majd őrizniük atlanti-óceáni partjainkat, az ő dolguk lesz, hogy a spanyol

flottákat távol tartsák. Mondjuk ki kereken: bennünket helyettesítenek. Mi ugyanis már nem tudjuk ellátni a partvidék védelmét, hiszen Richelieu halála óta karban sem tartottuk a flottánkat, nemhogy gyarapítottuk volna. Az angolok között járta egy szólásmondás: "szép példája a franciák állhatatlanságának", jelentették ki erről vagy arról, és magam ez esetben kénytelen vagyok nekik igazat adni.

Ekkor minden átmenet nélkül más tárgyra tért.

- Mikor utazik, kedves hercegem? - tudakolta.

- Akkor, amikor a király, az anyakirályné és a bíboros, és úti célunk is közös: Calais-ba tartunk. Turenne és hadai már megelőzték, és be is kerítették Dunkerque-et.

- És Mazarin már elárulta, miféle küldetést szán kegyelmednek?

- Igen, el. Azt akarja, hogy Calais-ból keljek át Doverbe, és határozott ígérek segítségével élesszem fel szövetségünket.

- Szentséges ég! Még hogy kétszer keljen át a csatornán, ahol úgy nyüzsögnek a nagy spanyol hadihajók, mint a cápák! Az Isten szerelmére, csak Catherine-nak el ne árulja!

- Ő úgy tudja, csak azért leszek Dunkerque-ben, hogy kihallgassam a spanyol foglyokat.

- Lám csak, hogy kifizetődik a férji hűtlenség! Nem megy a szomszédba egy kis füllentésért... Bár az angol nők úgysem csavarnák el a fejét. Állítólag elől laposak.

- Lárifári, ez csak szóbeszéd. Ugyanolyan domborúak, mint a franciák.

- Eszerint már a csatornán túli földeket is művelés alá vette!

- Erre a kérdésre, kanonok, inkább nem felelek; bűnvallásomat megtartom a gyóntatómnak. Az illető jezsuita, és szívélyességemet előzékenységgel viszonzza.

London, olvasóm, szerencsére mit sem változott: most is megörvendeztetett szép épületeivel, a fárasztó utcák egyforma házsoraival, nagyszerű és pocsékul fűtött palotáival, lakóinak udvarias, de egyszersmind tartózkodó modorával, no meg ama könnyed, elegáns nyelvvel, amelyben oly élvezettel mártóznak meg a költők.

Elsőnek - kell-e mondanom - nem Cromwellt kerestem fel, hanem Mylady Markbyt, aki tárt karokkal fogadott, bár ez az ő esetében inkább metaforikusan értendő, mert valójában úgy ölelt magához, hogy majd kiszorította belőlem a szuszt. Küldetésemről csupán e fékevesztett ölelkezés után adhattam számot, és mindjárt a véleményét is megtudakoltam: mit gondol, vajon Cromwell ráharap-e ajánlatomra?

- A flotta dolgában feltétlenül - válaszolta a lady -, kivált ha Dunkerque-et is zsebre teheti. De hogy a "kerekfejűjeit" is a kegyelmetek rendelkezésére bocsátja-e, nos, ebben már tamás vagyok.

- Ugye a katonáit nevezik így? Az ördögbe is - szeretném tudni, miért.

- Mert a haját fölösleges ékítménynek tartják, és puritán alázattal kopaszra borotválják a fejüket.

Cromwell - de hiszen ezt sejtheti - sohasem tűrné, hogy ezek a puritánok francia földre tegyék a lábukat, nehogy a francia nők a nyakukba ugorjanak, és megrontsák őket.

- Jóságos isten, micsoda rendszerben kell élniük!

- Azért ne higgyen a látszatnak. A szerelmet nem lehet elnyomni. Ha nappal üldözik, éjjel virul ki.

Olyankor a cselédség nyugovóra tér, a szépség pedig ajtót nyit a szörnyetegnek, és hajnalhasadtáig járja vele a táncot.

- Csak nem arra céloz - mosolyogtam -, hogy a jelen esetben én volnék a szörnyeteg?

- Éppen arra. Vagy azt hitte, elmenekülhet a karmaim közül?

- Ad még annyi időt, hogy valamit megkérdezzek?

- Ha nem ereszti bő lére, akkor igen.

- Mi lett az ifjú Vardes-dal, aki oly rettentőt vétett XIII. Lajos etikettje ellen, és akit ezután a kegyed gondjaira bízta?

- Semmi nem lett vele! Pipogyább volt a puhánynál. Estétől másnap délig az ágyában aludt, napközben az egyik karosszékemben bóbiskolt. De egy gazdag skót nőnek így is megfelelt: férjül vette, és már repült is vele Skóciába. Kíváncsi volnék, mit bírt kisajtolni abból az aludtfejéből...

Lady Markbynak köszönhetően csak két nap-két éjszaka múltam nála az időt, amíg a Lord Protector - így nevezik e tájakon Cromwellt - fogadott. Megjelenése nem okozott csalódást. Bizony messzire kerültem a francia udvar parókáitól, csipkéitől, gyöngyeitől. Cromwell talpig komor feketében volt, amit csak kiemelt a fehér gallér; a haját viszont - legegyszerűbb közkatónájával is ellentétben - nem áldozta fel a puritán aszkézis oltárán, hanem éppenséggel a válláig növesztette. Homloka domború volt, az álla erős, az orra kiugró. Szája fölött rövid bajuszt viselt, de az álláról hiányzott a légypöttynek nevezett aprócska szakáll.

Állva fogadott, amivel, gondolom, azt akarta értesemre adni, hogy a rám szánt idő szűkre szabott. Engem

Lord d'Orbiou-nak titulált, én őt Lord Protectornak, és kifejtettem, hogy a franciák királya szeretné erősebbre fonní azt a szövetséget, amely országát és Nagy-Britanniát közös ellenségünk, Spanyolország ellen összefűzi. Ennek folytán az én uram, XIV. Lajos hálás lenne, ha a Lord Protector Dunkerque partjai előtt néhány hajóval blokád alá venné a spanyolokat, miközben a franciák királya a szárazföld felől ostromolja a várost.

- My Lord d'Orbiou - így Cromwell -, ez könnyen megoldható, különösen abban az esetben, ha a franciák királya kegyeskednék száműzni országából I. Károly oda menekült családját.

Ez a felszólítás igencsak zavarba hozott, lévén, hogy e tárgyban nem kötelezhettem el Lajost a tudtán kívül; ugyanakkor éreztem, hogy ha nem felelek, elveszítem a játszmát.

- My Lord Protector - mondtam -, idegen lenne a francia vendégszeretettől, ha a nevezett személyeket mindenestül kitiltanánk. Ha azonban közelségük feszélyezi kegyelmedet, ez igazán orvosolható: a franciák királya például külföldre irányíthatja őket, egy olyan városba, amely a mi tulajdonunkban van.

- És melyik városról lenne szó?

- Az itáliai Pinerolóról, pontosabban az erődjéről. Felőlem az ügyet máris ad acta tehattuk volna, ám Cromwell szemlátomást más nézetten volt.

- My Lord d'Orbiou - folytatta -, beleegyezne-e, hogy valamelyik titkárom kegyelmed társaságában Franciaországba utazzon, majd onnan a nevezett személyeket Pinerolóig kísérje?

Ez a bizalmatlanság már-már sértő volt, de Cromwell az egész megbeszélés alatt oly mereven viselkedett, hogy jobbnak láttam, ha az utolsó pillanatban nem rúgom fel az egyezséget.

- A feltétel nem támaszt különösebb nehézséget - válaszoltam.

- Akkor minden rendben - állapította meg a Lord Protector. - Az ügyet ezennel megtárgyaltuk és lezártuk. Hajóink már a holnapi napon blokád alá veszik Dunkerque-et, és ha egy spanyol flotta fel akarná menteni a várost, majd elsüllyesztjük!

- Csak egy szóra, uram! Cromwell beváltotta az ígétetét?

- Még hozzá fényesen. Már másnap odairányított tizennyolc hajót, hogy tengeri zárlat alá vegye Dunkerque-et, és nem sokkal később Turenne is szorosra vonta az ostromgyűrűt. A spanyolok küldtek ugyan Németalföldről felmentő sereget, de ezt a sereget is legyőztük. Dunkerque végül is kapitulált, mi pedig, híven ígétünkhöz, átadtuk az angoloknak. Szerencsére nem telt bele sok idő, és II. Károly angol király, nagy pénzsűkébe kerülve, újra felkínálta nekünk, mégpedig lakosságostul, a várost, ötmillió livre-ért.

- Ki szól itt önből? Orbieu herceg avagy a szerző?

- Az utóbbi.

- Akkor jó. Nem szeretném, ha a jövőbe látna. És mi történt Cromwell-lel?

- Úgy duzzadt az erőtlől, hogy azt hittem volna: elpusztíthatatlan. És mégis: alig néhány héttel látogatásom után meghalt.

- És Calais-ban ki volt a háziasszonya?

- Ketten voltak, két árva lány: Charlotte és Henriette.

- És kellemes volt?

- Barátném, a végén még szájhóst csinál belőlem. Ezért inkább hallgatok, mint a csuka.

- Ez a csuka a szajkónál is beszédesebb.

- Mindezt már elmagyaráztam, barátném. A szállásmesterek, kerülendő minden esetleges viszályt, a tiszteket csakis olyan házakba kvártélyozzák, ahol nem lakik sem férj, sem szerető.

- Így aztán a sok nőtény tigris kiéhezve veti rá magát a jövevényekre.

- Ilyet nem mondtam.

- Fölösleges érzékenykedni, uram! Mostantól ez ügyben én is hallgatag leszek, mint a sír. Mesélje el inkább, mi a véleménye Dunkerque odaajándékozásáról.

- A mi szép Dunkerque-ünk a puritánok kezén! Sírní vagy inkább őrvöngeni való!

- Tehát nem szereti az angolokat?

- Dehogynem. Bövelkednek jeles erényekben, van viszont egy óriási hibájuk: az utcán nem néznek a nők után. Szép szem, csábos ajak, táncos kis popó, ígészö cici: meg se látják!

- Mégsem csinálnak kevesebb gyereket, mint mi.

- Csak mert engedelmeskednek a Bibliának: "Szaporodjatok és sokasodjatok!"

- Uram, én egy szót sem hiszek mindebből. Az a nagy aszkézis csak látszat. Éppúgy szeretik a kedvesüket, mint maguk, csak nem teregetik ki az érzelmeiket.

- E sziporkázó megjegyzés, asszonyom, úgy lefegyverez, hogy nem tagadhatom meg kegyedtől a nők nagy kiváltságát: legyen kegyedé az utolsó szó.

TIZENHATODIK FEJEZET

Mialatt Turenne Dunkerque bevétele után kiűzte a spanyolokat a francia partokon elfoglalt kikötővárosokból is, Lajos ágynak esett; történt pedig ez Mardickban, 1658. július 6-án. Állapota olyan súlyosnak tűnt, hogy haladéktalanul átszállították Calais-ba. Hasogató fejfájását magas láz kísérte, de ami az orvosokat leginkább aggasztotta: egész testén bíborvörös foltok és duzzanatok jelentek meg. A lázat valamelyest lenyomta a jezsuiták quina quiná-ja, de a fejgörcs és a piros foltok megmaradtak. Mondanom sem kell, hogy a betegen eret vágtak, és megklistélyozták, de ez mit sem segített rajta. Mindenki legnagyobb ijedelmére eredménytelennek bizonyultak a hólyaghúzó flastromok is, legföljebb arra voltak jók, hogy a testét borító duzzanatokhoz most már vízhólyagok is társuljanak. A királyi orvosokat egyaránt cserbenhagyta mesterfokon birtokolt latintudásuk és igencsak fogyatékos szakértelmük.

Mivel a betegség napról napra súlyosbodott, Lajos testi épségéről környezete már le is mondott, és figyelmüket inkább lelki üdvének szentelték. A papok meghozták a szent viaticumot, a király pedig derűs nyugalommal vette magához.

Az udvari nyüzsgőncök és pipiskedők felkészültek a kór végzetes kimenetelére; nem mintha Lajos népszerűtlen lett volna körükben, de a mindenkori király halála olyan ritka és fontos eseménynek számított, hogy a dicsfény a jelenlévőkre is átsugárzott. Némely sükebóka máris Lajos öccsét és kijelölt utódát, Fülöpöt udvarolta körül.

Guéméné hercegné ugyancsak gyengélkedett, de amikor felkerestem, mégis hajlandó volt fogadni betegágyában.

Bármily elesettnek látszott, mindössze egy kis gyomorfájástól szenvedett, amelyet mértéktelenül felfúj, holott ha kevesebbet nyalakodik, a baj magától is elmúlt volna.

- Az a számár orvosom amellett kardoskodik, hogy egyem kevesebbet - mesélte panaszosan. - Micsoda bárgyúság! Éppen annyit eszem, hogy jóllakjam vele, ennyi az egész, és különben sem hízom, legföljebb a cicim lett kissé gömbölyűbb.

- Azt meg ki bánja, asszonyom?! Az angolok joggal mondják, hogy jóból a sok sosem árt.

- De a hasam is fáj...

- Nem gondolja, hogy elmúlna, ha kissé megnyomkodnám, vagy ami még jobb: odaszorítanám hozzá a magamét?

- Uram, ez már szentségtörés! Én itt haldoklom, kegyelmed pedig felháborító ajánlatokkal bombáz! Mit mondanék a Teremtőnek, ha holnap efféle bűnökkel bemocskolva kellene elébe állnom?

- Azt mondaná, hogy úgy szerette felebarátját, mint tenmagát, és ez a szeretet néminemű túlkapásokra sarkallta.

- Hercegséged gonosz, rossz ember! Nem is tudom, akarom-e még ezután is szeretni. Jóságos királya a halálán van, és kegyelmednek még ilyenkor is léhaságokon jár az esze.

- Bocsánat, asszonyom, de a király máris sokkal jobban van. Az egyik orvosunknak az az ötlete támadt, hogy hánytatót adjon neki, mire Lajos mind a felső, mind az alsó kijáraton át tetemes mennyiségű fekete anyagot ürített. És ha egyelőre még nem is a régi, a legjobb úton van a gyógyulás felé.

- Ez aztán a nagyszerű újság! - kiáltott fel a hercegné. - Hála és köszönet Neked, Uram, amiért ezt a jó királyt megtartottad nekünk! Annál is öröndetesebb ez, mivel a tragikus kifejeletet további csapás követte volna: Fülöp öccsége lett volna a trón! Szentséges ég! Mennyire igaza volt az Úrnak, amikor Lajost tette meg elsőszülöttnék! De amit a Mindenható felépít, azt le is rombolhatja. Ha az elsőszülött meghal, és az öccse követi, nagy veszedelmeknek nézünk elébe.

- Eszerint nem kedveli Fülöpöt?

- Ellenkezőleg. "Földi porhüvely", ahogy a papok mondják, nagyon is kedves előttem. Szép fekete szeme van, élénkpiros szája, barna fürtjei mindig remekül bodorítottak. És mégis, illő tisztelettel jegyzem meg, hogy Fülöp sokkal inkább kérkedhet küllemével, mint az agytekevénnyel. És míg a bátyja duzzad az akaraterőtől, Fülöp puhány és ingatag alkat.

- Barátném, kegyed oly találón jellemzi Fülöpöt, hogy kíváncsi volnék, mit mond a királyról.

- Ha beszélnék, kegyelmed féltékeny lenne.

- Úgy máris az vagyok.

- Nos, bevezetésként elég legyen annyi, hogy ő a legszebb és legdélcegebb férfi az egész országban.

- Túl messzire megy, asszonyom. Ismeri talán az összes többit?

- Azt nem, de bízom barátném ítéletében.
- Én pedig kétségbe vonom tanúvallomásaikat. Egy nőnek mindig az a legszebb férfi, akibe éppen szerelmes.
- Az én esetemben, kedvesem, hercegséged az. Lajost pedig a második helyre sorolom.
- Hát akkor csak jellemezze az utánam következőt!
- Úgy először üljön, barátom, az ágyam szélére, és könnyedén vakarja meg azt a fájós hasikámat, hadd könnyebbüljek meg.
- Így gondolta, barátném?
- Igen, ez nagyon finom, csak vigyázzon, nehogy elkószáljon a keze.
- Ne féljen, kordában tartom.
- Bölcsen teszi. Holnap ugyanis meggyónok az én jezsuitámnak, és szeretném, ha ez egyszer nem kellene a test bűnéről számot adnom.
- Ugyan... Ha a gyóntatója tényleg jezsuita, majd talál mentséget, hogy feloldozhassa.
- Uram, kegyelmed oly pogány, hogy bizonyosan a pokolban végzi.
- Ha ott viszontlátom kegyedet, a pokol számomra paradicsom lesz.
- Én és a pokol? Képtelenség! Pokolra kerülnék én, aki vasárnaponként annyi pénzt dobok a templomi perselybe?
- Csakhogy az üdvözüléséről nem a plébánosa, hanem az Isten határoz. De bocsásson meg, asszonyom, messzire kanyarodtunk a tárgytól. Beszéljen inkább az utánam következőről, ha már muszáj valakit hozzám mérnie.
- Lajos királyunk magas, jó felépítésű és pompás lába van. Amellett egyszerre büszke és kellemdús.
- Kellemdús?
- Hát igaz, hogy elég fensőbbeséges, de ugyanakkor van az arcában valami - valami, ami megbabonáz. Meg aztán micsoda remek táncos! És minden játékban, minden testgyakorlatban kiválik a többiek közül. Továbbá, bármilyen fiatal, máris mestere a hadviselésnek; merészen háborúzik, mégis körültekintőn.
- Egyszerűen maga a testet öltött tökély.
- Eltekintve attól, hogy a gentil sesso bájaira talán fogékonyabb a kelleténél.
- Ez, asszonyom, emberi vonás, és ez az emberség még közelebb hozza alattvalóihoz.
- Volna egy kérdésem, uram, csak attól tartok, kegyelmed még azt találná hinni, hogy kölcsönt kérek, holott pecunia dolgában nagyon is jól vagyok elerészteve.
- Kérdezzen csak, barátném. Nem lehet olyan indiszkrét kérdése, amire ne válaszolnék, hiszen ami kegyedtől ered, azt csak baráti érzület sugallhatja.
- Hát tessék. Gazdag ember kegyelmed? Rögtön hozzáteszem, hogy semmi más, csak a színtiszta kíváncsiság beszél belőlem, mivel álomban sem tartanék igényt a pénzére.
- Asszonyom, a lehető legőszintébben fogok válaszolni; nem vagyok én miniszter, hogy titkolóznom kelljen. Íme a részletes leltár, ha éppen ez a szíve vágya. Mint tudja, tagja vagyok a királyi nagytanácsnak, és ebben a minőségemben a királytól tiszteletdíjat kapok.
- Mekkora?
- Tűrhetőt. Secundo, valahányszor a király külországi megbízatással lát el, nagyon bőkezűen megfizet érte. Tertio, atyám tekintélyes pénzüsségeket hagyott rám, amelyeket, atyám példáját követve, én is derék zsidóknál helyezek el, magas kamatra.
- De hiszen ez uzsora, kedvesem, és az uzsora nagy bűn!
- Igaz, igaz, de vegye észbe, asszonyom, hogy ezt a bűnt a zsidók követik el. Az én lelkiismeretem a hónál is tisztább. Folytassam?
- Megkérném rá.
- Emellett van Párizsban egy palotám, amelyet egy roppant előkelő herceg bérel egy roppant előkelő hölgy számára, aki az erényes hitvesek rangsorában roppant előkelő helyen áll, és féltve óvja jó hírét.
- Ha tudja, mit műveinek azok ketten a kegyelmed palotájában, akkor társuk a bűnben.
- Micsoda nevetséges vád, asszonyom! Ha ez a magas állású személy megölné házamban a kedvesét, én is gyilkos lennék?
- Még egy utolsó kérdést, uram, de ez lesz a legindiszkretebb. Takarékos-e kegyelmed?
- Nem vagyok se fősvény, se szorosmarkú, de mindig azon voltam, hogy mértékkel költskezzem. Sajnos XIV. Lajos alatt ez jószerével lehetetlenné vált. Ő azt akarja, hogy a szolgálatára álló országnagyok, ha pompa dolgában vele nem is mérkőzhetnek, választékos öltözékükkel, fényűző hintóikkal, népes szolgahadukkal domborítsák ki azért társadalmi rangjukat.
- Most jut eszembe: valami hiányzik a leltárból. Jövedelmi forrásai közül kifelejtette Monfort l'Amaury-i

birtokát.

- Tudja, ez a jövedelmi forrás oly megbízhatatlan. A hét bő esztendő hét szűk esztendő követi, és így tovább. Én, asszonyom, mismásolás nélkül válaszoltam kérdéseire; elárulná végre, mire volt jó ez a számonkérés?

- Megijesztettek az udvari nyüzsgöncök és pipiskedők alattomos célzásai. Képmutatón fájlalták a kegyelmed "szegénységét", minthogy öltözködésének igénytelenségére nem találtak más magyarázatot.

- Jóságos Úristen, de megváltoztak az idők! XIII. Lajos mindig hevesen kikelt az udvaroncok fényűzése ellen, hiszen a vidéki nemesek még javaikat is eladták, hogy teljes díszben állítsanak be a király kastélyaiba.

- Elnézést kérek tapintatlanságomért. Vannak még további vakmerő kérdéseim is, de ezek már a királyra vonatkoznak.

- Halljam, úrnőm.

- Azt beszéljük, hogy a királyt meg akarják nősitni. Ugyanakkor az a szóbeszéd is járja, hogy Mazarin valamennyi unokahúgát idehozatta Itáliából, hogy magas rangú francia nemesurakkal boronálja össze őket.

- Micsoda figyelmes nagybácsi!

- Meghiszem azt; kuncog is az udvar. De ezek a mazarinetták, ahogy nevezik őket, fiatalok, és túlteng bennük az olasz báj és temperamentum. Épp csak csiszolni kellett rajtuk valamennyit, hogy teljes fényükben csillogjanak, ez pedig megtörtént: kolostori tanfolyamokon sajátították el a francia nyelvet meg a pallérozott modort, ők pedig annyira vágytak az udvar és a kiházásítás után, hogy valósággal falták az ismereteket. Amikor aztán hiánytalanul kipallérozódtak, anélkül hogy olasz bájuk bármit is fakult volna, Anna királyné, akinek csak fiúgyermekei születtek, úgy elérzékenyült a láttukon, hogy rögtön védőszárnyai alá vette őket. Azoknak pedig, akik meglepődtek, naivul azt felelte, hogy ezek a fiaival egykorú lányok eszményi játszótársak lesznek Lajos és Fülöp számára. Mire Fogacer megjegyezte: - Felséged elfelejti, hogy az ilyen fiatalok esetében a játszadozás szónak több értelme lehet.

E csípős észrevételre azonban a királynénak pillája sem rezgett, amit udvari pipiskedőink úgy értelmeztek, hogy a célzás túl bonyolult volt neki. - Attól, hogy valakinek szép keze van, az értelme még csökkent lehet - dünnyögte az orra alatt a hölgyek legkajánabbika.

Lajos, akinek szellemét és szívét ez idáig hidegen hagyták a szép szobacicák ajnározásai, egy szempillantás alatt behódolt a legszebb és legrafináltabb mazarinettának: Maria Mancininak. A változás olyan ripsz-ropsz ment végbe, hogy a királyné és Mazarin hamarosan már aggodalmasan figyelte az ifjú és heves vérű királyt, amint az udvari bálokon már csak szíve hölgyét táncoltatja. Kegyed is sejtheti, szép olvasóm, hogy egy francia király nem veheti nőül egy bíboros unokahúgát. A fél világ ezen a mésalliance-on köszörülné a nyelvét.

Így hát a lánykát egykettőre hozzáadták Carignan herceghez, aki rokonságban állt a francia királyi családdal. Udvari pipiskedőink e tárgyban úgy vélekedtek, hogy bár a komédia Pierrot-ja és Pierrette-je között valóban áthidalhatatlan a távolság, de azért már az is kész csoda, ha egy talján fruskához egy királyi vérből való francia herceg ereszkedik le.

Mindazonáltal valamennyi érintett felismerte: a gentil sesso iránti rajongás olyan mélyen beleivódott a király szívébe és érzékeibe, hogy egy esetleges titkos házasságkötésnek csak úgy vághatnak elébe, ha Lajost ország-világ előtt a lehető leghamarabb megnősítik. A királyné és Mazarin választása a spanyol infánsnőre esett, és a dolgot a leány apja, IV. Fülöp király előtt is megpendítették. A választás egyébként szinte természetszerűen adódott, hiszen Európa két vezető hatalmáról volt szó, amelyek között végeláthatatlan háborúság dúlt, és így felcsillant a remény, hogy a frigy révén XIV. Lajos és IV. Fülöp rátalál a békéhez vezető útra, amelyet a bennük munkáló gőg mindeddig elzárt előlük.

IV. Fülöp ráállt ugyan a házassági tervre, ám, bármily sajnálatos, egyszersmind borsot is akart törni Franciaország orra alá, és ezért húzta-halogatta az ügyet; Lajos és Mazarin pedig, hogy kiugrasszák a nyulat a bokorból, úgy tettek, mintha meggondolták volna magukat, és immár a savoyai hercegné leányával szemeznének. A dolog annál is sürgetőbb volt, mivel Lajos a barnától időközben átpártolt a szökéhez, és szenvedélyesen beleszeretett La Motte Argencourt kisasszonyba, a királyné egyik udvarhölgyébe. A végén a királyné magához rendelte fiát, alaposan leteremtette, majd - miközben a keble csak úgy hullámozott, és szeme könnybe lábadt - tudtára adta, hogy ez a szerelem reménytelen: - Nem szép dolog, ha valaki letér az erény és az ártatlanság útjáról! - magyarázta, mint aki már feledte, hogy őt is felelősség terheli, hiszen ő és nem más lökte a Féliszeműt fia ágyába. Lajos egy ideig ellenállt, de végül a királyné kerekedett fölül: bármily jó lélek volt különben, céljai érdekében a cinizmustól sem riadt vissza. Így aztán megvádolta La Motte Argencourt kisasszonyt, hogy szeretőt tart - ami

szemenszedett hazugság volt -, és mivel Lajos ezt nem akarta elhinni, szegény fiatal lányt kolostorba záratta. A hajadonban szerencséjére megszólalt az önvédelmi ösztön, és bölcsen kijelentette: nagyon is otthonosan érzi magát az apácák között. A király esküvője után mindenesetre kiengedték, és így tért vissza a maga világi környezetébe, számos imaszöveggel és egy életre szóló keserű tapasztalattal gazdagabban.

Spanyolországi IV. Fülöp szíve mélyén semmire sem vágyott jobban, mint hogy a lányát XIV. Lajos vezesse oltárhoz: ő is békében akart élni Franciaországgal, annál is inkább, mivel a véget nem érő háború költségeit immár Amerika minden aranya sem fedezte. Mivel azonban gőgös, önhitt és dacos természet volt, továbbra is csak hitegette a franciák királyát, hogy éreztesse, van ő is olyan nagy király, ha nem nagyobb, mint reménybeli veje.

Lajos, akit felháborított ez a fölényeskedő viselkedés, meg akarta szakítani a tárgyalásokat, Mazarin bíboros azonban, hogy felgyorsítsa az események menetét, szellemes haditervet eszelt ki. Lyonban találkozót szervezett a király és édes unokatestvére, Margit Jolán, a savoyai hercegné leánya között. A lányka barna volt, formás és szelíd, nagyon meg is tetszett Lajosnak, és félig-meddig Mazarinnal cinkossággban gyakran összejött vele, mire a savoyai unokatestvérek házasságának Mazarin által is terjesztett híre egykettőre bejárta egész Európát. Értesült a készülő frigyről IV. Fülöp is, aki halogató taktikáját sutba dobva, szokásához híven utat engedett örjögő dühének, és így bömbölt: "Esto no puede ser, y no sera!" [Ez a házasság nem jöhet létre, és nem is fog létrejönni! (spanyol)]

Ha azt hitte, ő a helyzet ura, tévedett. Nem állt módjában, hogy ezt a gyűlöletes házasságot megakadályozza, így aztán, amikor dűhrohama csillapodtával jobb belátásra tért, sűrűn Lyonba menesztette Antonio Alonzo Pimentel márkit, aki annak rendje s módja szerint udvarias, de sürgető házassági ajánlattal állt elő. Lajos azonban még ekkor is oly szenvedélyesen szerette Maria Mancinit, hogy csak súlyos gyötrelmek és vívódások árán mondott le róla, és egyezett bele a spanyol házasságba. Mazarin ellenben diadalt ült. 1659. november 7-én olyan szerződést írt alá a spanyolokkal, amely tetemesen növelte Franciaország területét. És hogy ez a béke még hitelesebb és tartósabb legyen, Mária Terézia spanyol infánsnő házasságot kötött XIV. Lajossal.

A házassági szerződésben helyet kapott egy eredeti és később veszélyesnek bizonyuló cikkely is. Mária Terézia részére apjaura ötszázezer aranytallér hozományt helyezett kilátásba, azzal a kikötéssel, hogy apja halála után az infánsnő lemond a spanyol koronára való jogairól; mivel ugyanis a nőket a királyi hatalomból kizáró száli törvényt Spanyolországban nem ismerték, apja halála után Mária Terézia, a francia királyné egyszersmind a spanyolok királynője is lehetett volna. Mindez idáig rendben is lett volna - de mi történik, ha az ötszázezer aranytalléros hozományt mégsem folyósítják, ami a spanyol kincstár krónikus gyengélkedésének ismeretében csöppet sem látszott valószínűtlennek. Vajon a francia királynénak a spanyol koronáról való lemondása ilyen körülmények között is érvényes lenne? Ez a kérdés - mint arról majd olvasóm is értesül - a vártnál is gyorsabban vált időszerűvé...

- Egy szóra, uram, ha kérhetném. Megmondom kertelés nélkül: elégedetlen vagyok.

- Csak nem énvelem?

- Jaj, dehogy. A királynéval. Szerintem nagyon csúnyán járt el La Motte Argencourt kisasszonnyal. Primo, amikor megrágalmazta, hogy szeretője van, secundo, amikor kolostorba záratta, csak azért, hogy elválassza fiától.

- Kihez intézi szavait, szép olvasóm? Orbieu herceghez vagy a szerzőhöz?

- A szerzőhöz.

- Nos, a szerző teljes mértékben egyetért rosszallásával. Orbieu herceg azonban, úgy is, mint századának hű fia, szükségképpen nem talált semmi kifogásolnivalót sem a királyi abszolutizmusban, sem a belőle természetesen következő igazságtalanságokban vagy éppen bűnökben. Ez minden?

- Nem, uram. Azt is meg kell mondanom, hogy a szellemes haditerv, vagyis Lajosnak és a savoyai hercegné lányának színlelt összeboronálása szerintem elég gyermeteg.

- Nagy tévedés, barátom! Ami beválik, az nem lehet gyermeteg. Hadd hívjam fel ismételtelen a figyelmét, hogy Lajos és savoyai Margit Jolán színlelt házassági terve hallatán a spanyol király halálra rémült, s elállt a további időhúzástól.

- Az meglehet, de gondolja el, mit érezhetett szegény Margit Jolán, aki már királynénak képzelte magát, és arra ébredt, hogy kisemmizték.

- De hiszen ő egy percig sem hitt az egészben! Előre tudta, hogy ez a "házasság" csak merő komédia. A tetejébe jutalmul, amiért ilyen jól alakította szerepét, elhalmozták szép ajándékokkal, és hozzáadták a pármái herceghez, aki hercegi rangján túl még valóságos Krózus is volt. Törölje hát le könnyeit, szép olvasóm. E világ nagyjainak elég világra jönniük: attól kezdve rózsával van felhívtva az útjuk.

Nem ez volt az első alkalom, amikor Franciaország és Spanyolország összeházasította szülötteit. Az olvasó bizonyára még nem felejtette el, hogy 1612-ben az infáns nőül vette Bourbon Izabellát, XIII. Lajos pedig Anna infánsnőt, a spanyol király húgát vezette oltárhoz. A két hercegnőt az aktusról elhíresült Bidassoa folyón, pontosabban a Fácánok szigetén cserélték ki; franciák és spanyolok itt gyűltek egybe. De ne higgyék, hogy a kettős házasságban érintett fiatalasszonyok boldogok lettek volna. Mindketten messzire vetődtek családjuktól és hazájuktól, olyan országba, amelyről semmit sem tudtak, amelynek nyelvét tökéletlenül beszélték, és ahonnan visszaút többé nem volt számukra; íratlan szabály volt ugyanis, hogy a királynék nem látogathatnak másik országba.

Szép olvasóm eddig még nem tett fel ilyen értelmű kérdést, mégis feltételezem, hogy többet szeretne tudni a Bidassoaról, melynek neve fülünkben oly baljóslatúan cseng; elégüljön hát ki kíváncsisága. A Bidassoa a Pireneusok egyik partközeli folyója; Spanyolországban ered, és folyásának utolsó tíz kilométerén határvonalat képez Spanyol- és Franciaország között. Meglehetősen eliszaposodott torkolata Béahobie-nál indul, és itt terül el a híres Fácánok szigete, ahol Franciaország és Spanyolország, megannyi elkeseredett háborúskodás után, aláírta békeszerződését, és összeadta szülötteit.

Engem persze korántsem a béke nyomaszt - habár e két ország között sosem ígérkezik tartósnak -, hanem a két hercegnő - mind a francia, mind a spanyol - életfogytiglani számkivetettsége. Elszomorít, hogy az ő véleményükre soha senki sem volt kíváncsi, s hogy a királyok - fivérek vagy apák - érdekétől vezérelve úgy bántak velük, mint ide-oda tologatott parasztokkal a sakktáblán.

Szíveskedjék felidézni, hogy emlékirataimnak A gyermekkirály című kötetében ezt a kegyetlen bűncsejt mind Lajos, mind Erzsébet húga részéről zokogás és fájdalmas sóhajtozás kísérte; az utóbbit ugyancsak a Bidassoán adták át azasztúriai hercegnek - egy olyan férfinak, akit arája még soha sem látott, akivel még csak közös nyelvet sem beszélt, és akihez immár életre szóló kötelék fűzte.

Megengedi-e, szép olvasóm, hogy ez egyszer a remény fényét csillantsam fel szép szemében? Egyszer, egyetlenegyszer megtörtént, hogy az egyik ilyen száműzött éppen a háborúnak köszönhetően láthatta viszont családját. Amikor XIII. Lajos legyőzte Savoyát, és megállt Susában, nemcsak a savoyai herceggel találkozott, hanem sógorával, Piemonte hercegeével is, valamint, éppen húga sürgető kérésére, a piemontei hercegnével is, aki a király tiszteletére pazar öltözékben jelent meg. Fivére láttán kecsesen térdet hajtott, amit a király mély meghajlással viszonzott - ezután azonban egymás karjába vetették magukat, és forrón összeölelkeztek. A mieink közül néhányan felhördültek, Guron uram azonban bölcsen megállapította: - Az etikettnek kell szolgálnia a királyt, nem pedig a királynak az etikettet.

De nem szeretném, ha azt hinné, hogy ez a véletlenre bízott házassági lutri csak a hercegnőknek okozott bánatot. A hercegek, sőt a királyok is ismeretlen nőket vettek feleségül, és adott esetben az ő csalódásuk is legalább ilyen mélységes és keserű lehetett.

Minden bizonnyal valami hasonlót érezhetett XIV. Lajos is, amikor először pillantotta meg Mária Teréziát. Őt úgy tájékoztatták, hogy az infánsnő párját ritkító szépség - ebből azonban egy szó sem volt igaz. Mária Terézia apró termetű volt, álla a Habsburgokra jellemző módon előreugrott, a fogai rosszak voltak, az orra jókora, a homloka túl domború. Ráadásul spanyol módi szerint volt öltözve, és ezzel mindent elmondunk: fémvázra szerelt "infánsnővédő" szoknyákba volt csomagolva, amelyek bizonyára megóvták minden veszélytől, viszont a járását nehézkessé és ormótlanná tették. Fején pántlikákból, szalagcsokrokból és ékköves függőkből álló bonyolult hajdísz viselt, amely - hogy miért, csak a jóisten tudja - elrejtette a világ elől egyetlen igazi kincsét: a gyönyörű szőke hajzuhatagot. Nem tudom, hogy vajon kísérete észrevette-e, milyen kedvezőtlen hatást tesz a jelenlévőkre ez a feltornyozott építmény; az biztos, hogy estére Mária Terézia már csak fehér főkötőben jelent meg, ám előnyösnek ez sem volt mondható.

Miután a társaság átkelt a Bidassoán, immár francia földön voltak, és Ausztriai Anna, aki az egész megpróbáltatást korábban maga is átélte, szerencsére védőszárnyai alá vette a szegény fiatal lányt. Maga Mária Terézia egyébként nem volt elbűvölve a francia divattól: valósággal fuldoklott a szűk halcsontos fűzőben, amely - szó se róla - karcsúnak mutatta derekát, ám legfőbb célja az volt, hogy érvényre juttassa kebleit, azok pedig lányosan bimbózók, de formásak voltak. Mind e szenvedésekért azonban gazdagon kárpótolta egy Spanyolországban ismeretlen újdonság: ruházatát valósággal elborították az ékszerek, a gyöngyök, a drágakövek. Vacsora után, Ausztriai Anna házában, a végzetes óra közeledtével a lányt elfogta a vakrémület, és borsó nagyságú könnyeket hullajtva így szólt: - Es muy temprano... (Még túl korán van.) - Amikor azonban tudatták vele, hogy a király már levetkőzött, más hangot ütött meg:

- Presto! Presto! Qu'el rey m'espera. [Gyorsan! Gyorsan! Hisz vár a király! (spanyol)]

Ekkor bevezették a nászszobába, levetkőztették, széthúzták előtte az ágy függönyét, majd, immár

kettőjükre, újra összehúzták.

Olvasóm már tudja, hogy hasonló helyzetekben XIV. Lajos egyáltalán nem emlékeztetett az édesapjára. Neki senki sem verte a fejébe, hogy a testi bűn egyenes úton vezet a pokolhoz; annál jobban és annál régebben ismerte viszont a gyönyörre való várakozást, a szerelem lázát és a vele járó fizikai mutatványokat. Mint tudjuk: imádta a gentil sesső-t. Értett hozzá, hogy a nőket elnyújtott simogatásokkal, mézes szavakkal magához édesgesse, és a folytatás, mely erre az előjátékra szükségszerűen következett, mit sem hasonlított az útonálló által megbecstelenített parasztlányok szomorú élményére. Magam - nem a szó szokványos értelmében persze - tanúja voltam ennek a házasságnak: spanyoltudásomnak köszönhetően én tolmácsoltam a király és a királyné között, és feladatomhoz tartozott, hogy - a hitvesi ág kivételével - mindenhová kövessem őket, és előmozdítsam társalgásukat. A mai napig emlékszem arra a kis sétára, melyet Párizsba való utazásuk előestéjén tettek a Bidassoa partján.

Közvetlen közelből követtem őket, ahonnan mindent láthattam és hallhattam. A gonoszkodó spanyol pletykák hazudnak: Lajos nem parókájának és magas sarkú cipőinek köszönhetette magasságát, hanem a természetnek. Több mint hat láb magas volt, és egy fejjel magasodott környezete fölé. Arról, hogy szép arcú volt, jó felépítésű, és hogy a teremtés hosszú lábbal áldotta meg, már értesült az olvasó. A házaspár végigbeszélgette az egész sétát, és mivel ilyenkor egymásra néztek, arcuk árulta el mindazt, amiről szavaik nem tudósítottak. És bennem ekkor nagy bizonyosság áradt el, amely később az egész udvarra áterjedt: Mária Terézia nagy és őszinte szerelemmel csüggött ezen az addig sosem látott, úgyszólván a felhők közül elibe pottyant férjen. Állhatatos tekintete, elfúló hangja, egész testen végigfutó remegése ezt még szavainál is inkább leleplezte. Ez a tudat jókedvre hangolt, és hogy miért, azt szép olvasómnak rögtön elmesélem. Úgy gondoltam, ennyi imádattal szemben Lajos sem maradhat érzéketlen, és a rajongás jórészt feledtetheti vele vagy legalábbis háttérbe szoríthatja hitvese fogyatékoságait.

Az anyakirályné jóformán az első perctől fogva megszerette és védelmezte a fiatalasszonyt, és tőle telhetően elhárította az udvari pipiskedők csúfondáros megjegyzéseit. Ezek a hölgyek máris megállapították, hogy Mária Terézia különösebb elmeéllel nem nagyon dicsekedhet; a "butuska" szó még nem hangzott el, de már ott rezgett - egyébiránt nem egészen alaptalanul - a pipiskedők bólogatásaiban, ajkbiggyeszteiseiben, megvető kis fintoraiban. A megbotránkozás legfőbb tárgya már a kezdet kezdetétől az volt, hogy a fiatalasszony képtelen elsajátítani a francia nyelvet; hosszú hónapokon át csak kasztíliai nyelven lehetett vele érintkezni. Több mester is vért izzadt, hogy a kasztíliaitól a francia felé terelje, elvégre, rokon nyelvekről lévén szó, az átmenet igazán nem lett volna boszorkányság. A király, ráunva a meddő vesződésre, hozzám fordult segítségért, én pedig nem csekély szorongással léptem ki a küzdőtérre. Aggodalmam nem is volt alaptalan: barátságos, sőt túlonúl is barátságos fogadtatásban részesültem. Mária Terézia már első tanóránkon közölte, hogy imád, majd a karomba ugrott, és falánkul csapott le a számra.

Kínkeserves egy helyzet volt, hiszen ki voltam téve annak, hogy főbenjáró felségsértéssel vádoljanak. Rohantam is a király gyóntatójához, aki, mihelyt meghallotta, mi történt, magas állása ellenére vállalta, hogy meghallgatja gyónásomat, utána pedig azt javasolta: számoljak be az esetről az anyakirálynénak. Nos, Ausztriai Anna megnyugtatót. - Ne izgassa magát, herceg - jelentette ki. - A királyné így viselkedik minden férfival, aki a közelébe kerül. De ki vehetné ezt tőle rossz néven? Fizikai tekintetben huszonkét éves, felnőtt nő, szellemileg azonban kislány. Ha például valamelyik udvaronc egy elejtett megjegyzését humorosnak találja, rá sem hederít az etiketre, hanem harsogva hahotázik, és még tapsikol is hozzá. Mazarinnal is elég hamar feszültté vált a viszonya, mert nemcsak az etikethez, hanem a diplomáciához sem volt érzéke. Amikor a király, éppen minisztere tanácsára, újévi ajándéku tizezer tallért utalt ki neki, kevesellte az összeget. És hogy miért? Uram atyám, hát csak mert megtudta, hogy az anyakirályné tizenkétezeret kapott. A nézeteltérést még el lehetett volna simítani, ha legalább személyesen járul Mazarinhez a kiegészítésért - de nem, Mária Terézia meggondolatlanságában az udvarhölgyére bízta a küldetést. A válasz kurtább már nem is lehetett volna: a királyné megkapja a pénzt, csak kérnie kell - értsd: ha nem egy harmadik személlyel képviselteti magát. Mária Terézia azonban sajnos nem volt fogékony az ilyen árnyalatokra. Ettől kezdve ferde szemmel nézett Mazarinre, és - ha szabad így kifejeznem - csak halála után békélt meg vele, amikor megtudta, hogy a bíboros igazán gálánsan egy ötven, csúcsosra csiszolt gyémántból álló bokrétát hagyott rá.

Amikor a király párizsi palotájából átköltözött Versailles-ba, mindenki megértette, hogy a párizsi Fronde járt az eszében; ezért akarta családját és a maga személyét olyan helyen tudni, ahol a nép nem támadhatja meg. Attól azonban ódzkodott, hogy a kastélyt lőrésekkel vagy őrtornyokkal afféle harci

erőddé alakítsa, ellenkezőleg: Versailles-t olyan remek műalkotássá akarta fejleszteni, amely elbűvöli egész Európát, az ő nevét pedig hosszú évszázadokra megörökíti. A kastély átépítésére Lajos rengeteg pénzt, időt, álmod és előtanulmányt áldozott, ám szerencsétlen módon nem kevés emberéletet is: a gigászi építkezésben legalább tíz építőmunkás lelte halálát. A munkálatok vége felé a király folyókat terelt el, hogy Versailles varázsát a víztükrök csillogása és a pazar növényzet is gyarapítsa. Alárendeltjei és udvaroncái életét azonban alaposan megnehezítette, mivel a Párizs és Versailles közötti távolságot hosszú és költséges oda-vissza utazásokkal kellett áthidalni. Itt kell megjegyezni, hogy e tekintetben a mindig épkézláb módon gondolkodó Guron úrtól fölöttébb értékes és józan tanácsot kaptam.

- Kedves hercegem - mondotta -, ha nem akarja mostantól kezdve egész életét lóháton tölteni, oda-vissza nyargalászva Párizs és Versailles között, és nem szeretne őfelsége szépszájú udvaronca és hivatalnoka társaságában belegabalyodni az ugyanitt tipródó végláthatatlan kocsisorba, úgy drámai elhatározásra kell elszánnia magát: bocsássa áruba párizsi palotáját, és vásároljon egy szép házat Versailles-ban, még mielőtt az ingatlanárak a csillagos égig szökneek.

Guron úrnak igaza volt, és akármilyen szívfájdalmamba került ez a lépés, akárhogy kétségbe ejtette Catherine-t és a gyermekeket, rászántam magam a javasolt megoldásra.

Mindazonáltal ne higgye az olvasó, hogy a ház úrnőjének ne lett volna szava ebben az ügyben. Volt neki, még hozzá nem is kevés, és miközben véleményének hangot adott, indulatát sem rejtette véka alá.

- Színtiszta örültség, hogy először párizsi palotáját akarja eladni, és utána nézne körül Versailles-ban! - csattant fel. - Kegyelmed fordítva üli meg a lovat. Az a helyes, ha először a versailles-i házat veszi meg, mégpedig minél hamarabb, mert se szeri, se száma nem lesz azoknak a királyi hivatalnokoknak és udvari embereknek, akik ugyanezt tervezik, és a végén még kegyelmed maradna hoppon.

Szavai hallatán bennem felmerült a kérdés: nem lehetséges-e, hogy a nők járatosabbak az élet dolgaiban, mint mi, férfiak? És ennek nyomán egy további gondolat is felmerült bennem: vajon ha beleegyeznénk taníttatásukba, nem állnák-e meg a helyüket még a nagypolitikában is?

Mindenesetre megfogadtam Catherine tanácsát, és miután előzetesen körbekalauzoltam leendő otthonában, megvettem egy elragadó házat Viroflay-ben, egymérföldnyire Versailles-tól.

Mondanom sem kell, hogy a gentil sessó-val kapcsolatos fenti gondolataimat óvakodtam megszéllőztetni a nyilvánosság előtt, nehogy az udvar még megszóljon balgaságom miatt; és ugyanígy hallgattam a gyóntatóm előtt is. A derék atya csak emlékeztetett volna a Teremtő szándékára: a nők arra rendeltettek, hogy fájdalomban megszüljék gyermekeiket, és ezen kívül nincs más dolguk a világban.

TIZENHETEDIK FEJEZET

Csak egy szóra, tisztelt úr. Szeretném, ha beszámolna nekem XIV. Lajos koronázásáról, mármint ha részt vett az eseményen.

- Mint herceg és pair el sem mulaszthattam volna.

- És a felesége?

- Feleségem a Gondviselés akaratából a koronázás előestéjén ágyrak esett, és így megmenekült egy végtelenül hosszú nyújtott, önisméltésekbe bonyolódó, betegesen unalmas szertartástól.

- De uram! Így mer beszélni király felkenéséről?

- Így bizony! Miközben továbbra is egyik leghívebb szolgája vagyok.

- Pedig nagyon is úgy fest, hogy ellenére van ez a szertartás!

- Ugyan, ugyan! Éppen hogy szükségesnek tartom. A dauphin ugyan már atyja halálának pillanatában királlyá lesz, ám a koronázás ezt a címet "magasztosabbá, sérthetlenebbé és istenibbé avatja".

- Ezt a szép megfogalmazást ön találta ki?

- Szó sincs róla. Magától a királytól származik.

- Akkor hát miért haragszik a koronázásra?

- Én nem haragszom, csak unom.

- És vajon miért, uram?

- Mert az egyház a végtelenségig elnyújtotta a szertartást. Rövidebben sokkal meghatóbb volna.

- Már feltűnt nekem, hogy milyen kritikus szemmel nézi anyaszentegyházunkat.

- Én teljes szívemből tisztetem az egyházat; csak azt fájlalom, hogy abszolútizmusa a múltban annyi végzetes döntésre indította.

- Mondjon egy példát.

- Kérem. Például betiltotta a gőzfürdőket. És tudja-e, miért?

- Fogalmam sincs róla.

- Akkor elmondom. A gőzfürdőben szemrevaló fürdőslányok szappanozták be gyöngéd kézzel a vendég testét, majd miután gondosan letörölgették, megesett, hogy bizalmasabb szolgáltatásokat is felkínáltak.

- És a vendégek ráálltak?

- Nos, néhány pogány lélek, köztük szerény személyem, kapva kapott az alkalmon, de a vendégek zöme, vagyis a nálam erényesebbek nem kértek az ilyen szolgáltatásokból.

- És mi ebből a tanulság?

- Csak az, hogy a gőzfürdőket az egyház néhány túl előzékeny fehérszemély és maroknyi túl forróvérű vendég miatt tiltotta be, és nem vette tekintetbe, hogy ezzel az intézkedéssel végzetes csapást mér a franciák tisztálkodási szokásaira.

- Van-e egyéb kifogása is anyaszentegyházunk ellen?

- Erre sajnos igennel kell felelnem. A múlt században megtiltotta az orvosoknak a boncolást.

- És miért olyan káros ez a tilalom?

- Ej, szép olvasóm, hisz ez magától értetődik. Boncolás nélkül hogyan is tanulmányozhatnák az orvosok az emberi test belső szerveit és azok rendeltetését?

- És miért állt az egyház ennek útjába?

- Azért, hogy a holttestek a végítélet napjáig épen maradjanak.

- Nem értem. Hiszen akár felboncolják őket, akár nem, a holttestek úgysem maradnak épen!

- No hát ezt látta be végül az egyház is, és azóta vissza is vonta ezt az ostoba tilalmat. A boncolás immár, Istennek hála, mindenütt engedélyezett.

- Nem túl szigorú ön az egyházhoz?

- Mint már mondtam, nagy tisztelője vagyok, de szeretném, ha kimozdulna jelen állapotából. Csöppet sem tetszik nekem, hogy a király az előkelő családok másod- vagy harmadszülött fiainak püspökségeket adományoz, és ezek aztán kényelmesen henyélnek gyönyörű palotáikban, nemritkán ágyasaik társaságában, nyomorúságosan vagy sehogy sem fizetik a falusi plébánosokat, sajnálnak egy sout is templomaik fenntartására, de annál súlyosabb tizedet hajtanak be aratáskor a parasztokon. Ami a papokat illeti, nem sok tudományt szívnak fel magukba hivatásuk gyakorlásához, s amit tanulnak, az is fölösleges. Ha már itt tartunk: nem egyet ismerek, aki még a tonzúráját sem érdemli meg.

- Csüggeszte...

- Azért nehogy elcsüggedjen. Még ebben a században is fejlődött az egyház, hála Vince úrnak.

- Mit vitt véghez ez a Vince úr?

- Újra feltalálta a keresztényi irgalmat. Pouyban született, a Lande-vidéken, nagyon szegény paraszti családból, de olyan eszes és simulékony volt, hogy mindig akadtak nagy hatalmú pártfogói, akiknek a segítségével elmélyülhetett tanulmányaiban. Amikor pappá szentelték, nála buzgóbbat lámpással sem lehetett volna találni. Később Párizsban a Gondi család szolgálatába szegődött. Ekkor fedezte fel a szegények nyomorúságát és a soraikban pusztító betegségeket, és felismerte, hogy az Úr által szorgalmazott felebaráti szeretet magában foglalja a szegények megsegítésének parancsolatát is. Ettől fogva új értelemmel ruházta fel Krisztus evangéliumát. Páli Szent Vince irgalomtól vezérelt munkássága kezdetben bizonyos ájtatos körök rosszindulatába ütközött, de végül diadalmaskodott minden akadályon; megtérítette a nemeseket, és adományaikból szervezte meg és tartotta fenn irgalmas misszióit. Ha a Salpétriére-t, ezt a hatalmas kórházat, amely tárt kapukkal várja a szegényeket meg a koldusokat, nem is ő építtette, az ő sugalmazása nélkül ez az intézmény soha nem jött volna létre.

Mivel a király egyre ritkábban tartózkodott Párizsban, elhatároztam, hogy egy vidéki kúriát vásárolok magamnak.

Az eszményi lakot Viroflay-ben találtam meg. Egy bizonyos Brissac úr, aki élete alkonyán szűkebb pátriájába akart visszavonulni, méltányos áron adta el nekem a maga nemesi fészket. Elegáns, kéttornyos ház volt, mivesen megmunkált ablakokkal, minden szobában szép kandallókkal, és amikor bebútoroztuk, igazán kellemes hatást keltett. A birtokhoz tartozott a közelben egy jókora majorság is, kellően ellátva lovakkal, tehennel, birkákkal, kecskével és baromfival; a mellette elterülő erdő szélén pedig néhány paraszti kunyhót is láttam. Brissac úr közölte velem, hogy a kunyhók lakói mostantól "az én" parasztjaim, és különösen a gazdát és feleségét ajánlotta figyelmembe; lelkesen buzdított, hogy tartsam meg őket szolgálatomban. Ezek után mindkettőnkől elbúcsúzott; nem akarta, hogy lássuk, amint a könnyek végigperegnek arcán. Távozása után sürgősen elküldtem Nicolas-t a majorba: mondja meg a gazdának, hogy feleségével együtt keressen fel bennünket. Az asszonyt a legjobban úgy írhatom le, ha Honorée-hoz, a mi derék dajkánkhoz hasonlítom. Mindene - hasa, tompora, emléke - irdatlan méretű volt, de ezeket a terebélyes idomokat jóságos tekintete és lágy, barátságos hangja azonnál elfeledtette.

Férje, vele ellentétben, alacsony volt, de mokány. Az üdvözlések után bemutatkozott: őt Erwane-nak, asszonyát Gwenolának hívták. Volt persze családnévük is: ők voltak a Nedelec házaspár.

- Tehát mind a ketten bretonok - jegyeztem meg mosolyogva -, vagyis igen jóra való emberek.

- Megtesszük, nagyuram, ami telik tőlünk - mondta Nedelec; fülig vörösödött ugyan, de úgy láttam, szerfölött elégedett is, amiért egyszerre adóztam elismeréssel Bretagne-nak és a bretonoknak.

Ekkor megkérdeztem, hogy Brissac úr mennyi bért fizetett nekik.

- De nagyuram... - felelte csodálkozva Nedelec. - Hát semennyit. Megvolt a szállásunk, a vizünk, a tűzifánk, és a zöldségből meg a tojásból is részesedtünk.

- Úgy látom, Nedelec - mondtam erre -, hogy nem valami szívesen megy vissza Bretagne-ba.

- Való igaz, nagyuram: cseppet sem örülök néki. A nővérem, akinél lakni fogok, annyit fecseg, mint a szajkó, a sógorom pedig igazi vadállat: veri a feleségét, korbácsolja a gyerekeit, kegyetlenkedik a napszámosokkal. Ráadásul olyan fősvény és faszari, hogy az embernek sírni volna kedve, és ha neki dolgoznék - bár erre semmiképp sem lennék kapható -, megszakadnék a munkától, de az erszényem annál laposabb lenne.

- Hát ha így állunk, miért nem marad itt, az otthonában, hogy tovább igazgassa a majort?

- Jaj, nagyuram, nagyuram! - kiáltott fel Nedelec. - Ilyet nem is merem volna kérni hercegségedtől, de nekem és feleségemnek nagy boldogság és megkönnyebbülés lenne, ha maradhatnánk.

- Akkor hát ez eldőlt - mondtam, és a vállára csaptam. - Maradnak. Még egy kérdést, Nedelec: ha nem kaptak bért, miből telt ruházatra és lábbelire?

- Hát bizony rendszeresen tojást árultunk, a magunk részesedéséből, és ez meg is látszott az étrendünkön.

- Akkor a magán lévő ruha árát is megkoplalta...

- Még szerencse, hogy legalább zöldségben nem szűkölködtünk!

- Vasárnaponként fel voltak mentve a munka alól?

- Csak délelőtt, hogy elmehessünk a misére. Olyankor a hercegséged elődje, Brissac úr énekelt, mégpedig jó hosszan, mert igen jámbor lélek.

- Jól hallottam? Brissac vallásos volt?

- Ó, nagyuram, túlimádkozott ő mindenkit. De azért azokat a vasárnapi szentmiséket igencsak szerettem. Ugyan miért?

- Hát mert amikor ott térdeltem a kőkockákon, a kezemet az arcomra boríthattam, mintha imádkoznék, csakhogy imádság helyett úgy aludtam, mint a mormota. De vigyáztam, nehogy megbántsam az Urat: esténként, elalvás előtt a szalmazsákomon azért imádkoztam Hozzá, hogy bocsásson meg, amiért a házában szundikálni merem.

- És mit gondol: megbocsátott?

- Hát persze! Efelől semmi kétségem. Megbocsát ő mindenkinek mindenért, mint jó apa a gyermekcséknek.

Amikor leszállt az este, és behúztuk a függönyöket, beszámoltam Catherine-nak a Nedeleckel folytatott beszélgetésről. Éjjeli asztalkánkon, mint mindig, most is égtek az illatos gyertyák. Amikor mondókám végére értem, Catherine kis mosollyal így szólt:

- Ha jól értem, ezentúl bért akar fizetni Nedelecnek?

- Igen, ez a szándékom. Talán más véleményen van?

- Eszemben sincs. Egyetértünk.

- Akkor árulja el, min mosolyog. Vagy talán csúfolódni akar?

- Ellenkezőleg. Meg vagyok hatódva.

- Aztán mitől?

- Olyan sok a kupori ember, aki még magától is sajnálja a kenyeret. Nagyra becsülöm kegyelmedet, amiért nem tartozik közéjük.

- Én pedig, barátném, azért becsülöm nagyra kegyedet, mert olyan, amilyen. Ha az Úr mássá akarná formálni, könyörögnék, hogy hagyja békén.

Nem tudom - mert egy árva szóval sem panaszkodott -, hogy Catherine-nak titkon nem fáj-e a szíve Párizsért és csodás üzleteiért, mivel Viroflay-ben aztán hiába kereste volna a számára oly kedves ruhákat, ékszereket, illatszereket. Amikor megfigyeltem, hogy minderről következetesen hallgat, megígértem neki, hogy egyszer egy héten - mármint ha a királynak nincs szüksége rám - felruccanunk Párizsba, és párizsi palotámban fogunk étkezni és aludni; így legalább meggyőződhetünk róla, hogy az ott maradt katonák és szolgálok tisztességesen gondját viselik-e hajlékunknak.

Katonáim egyharmadát hagytam Párizsban, és miattuk nem kellett, hogy fájjon a fejem: Hörner, mielőtt

bérbe adta volna őket, a lehető legnagyobb gonddal szűrte ki az alkalmatlanokat. Derék német legények voltak mind, megbízhatóak és fegyelmezettek, és nyugodt lehettem: úgy vigyáznak majd a házamra, mintha templomot őriznének. Másfelől az is igaz, hogy az udvarba menet immár szerényebb kísérettel kellett beérnem. Az udvar egyébként ekkoriban Vincennesban tartózkodott, ahol Mazarin a halálos ágyán feküdt; állapota olyan súlyos volt, hogy minden percben a halálát várták. Lajos napjában kétszer kereste fel, de csak két-három percet időzött mellette, mivel az orvosok óvták a fertőzéstől. Szegény Mazarin 1661. március 9-én szenvedett ki, de alighogy utolsót lélegzett, udvari nyüzsgőnceink máris azon tanakodtak, ki lesz utána a főminiszter.

Nos, nem kellett sokáig várniuk. Mazarin halálának másnapján Lajos az anyakirályné lakosztályába - a tanácsülések szokott helyszínére - összehívta a királyi vérből való s az egyéb hercegeket, valamint az államminisztereket, és tudomásukra hozta, mire készül.

- Uraim - jelentette ki -, úgy határoztam, hogy ezentúl magam kormányzom országomat, és csak saját erőmre támaszkodom. Főminiszterem tehát nem lesz, de bölcs tanácsaikra igényt tartok, és ez ügyben adandó alkalommal majd meg is keresem kegyelmeteket.

Ezután udvariasan meghajolt az anyakirályné előtt, megcsókolta híresen szép kezét, majd eltávozott. A jelen lévő hercegek és államminiszterek mélységes hallgatásba burkolóztak. A csendet az anyakirályné törte meg, aki híresen szép kezét az égnek emelve így szólt:

- Megmagyaráznák az urak, hogy ez mit jelent? A helyiségre újabb csend telepedett, és látva, hogy senki sem mer megszólalni, magamra vállaltam a válasz terhét.

- Ez, felséges asszonyom, azt jelenti, hogy Mazarin halála után nem lesz több főminiszter. A király, hogy saját szavait idézzem, "egymaga áll majd a kormányruánál".